ATANAS MANOV

GAGAUZLAR

(HIRİSTİYAN TÜRKLER)

Bulgarcadan çeviren:
M. TÜRKER ACAROĞLU

TÜRK TARİH KURUMU

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
X. Dizi – Sayı 20

ATANAS MANOV

GAGAUZLAR
(HIRİSTİYAN TÜRKLER)

Bulgarcadan çeviren:
M. TÜRKER ACAROĞLU

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ - ANKARA
2001

Manov, Atanas
Gagauzlar : hıristiyan Türkler / Atanas Manov ;
Bulgarcadan çev. M. Türker Acaroğlu .-- Ankara :
Türk Tarih Kurumu, 2001.
xiv, 244 s. ; 24 cm.--(AKDTYK Türk Tarih Kurumu
yayınları X. Dizi – Sa. 20)

Bibliyografya ve indeks var.
ISBN 975 - 16 - 1450 – 3

1. Gagauzlar - Kültür. 2. Gagauzlar – Gelenek ve
görenekler 3. Gagauzlar– Dini inançlar. I. E.a. II. E.a.:
Hıristiyan Türkler. III. Dizi.

305.8943

ISBN 975-16-1450-3
Raportör: Prof. Dr. Harun GÜNGÖR

İÇİNDEKİLER

BİRKAÇ SÖZ

Her kitabın olduğu gibi, bu kitabın da ilginç bir öyküsü var. Özetle, şöyle:

Ankara'da çıkan "Ulus" gazetesi köşe yazarı, "Varlık" dergisi sahibi Yaşar Nabi Nayır, 1936 yılında, Balkan ülkelerine yaptığı uzun bir gezinin notlarını, Ulus basımevinde bastırdığı "Balkanlar ve Türklük" adlı bir kitapta toplamıştı. Balkanlarda yaşayan müslüman Türk topluluklarından başka, özellikle Romanya'nın o sırada bu ülkeye bağlı Basarabya bölgesinde yüzyıllardan beri oturan büyük bir hristiyan Gagauz Türk topluluğu da vardır. Nayır, belki de ilk kez onlar zerine de bize ciddi, güvenilir, gözlemlere dayanan bilgiler veriyordu.

İki yıl sonra (1938), Varna'da Gagauzların kökenini, töre ve törenlerini anlatan Bulgarca bir kitap yayımlandı. Bunun yazarı, Gagauz asıllı olup sonradan Bulgarlaşmış, Varna Bulgar Lisesinde tarih öğretmenliği yapan Atanas İvanov Manov idi. Bu önemli yapıt, Gagauzları tarih, dil, halk edebiyatı, halkbilim, etnografya ve kültür yönlerinden tanıtır, onların özbeöz Türk olduklarını -çürütülemez tanıtlar ve kanıtlarla- ispatlar. Gagauz Ortodoks Kilisesi Başpapazı müteveffa Mihail Çakır'ın 1934 yılında Kişinev'de basılmış olan "Basarabyalı Gagauzların istoriyası" (tarihi) adlı kitabından sonra, bu kitap, Gagauz Türklerini özümlemek (asimile etmek) isteyen Rum, Rus, Bulgar ve Romen bilginleri ve politikacılarının yüzyıllardan beri sürüp gelen bu çabalarının boşa çıktığını göstermektedir.

İşte, o dönemde Bükreş Büyükelçimiz (1931-1944) olan rahmetli Hamdullah Suphi Tanrıöver, bu kitaptan bir nüsha elde edip Ankara'da Nayır'a gönderir. Bunun Bulgarca bilen biri tarafından Türkçeye çevrilip ilkin "Varlık" dergisinde tefrika edilmesini, daha sonra kitap olarak 500 nüsha basılmasını rica eder. Kitabın bütün masraflarını kendisinin karşılayacağını da sözlerine ekler.

Bu gelişme üzerine, Nayır bana başvurdu. Bense o yıllarda Ankara'da Gazi Eğitim Enstitüsü Edebiyat bölümü öğrencisiydim. Ama yıllardan beri "Varlık"ta yazılar yazıyor, Bulgar edebiyatından çeviriler yapıyordum, yani

Nayır'ın Ankara'da Bulgarca bilen benden başka bir tanıdığı yoktu. O yüzden, kısmet bize düştü.

Kitabın çevrilip "Varlık" dergisinde tefrikası, tam 10 ay sürdü (Temmuz 1939-Nisan 1940, sayı 144-162). Türkçe kitabın basılmasında ilginç bir yöntem uygulandı: Dergide basılan sayfaları oluşturan harfler (o zamanlar tek tek dizilirdi) dağıtılmayarak 16 sayfa olması bekleniyor, böylece formalar tek tek basılıyordu. Onun için, bu kitabı oluşturan 8 forma, ancak iki yılda basılabildi: iç kapakta basım yılı 1939, dış kapakta 1940 olarak görülmektedir. Varlık yayınlarının ilk kitabı olduğu için, üzerinde sayı kaydı yoktur.

Tanrıöver, dediği gibi, kitabın bütün nüshalarını satın alıp -Gagauz Türklerini tanıtmak amacıyla- başkentteki resmi makamlara ve şahıslara bedava dağıtmıştır. O, Gagauzları Romanya'dan Türkiye'ye göç ettirip Doğu Trakya'ya yerleştirmek istiyordu. Aslında Gagauzların küçük bir bölümü Trakya'da yaşamış ve yaşıyordu. Tanrıöver, bu iş için Romanya hükümetinin iznini aldığı gibi, dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yü de ikna etmişti. Ancak, II. Dünya Savaşının başlamasıyla bu proje suya düşmüştür. Bilindiği üzere, savaş yıllarında Ruslar Romanya'yı istilâ ve işgal etmişler, savaş sonrasında da Basarabya'yı zorla Romanya'dan koparıp Sovyetler Birliğine bağlı bir Moldavya haline getirmişler, Dobruca'nın güney bölümünü de Bulgaristan'a vermişlerdir.

Böylece, daha gün yüzüne çıktığı an kitabın mevcudu tükenmiş bulunuyordu. Nayır, bana ancak birkaç nüsha vermişti. Daha sonraları pek çok aranan bu kitap, "Gagauzlar üzerine Türkçede ve Türkiye'de en kapsamlı yapıt" sayılır oldu. Ankara ve İstanbul'daki korsan yayıncılar ve sahaflarca -haberim ve iznim olmadan- yaptırılan fotokopileri milyonlarca liradan alıcı bulabiliyordu; hattâ, 8 Haziran 1997 tarihinde Ankara'da yapılan bir kitap müzayedesinde en az 3 milyon lira taban fiyatı üzerinden açık artırmaya bile çıkarılmıştır.

Avrupalı ve Amerikalı bilim adamlarınca ısrarla aranmakta olan bu önemli kaynak-kitabın Türk Tarih Kurumu'nca yeniden basılması, çok yerinde bir karar olmuştur.

Bundan tam 60 yıl önce Türkçeye çevrilen kitabın dil ve üslûbu, bugün için epey eskimiş bulunuyordu. O yüzden, sadeleştirmeye gidilmiştir.

Kitabın sonuna, Mayıs 1991'de Antalya'da toplanan IV. Uluslararası Türk Halk Kültürü Kongresine sunduğum "Gagauzcada takma adlar, soyadları, yer adları" konulu bildirim konulduğu gibi, ayrıca "Gagauzlar üzerine yüzyıllık genel kaynakça, 1899-1998" hazırlanıp eklenmiştir. Bu son durumuyla, kitabın daha çok ilgi çekeceğini sanıyorum.

İst.-Avcılar, Mayıs 1998 M. Türker ACAROĞLU

I. BASIMIN ÖNSÖZÜ

Büyük Türk ırkının küçük bir kolunu oluşturdukları artık herkesçe kabul edilmekte olan Gagauzlar üzerine bildiklerimiz, ne yazık ki, pek az, pek noksandır. Aydınlarımızın çoğu henüz Gagauz kavramı üzerine ancak belirsiz bir fikre sahiptirler, daha kötüsü aramızda bu deyimi bile işitmemiş olanlar büyük çoğunluğu oluşturur.

Bugün özellikle Romanya'nın Basarabya bölgesinde yoğun bir topluluk oluşturan, dinlerinin hristiyan olmasına karşın, Türk dilini ve törelerini hâlâ aralarında büyük bir bağlılık ve tutuculukla yaşatan bu soy kardeşlerimizin varlığı ve yazgısıyla daha yakından ilgilenmek hepimiz için bir görevdir.

Yalnız Rumen topraklarında yaşayan hristiyan Türklerin sayısı üçyüz bini bulmaktadır. Bugün okullarında özel Türk dili kurslarında Türk öğretmenlerin gözetimi altında ana dillerindeki bilgilerini ilerleten Gagauzların soylarına ve anayurtlarına olan bağlılıklarını ve sevgilerini yakından görmüş ve bu gözlemlerimin izlenimlerini *"Balkanlar ve Türklük"* adlı eserimde anlatmıştım. Bu kitabın yayımında sonra bir daha aralarına karışmak ve haklarındaki olumlu kanaatimi ve sempatimi artırmak fırsatını bulmuş olduğum Gagauzlar, çocuklarının bir çoğunu bugün anayurdun yüksek okullarında okutmaktadırlar. İçlerinden okulu bitirerek Türk uyruğuna girmiş ve memlekette görev almış olanlar bile vardır. Türkiye'yi görmek, Türkiye'de yerleşmek her Gagauzun kalbinde yaşayan bir idealdir. Bu idealin sönmemesine ve günün birinde gerçekleşmesine çalışmak ise, bize düşen görevdir. Çünkü nüfusa ve üretici unsura gereksinimi olan Türkiye için zeki, çalışkan, ileri seviyeli ve bilgili büyük bir kitle oluşturan Gagauzlar, hiç de ihmal edilemeyecek bir varlık oluşturur.

Gagauzlar kimlerdir? Nereden gelmişler, bugün bulundukları topraklara nasıl yerleşmişlerdir? Töreleri, yaşayışları, örf ve gelenekleri, dilleri ve özellikleri nelerdir? İşte bir sürü soru ki, Türk aydınının zihninde henüz yanıtını alamadan duruyor.

Gerçi yukarıda sözü geçen eserimde onlar hakkında öğrendiklerimi kısaca özetlemiştim. Bu konuya değinen daha başka arkadaşlar da oldu. Ancak bütün bunların toplamı Gagauzlar hakkında doyurucu bir fikir verebilmek-

ten uzaktır. Bu gereksinim ancak metotlu ve bilimsel bir çalışma sonucu vücuda getirilmiş ayrıntılı bir eserle karşılanabilirdi. İşte bütün bu nitelikleri haiz olan gerçekten önemli bir araştırma, Varna'da yaşayan ve tarihsel araştırmalarla uğraşan B. Atanas Manov tarafından yazılmış ve geçen yıl Bulgarca olarak yayımlanmıştır.

İki bölümden oluşan eserin ilk bölümünde Gagauzlar üzerine var olan tarihsel bilgiler ve ileri sürülmüş varsayımlar özetlenmektedir.

Bu konu üzerine bilim dünyasında yapılmış olan -aslında sayıca az yayınları eksiksiz izlemiş olan yazar, bize bu konudaki bütün tezleri özetledikten sonra bir senteze varıyor ve yadsıma götürmez olan gerçeği, yani Gagauzların Türk soyundan olduklarını en kesin kanıtlarla ispat ediyor. Kitabın bu bölümünde çeşitli tezler tam bir tarafsızlıkla karşılaştırılmış, gerçeğe uygun olmayanlar kuşku götürmez kanıtlarla ret ve cerh edilmiştir.

Kitabın ikinci bölümünde Gagauzları yakından tanımış ve ta gençliğinden beri onlarla ilgili bilgi ve materyal toplamaktan bir an geri durmamış bulunan B. Manov, bize Gagauzların yaşayışlarını anlatıyor. Son derece ilgi uyandırıcı nitelikte olan ve Türk halkbilim (folklor) ve budunbilimi (etnoloji) bakımından büyük bir değer taşıyan bu bölümde yazar bize Gagauzların dilleri, töreleri, ahlak ve gelenekleri, giyiniş ve görgü kuralları, edebiyat ve musikileri hakkında geniş ve etraflı bilgiler vermektedir.

Ankara, 1938 Yaşar Nabi NAYIR

GİRİŞ

Bir ulusun manevi varlığı hakkında hüküm verebilmek için onun inançlarını, törelerini, ahlakını, türkülerini vb. öğrenmek gerekir. Bu kitapta göreceğimiz üzere, bugüne değin dilleri olan Türkçeyi, törelerini, ahlak ve türkülerini korumuş bulunan Gagauzlar, Türk soyundan gelme bağımsız bir kavimdir. Kültürlü bir kavim olmamaları dolayısıyla kendilerine yabancı olanların siyasi ve manevi yönetimleri altında kalmış bulunan Gagauzlar, yazıya, kültüre, genellikle ulusal bir edebiyata malik olmak olanağını bulamamışlardır.

Yakın zamanlara dek bu kavmin kökeni üzerine belirli bir düşünce yoktu. Özümlemeye (temsil, asimilasyon) mahkûm bir ganimet durumunda, yitip giden Peçenekler, Kumanlar, Uzlar (Oğuzlar) vb. gibi büsbütün ortadan kalkmak tehlikesiyle karşılaşmış bulunuyordu.

Bu ulusun kökeni, yaşayış tarzı ve geçmişini öğrenmek isteğiyle yıllardan beri sürdürdüğüm bu ağır işte, uzun çalışmalardan sonra nihayet olumlu bir sonuca vardığımdan, bu yapıtımı hazırlamış bulunuyorum.

Bu kitabı hazırlarken gerek Bulgaristan'da, gerekse yabancı ülkeler yayınlarında bulduğum her şeyi, kısa da olsa, incelemekle birlikte, bir subay [yazar bir yedeksubaydır] sıfatıyla Varna'da komuta ettiğim birliğimde kasaba ve köylerden gelen Gagauzların bulunmasından da yararlandım. Onlara birçok şeyler sordum; gelenek ve törelerini, yaşam tarzlarını, ahlak ve türkülerini vb. öğrendim. Bundan başka, kendilerini izinle memleketlerine gönderdiğimde, ellerine birer soru listesi veriyordum. Erlerim, bu listedeki soruların karşılığını hazırlamak için ana ve babalarına, ninelerine başvurmak zorunda kalıyorlardı. Gagauz köylerinde öğretmenlik ve vergi memurluğu yapanlarla doğrudan görüşmeler yaparak bilgi topluyordum. Gagauz ve Deliorman köylerinde dolaşırken bizzat topladığım öykü, masal, töre ve ahlakları üzerine bilgileri, daha sonra dedemin ve ninemin bana Gagauzlar ve Deliormanlılar üzerine anlattıkları öykülerle masallardan edindiğim bilgileri ya bellemiş, ya da not etmiş bulunuyordum. Sonunda, aralarında geçen yaşamım, bu insanların yaşayış tarzları, ahlakları, eğilimleri vb. hakkında bana bu yapıtı yazmak cesaretini veren yeterince açık düşünceler sağlamış oldu.

İkinci bölümde benim Gagauzların töre ve gelenekleri, ahlak ve inançları vb. üzerine kendi bilgimden başka, başkaca kimi yazarların, özellikle *D. Marinov*'un Sofya Bilimler Akademisi'nin 1914 yılı yayınlarından olan *"Halk dini ve halkın dinsel töreleri"* adlı yapıtıyla, *A. V. Moşkov*'un *"Halk eserleri, bilgi ve edebiyat seçkisi"* adlı yapıtını vb. kimi kitapları da dikkate aldım. Bu bölümde yazılan kimi töre ve gelenekler bugün değişmiş, artık tümüyle yitip gitmiştir. Ancak, ben bunları uzak geçmişte oldukları gibi betimledim.

Böylece hazırladığım yapıtımı, bu sorunla ilgili olanların iyiliksever dikkatlerine sunarken, bunca yetersiz kaynaklar nedeniyle bu konudaki işimin ne denli güç olduğunu değerlendireceklerine inancım vardır. Ancak ben "Bir şeyden büsbütün yoksun kalmaktansa, mümkün olanı aktaralım" akıllıca atasözünden hep cesaret almışımdır.

Sonunda, bu çalışmamın düzenlenmesinde çok güç işimi büyük bir iyiniyet ve çabayla pek kolaylaştırmış ve hafifletmiş olan oğlum *Mihail Manov*'a burada en içten teşekkürlerimi bildirmeyi zevkli bir borç sayarım.

BİRİNCİ BÖLÜM

GAGAUZLARIN KÖKENİ

Emine burnundan Tuna ırmağı ağzına dek Karadeniz'in batı kıyısında, özellikle Varna, Balçık, Kavarna kentleri ile bunların bağlantılarında; Basarabya'nın[1] Komrat, İsmail, Çadır-lunga, Bender, Akkermen taraflarında; Bulgaristan'ın Varna, Provadı, Şumnu, Hezargrad (Razgrad), Tutrakan ve Silistre'den Dobruca'ya doğru olan çizgisinden kuzey-doğu çizgisine paralel olan yerlerinde, Tuna yatağı ile Edirne yörelerinde küçük gruplar halinde serpilmiş olarak yaşamakta bulunan bir ulus vardır ki, bunlar vaktiyle bu yerlerde yoğun bir biçimde yaşamış olan ve Gagauzlar[2] adını taşıyanların kalıntılarıdır. Bunların anadili Türkçedir. Din bakımından Doğu Ortodoks kilisesine bağlıdırlar. Çeşitli dönemlerde Ruslarla Yunanlıların olduğu gibi, Bulgarlarla Rumenlerin de bunları özümlemek (asimile etmek) çabalarına karşın, Gagauzlar bugüne değin milliyetlerine bağlı kalmışlar, dilleri olan Türkçeyi konuşarak dedelerinden kendilerine kalan ahlak ve törelerinden ayrılmamışlardır.[3]

Tarih Gagauzlar diye bir ulusun Balkan yarımadasına gelerek herhangi bir yerde yerleştiğini tanımamaktadır. Ancak, tarihçilerle kazıbilimcilerin ve başkalarının, Gagauzların dilleri, töreleri, ahlâkları vb. üzerindeki inceleme-

[1] V.A. Moşkov, "Gagauzi Benderskago Uezda"; XLIV. kitap, 1900, s. 7'ye bak. "Etnografiçeskoe Obozrenie" No. 1.

Prof. Stoyan Romanski, "Spisanie na Bılgarska Akademiya na Naukite" (Bulgar Bilimler Akademisi dergisi), XI. kitap; Sofya, 1915, s. 50'de "Gagauzlar" başlıklı makale.

Prof. Stefan Mladenov, "Bılgarska istoriçeska biblioteka" (Bulgat tarih kitaplığı) yayınlarından "Gagauzlar sorunu", I. cilt, Sofya, 1931, s. 131.

[2] "Encyclopedie des Islams", Leipzig, p. 134.

L. Miletiç, "Periodiçesko spisanie" (Süreli dergi), XVI, Sofya, 1905, ss. 258-259.

Aynı dergi, yıl VII, kitap XXXII-XXXIII, s. 231, Sredets, 1890: "Gagauzların yaşadıkları yerler, Tuna ağzından başlayarak ta Emon (Emine) burnuna dek, deniz kıyıları daha yoğun olarak Provadı ve Silistre'ye değin uzanmaktadır."

Aynı dergide Dr. Jreçek'in "Gagauzlar Bulgaristan'ın nerelerinde oturmakta idiler?" başlıklı yazısına da bak, s. 232.

[3] İkinci bölüme bak.

leri ile Türklükbilimci Thomsen'in Orhun ırmağı kıyısındaki kayalarda bulunan yazıtları açımlamasından, bu konudaki araştırmalarından bunların özellikle "Türk-Oğuz"[4] adını taşıyan bir Türk kavmine ait bulundukları saptanmıştır ki, her olasılığa karşı, bizim Gagauzlar da bunlarla ilişkilidir.

Türklerin atası olan Targita'yı tarihçilerden ilk kez anan Herodotos olmuştur. Moğol ve Arap kronikçileri Targita'ya Türk derler, onu Nuh Peygamberin oğlu olan Yafes'in evlâdı sayarlar. Bizanslı kronikçilerin, Türklerden sık sık söz etmelerine karşın, XV. yüzyıla değin onlar üzerine belli bir düşünceleri yoktur. Halkokondilis (Kitap A) şöyle der: "Ben, gerçekten ayrılmış olmamak için, kimlere Türk diyeceğimi bilmiyorum."[5]

Türk gücünün yaratıcısı, Çin Türkistan'ında yerleşmiş olan Oğuz Han sayılmaktadır.[6] Onun ölümünden sonra altı oğlunun çocukları olan 24 torunu, 24 Türk kavminin ataları olmuştur. Bunlar, uzun süren üzücü bir olaydan sonra, birçok bağımsız ve serbest topluluklara ayrılmışlardır ki, Peçenekler, Kumanlar, Uz-Türkler bu arada sayılır. Ancak, bütün bu topluluklara bağlı olanlar, hemen hemen bir ve aynı Türkçeyi konuşurlardı.

[4] "Spisanie na Bılgarska Akademiya na Naukite" (Bulgar Bilimler Akademisi dergisi), kitap X, Sofya, 1915: "Oğuzlar adıyla genellikle Türk ırkı belirtilir, yani bundan Karahan'ın oğlu ve 6 hanın babası olan Oğuz'un bütün soyu anlaşılır. Yeni-pazar ilçesine bağlı Kara-ağaç (Brestak) köyü halkı arasında bugün bile Gagauzların Türk kökenli oldukları üzerine bir söylenti vardır ki, onlar Tuna ötelerinde İsmail ve Bol-grad yöresinde yaşarlarmış. Ama bir süre sonra Tuna ırmağını geçerek şimdiki Dobruca'ya: Baba-dağ, Mecidiye, Köstence, Mankalya ve Silistre'ye, Varna yöresinde Balçık, Kavarna, Şabla, Söğütçük ve Keremet'e, kuzeyde Kara-ağaç (Brestak), Ambarlı (Hambarlı, Jitnik), Karamanlı (Karamanite), Şadı-köy (Dobrotiç) vb. yerlere yerleşmişler. Daha sonra Şumnu'ya doğru: Voyvoda, Tekke-Kozluca (İz-bul) vb. (Bütün bu bilgiler Kara-ağaç, Doyranlar (Doyrentsi) vb. köylerden derlenip toplanmıştır.)

[5] Tr. E. Evangelidu, "İstorya Tis Ot. Aftokratıriyas", Atina, 1894, s. 39.

[6] Prof. Stefan Mladenov, "Polojenieto na Asparuhovite Bılgari v reda na Türkskiya klon ot Ario-Altayskite narodi" (Ural-Altay uluslarından Türk kolu içinde Asparuh Bulgarlarının durumu), ss. 22-23:

"Türk uluslarının devlet kuruculuğu, daha İ.Ö. 1200 yıl önceleri Çin'in kuzey-batısında Hiungnu (Hun) devletinin doğuşuyla bilinmektedir. Ünlü Çin seddi Hunların akınlarına karşı İ.Ö. 4-3 yüzyıl önceleri yapılmıştır. Bu Hunların bir kolu Attilâ'nın yönetiminde Avrupa'ya yürüyerek Roma İmparatorluğunu sarstı. Bir süre sonra Hunların Bulgarlar adını taşıyan başka bir kolu, (Bu adın "melez=karışk" anlamına gelmesi olasıdır, belki de Got'larla...) Balkan yarımadasına yerleşti (VII. yüzyıl). Bunlar Asparuh Han'ın yönetimindeydiler. XIV. yüzyıla dek sık sık Bizanslıları sarsmışlardı. Bu Asparuh'un babası, hiç kuşku yok ki, Türkçe Kubrat (Kurt) adını taşıyordu."

Tr. E. Evangelidu, "İstorya Tis Ot. Aftokratıriyas", Atina, 1894, ss. 40-41.

Kimi tarihçiler Kumanlar ile Uzları ayrı adlar taşıyan aynı ulus sayarlar. Çek tarihçisi Jreçek[7] de bunlar arasındadır. Bununla birlikte, Mihail Ataliatu XI. yüzyıla ilişkin tarih kitabında Kumanları Uzlardan ayırır. Skilitsi'ye (XI. yy.) göre, Uzlar, Bizans devletinin yüksek yönetim mevkilerinde bulunmuşlar, hattâ senatör bile olmuşlar,[8] ayrı Uz alayları meydana getirmişlerdir. Bu tarihçi, Uzları Kumanlardan ayrı bir ulus sayar. Anna Komninu, babası imparator Aleksiy'in ordusunda, Kumanlarla döğüştüğü sırada, Uzlara bağlı askerlerin de bulunduğunu anlatır. Kedrinos, Peçeneklerle Kumanlar değil, Peçeneklerle Uzlar arasında süreklice savaşlar olduğunu anar. Bizanslılar Uzlar için: "Megiston etnos ton Uzon" derler ki, Uzların en büyük ulusu, demektir. Kumanlar, Uzların aynı olup da Türk kavimlerinin bir başka kolu olmasaydı, dillerinde de tümüyle bir birlik olması gerekirdi. Oysa, ileride göreceğimiz üzere, dilleri arasında büyük ayrımlar vardır. Prof. Dr. V. N. Zlatarski "Orta çağlarda Bulgar devleti tarihi" (cilt II, s. 114, Sofya, 1914) adlı yapıtında diyor ki: "Rus yazarlarının Torklar ve Arap yazarlarının Guzlar, Oğuzlar dedikleri Uzlar, Türk kökenli Peçeneklerle Kumanların akrabası olan bir ulustur. Ancak, onlar kimilerinin kabul ettiği gibi Kuman değil, belki de Peçenekler ve Kumanlar gibi, özel bir yabanıllık ve savaşçılıkla ayırt edilemeyen ayrı bir kavim idiler." Dolayısıyla, Uzlar ile Kumanların ayrı oldukları apaçıktır.

Rus Türklükbilimci Golubovskiy'e[9] göre, bu Türk kavimleri[10] Avrupa'ya doğru iki yönden yürümüşlerdir: birileri Orta-Asya'dan ve Rus bozkırlarını aşarak, ötekilerse güneyden, İran'dan geçerek... Ancak, hepsi de bir ve ortak Oğuzlar adı altında...

Bunlardan ikincilere Selçuk Türkleri[11] ve aynı zamanda Osmanlı derler ki, adını ilk devlet başkanının adından alır. Ancak Orta-Asya'dan Rus bozkır-

[7] Dr. Jreçek, "İstoriya na bılgarite" (Bulgarların tarihi), Tırnova, 1886, s. 268.

[8] "Periodiçesko spisanie" (Süreli dergi), kitap XXII-XXIII, 1890, s. 221.

[9] "Peçenegi, Torki i Polovtsi do naşestviyah Tatarov", Kiev, 1884; N. Golubovskiy.- "Osmanlı ülkesinde hristiyan Türkler" kitabına da bak: Cami (Baykut), İstanbul, 1923, s. 31, yeni basımı: İstanbul, 1932.

[10] Prof. St. Mladenov, 6. dipnotta gösterilen yapıtın 8. sayfasından:

"Türk uluslarının yarı-kültürlü, yabanıl Asyalı oldukları düşüncesinde olmamalıyız. Tam tersi, bu ulusların Uzak-Doğu'nun (Çin) kimi uygarlıklarını Avrupa'ya götürdükleri gerçeğinden söz etmeliyiz: Ex oriente lux (Işık doğudan gelir) [Bu bir Latin atasözüdür.-Çeviren].

[11] "Bulgar Bilimler Akademisi dergisi", X. kitap, Sofya, 1915, s. 29: "Selçuk Türklerinin atası, Dokak'ın oğlu olan Selçuk'tur."

larına doğru "Türkler" adıyla yürüyen birinciler, ayrı ayrı adlar almıştır: Peçenekler, Uz-Türkler ve Kumanlar ki, bunların her biri ayrı ayrı siyasal bağımsızlık sahibiydiler. Bunlar, IX. yüzyıla doğru Volga ve Gyank ırmakları arasına yerleşmişlerdir.[12]

1036 yıllarına doğru Kumanlarca kovalanan Uz-Türkler, Volga ve Don ırmaklarının batı yörelerine doğru yönelmişler, buralarda Peçeneklerle karşılaşmışlardır.[13] Peçenekler arasında kavga çıkmış, orduları iki bölüme ayrılmıştır. 80.000 kişiden oluşan birinci bölüm, kendi yasal önderleri olan Tirah Han'ın yönetiminde kalmış, 20.000 kişilik bir güç olan ikincisi de Uz-Türklere saldıran Kagen Han'ın yönetimine girmiştir. Ancak bu ikinci bölüm yenilerek Tuna'ya ve Silister'ye doğru çekilmek zorunda kalmıştır. Bizans kaynaklarına göre, Kagen kendisini burada garnizon komutanına tanıtarak bütün ordusuyla birlikte Bizans uyruğuna kabul edilmiştir. "1048 yılı öncesine rastlayan zamanlarda voyvoda Kagen iki atası ve 20.000 Peçenekle birlikte hristiyan olarak herhalde Dobruca'da olması gereken, Tuna üzerindeki Drister kasabasının yakınlarında bulunan sınır kasabalarında yerleşmek hakkını kazanmıştır."[14]

Tirah Han ise, 80.000 kişilik ordusuyla olduğu yerde kalmış, Uz-Türklerle savaşımdan çekinmiştir. Bununla birlikte sonunda bu da çarpışmış, yenildikten sonra Tuna'nın buz tutmasından, Bizanslı güçlerin çekilmiş olmasından yararlanarak ordusuyla birlikte Tuna ırmağını geçmiştir. Ancak imparator bunlara karşı bir ordu gönderdiğinden, Peçenekler aman dilemiş, Bizans yönetiminde kalmayı kabul etmişlerdir.[15] Başkanları İstanbul'a gönderilerek hristiyan edilmiştir. Silahları ellerinden alınanların bir bölümü Sofya ve Niş yörelerine gönderilmiş, başka bir bölümü de toprak işlemek zorunda bırakılmıştır. Ama bu işe alışmamış olmaları nedeniyle bu sonuncular sürekli ayaklanarak Tuna yöresinde kendi adamları çevresine toplanmışlar, böylece imparatorluğu dert ve endişeye sokmuşlardır. Bizanslılar bunlarla uzun savaşlar yapmak zorunda kalmışlardır (1048-1053). "İmparator I. Aleksiy Komnen, bu tür savaşların sonuncusu olan en ağırını bu güçlü ulusla tahta

[12] N. Golubovskiy, "Peçeneği, Torki i Polovtsi v naşestviyah Tatarov", Kiev, 1884.

[13] Yeni-pazar ilçesinin Kara-ağaç, Doyranlar, Şumnu'nun Voyvoda köylerinden alınan bilgilere göre, Gagauzlar, ilkin Tuna ötesine yerleşmişler, savaşçı imişler. Yerleşecek yeterli genişlikte alan olmadığından, kendi aralarında kavga ederek kimileri ötekileri Tuna'ya doğru sıkıştırmışlar. Savaşçı bir halk oldukları için, çokluk başka uluslarca yardıma çağrıldıkları olurmuş.

[14] "Süreli dergi", yıl VII, kitap 32, Sredets, 1890.

[15] Dr. Jreçek, "Bulgarların tarihi", Prag, 1876, s. 575.

geçtiğinin ilk yılı yapmıştır (1031). O zamandan başlayarak Peçenekler yenilerek güçten düşürülmüşler, kalıntıları Kumanlar arasına sokularak Rus, Bizans ve Macar topraklarına dağılmışlardır."[16]

1055 yılında Kumanlarca kovalanan Uz-Türkler, Preslav Rus Beyliğine yönelmişlerdir. 1060 yılında Rus prensleri Uz-Türkleri kovalayarak bunları, Peçenekler gibi, Tuna ırmağını geçmeye zorlamışlardır. Yunanlı tarihçi Paparigopulo, bu sorun üzerine şunları yazar:[17]

"1065 yılı Tuna'nın kuzey yörelerinde Uzlar ya da Oğuzlar adını taşıyan başka bir Türk ulusu ortaya çıkmıştır. Bu barbarlar, Skilitsi'ye göre 600.000, Zonara'ya göre 60.000 kişiden oluşup sayısız, her tür kayıklarla Tuna ırmağını geçmiş, orada bulunan, kendilerini geçirtmemek isteyen Bulgar ve Yunanlılardan oluşan ordu güçlerini dağıtarak bütün Bulgar boşluklarına dağılmışlardır. Bunların bir bölümü Selanik ve Ellada'ya dek ilerleyerek yolları üstüne gelen her şeyi yağmalamışlar, dönüşte kışın şiddetinden yağma ettikleri şeyleri fırlatarak acınacak bir duruma düşmüşlerdir. Ama daha büyük bir bölümü oluşturan ötekiler, Bulgaristan'daki egemenliklerini korumuşlar, oradan Trakya ve Makedonya'yı yağma etmişlerdir. İmparator kendilerine armağanlar vererek geri çekilmeleri için kandırmak istemişse de başaramayarak, sonunda bunlara karış yürümek zorunda kalmıştır. Ancak, o sıralarda ordu pek yoksulmuş. O denli ki, ondan 60 yıl öncesine dek İstanbul'dan çeşitli düşmanlara karşı süreklice harekete geçen kalabalık bir orduya karşılık, Konstantin Duka bu sefer Uzlara karşı ancak 150 kişiyle çıkabilmiş. Ama, talihin bir lûtfu olmak üzere, henüz sefere çıkan, Hirovakhi (Selanik yakınında) mevkiine doğru yakınlaşan bu küçük ordu, müthiş düşmanın açlıktan ve veba hastalığından yok olduğunu, Peçeneklerle Bulgarların saldırısına uğradığını haber almıştır."

Bu felâketten kurtulan Uzların bir bölümü, Bizans uyruğuna geçmeyi kabul etmiş, başka bir bölümü geri dönerek Rus sınırları üzerinde yerleşmiştir. Ancak 1080 yılında Rus Prensi Vladimir Monomah, bunları tümüyle yok ettiğinden, Uzlar siyasal egemenliklerini sonsuza dek yitirmişler, Deli-orman bölgesinde yaşayan İlk-Bulgarlar (Proto-Bulgarlar), Peçenekler ve türlü çeşitli Türk kavimleri arasına serpilmişlerdir. Bunlardan ayrı olan üçüncü bir bölüm ise, (Kara-kalpak) adıyla Rus uyruğuna geçerek oralarda sınır bekçi-

[16] "Süreli dergi", yıl VII, kitap 32-33, Sredets, 1890, s. 212.
[17] "İstoriya tu Eliniku etnos", cilt IV, Atina, 1871, ss. 416-417.

liği görevini yapmaya ve (Kala-Uz)[18] diye anılmaya başlamıştır. Bunlar hristiyanlığı benimsemiş Rus uyrukları olmakla, Rus kilise yönetiminin süreklice manevi ilgi ve kaygısı altında yaşamışlardır.

1224 yılında Ruslarla Kumanlardan oluşan ortak ordunun Moğollarca yok edilmesi üzerine, Rus sınırları üstünde yaşamakta bulunan Uz-Türkler, kitle halinde, aileleriyle birlikte göçe zorlanarak Tuna'yı geçmişler, Türk kavimlerinden Peçeneklerle İlk-Bulgarların yaşamakta bulundukları Dobruca'ya gelip yerleşmişlerdir.[19]

Bunlardan hristiyan olanlar Karadeniz kıyılarında ve Silistre, Mankalya, Kavarna, Balçık, Varna vb. gibi daha içerlek yörelere yerleşmişler, buralarda bugüne değin Uzlar ya da Oğuzlar halinde kalarak milliyetlerini, dilleri olan Türkçeyi korumuşlar; ancak, hristiyanlığı kabul ettikten sonra *Gagauzlar* adını almışlardır. Moğollarca bozguna uğratılan Kumanlar ise, Bizans İmparatorluğuna göç etmek zorunda kalmışlar, bunların bir bölümü hristiyan Uz-Türklerle birleşmişler; ikinci bir bölümü ise, İlk-Bulgarlarla ve müslüman Peçeneklerle (müslüman Gacallar) karışmışlar; en büyüğü olan üçüncü bölüm de Trakya ve Makedonya'ya inerek oralarda Bizanslıların kendilerine verdiği topraklara yerleşmişlerdir. Gerçekten, Bulgaristan haritasını inceleyecek olursak görürüz ki, gerek Bulgaristan'da, gerekse Makedonya'da birçok yer adı, bize vaktiyle buralarda Kumanların yaşamış olduklarını anımsatır. Örneğin: Makedonya'da Kuman-ova adında bir kasaba ile Kumançeva, Kumantsi ve Koman adlı köyler vardır. Bulgaristan'da da Kumanite, Kumanovtsi (mezra), Kumanitsa, Kumanovtsi, Kumanova-çuka yöresi gibi yerleşim yerlerinden başka, kişi adları olarak Kuman, Kumanov, Kumanidis vb. vardır. Dikkate değerdir ki, bütün bu adlara Deli-orman'ın pek uzaklarında rastlanmakta, Deli-orman yakınlarında Kumanların yaşamış oldukları üzerine en küçük bir ipucuna bile rastlanamamaktadır. Böylece, Deli-orman bölgesinde yalnızca Peçeneklerin, Uzların, oralarda az miktarda bulunmuş olan İlk-Bulgarların, daha sonra da Osmanlı Türklerinin izlerini görmekteyiz. Örneğin: o çağlardan kalma şu köy adları vardır: Uzlar[20], Horozlar, Araplar, Turupçular, Geyikçeler, Kaspi-çan (Uzların başkanların-

[18] Acaba "Gagauz" sözcüğü ile bir ilgi ve ilişkisi yok mu?

[19] Prof. Yordan İvanov, Sofya'da çıkan "Mir" gazetesinin 26 Şubat 1926 tarihli sayısında "Kumanlar" başlıklı yazı:

"Şunu da belirtelim ki, eski bir Bulgar belgesinde, ilkin Dobruca'ya gelen Bulgarların, Kumanların bir bölümü olduğu, yazılıdır."

[20] "lar" çoğul takısıdır: Uzlar gibi.

dan birinin adı), Peçeneg vb. gibi, Bütün bunlar, oralarda vaktiyle bu Oğuz kavimlerinin yaşadığını ispatlar. Her olasılığa karşı, bu çeşitli kavimler ilk zamanlarda kendi özel kavim adlarını korumuşlardır. Ancak zamanla yeni kuşaklar ve hele Osmanlı Türklerinin buraları kendi egemenliklerine almaları üzerine çabucak erimişlerdir. Bunun nedeni, yalnızca aralarında din ve soy birliği değil, aynı zamanda hemen hemen birbirinin aynı olan bir dille konuşmalarıdır. Böylece de ortaklaşa "Türkler" adını almışlardır. Ama, dinlerindeki ayrılık nedeniyle Gagauzlar, adlandırıldıkları "Gagauzlar" adını koruyabilmişlerdir.

O sıralarda Silistre yakınında ve Dobruca'nın kuzey-doğusunda 100.000'i aşkın Peçenek vb. toplanmış bulunuyordu. Bunların önemli bir bölümü, daha Rusya'dayken İslamlığı kabul etmişti. Arap coğrafya bilginlerinden El-Bekrî[21] Peçenekler arasında İslam dinini telkin eden bir zatın 1009 yılında çevresine 12.000 Peçenek topladığını söyler. Ancak, aralarında çıkan bir savaşımdan sonra tümü İslamlığı kabul etmiştir. O dönemde buralarda[22] Asparuh'un İlk-Bulgarları yaşamaktaydı. Bunlar Slavların kovalamasından saklanabilmiş olanlardı ki, dilleri[23] ve töreleri, oralara gelen Peçenek'lerinkinin aynı idi, aynı köklerden gelme idiler. Yeni gelenlerin baskısı altında kalan bu İlk-Bulgarların bir bölümü, küçük topluluklar ve ayrı ayrı aileler halinde yavaş yavaş güney-batıya, Aboba'ya[24] doğru göçmeye baş-

[21] Dr. Miletiç, "Süreli dergi", LXVI, Sofya, 1905.

[22] Prof. V. N. Zlatarski, "İstoriya na pırvo Bılgarsko tsarstvo" (İlk Bulgar Hanlığı tarihi), Sofya, 1918, cilt I, s. 220.

[23] Prof. St. Mladenov, 6. dipnottaki yapıtın 4. sayfasına bak:

"En son araştırmalarda kesin olarak ve işkilsiz bir biçimde ispatlandı ki, Aspurah İlk-Bulgarlarının dili Türkçe karakterliydi. Yine Hunların da Türk kökenli oldukları, olasılıktan öte, olumlu bir biçim almıştır."

[24] "Geografiçeskiy Obzor": "Abobskaya ravnina i gorie e okrujayuştiya".-"Stariya poseleniya na Abobskoy rovnine", K.H. Şkorpil, ss. 28-29. Uyarı: "Material dlya Bolgarskih drevnostey Abobey-Pliska", 1905.

Ağa-baba (Aboba) ovasındaki yerleşim yerlerinde yapılan epey yeni araştırmalar şöyle özetlenebilir:

1828-29 Türk-Rus savaşında Aboba vadisinde "Büyük-bozluk" denilen yerde yaşayan halk tümüyle Gagauzdu. Savaş sırasında bu halkın bir bölümü Basarabya'ya göç etti. Gagauzlar köylerini bırakıp gittiler. Bu köylerin bir bölümü Türklerce işgal, bir bölümü de imha edildi. İmha edilenler arasında şu köyler vardır: Selman. Bu büyük bir köydür. Selman tepesinin batı eteklerinde yer alır. Aboba ve Söğütlü dereleri arasında, Teker köyünün doğsuundadır. Buraya şimdi "Yurtluk-yeri" derler. Bu köyün mezarlığı, Söğütlü deresiyle yaylanın köşe oluşturduğu yerdedir. Bu dere, Teker köyünden gelir. Bu köyün eski adı Teker-Mehmet'tir. Selman köyünün imhasından sonra, az daha kuzeyinde kurulmuştur.

lamışlar, daha seyrek olarak, kendi yoldaşlarıyla şenelmiş bulunan bu yerleri, daha sıcak, daha bereketli bulmuşlardır. Deli-orman'da azınlık halinde kalan İlk-Bulgarlar, Oğuz kavimleri arasında yavaş yavaş eriyip gitmişlerdir. Bu yörede yapılan kazılar, İlk-Bulgarların vaktiyle oralarda yaşadıklarını ispatlamaktadır. Ancak bunlara üstün gelen öğe, doğal olarak, Peçenekler, Uzlar ve Gagauzlar'dır.

Dobruca ve Karadeniz boylarına yerleşen Oğuzlar, İlk-Bulgarlar ve Gagauzlar arasında hristiyanlığın hızlı bir biçimde yayılmasına karşılık, Deli-orman'da[25] yoğun biçimde yerleşmiş olan Peçenekler, ortak bir ad olmak üzere Türkler ya da Gacallar[26] ya da şimdi taşıdıkları Çitaklar adı altında müslüman olarak kalmışlardır.

XVII. yüzyılda Bulgaristan'ı gezen Evliya Çelebi, Bulgaristan'ın kuzey-doğusuna "Uz Eyaleti" adını vermiştir. Bundan da anlaşılıyor ki, Bulgaristan'ın o bölgesi o tarihte de Uzlar'ın adını taşımayı sürdürüyordu. Evliya Çelebi, Silistre halkının orta boylu, şen ve sağlam insanlar olduğunu söyledikten sonra: "Burada Çitaklar denilen bir kavim daha vardır ki, bunlar Tatar, Bulgar, Ulah ve Moldovan'ların karışmasından meydana gelmiştir. Bunların kadınları gizlenirler. Çok namuslu ve utangaçtırlar. Çitaklar misafirlere hürmet ederler. Halk sakin, samimi ve iyi kalplidir. Ahlakı da iyidir. Hacı-oğlu-pazarcığı (Dobriç) reayasına (Dobruca Çitakları) derler. Bunların kendilerine mahsus bir hususiyetleri vardır. Dobruca ve Deli-orman sakinleri fevkalâde bir kavimdir. Bunlar cesur, kahraman ve şecaatli insanlardır" der, dillerinde fark bulunduğunu ekler.

Madara deresinin sağ kıyısında, Durmuş köyünün kuzeyinde bugün Gagauz ve Türk köyü olan Çeçeşov'un örenliği vardır. Burada bir cami yıkıntısı görülür ki, buraya şimdi "Cami-ovası" derler.

Kanara-dere suyunun sol kıyısında bulunan Kanlı-dere köyünün kuzeyinde olan bu köy, bir Avusturya haritasında işaretlidir.

Köy, Sivri-tepe dağının eteklerinde, En-ova köyünün güney-doğusunda kurulmuştur. Şumnu'dan Varna'ya giden eski bir yol bu köyden geçermiş.

Yeni-pazar kasabasının Süleyman yolu üstünde yoğun bir biçimde şenelmiş bulunan yerlere "Eski-pazar, Yeni-pazar" adları verilirmiş. Süleyman köyü, Gücece köyünün güneyinde yer alırmış. Buraya da "Koca-mezar" adı verilmiştir. Gücece'nin güney-batı köşesine düşer.

[25] Deli-orman, Türkçe "Deli" ve "Orman" sözcüklerinden oluşmuştur. Osmanlı Türkleri buralara gelmezden önce, buraya "Tele-orman" adı verilmiştir. Bizanslı tarihçi Kinam: "Epi opus Tenu-orman" diye anar.

[26] "Süreli dergi", LXVI, 1894, s. 273: "İlk-Bulgarlar Peçeneklere (Gacallar) demişlerdir. İri, sağlam anlamına gelir." Deli-orman Türkleri ünlü pehlivanlar yetiştirmiştir.

Çek kazıbilimci Şkorpil'e göre, Deli-orman'daki Peçenekler ve öteki Türk kavimleri, Bulgaristan'ın çeşitli yörelerine dağılmışlardır.[27] Deli-orman'da yalnızca yoğun bir kitle halinde, belki de az karışık olarak Gacallar adı altında İlk-Bulgarlar kalmıştır. Gene Şkorpil'e göre, Gagauzlar gibi, bugünkü Gacallar da Asparuh'un[28] İlk-Bulgarlarının kalıntılarıdır; bunlar, Balkan yarımadasına VII. yüzyılın[29] ikinci yarısı başlarında gelmiştir. Şu farkla ki, Gacallar müslümanlıklarını korumuşlar, Gagauzlar ise hristiyanlığı kabul etmişlerdir. Aynı bilgine göre, bugünkü Bulgarların o İlk-Bulgarlarla hiçbir ilgisi yoktur. Şkorpil, bir söylentiye göre, müslüman Gacallarla hristiyan Gagauzlar gibi dinleri ayrı olan bu iki kavim arasında dostluk, hattâ akrabalık ilişkilerinin var olduğunu, birbirleriyle temas halinde oldukları yerlerde kız alıp verdiklerini söyler.[30]

Prof. Dr. V. N. Zlatarski'nin "Orta çağlarda Bulgar devleti tarihi"ne göre (Sofya, 1914, cilt II, s. 114), göçebe olarak Bizans İmparatorluğu sınırları içine giren Peçenekler 800.000, Kumanlar 40.000 (s. 204) ve Uzlar[31] Skilitsi, Ataliati ve Kedrin'e göre 600.000 kişi idiler. Bunlar buralara XII. yüzyılda gelmişti. Soydaşları olan Osmanlıları ise, XIV. yüzyılda Balkan yarımadasında görüyoruz. Osmanlıların buralarda ortaya çıkışı, Gacallar tarafından arzu edilen bir şey olmuştur; çünkü, ilkin aralarında din ayrımı yoktu. İkincisi, "Kangli" kavminden gelen Peçenekler, soyca Osmanlılara en yakın bulunuyordu. Onun için Osmanlıların bu topraklara yayılmasıyla Peçenekler, hiçbir baskı duymamışlardı; çünkü dilleri, dinleri, ahlakları arasında hemen hemen hiçbir ayrılık yoktu. Dolayısıyla, azınlık oluşturan İlk-Bulgarların, Deli-orman

[27] Prof. V.N. Zlatarski, "Dobruca", "Bulgarska istoriko-politiçeska sıdba", "Sbornik na Sıyuz na bılgarski uçeni, pisateli i hudojnitsi", Sofya, 1918, s. 49:

"Macar akınlarından sonra Tuna'nın öte yanında bulunan Bulgar toprakları hemen büsbütün kaybolmuştur. Çünkü, Macarların Tissa-Tuna ovasına yerleşmesinden sonra güney Basarabya, Moldava ve doğu Ulah eyaletindeki yerlere sağlamca ve uzun süre Peçenekler yerleşmiştir."

[28] K. Şkorpil, "Byzantinoslavica", V, Prag, 1933, s. 180. Bu düşünce ancak, Gagauzların, Asparuh Han'ın İlk-Bulgarları ile aynı kökenden, dolayısıyla yalnızca köken bakımından akraba oldukları anlaşıldığı takdirde kabul edilebilir. 26. dipnota bak.

[29] K. Şkorpil, aynı yapıt, ss. 171 ve 180: "Slavlar İlk-Bulgarları yutmamışlar, tam tersine, sonuncular bunların bir bölümünü yutmuşlardır."

[30] Aynı yapıt, s. 178.

[31] B. Ataliyatis, "Sinepsifçito gar to etnos is eksikuta miriyada; andron", yani halk 600.000 erkekten oluşuyormuş. Skilitci ve Kedrin aynı rakamı 600.000 olarak verirler. Zonara ise, diyor ki: "İsan gar os logos ipo eksikuta hilyades i erin opla dinamiki", yani eli silâh tutabilenler, denilebilir ki, 60.000 rakamının altında imiş.

ile Dobruca'nın kuzey-doğusunda yaşayan ve çoğunluğu oluşturan Oğuz ulusu ile soydaşlıktan ötürü birleşmiş olmasını kabul etmek gerçeğe uygundur.

Şkorpil, bunca çok sayıda (800.000) Peçeneklerin ve öteki Oğuz kavimlerinin ortadan kalkmasını kabul ediyor da, buna karşılık, Deli-orman'da azınlık halinde kalmış olan İlk-Bulgarların[32], Slavlar, çeşitli Oğuz halkları ve daha sonra buralara gelen Selçuk Osmanlıları arasında eriyip gittiğini bir türlü kabul etmiyor.

Gerçekten, İlk-Bulgarların ortadan kalması gibi bir şey söz konusu değildir. Yalnızca kurulan Bulgar Devleti içinde iki kültürlü ulus arasında -İlk-Bulgarlar ve Slavlar- oluşan bir özümleme (assimilation) vardır; bu uluslar, kimi Oğuz kavimlerini, örneğin Kumanları da yutmuşlardır. İlk-Bulgar ulusu yeni Slav-Bulgar devletini kurarak 200 yıl yönetmiş, bütün öteki bağlaşık ulusları kendisine katmıştır.[33] Böyle kültür sahibi, girişken, cesur ve örgütçü bir ulusu, Bulgar ulusunu, Deli-orman'daki Gacallar ve Türk kavimleri arasında aramak da varit olamaz; çünkü bu sonuncular saf, temiz yürekli, tutucu bir kavimdir. Mütevekkildir (işini Tanrı'ya ya da oluruna bırakır), bugün malik olduğu şeyden fazlasını istemez. Bulgar karakterine tümüyle aykırı olan bu saflığı ve güvenirliği[34] dolayısıyla herkes tarafından kolaylıkla aldatılabilir, sömürülebilir.

Kimi kazıbilimcilerin Gagauzların kendilerine "Eski Bulgarlar" dedikleriyle ilgili teraneleri ciddi değildir, çünkü bu ad yeni zamanların malıdır.

"İlk-Bulgarların iz bırakmaksızın[35] kaybolmalarının, L. Miletiç'e göre, anlamı şudur: İlk-Bulgar ögesi, cenkçi bir eleman olmak dolayısıyla, pek bü-

[32] Prof. S.S. Bobçev, "İstoriya na bılgarskiya narod" (Bulgar ulusunun tarihi), Sofya, 1881, ss. 23-24: "Karşılaştırmalı bir hesaba göre, Asparuh Han'ın ordusu 50.000 kişiyi aşmıyordu, diyebiliriz."

Prof. Stoyan Romanski, "Makedonski pregled" dergisi, yıl X, sayı 1-2, s. 188: (İlk-Bulgarlar) "çağdaş Bizans kaynaklarının kaydettiği bilgilerden çıkan sonuca göre, sayıca pek fazla olmasalar gerektir."

Dr. L. Miletiç, "Makedonski pregled" dergisi, yıl IX, sayı 3-4, Sofya, 1935, s. 193: "Asparuh Bulgarlarının geldikleri vakit kaç kişi oldukları ispatlanamamıştır."

[33] Her yönden birbirinden ayrı olan iki halkın bağdaşıp uyuşması, kalabalık bir ulusun epey küçük olan yabancı bir ulus adını benimsemesi, tarihte görülmemiş bir olay değildir. Fransızlar adlarını küçük bir Germen kavmi olan Franklara borçludur. Ruslar, küçük bir Skandinav kavmi olan Rus'un adını taşırlar. Böylece, Slavlar da Bulgar adını almışlardır.

[34] Eski-cuma panayırını ziyaret edenler, çeşitli satıcıların Gacallarla eğlendiklerini görür, bunların nasıl saf ve temiz kalpli insanlar olduklarını anlar.

[35] Dr. Miletiç, "Makedonski pregled" dergisi, IX. yıl, 3-4. kitap, Sofya, 1935, s. 194.

yük Bulgar devleti içine serpilerek Slavlarla pek çok ilişkide bulunmuş; ailelerindeki Slav kadınları da -ki İlk-Bulgarlar bunlarla evlenmek zorunda kalmışlardı- Slav dil ve yaşayışı yararına olarak, onlara çok etkide bulunmuşlardır. Yeni gelen bu Asparuh İlk-Bulgarlarının sayısının ne olduğu ispatlanmış değildir. Sonunda, denilebilir ki, Türklerin gelişine değin Bulgaristan'ın kuzey-doğu köşesinde belli bir sayıda İlk-Bulgar kalmış olsa bile, bunlar Türklerle karışmak üzere dil bakımından da kolayca özümlenebilmişlerdir."

Ancak biz şu fikri ileri sürüyoruz: ne bir özümleme, ne de İlk Bulgarların Slavlar arasında yitip gitmesi söz konusu olamaz. Tam tersine, İlk-Bulgarların ve Balkanlara çok önceden gelip yerleşmiş olan öteki soydaş kavimlerin önlerine çıkan bütün Slavlarla birleşmeleri sonucu olarak, Asparuh Bulgarları siyasal ve askeri alanda o denli güçlenmiştir ki, onlara yalnızca adlarını değil, Bulgar ulusal ruhunu da aşılamışlardır.

Ancak Slavca, bir kültür dili olmak dolayısıyla sivrilmiş, yeni kurulan devletin resmi ve zorunlu dili olmuştur.

Sonunda, Şkorpil'in sandığı gibi, Gacallar ile Gagauzlar İlk-Bulgarların kalıntıları ise, o halde asıl kendi adları olan "Bulgarlar"ı neden Gacallar ve Gagauzlar olarak değiştirmek zorunda kalmışlardır? Biz bunu anlayamıyoruz. O Bulgarlar ki, Slavlar gibi daha güçlü, sayıca daha kalabalık, daha kültürlü uluslara bile kendi adlarını vermişler, hattâ bunu zorunlu kılmışlardı?

Bütün bunlardan sonra, biz öyle sanıyoruz ki, bugünkü Gagauzlar ve Gacallar Deli-orman ve Dobruca'daki İlk-Bulgarların kalıntısı değil, Tuna ırmağını geçerek Balkan yarımadasının çeşitli yörelerinde yapılan savaşlarda zayıflatıldıktan sonra serpilen, sonunda Deli-orman'da, Tuna ve Dobruca köşelerinde kalmış bulunan soydaşları arasında dingin bir sığınak aramak zorunda kalan Peçenekler, Kumanlar, özellikle Uzlar gibi başlıca Türk ya da Oğuz kavimlerinin[36] torunlarıdırlar.

Dobruca ve Tuna kıyısı ovalarında oturan Gagauzlar ve Gacallar, acaba, Osmanlı ve Selçuklu Türklerine oranla daha mı eskidirler? Acaba, onların buralara gelişi, Rusya yönünden mi olmuştur, yoksa Anadolu'dan mı? Bu so-

Gagauzların kökeni, Radloff, Moşkov gibi bilginlerin araştırmalarındaki açıklamalara göre, İlk-Bulgarlarla ana çizgilerinde bir benzerlik, bir ortaklık göstermemektedir. Gagauzların hristiyan dini üzerine de bunların güney Rusya'dan hristiyanlaşmış olarak geldikleri kabul edilmiştir.

[36] "Ethnographie de la Turquie d'Europe" (Gotha, justus Perthes, 1861).

rulara yanıt verebilmek için tarihsel bilgilerimiz henüz kıttır. Ama bunun için, her ne denli fikrimizi tam tarihsel kanıtlara dayandıramazsak da, şunu biliyoruz ki, Gacallar ve Gagauzlar arasında korunan bir söylentiye göre, ataları Rusya yönünden gelmiştir. Bununla birlikte, Gacallar ve Gagauzlar arasındaki töre ve ahlak birliği ile özellikle Anadolu'dan gelen Türklerde rastlayamadığımız dil yakınlıkları birliğini gözönüne alarak cesaretle diyebiliriz ki, ilkin, onlar Deli-orman ve Tuna kıyısı topraklarının birbirine hısım-akraba olan eski sakinleridir; ikinci olarak da kuzeyli bir kökenleri vardır. Bunu, Polonyalı Türklükbilimci Tadeusz Kowalski de "Les Turcs et la langue turque de la Bulgarie du Nord-est" (Krakowie, 1933) adlı yapıtında şöylece doğrular: "Tuna Türk'ünün özel karakteri bizim bu halkı Osmanlı Türklerinin Balkan yarımadasını fethinden sonra Anadolu'dan gelme sıradan göçmenler olarak düşünmemize engeldir. Bu bakış açısının, dinlerinden dolayı, Gagauzlarla ilgisi yoktur, biçiminde bir fikir kabul edilemez."

Gacallarla Gagauzların dili arasındaki benzerliği[37], bunun Osmanlıcadan ayrılığı üzerine bir fikir vermek için, burada kimi sözcüklerin karşılaştırmalı bir çizelgesini sunuyoruz:

GACALCA	GAGAUZCA	OSMANLICA
ôlum	ôlum	oğlum
tauk	tauk	tavuk
sîr et	sîr et	seyret
begir	bêgir	beygir
doru	dôru	doğru
dîl	dîl	değil
dîşirim	dîşirim	değişirim
bâlamış	bâlamış	bağlamış
bârınak	bârınak	bağırmak
çârmak	çârmak	çağırmak

[37] Dr. L. Miletiç, "Makedonski pregled" dergisi, yıl IX, 3-4. kitap, Sofya, 1935, s. 191: "Deliormanlıların dili ile Gagauzlarınki temel olarak birdir. Balkan yarımadasında konuşulan Türkçe ile bu Türkçe arasında önemsiz ağız (şive) ayrımları vardır."

Gene bak: Prof. Tadeusz Kowalski, "Les Turcs et la langue turque de la Bulgarie du Nord-est", Krakowi, 1933, p. 28.

NOT: "Kuzey-doğu Bulgaristan'da [Deliorman'da] Türkler ve Türk dili" adlı bu araştırma, 1949 yılında Ömer Faruk Akün tarafından Türkçeye çevrilmiş olup İstanbul'da çıkan "İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk dili ve edebiyatı dergisi"nde yayınlanmıştır (III/3-4, 31 Mart 1949. Çeviren).

âşam	âşam	akşam
îşi	îşi	ekşi
bâ	bâ	bağ
âç	âç	ağaç
âlık	âlık	ağalık
daul	daul	davul
ine	ine	iğne

Bu sorun üzerine ayrıntılı bilgi için Kowalski'nin anılan kitabına bakınız. Ancak, Kazan Türkleri dilinin bir yandan Osmanlıca, öte yandan İlk-Bulgarca ile karşılaştırılmasından çıkan sonuç, Gacallar ile Gagauzların kuzeyli bir kökenden, Rusya taraflarından gelmiş olduklarını doğrulamaktadır.[38] Deliormanlılar gibi, Gagauzlar da, aslında yumuşak olan sözcükleri daha da yumuşatmayı severler. (Kitabımızın ikinci bölümüne bakınız.)

Her iki kavmin sözcükleri aynıdır, söyleyiş biçimleri de birbirinin aynıdır. Örneğin: Osmanlı Türkleri pekitme, üsteleme olarak "evet" sözcüğünü kullanır. Gacallar ile Gagauzlar buna karşılık olarak "yaa" derler. Yine her ikisi de Osmanlı Türklerinin "getir"i yerine "kavra" derler. "Acele" yerine "alat" derler ki, "alatlayorum" diye çekilir. Osmanlıcada bu sözcük yoktur. "Oropsu" yerine "güvenda" derler. Aşağıdaki sözcükler de Gacallarla Gagauzlar arasında ortaklaşa kullanılır:

Napayin ?	:	Ne yapayım?
Meçekli	:	Taun, veba hastalığı
Aygıtıver	:	Çağır
Köyün	:	Ocak
Kütak	:	Elek
Hayat	:	Orta oda
Sundurma	:	Çardak
Salma	:	Kiler
Aşevi	:	İç oda
Tomak	:	Uzun dizlik
Dumaa	:	Nezle vb.

[38] Géza Fehér, "Prabılgarite" (İlk-Bulgarlar), Sofya, 1929, s. 12.

Bugün de Gagauzların konuştuğu dil, dinleri gibi, hep birdir. Bu dile karışmış olan yabancı sözcüklerin ancak yerel bir karakteri vardır. Çeşitli köy ve kasabalarda yaşayan Gagauzların dilleri arasındaki ayrım, Gagauzların tek bir dili bulunmadığı sonucunu vermez. Hattâ kimi yabancı sözcükler ya da Türkçe eklerle biten yabancı sözcükler; Gagauzlar gibi yazısı olmayanlar için değil, yazısı ve belli bir edebiyatı bulunan diller için bile bir olağanüstülük göstermez. Kaldı ki, Gagauzlar gibi yazısız, edebiyatsız bir halk için, bu, bir şey değildir. Gagauzların yıllar boyunca Selçuk Türkleriyle birlikte yaşamaları sayesinde dilleri yeterli derecede Osmanlıcaya bezemiştir: özellikle Varna, Balçık, Kavarna ve yörelerinde...

Venedik'te 1303 yılında San-Marko kilisesinin mihrabında bulunan Kuman yazmalarından[39], Gacal-Gagauz diliyle Kuman dili arasındaki ayrım çok kolay anlaşılır. Türklükbilimci Géza Kunn[40] bulunan belgelerin Kumanlarla ilgili olduğunu ispatlamıştır. Akademi üyesi Radloff ise, bunların anlamını açıklayarak (Codex Comanicus)'u ortaya çıkarmıştır.[41] Bu yazmanın kimi parçalarını -Gagauz ve Bulgar dilleri arasında kıyaslamalar yaparak- buraya memnunlukla alıyoruz:

KUMANCA

Ari Lukas aydır ılbıngelim itsinda:
Nıtsik bugün katsan Hristos dokdı,
Kıdifırimtı yazıdı, aytı kütütsigı,
kim koilar kütyar:
Myan tanıklatırmın sizgı ulu sıyrunts kim
bügün toktı bartsa ılın kutkardatsı.

GAGAUZCA

Ay Luka der evangeliye içinde:
o gün açan Ristos doomuş.

[39] Bu belge, büyük İtalyan ozanı Petrarca tarafından armağan edilmiştir.

[40] Géza Kunn, "Codex Comanicus bibliotecae ad templum divi Marci Venetiarum", primum ex integro edidit.-Budapest, 1880.

[41] "Das türkische Sprachmaterial des Codex Cumanicus", "Mémoires de l'Académie impériale des Sciences de Saint-Pétersbourg", tome XXXV, No. 6, W. Radloff, St.-Pétersbourg, 1887.

Ayrıca bak: Sévérien Salavill, "Un manuserit chrétien en dialecte turc: Le "Codex Cumanicus", "Echos d'Orient", 1911, pp. 276-286.

Gelmiş ıntser kıra da demiş çobanlara
Kim koynarı güdyarmişlyer:
Byen size süylerim, büyük sevinmek,
büyün doodu kurtaran dübüdüz dünyaı.

BULGARCA

Sveti Luka govori v evangelieto:
Na tozi den, kogato se rodi Hristos.
Doşel angel v poleto i kazal
na pastrite, koito pasli ovtsete:
Az Vi izvestyavam velika radost,
rodi se onys, koyto şte spasi tseliya sveet.

Aynı Venedik yazmasında "Atamız-Otçe Naş" adlı Tanrı duası da aşağıdaki gibidir:[42]

"Atamis kim kökta sen, Algişle bulsun senin atin, Kelsin senin hanlegin. Bulsun senin tilemeğin nezikkim kökta, alay yerua. Kündegi etmekinisni bizka bugün bergil. Dage yazuklar misne bizga bozzatkil, neçik biz bozattirbis bizga yaman ethenlerga. Dage yeknin sinamakine bisni kuurmagil, basa barçe yamandan bisni kutargil, Amin!"

Aynı duanın Gagauzcası:

"Ya göklerdâ olan Babamız; senin adın anılsın. Padişahlıın gelsin, senin kuvvetin göktâ gibi, (y)erdâ de olsun. Gündelik ekmeemizi ver bizâ bu gün. Hem bizim borçlarımızı baaşla, nical biz da bizâ borçlu olanları baaşleyorıs. Hem bizi fenalaa kolverme; illâ bizi fenalıktan kurtar."

Aynı duanın Bulgarcası:

"Tatko naş, koyto si na nebesata, da se sveti imeto Ti. Da doytde tsarstvoto Ti. Da bıde volyata Ti; kakto na nebeto, taka i na zemyata. Day ni dnes nasıştniye ni hleb i prosti naşite dılgove, kakto i niye proştavame na naşite dlıjnitsi i ne ni ostavây v izkuşenie, no izbavi nas ot lukaviya."

Asparuh İlk-Bulgarlarının dili ise, "eski ve yeni Türk dilleri arasında önemli bir yer almakta; kimi zaman Doğu Türkçesi ile Batı Türkçesi arasında

[42] Prof. Yordan İvanov, "Mir" gazetesi, Sofya, 1926, sayı 7701.

birleştirici bir köprü durumu arzetmekte, kimi zaman da Kumanca ile paralel bir biçimde gitmektedir."[43] Osmanlı-Gagauz dilinden ayrılmaktadır.

Örnek olmak üzere, Osmanlı-Gagauz diliyle kıyaslamaları yapılmış birkaç İlk-Bulgarca sözcüğü veriyoruz:

İlk-Bulgarca	Osmanlıca	Gagauzca	Yeni-Bulgarca
Şigor	Sığır	Sıır	Vol
Dilom	Yılan	İlân	Zmiya
Tah	Tavuk	Tauk	Kokoşka
Dvaşan	Tavşan	Tauşan	Zayak
Digetik	Yiğitlik	İtlik	Yunaşevstvo
İçigi	İç	İç	Vıtreşno
Oroslan	Arslan	Aslan	Lıv
İkar	İkiz	İkiz	Bliznak
Sunök	Sinek	Sinek	Muha

Görüldüğü üzere, İlk-Bulgarlar, dil bakımından Peçeneklerden, Uz (Gagauz)lardan, Osmanlılardan daha çok Kumanlara yakınlaşırlar. Böylece, iki dizge (manzume, sistem) oluşuyor: İlk-Bulgarlar ile Kumanlar; Peçeneklerle Uz (Gagauz-Gacal)lar ve Osmanlılar. Ancak hep birlikte, bir tüm (bütün) olarak ele alınınca, hepsinin Türkçe gibi ortak bir dil kökü var. Türkçe bugün bile o denli ayrı anlatım biçimlerine bölünmediğinden, Türk kavim ve halkları tek bir ulus oluş halini arzetmektedir.

Gördüğümüz gibi, Tuna kıyılarıyla Doğu Balkan ve Karadeniz arasındaki topraklara Türk kökünden gelme birçok kavim toplanmıştır. Bunlar, yukarıda da değindiğimiz gibi, uzun yıllar boyunca kendi adlarını ve dillerini korumuşlardır. Ancak zamanla ve dince birbirinin zıddı olan iki kitleye, Hristiyanlık ve Müslümanlık gibi iki dine ayrılmaları, bunlardan İslamlığı kabul edenlerin ortak "Türkler" ya da "Gacallar" adını korumalarına, Hristiyanlığı kabul eden ötekilerin de "Gagauzlar", yani "Hristiyan Uzlar ya da Oğuzlar" ya da -ileride göreceğimiz gibi- "Hristiyanlaşmış Türk kavimleri" adını korumalarına neden olmuştur. Bu toprakların Türk rengine, buraları bizzat gezip dolaşan G. Lejean'ın coğrafya atlası da tanıklık etmektedir (1861).[44] Bunu başka bir İngiliz atlasında da görmekteyiz (1867).[45]

[43] Dr. Stefan Mladenov, "Polojenieto na Asparuhovite bılgar i pr."
[44] "Ethnographie de la Turquie d'Europe" (Gotha, Perthes, 1861).
[45] G. Muir MacKenzie and A.P. Irby, 1867.

"G. Lejean, MacKenzie ve A. P. Irby (1867) atlaslarında bu topraklardaki Türk öğesi, ufak-tefek kimi ayrılıklarla, yoğun bir kitle halinde gösterilmiş, Balkan yarımadasının kuzey-doğusunda Dobruca, Deli-orman ve Koca-Balkan'ın iki kuzey bölümünün; Koca-Balkan'ın güneyinde de Mandıra gölünden (Burgaz yakınında) çıkan Rus-kasrı (Ruso-kastren) ırmağına dek uzandığı belirtilmiştir."[46]

Kral II. Asen'in Ragusa (Dubrovnik) tüccarlarına 1230-1231'de verdiği "krisovul"dan anlaşıldığına göre, adları geçen Türk kavimlerinin yığılı bulunduğu bu yerlere "Karvuna Toprağı"[47] deniliyormuş, buraların yönetim merkezi de "Karvuna-Balçık"[48] kasabası imiş. Bizanslılar, bu yöre ahalisinden, özellikle önemli bir bölümü hristiyan olan Uzlardan asker toplarmış.[49] Bu Oğuz kavimleri ne tümüyle özgür, ne de hükümet yönetimi altında olduklarından, devlet için tehlikeli sayılıyormuş. Çünkü, bunlara sınır bekçiliği yaptırmak, güvenilir bir iş değilmiş. Buralara yağma için saldıran türlü kavimler varmış. Çokluk kendileri de bu kavimlerin yağma işlerine katıldıklarından, hükümet süreklice bunlar üzerinde uyanık bulunmak ya da bu kavimleri genel bir kitle ve genel bir yönetim halinde birleştirmek[50], ülkeye zararı dokunmayacak, olabildiğince yararlı olacak bir duruma sokmak zorunda kalmıştır.

[46] K. Şkorpil, "Byzantinoslavica", V, Prag, 1933, p. 174.

[47] "Varna Kazıbilim Derneği haberleri", Varna, 1921, s. 81: "İtalyan haritasında 1318 yılından XVI. yüzyıla dek Karbona'ya rastlanmaktadır."

[48] Prof. Stefan Mladenov, "Bılgarska istoriçeska biblioteka" (Bulgar tarih kitaplığı), I. cilt, 1931, s. 131:

"(Balçık) ya da (Balçıh) kil, çamur demektir. Kaşgarlı Mahmut'un Türkçe sözlüğünde de "balçık": çamur olarak gösterilir. Bu, Orta Türkçede böyledir."

[49] Prof. V.N. Zlatarski, "Dobruca", "Bılgarska istoriko-politiçeska sıdba", "Sbornik na Sıyuza na bılgarskı uçeni, pisateli i hudojnitsi", Sofya, 1918:

"Dobruca (976-1025) "Tema na priistriyskite gradove" adıyla Tuna kıyısı Bulgaristan'dan yeni kurulan Bizans iline en önemli öğe olarak girmiştir."

[50] Prof. Nikov: "İlk Bulgar devletinin düşmesi, kuzey-doğu Bulgaristan'daki durumu kökten değiştirmiştir. İlkin Bizans egemenliği ve bunun sonuçları dolayısıyla, ikinci olarak da Peçenekler, Uzlar ve Kumanların, daha sonra Osmanlı Türklerinin buraları fetihlerinden ötürüdür. Bu uluslar, pek doğal olarak, burada yeni bir milliyet biçimi ortaya çıkarmak için etkilerde bulunmuşlardır."

"Bu İzzettin hristiyan ana-babadan doğmuş, vaftiz edilmiştir. Ancak durumlar ve koşullardan yararlanarak Türklere sultan ve baş olmuştur. Dinsel inançlarını Türklerden saklamıştır. İstanbul'a geldiğinde, açık-seçik olarak hristiyan törelerini tutmuştur."

Bizans İmparatoru VIII. Mihail Paleolog, uygun bir andan yararlanarak kendisine sığınmış olan Konya Sultanı İzzettin Keykauz'u -zaten kendisine vaat ettiğinden- aynı dinden, aynı soydan oldukları için bu kavimlere hükümdar yapmayı düşünmüş. Bu adam hristiyanlarla hristiyan, Türklerle müslüman olmasını iyi bilen biriymiş.[51]

Moğollarca kovalanan Konya Sultanı İzzettin Keykauz[52] tahtından indirilmişti. 1259 yılında dostu İznik (Nikaia) İmparatoru VIII. Mihail'e sığınmak zorunda kalmış, kendisiyle yandaşlarının yerleşmeleri için Mihail'den arazi istemişti.[53] Mihail'den olumlu yanıt alan İzzettin, hristiyan olan annesi ve yandaşlarıyla İznik'e doğru yollanmıştı. "Oğuzname"den[54] anlıyoruz ki, İzzettin Anadolu'dan gizlice filosuyla kaçmış, Varna'da demirlemiştir. Bununla birlikte, Grigoras'a göre, İzzettin Mihail'den "ya İskitlere karşı bir bağlaşma, ya da kendisi ve uyrukları için en uygun sömürge olan Romey topraklarının bir bölümünü" istemiştir.[55]

Mihail önceleri İzzettin'in bu ricalarını yerine getirmek istememiş; ancak 1261 yılında İstanbul yeniden ele geçirilince, Mihail görkemli bir biçimde kente dönmüş, İzzettin'i de beraberinde götürmüştür. Mihail "Karvuna Yurdu"ndaki türlü kavimleri genel bir yönetim altında toplamanın yurdunun esenliği bakımından zorunlu olduğunu anlayınca, İzzettin'in yönetiminde bağımsız bir devlet oluşturmaya karar vermiş, böylece onun isteğini de yerine getirmiştir.

"Oğuzname"de İmparatorun Dobruca'da bağımsız bir devlet kuruluşuna izin verdiğini okuruz:

"İstanbul hükümeti kesinlikle inandı ki, kuzey Bulgaristan'a artık yerleşmiş bulunan Peçenekleri "inkıyat" (boyun eğme) altına almak, Tuna ötelerinden gelecek her yeni barbar akınını hemen ve başarıyla defedebilmek için İmparatorluğun kuzey-batı sınırında bağımsız ve güçlü bir bölge kurmak

[51] N. Grigora, "Romayki istoriya", IV, s. 4.

[52] G.D. Balasçev, "O Aftokraton Mihail İ. o Palaologos", Sofya, 1930, s. 6.

[53] Uyrukları binlerce kişi imiş. -Hammer, "Ges. der Gold. Horde", p. 177.

[54] Viyana Kitaplığında bulunan XIV. yüzyıldan kalma bir Fars yazması. "Oğuzname" ve İzzettin üzerine ayrıntılı bilgiler için bak: "Selçuklu Türklerinin Dobruca'ya yerleşmeleri", "Bulgar Bilimler Akademisi dergisi", cüz X, 1915.

Şu kaynağa da bak: Dr. İvan K. Dimitrov, "XII. yüzyıl ortalarında".

[55] Nik. Grigoras Al, s. 82: "Ekdosis Voniş", "itin diin tateron, i simahion kata Zkoton, i yin Romaykis apatomin tina ke ioni kliruhian in katikian monimoteras aftu te ke ton amaafto."

gerekmektedir. Gereken askeri sağlanmış, iyi örgütlenmiş olan bu bölge, Balkan yarımadasına gelecek yeni barbar akınlarına, kırıp dökmelerine karşı aşılmaz bir set görevi görecekti." (V.N. Zlatarski, "Orta çağlarda Bulgar Devleti tarihi", Sofya, 1934, II/112).

İzzettin'in yönetiminde kurulan bu yeni devletin amacı, yabancı akınlarına karşı koymak, Mihail'in iyi ilişkilerde bulunmadığı Tırnova'daki Bulgar Kralı Konstantin Tih'in emellerine karşı korkuluk durumunu almaktan ibaretti. Gerçekten, bunlar imparatorun yardımına koşuyor, zafer kazanıyorlardı.[56]

İzzettin hükümet yönetimindeki işlerini yoluna koyduktan sonra yönetimi dayısı Sarı Saltuk'a bırakarak İstanbul'a döndü (1263).[57] Bu hükümetin resmi dini hristiyandı, İstanbul Patrikhanesine bağlı bir ekzarhı vardı ki, "Kavarna"da otururdu. Bu yüzden Gagauzlar, hristiyan olmak dolayısıyla, devletin birinci sınıf öğesi sayılırlardı. Bunlara hristiyanlaşan İlk-Bulgarlar ile öteki Türk kavimleri de katılmış, genel bir Gagauzlar, yani Hristiyan Oğuzlar adını almışlardır[58].

"Milliyet" kavramının o zamanlar bir anlamı yoktu; o, çeşitli ulusları bir araya toplayan dince sınırlandırılmıştı.

Patrikhaneye ilişkin bir Sen-Sinod kararından (1652)[59] sonra Kavarna'daki ekzarhlığın "kendi sınırları içindeki bütün köy ve kasabalarıyla birlikte Varna'daki metropolitliğe bağlandığını, o zamanki metropolit Antim'in yönetimine girdiğini" görürüz.

İmparator VIII. Mihail Paleolog'un yardımıyla İzzettin tarafından kurulan yeni devlet, Selçuk Türklerinin bunlarla birleşmesi dolayısıyla yeter derecede güçlenmiştir. Çünkü; yukarıda değindiğimiz gibi, İzzettin buraya kendi askerleri ve donanması ile geldiğinden, birkaç kez İmparator VIII. Mihail'e yararlı olmuştur.[60]

[56] "Bulgar Bilimler Akademisi dergisi", X. kitap, Sofya, 1915, s. 33.

[57] Hammer, cilt I, s. 165:

"Bundan bir süre (Sarı Saltuk'un yerleşmesinden) sonra bu kol (Sarı Saltuk kolu) Kırım'a göç etmiştir."

[58] Gagauzcada (Gıga) ya da (Gaga) hak, doğru anlamına gelir. "Allah gıganı versin!" demek, Türkçede: "Allah lâyıkını versin!" demektir. Böylece Gıga-uz ya da Gaga-uz, Hakka inanan Uz demektir, yani Hakka inanmayan Oğuzlar'ın, putatapanların (putperestlerin) aksi demektir.

[59] İoanis Nikolau, "Odisos", Varna, 1894, s. 200.

[60] "Bulgar Bilimler Akademisi dergisi", Sofya, 1915, s. 33.

Sarı Saltuk'un ölümünden (1265-1346) sonra, Karvuniye hükümdarı olarak kendisine ardıl (halef) olan kişiden söz edilmemektedir. Bunun nedeni, Hammer'de ve "Oğuzname"de anıldığı gibi, acaba, Selçuk Türklerinin göçleri mi?[61] Yoksa, kavimler arasında başa geçmek yüzünden çıkan kavgalar mı? Bunu bilmiyoruz. Ancak, bilinen bir şey var ki, o da şu: Türk kavimleri, dediğimiz gibi, hristiyan Gagauzlar olsun, islâmlaştırılmış putatapanlar olsun, çoğunluğu oluşturmuşlar, en güçlü bulunmuşlardır.[62]

Bunun sonucu olarak şunu kabul etmek kesinlikle garip değildir ki, bu kavimler arasında başa geçmek için yapılan savaşımlarda Kral Asen'in komutanlarından biri olması muhtemel bulunan, Kuman[63], [64] ya da Türk[65] soyundan, ama hristiyan olan Balık, başa geçerek bu Oğuz kavimlerinin hükümdarı olmuş, İmparator VIII. Mihail Paleolog'un yardımıyla bağımsız bir Oğuzlar Devleti kurmuştur. Bulgar krallığının son yıllarında boyarlar -özellikle bunların kral hanedanından olanları- ellerinde bulunan birçok yarar ve çıkarı vaat ettikleri bölgelerin valiliklerinden yararlanarak bağımsız devletler kuruyor, hattâ resmi krallık hükümetine de el koyuyorlardı. Onun için, bu dönemde, Dobrotiç'inki gibi bir takım yarı bağımsız ya da tam bağımsız devletlerin kurulduğunu görürüz.

"Varna Kazıbilim Derneği haberleri" dergisinde şunları okuruz:[66] "1346 yılı Balçık kasabası hükümdarlığını Kuman boyarları soyundan Balikas yap-

[61] "Bulgar Bilimler Akademisi dergisi", X. kitap, Sofya, 1915. "Oğuzname"ye göre, Dobruca Türkleri Sarı Saltuk'la birlikte göç etmiş ve kendilerine arazi verilmiştir.

G.D. Balasçev'e göre ise, ("Mihail Paleolog", Sofya, 1930) "Oğuzname'nin verdiği bu bilgi doğru değildir."

[62] K. Şkorpil, "Byzantinoslavica", V, Prag, 1933, p. 175:

"Dobruca ve Deliorman'da bu Türk grupları arasında en güçlü olanları Gacallar ve Gagauzlardı. Gacallar Dobruca'nın batısında, Gagauzlar ise doğusunda yaşarlardı."

[63] Dr. Jreçek, "İstoriya na bılgarite" (Bulgarların tarihi), Tırnova, 1886, s. 393:

"XIV. yüzyılın ortalarına doğru Balçık hükümdarı Balik adında bir Kuman idi."

[64] Prof. Yordan İvanov, "Kumanlar", "Mir" gazetesi, Sofya, 25 Şubat 1926.

Prof. V.N. Zlatarski, "Dobruca" dergisi: "XIV. yüzyılın ilk yarısında Karvona'da (ya da Karvuna) ve Kara-deniz'de (bugünkü Balçık) Kuman soyundan gelen Arhunt Balik, hemen hemen bağımsız bir durumda hükümdarlık ediyordu." "Bılgarska istoriko-politiçeska sıdba" (Bulgar Bilginler, Yazarlar ve Ressamlar Birliği).

Prof. P. Mutafçiev, "Yine Dobrotiç üzerine", Sofya, 1931, (Sofya Üniversitesi yıllığı):

"Balik adı, kuşkusuz, bir Turani addır. Bu ada Uygurlar, Tatarlar ve Çuvaşlarda rastlarız. Balik, XIII. yüzyılda Bulgaristan'a yerleşen Kumanlardan çıkmadır. Bu tarihten sonra başbuğları ülkenin devlet işlerinde önemli birer mevki alıp değerli roller oynamak fırsatını buldular. Az zaman sonra bunlar Bulgarlaştılar."

[65] G.D. Balasçev, "Mihail Paleolog" XIII, Sofya, 1930, s. 15. (Metin Yunancadır.)

[66] "Varna Kazıbilim Derneği haberleri", V. kitap, Varna, 1912, s. 51.

mıştır. Kendisi o zaman İstanbul'da patlak veren iç kavgalara katılmış, İmparatoriçe Anna'ya kardeşleri olan Teodor ve Dobrotiç'in yönetiminde (1.000) atlı göndermiştir. Bu boyarın ve kasabanın adı, Varna'nın Aksakono (Aksakovo, Acemler) köyünde bulunan bir yazıtta zikredilir. Bu köy eskidir, orta çağlardan kalma "Mühlüz" istihkâmlarına maliktir ki, (1444 yılı) bunlardan söz edilmekte, Vladislav tarafından alındığı söylenmektedir. Bu yazıt kireçli bir taş üzerine oyulmuştur. 0.27 m genişliğinde, 0.15 m kalınlığında, 0.21 m uzunluğundadır. Kendisine bir örneğini gönderdiğimiz tanınmış bilgin Dr. Jreçek, bu yazıt üzerine şu açıklamayı yaptı: "İlk satırın herhangi bir kişi adı olması olasıdır (Teodoros, Teofilos vb. gibi). İkinci satırında, hiç kuşkusuz, Balikas'ın adı vardır ki, bunun için 1346 yılı Kantaküzen'de söz edilmektedir (kitap 3, s. 95). Üçüncü satırında Karvunas'ın adı bulunmaktadır. Bu taşın, kardeşi Teodor'un mezar taşı olduğunu sanıyorum."

Balık, Tırnova'daki Bulgar krallarıyla doğrudan ilişki kurduğu gibi, Bizans imparatorlarıyla, Tatarlarla, Venediklilerle ve bütün dünya ile ilişkiye girerek ticaret antlaşmaları yapıyormuş.[67]

Kantaküzen'e göre, İmparatoriçe Anna "Karvuna Arhontu Balik" adında birine başvurmuş.[68] Bundan anlaşıldığına göre, Balık, o zamanlar bir Kral değil, ancark bir Arhont (Voyvoda) sayılıyormuş.

Daha sonraları bu Oğuz Devletinin Tırnova'daki Bulgar Kralı Şişman ile bir bağlaşma (ittifak) sağladığını, birçok işte onunla birlikte davrandığını görürüz.[69]

İmparator Kantaküzen'in anılarına göre, Balık'ın Mihail Paleolog'un kalıtçıları (varisleri) ile olan ilişkileri şöyle:

"İmparatoriçe Anna, İstanbul'dan başka bütün kentlerin Kantaküzen'e katıldığını görünce, Karvuna Voyvodası Balik adlı birine elçiler göndererek yardım ricasında bulunmuştur. Balik bu ricayı memnunlukla kabul etmiş, İmparatoriçeye Teodor ve Dobrotiç adlı kardeşleriyle özel olarak seçtiği (1.000) atlı neferi göndermiştir. Bunlar, deniz kıyılarındaki kentleri

[67] G.D. Balasçev, "Mihail Paleolog", Sofya, 1930, s. 21.

[68] Kantakuzinu, "İstoriya G(gama) I", sel. 585, Ekd. Vonis: "Pros Balikan tu Karvuna arhonta."

[69] "Dobrucanska biblioteka" (Dobruca kitaplığı), No. 1, Sofya, 1917: "Balik'in Bulgarlığı ve Doburca'nın yönetimine ilişkin Bulgar karakteri şu gerçekle de saptanır ki, Balik, Yoan Asen gibi Kral Aleksandr'ın oğlu olan ve halis Bulgar topraklarını yüzyıllar boyunca yönetenlerden biri olan bir hükümdara ardıl (halef) olmuştur."

İmparatordan ayırarak İmparatoriçeye katılmaya inandırmışlardır. İmparatoriçe bunları büyük bir iltifat ve saygı ile karşılayarak, Dobrotiç'i büyük Dük Apokavu'nun kızıyla evlendirmiş, kendisini Yunan ordusuna komutan yapmıştır."[70]

Balık'ın ölümünden sonra, Oğuzların tahtı Dobrotiç'e geçmiş (1357)[71], Bizanslılarla olan aile ilişkileri dolayısıyla[72] kendisine (Despot) denilmiştir. Dobrotiç'in hükümdarlığı döneminde devlet güçlenmiştir. Selçukluların donanmasına vâris olan bu adam, donanmanın güçlenmesi ve örgütlenmesi için çaba göstermiştir.[73] O sıralarda ilk kez olarak (Karvuna Yurdu)na -ondan önce (Küçük İskit Yurdu) denilirdi- (Dobrotiç Yurdu) adı verilmiştir ki, yeni Türk yazarları daha sonra buna (Dobruca) demişlerdir. "Bu ad, bu memleketin XIV. yüzyıldaki bağımsız hükümdarlarından biri olan Dobrotiç'ten alınmıştır."[74]

Dobrotiç'in ölümünden sonra, yerine Yanko geçmiştir (1386). Onun anası, yukarıda değinildiği gibi, büyük Dük Apokavu'nun kızı olan bir Rum kadınıdır. Yeni tarihçiler Yanko'yu (İvanko) diye yazmışlardır. Oğuzların bu

[70] Kantakuzinu, "İstoriya G(gama) I", sel. 585, Ekd. Vonis.

[71] Dr. Jreçek, "İstoriya na bılgarite" (Bulgarların tarihi), s. 416:

"Dobrotiç, Kara-deniz kıyılarındaki toprakların, Şişman'ın yüksek yönetimi altında yarı bağımsız bir hükümdarı idi."

Prof. V.N. Zlatarski, "Dobruca" dergisi, "Bılgarska istoriko-politiçeska sıdba" (Bulgar Bilginler, Yazarlar ve Ressamlar Birliği):

"İvan Aleksandr'ın ölümünden (Şubat 1371) sonra Dobrotiç, görünüşe bakılırsa, Bulgar devletinden büsbütün ayrılarak bağımsız bir siyaset gütmeye başlamıştır.", s. 56.

[72] Dobrotiç, doğu Bulgaristan'da bağımsız bir devlet kurmuştur. Kimi tarihçiler, onun Aleksandr'ın (Yahudi olan) üçüncü karısından doğduğunu sanırlar.

Bak: "İstoriya ton Vulgaron", İ.K. en Atinas, 1877, s. 211. Yine bak: "Mémoires d'Académie des Inscr.", tome 7, 1824, p. 310.

[73] "Varna Kazıbilim Derneği haberleri", kitap VII, Varna, 1921, s. 88:

"Dobrotiç, Varna ve Kaliakra'yı zaptetmiştir. Kozyak kalesi (Gözeken köyü yakınındaki Yanku-tepe'dedir) ile Balkan'da Emona'yı (Emine köyü yakınındadır) elde bulunduruyordu. Dobrotiç, Kırım Cenevizlileriyle savaşarak bir deniz egemenliği yaratmak emeline düşmüştü." (Jreçek).

[74] "Bulgar Bilimler Akademisi dergisi", XI. kitap, Sofya, 1915, s. 33.

J. Jekov, "Odessus", Varna, 1932, s. 20:

"1346 yılında Dobruca'nın doğusunda Kamçı ırmağı yatağına dek olan yerleri bağımsız olarak ilkin Balik, daha sonra kardeşi Dobrotiç yönetirlerdi. Dobrotiç deniz kıyısı Bulgaristan'ın, Varna ve Kaliakra kalelerinin hükümdarı idi. Ordusu ve donanması vardı. Bağımsız bir siyaset güderdi. Tertemiz bir Yunanseverlik siyaseti izlerdi. Dobruca'ya kendi adını vermiştir."

son Despotu, İstanbul Cenevizlileriyle bir antlaşma yapmıştır ki, burada Yunanlılarla Bulgarların kendi uyruğu olduğu kaydedilmektedir.[75] Demek oluyor ki, o, Bulgar, Yunan ve başka ulusların uyrukluk ettiği bağımsız bir hükümdarmış.

Sultan I. Bayazid'in akınlarını (1389) durduramadığından, Bayazid'in yönetimi altına girmek zorunda kalmış[76], böylece 1263 tarihinde Mihail Paleolog'un yardımıyla Batı kıyılarında, doğruca İstanbul Patrikhanesine[77] bağlı olarak bağımsız bir ekzarhlık halinde kurulmuş bulunan bağımsız Oğuz Devleti de ortadan kalkmıştır. Bir daha kurulamayan bu devlet, tam 130 yıl yaşamıştır.[78]

Oğuz devletinin Osmanlıların eline geçmesinden sonra, Gagauzların ve İlk-Bulgarların bir bölümü İslamlığı kabul etmiştir. Öteki bölümü ise Türklere karşı müslüman görünerek uzun süre hristiyanlıklarını korumuşlar; gerek giysi, gerekse dil yönünden, görünüşte Türklerden ayrılıkları olmadığı için, dinlerini gizlemekte zorluk çekmemişlerdir.

"Silistre'de Bulgaristan'ı savunmak için Türklerle olan savaşta öldürüldü."

Bilindiği üzere, İstanbul Türk egemenliğine girdikten sonra, Fatih Sultan Mehmet, din ve milliyet ayrımı gözetmeksizin bütün hristiyanların

[75] "İstoriya ton Vulgaron", İpo I.K. en Atinas, 1877, s. 219.

[76] "Dobrucanska biblioteka" (Dobruca kitaplığı), No. 1, Sofya, s. 35.

Prof. V.N. Zlatarski, "Dobruca" dergisi, "Bılgarska istoriko-politiçeska sıdba" (Bulgar Bilginler, Yazarlar ve Ressamlar Birliği), s. 58:

"İvanko, Balkan yarımadasındaki fatihlerce prensliğinin tümüyle ele geçirildiğini görmemiştir. Ancak ölümünden sonra, Dobruca, kendisine yabancı olan Mirça I. (1386-1418) adında birinin eline geçmiştir ki, bu adam Sultan I. Bayazid'den Macaristan'a kaçarak kurtulmuştur."

[77] Dr. Jreçek, "İstoriya na bılgarite" (Bulgarların tarihi), s. 410:

"O (Dobrotiç) kendi ülkesini Tırnova'daki ruhani yönetimden ayırarak İstanbul Patrikliğine bağladı."

[78] G.D. Balasçev, "Mihail Paleologos", Sofya, 1930, s. 22.

Yine oraya bak, s. 21: "Gnomi, itis epikrati metazi ton neon istoriyografon, oti kata mikos ton Vulgarikon paralion tu Evksinu ihen idriti peri ta mesa tu dl. Eonos mia imianeksantitos igemonia ine avasimos ke pantelos esfalmeni, dioti, os ine idi gnostu, i kiriarhi tis horas ton Karvunon, itis argoteron eponomasti "Dobrotikeos Hora", epi de tis Turkokratias "Dobrutza", isanentelos anekzartiti ek ton tis Tırnovu Vulgaron Vasileon."

"Varna Kazıbilim Derneği haberleri", 1921, s. 88:

"Anlaşıldığına göre, Oğuzların devleti Bulgarlara bağlı yarı-bağımsız bir devlet değil, tam bağımsızdı." (Jreçek).

başı olarak yalnızca İstanbul Patriğini tanımıştı. Müslüman Türklerin bu zafer sarhoşluğu sürdükçe, "reaya"nın okul ve kilise işleri söz konusu bile olamazdı. Ancak, Patrikler Vezirlerce, Papazlar Paşalarca kabul edilmeye başlandığı zamandan sonradır ki, hristiyanlar dinsel törenlerini serbetçe yapmaya başladılar, okullarını da açtılar.

Gagauzlar, hristiyan olmaları dolayısıyla, Patriğin yönetiminde kalmışlardı. Patrik de dinsel ve ulusal işlerde bunları istediği gibi kullanmaktaydı. Bunların birçoğu Rumca eğitim ve öğrenim alarak, Rum terbiyesi görerek "Elen" adını almıştır.[79] Küçük bir bölümü ise Türklerin, ötekiler de Bulgarların, Rusların etkisi altında kalmıştır. Bu olgu, Rus bilgin Moşkov ve Çek bilgin Jreçek ile birlikte, birçok Türklükbilimciye üç türlü Gagauz bulunduğu zannını vermiştir, yani "Rum Gagauzları", "Bulgar Gagauzları", "Asıl Gagauzlar".[80] Kara-deniz kıyısında yaşayan, Rumların etkisi altında kalanlar Rum Gagauz'u olarak sayılmışlar; iç Bulgaristan'da yaşayanlar Bulgar Gagauz'u, Asıl Gagauzlar ise Bulgaristan'ın kuzey-doğusunda (Deli-orman-'da) yaşayan ve bugüne dek töre, gelenek ve dillerini tümüyle korumuş olanlar... Böylece Bulgarların etkisinde kalanlar, Moşkov'a göre,[81] "Sveti", "Kako" "Lelya" vb. gibi sözcükler kullanırken, Rumların etkisi altında kalanlar "Ay", "Akona" (İkona), "Hristos aneşti", "Kali mera" vb. gibi sözcükler kullanırmış. Ötekilere, yani Türklerin etkisi altında kalmış olanlara gelince, bunlar da ötekilerin, örneğin "Kako"suna karşılık "Abla", "Lelya"sına karşılık "Teyze", "İkona"sına karşılık "Put tahtası" derlermiş.

Varna yöresindeki Kestriç (Tsarevo) köyüne uğramış olan Moşkov, burada konuşulan Gagauzcada da bir ayrım gördüğünü söyler. Moşkov'a göre,

[79] Prof. Dr. Peter Nikov, "Bılgarskato vızrajdane v Varna i Varnensko" (Varna ve yöresinde Bulgar uyanışı), Sofya, 1934, s. 50:

"Bağımsızlığa (1878) değin, hattâ daha sonra da Bulgarların birçoğu kendilerini Rum saymakta devam etmişlerdir."

[80] Dr. Miletiç, "Staro-bılgarskato naselenie v severo-iztoçna Bılgariya" (Kuzey-doğu Bulgaristan'da [Deli-orman'da] Eski-Bulgar halkı), s. 15:

"Gagauzlardan halkın anladığı anlam, genellikle Türkçe konuşan Hristiyan'dır. Ancak, bütün bu Gagauzlarla daha yakın ilişkilerden açıkça belli oluyor ki, halkın gözünde iki türlü Gagauz vardır: biri kendilerini Bulgar sayan, Bulgar kadınlarıyla evlenen, ev ve aile yaşamlarında Bulgarlardan hiç ayrılmayan Gagauzlar; öteki de (Asıl Gagauzlar)dır ki, bunlar kendilerine Gagauz demekte, kendilerini Bulgarlardan hep uzak tutmaktadır. Bunlar hep Rumların tarafını tutmuşlardır. Bugün de kendilerini Bulgar saymaz, Bulgarlık taslamazlar. Bunlara (Gerçek Gagauzlar) derler ya da Bulgar Gagauzlarından ayırmak üzere (Deniz kıyısı Gagauzları) derler."

[81] V.A. Moşkov, "Turetskiya plemena Balkanskago poluostrova" (Balkan yarımadasında Türk kavimleri), Moskova, 1904.

örneğin: "için" ilgeçi (edat) kimi yerlerde "için", kimi yerlerde ise "komaa" olarak kullanılmaktadır. Kimileri, örneğin: "Benim için, Senin için, Onun için" derken; ötekiler: "Benim komaa, Senin komaa, Onun komaa" derlermiş. Moşkov'u yanılgıya düşüren nedenlerden biri de örneğin Kestriç köyünde işittiği: "Bu testi su için" tümcesini kimilerinin: "Bu testi su komaa" biçiminde kullanmalarıdır. Oysa bu tümcede "koymak" eylemliği (mastar) kullanılmıştır, bu da "için" ilgeçinin karşılığı değildir. Bundan dolayı, birinci tümce ile ikincisi arasında bir ayrım vardır. İkinci tümceden: "Bu testi su koymağa özgüdür (mahsustur)" anlamı çıkar.

Jreçek de aynı biçimde yanılarak Dimitriy kişi adını Gagauzların Demir olarak dillerine çevirdiğini sanmıştır. Gerçekte ise, Demir[82] "Jelez-Jelezo" adının çevirisidir. Gagauzlarda Dimitriy'in karşılığı Mitiş'tir. Aynı sonla biten buna benzer kişi adları da vardır: Gabiş, Patiş, Petruş, Paruş vb. Her özel ad bir de sıfat alır: Uzun Gabiş, Oynak Patiş vb. gibi.

Jreçek gibi kimi yabancı araştırmacılarda başka yanlışlar da görüyoruz: bunlar Ak-dere (Astra, Bela), Kuru-köy (Koru-köy, Goritsa), Taptık (Kipra), Kara-Hüseyin (Stratsimir) vb. gibi Rum köylerini Gagauz köyü sanmışlardır.

Dr. Miletiç "Kuzey-doğu Bulgaristan'da Eski-Bulgar halkı" adlı kitabının 126. sayfasında, Opaka ve Palamartsi (Pop-köy ilçesinde) adlı Bulgar köyleri için şöyle der:

"Türklerle ilişki kurmak, onlara yardımda bulunmak zorunda kalan Eski-Bulgarlar, bu ilçede de, şöyle diyelim, ikinci bir ana-dili benimsemişler. Bunlar daha çok bunu konuşurlar, evlerinde de bu dille görüşürler. Onun için, kimilerinde bunların iyi Bulgarca bilmedikleri, daha çok Türkçe konuştukları kanısı yerleşmiştir."

Dr. Miletiç'in bu açıklaması, bize kalırsa, biraz abartılıdır. Çünkü, başka yerlerde, hattâ İslamlığı kabul etmiş bulunan Bulgarların kendi dillerini korumalarını neyle açıklayabiliriz? Opaka ve Palamartsi köylerinin henüz Slavlaşmayı başaramayarak, Gagauzlar ve Gacallar gibi, Türk dilini koruduklarını kabul etmek daha doğru olmaz mı?

Gagauzlar, tinsel (manevi) yönden Rum yönetimi altında bulunduklarından, Rum okullarına, Rum kiliselerine giderler, ama Türkçe konuşur-

[82] Dr. Jreçek, "Süreli dergi", Sredets, 1890, s. 236.

lardı. Daha sonraları III. Yoakim sanıyla İstanbul Patriği olan Varna Rum Metropolidi Yoakim'in 1867 yılında İstanbul Patrikliğine verdiği bir rapordan anlıyoruz ki, kendilerine "Türkçe konuşan Elenler" denilen Gagauzlar, Rum metropolitliğinden ilgilerini keserek, o sırada Varna'da Papaz Konstantin tarafından ilk kez kurulan Bulgar Kilisesi cemaatine bağlanmışlar, çocuklarını yeni açılan Bulgar okuluna göndermeye başlamışlardır.[83]

Bununla birlikte, bunların önemli bir bölümü Rum kilisesi yönetiminde kalmayı sürdürmüşler, hep Türkçe konuşarak Rum harfleriyle Türkçe yazı yazmışlardır. Okudukları kitaplar Karamanlılardan[84] alınmış olup Avram, Yako, Antoniy, Aleksiy ve Büyük İskender üzerine yazılmış yapıtlardır. Halk türkülerini ve masallarını ağızdan ağza geçirmişlerdir. Gagauzların çoğunluğu oluşturdukları yerlerde İncil'in duaları, sureleri, öğütleri Türkçe olarak okunmuştur. (II. bölüme bak.)

Gagauzlar kendi milliyetlerinde güçlü ve dayancalı (metanetli) olarak ısrar etmektedirler. Gagauz köylerine yerleşen Bulgar aileleri, Gagauzları Bulgarlaştıracakları yerde, kendileri Gagauzlaşmışlardır. Hattâ Gagauz köylerindeki Bulgar öğretmenler, Bulgarca öğretecekleri yerde, Gagauzların ahlâk ve törelerini de benimseyerek, kendileri Türkçe öğrenmişlerdir. Böylece, Gagauzlaşan bu Bulgar aileleri, birçoklarının Gagauzların kökence Bulgar oldukları, sonradan dillerini unuttukları biçiminde birtakım düşünceler ortaya atmalarına neden olmuştur. Oysa, gerçekte, bu gibiler Gagauzlarca özümlenmiş (assimilation) Bulgar aileleridir.

1787-1791 yılları arasındaki Suvorov savaşlarında [Kırım Valisi Prens A.V. Suvorov, Türklere karşı girişilen yeni savaşlarda, özellikle Kıl-burun ve Özi önlerinde dikkati çekmişti. Çeviren] Gagauzlardan birçoğu, Bulgarlarla birlikte, Novorosiysk'e göç etmiş, 1801-1812 yılları arasında da Basarabya'ya yerleşmiştir.[85]

Moşkov'a göre, Basarabya'da o zamanlar yaklaşık 70.000 Gagauz vardı. "İslâm ansiklopedisi"ne göre ise, Surgozlarla birlikte bütün Gagauzlar

[83] Prof. Dr. Peter Nikov, "Varna ve yöresinde Bulgar uyanışı", Sofya, 1934, s. 105.

[84] Rum harfleriyle yazılmış Türkçe bir okuma kitabı: "S.A. Hüdaverdioğlu: Teodotu, "i Turkofonos Eliniki filologia", sel. 299-307.

[85] İ. Titorov, "Bılgarite v Besarabiya" (Basarabya'da Bulgarlar), Sofya, 1903, s. 21:

"Bulgarların Türkiye'den en önemli, en yoğun göçleri, Türk-Rus savaşından (1828-29) sonra olmuştur."

100.000 kişiyi aşar.[86] Ancak, bugünkülere göre, Basarabya'daki Gagauzların sayısı 150.000 kişiye dek yükselmiş, bütün Romanya'da ise 300.000 kişiye yaklaşmıştır.[87]

Andrey Papadopulos Vretos'a göre, 1853-54 yılı Varna nüfusu 16.000 kişiden ibaretti, bunlardan 6.100 kişi hristiyan-ortodokstu.[88]

Basarabya'daki Gagauzlar arasında Kaptan Dimitriy adında birinden söz edilir ki, bu Gagauz, Çar I. Nikolay'ı ölümden (bir Arabın saldırısından) kurtarmıştır. Kaptan Dimitriy aslında Rumdur, bir süvari subay olan Vatikioti'nin ta kendisidir. Suvorov ve Rumantsov'un yönetiminde çalışmış, Yunan kurtuluş savaşında (1821)[89] Basarabyalı Bulgarlardan iyi talim görmüş bir asker birliğinden ayrılan kolla (müfreze) Rami'de yerleşerek savaşa katılmak üzere hazırlanmış ise de erken çatan ölümü (1821) yüzünden bu düşüncesi suya düşmüştür. Bu subayın anısına saygı olarak bugün Basarabya'da Dimitrovka adını taşıyan bir köy vardır.

Gagauzlar, uygun boylu, sağlam bacaklı, sağlam kollu insanlardır. Esmer renkli, iri burunlu, mavi gözlü olurlar. Kızları güzel ve ak tenlidir. yüzleri topalak ve dolgun, göğüsleri iricedir. Yüzlerine allık sürer, yapay benler yaparlar. Yaşlı kadınları çirkin olur. Kızlar delikanlılardan kaçmaz, ama bu gençlerle konuşurken, ağızlarını parmaklarıyla örterler. Gagauz yaradılıştan şen, yürekli, çevik, savurgan denecek denli eliaçıktır. İyiliksever, yardımsever, konukseverdir. Son kerte kinci ve yılmazdır. Korkmadığını ispatlamak istediğinde, en tehlikeli işlere atılır; kendisini bıçaklar; hattâ kalçalarından bir parça et kesip pişirdiği, bunu meze diye arkadaşlarına sunduğu olmuştur. Bu gibi neşeli zamanlarında yumruklarıyla pencere camlarını kırarak ellerini parçalar; kadehleri ağzına atıp çiğner... Bunlar, gerçek bir Gagauz için üstünlük (meziyet) sayılır. Aşağıdaki Gagauzca dizeler bunun için yeterince karakteristiktir:

[86] "Encyclopedie des Islams", Leipzig, p. 134.
[87] Yaşar Nabi (Nayır), "Balkanlar ve Türklük", Ankara, 1936, s. 81.
Şuraya da bak: C. Evelpidi, "Les Etas balkaniques" (Balkan devletleri), Paris, 1930.
[88] Prof. Dr. P. Nikov, "Varna ve yöresinde Bulgar uyanışı", Sofya, 1934, s. 48:
"Dikkate değer: Vretos, Elenleri (Rumları) ortodoks hristiyanlardan ayrı tutar. Demek oluyor ki, bu sonuncular Elen (Rum) değildir. Doğal olarak, bunlardan anlaşılan Gagauzlardır. Ancak, o sırada Varna'da Bulgar da vardı. Bunlar üzerine bir kayıt yoktur. Aynı yapıtın 53. sayfasından: Bir Rum istatistiğine göre, 1865 yılında 120 aile ya da 1.000 kişi kadar Bulgar vardı. Rum Gagauzları ise, 7-8 bin kişi olarak gösterilmiştir."
[89] Dokimion Filimonos, 1834, sel. 186, ide ke "Megali Eliniki Enkiklopedia", tomos Z. Atina, sel. 650, ke tomos St. sel 829.

Mihanee varmalı
Tezgâhtara çatmalı
Kadehi kırmak
Elini sarmak
Hovardaya, hovardaya
Pek namdır.

Bulgar yazar Anton Straşimirov "Uçeniçeska Misıl" (Rusçuk, 1919, I/2-3) dergisinde "Soyağacım" (Şecerem) başlığı altında, Varna Gagauzlarının özyapısını verir:

"Kadın yönünden Gagauzlar bahtlı adamlardı. Bu da sanki şiddetli ahlâk kurallarından değil de belki saflıktan, biraz da bütün güçlerini vapurlardaki ağır ve yorucu işlerde kullanmalarından, sonra da eğlence, oyun ve kavgalardan ileri geliyordu. Hattâ kadınların bile içki içmesine karşın, aralarında alkolik yok gibiydi. Bu insanlar öç alıcı değildiler, asla! Bir gün birkaç Gagauz arkadaş bir meyhanede içki içmişler. (Karşılamaca) denilen bozuk bir Bulgar dansı oynuyorlardı. Sandalyede püsküller arasında yitip gitmiş bir laterna çalınıyordu. Bizler, mahallenin bütün kopukları da seyir için pencerelere abanmışız... İşte, oynayanların yeni bir (ahpabı) geldi. henüz mahmur olduğundan, sessizce masalarına oturup içmeye başladı. Bu gelen, büyük bir oyuncu olmalıydı: Oynayanlar, o da bir mendil sallasın, diye koşuştular. Ama herif, içmek ve mahmur mahmur susmaktan başka bir şey yapmıyordu. O vakit oyunculardan biri onu tutup çekti; suskun, sessiz adam yine kımıldamadığından, beriki ona öyle bir tokat aşketti ki, adamcağızın yanağı şimşek gibi parıldadı. Döven yine oyunu sürdürdü. Ancak, lâterna susunca, tokatlanan ayağa kalkarak kendisine vuranın tam karşısına geçip durdu. Dimdik durmasını söyledikten sonra: "O öyle değil, böyle vurulur" diye ona öyle bir şamar patlattı ki, suçlu, bir sopa gibi yere yığıldı, burnundan sel gibi kanlar boşandı. Şu da var ki, bundan fazla bir şey olmadı. Ertesi gün, aynı bu iki adamı, kızlar gibi el ele vermiş, sokaktan geçerken gördüm.

"Bu gibi olaylara karşın, Gagauzlarda, her eğlence çokluk saplama, öldürme gibi bıçak oyunlarıyla bitiyordu. Komşumuz Manol, öbür komşumuz Aneşti ile Çakır'ın meyhanesinde içki içtikten sonra başlamışlar söz "horota"sına (düellosuna)... Manol, elini kemerine atarak Aneşti'ye demiş ki: "Tüüü, bıçağımı evde unutmuşum, yoksa ben sana gösterirdim." Aneşti yanıt vermiş: "Git de al, be, seni buracıkta beklerim!" Bunun üzerine eve giden

Manol bıçağını almış, Çakır'ın meyhanesine dönmüş ve... kendisini sessizce bekleyen Aneşti'yi öldürmüş. Bütün bunların böyle olmasının nedeni, Varna'nın Bağcılar mahallesinin gerçekten küçük bir karanlık cumhuriyet oluşuydu..." (Bu yazının tümü için bak: "Varlık" dergisi, Ankara, 1938, V/117, ss. 715-717: "Gagauz hayatı", çev. T. Acaroğlu).

Dr. Jreçek, Gagauz tipi için şu betimlemeyi yapar: "Gagauz tipi, Bulgar ve Rum tipinden o denli farklıdır ki, insan çarçabuk ayırabilir. Gagauzlar ufak-tefek, balık etinde (ne zayıf, ne şişman), geniş sert kafalı, kısa boyunlu, güçlü kollu, iri bacaklı insanlardır. Gözleri kara, saçları siyah, tenleri esmerdir. Genç kızların gözlerinde özel bir ateş parıldar. Ancak, iri kalçalarına hep beyaz, mavi nakışlı geniş şalvarlar giyen yaşlı kadınlar çokluk çirkindir. Şurada-burada başka öğelerle karışmışları da görülür ki, bunlar parlak Bulgar saçlı ya da Yunan profilli olur."

Gagauz genellikle şen, eğlenceyi sever, şakacıdır. Kış mevsiminde türlü şölenler verir.[90] Bu şölenlerde genç kızlarla delikanlılar arasında manzum ve uyaklı (kafiyeli) yerinel (alegorik) düşünceler söylenir (II. bölüme bak). Türlü oyunlar oynanır. Bu oyunlardan birini Jreçek[91] şöyle anlatır:

"İçki ve yemeklerin verdiği zevk ve neşeden sonra, genç Gagauzlardan biri tavşan giysisi giyer. Bunun için "yemeni"lerini (kundura) başına bağlayarak iki uzun kulak yapar. Arkasına kocaman bir gocuğu tersine giyer, yüzünü maskeler. Gaydanın ahengine uygun bir biçimde sıçramaya, tavşan gibi bağırıp oynamaya başlar. Çevresindekiler bu sırada gaydacıya şöyle seslenir: "Pırkıldat, balam, pırkıldat" (Şişir, oğlum, şişir). Bir bölümü de oynayana: "Cirt, balam, cirt" (Tutun, oğlum, tutun) diye cesaret verirler. Bir genç, elinde bir şarap kadehi olduğu halde dolaşır, konuklara sorar: "Ne vereyim sana? Şarap ister misin?" Kendisine: "Şarap istemem, kımız ver bana!" karşılığı verilir. Bu genci bir başkası izler. O da türlü meze ve yiyecekler sunar (Türk mezesi, biber ve hıyar turşusu vb.). Bu delikanlı da konuklara: "Ne meze vereyim?" diye sorar. "Meze istemem, koz isterim" yanıtını alır. Kimileri koz yerine aynı anlama gelen Tatarca "şitlauk" sözcüğünü söyler."

Bu oyun Gagauzlara özgü bir şey değildir, Tatarlarındır. Böylece Gagauzlar ile Tatarlar arasında vaktiyle ilişkiler bulunduğu da anlaşılmakta-

90 Kitabın II. bölümüne bak.

91 Dr. Jreçek, "Süreli dergi", yıl VII, kitap XXXII-XXXIII, Sredets, 1890.

dır. Gagauzların anıları arasında Tatarların kendilerini kovaladığı söylenir. Onun için, acele eden herhangi bir kimseye Gagauzlar: "Ne alatlayorsun? Tatarlar mı kovalıyor?" derler.

Gagauzlar ipek böcekçiliği, ipekçilik, hayvancılık, özellikle bağcılıkla uğraşırlar. Böcek beslemeyen, bağı olmayan tek bir Gagauz ailesine rastlanmaz.

Ailede erkeğin sözü dinlenir. O ailenin başı sayılır. Kadın verilen emri dinler, boyun eğer. Kadının emriyle hareket eden erkeğe iyi gözle bakılmaz. Bu, alçalma (zillet) sayılır. Bu gibi erkekler için Gagauzlar şöyle der: "Onun başına fesi karı koyar" ya da: "Karının yüz lafından birini dinlemeli."

Din bakımından Gagauz bağnazdır. En küçük dinsel yükümlülüklerini, dinsel kimi kurallara açıkça aykırı olsa bile, tümüyle, bağnazlıkla yerine getirir. Kendisini hiç kimse bunun aksine inandıramaz. Onun için: "Öyle bulduk, böyle götüreceğiz" derler. Belli yortularda kuzu, koç, buzağı vb. kurban ederler. Yalnız erkek çocuğu olan aileler, Yılbaşı gecesi ile 3 Şubat günü horoz kesip dağıtırlar.

Giyim-kuşama gelince, Gagauzlar türlü dönemlerde türlü giysiler giymişlerdir. Erkekleri eski zamanlarda "bir götlü çakşır" giyermiş ki, bu da geniş paçalı, kaytanla dikilmiş dar bir poturdur. Sırtlarına "camadan" giyerler ki, bunun da karşılıklı, çift düğmeleri vardır, bir tür cekettir. Bundan başka "kontoş" denilen kısa bir ceket daha vardır ki, bunu da giymeyip sol omuzlarına atarlar. Poturun üstüne geniş bir "kuşak" sararlar, bunun üzerine de bir "silâhlık" sararlar. Silâhlık meşinden, deriden yapılmıştır. Ayaklarına "yemeni" giyerler. Başlarını "çalma" (sarık) ya da "servieta" ve "fes" ile örterler. Zenginleri kısa bir tür çizme giyer ki, buna "tomak" adı verilen uzun bir dizlik örterler. Bunlar, kırmızı püsküllerle süslenmiştir. Daha sonraları "bir götlü çakşır" yerine "şalvar" giymeye başlamışlardır. Gagauzlar bunu İzmirli Rumlardan almıştır. Başlarına beyaz "takke", bunun üzerine de "fes" takar, üstüne "yazma" sararlar.

Kadın giysileri, Kırımlı Tatar kadınlarının giysileri gibidir. "Don", "gömlek", "anteri" (entari) giyerler. Entari, uzun ve kolları kısadır. Kol bölümlerinin yirik (yarık, ayrık, yırtık) yerleri düğme ya da bağcıklarla tutturulur. Kenarları sırma ile süslenmiş bir de "kontoş" giyerler. Başlarına "fes" takar, üzerine "çember" (yazma) sararlar. Boyunlarına "mamuka" denilen bir boyun atkısı (şal) atarlar. Yaz günü "terlik", kışın da "nalın" giyerler. Daha son-

raları başlarındaki "fes"lerin üzerini takı altınlarıyla da süslemeye başlamışlardır ki, buna "tas tepelik" adı verilir. Boyunlarına elmaslar, mahmudiyeler vb. takarlar. Daha sonra (şalvar) giymeye başlamışlardır.

"Revue du monde musulman" dergisinde[92] Georges Copescu'nun "Les Gagautci" (Gagauzlar) başlığı altında yayınladığı bir makaleden bu adamın Gagauzları hiç tanımadığını anlıyoruz. Bu kişiye göre, Dobruca'da 3.628 Gagauz vardır, bunların bütün töreleri o yörede yaşayan öteki insanların törelerinden farksızdır. Az konukseverdirler. Konuştukları dile bakılırsa, bunların müslümanlardan başka bir şey olmamaları gerekir. Rum ya da Bulgar hristiyan dinini tutarlar. Son kerte pintidirler. Söylentilere göre Türkler, vaktiyle bunlardan İslamlığı kabul etmek istemeyenlerin dillerini kesmişlerdir. Ana-babalarının böyle bir cezaya uğratıldığını görenler, kendi çocuklarına anadillerini öğretmediklerinden, bunlar Türkçe konuşmak zorunda kalmışlardır.[93]

Atina'da Elefterudaki kitabevince çıkarılmakta olan ansiklopedik Yunanca sözlüğün V. cildinde şunları okuruz:

"Gagauzlar: Bulgardan Türkleştirilmişler, ancak dinlerini korumuşlardır. Genel Savaştan [I. Dünya Savaşından] önce Kara-deniz'in Avrupa kıyılarında, Varna ve yöresinden Rus Basarabya'sına dek olan yerlerde yaşarlardı. İsmail yöresinde yoğun bir halde idiler ki, buraları savaştan sonra Romanya'ya geçmiştir. Daha çok balıkçılıkla, kömürcülükle uğraşırlar. Uzun süre Türk terbiyesi altında kaldıklarından, kuzey Trakya'daki hristiyanlar gibi, kurban kesmeye alışmışlardır; buna da Türkler gibi "kurban" adını verirler."

Jreçek[94] Gagauzları Bulgar Krallığı yönetiminde yaşayan, hristiyanlığı Türklerin yönetimine geçmeden önce kabul eden eski bir Türk kavminden saymaktadır.

Sofya Üniversitesi profesörlerinden Dr. Stefan Mladenov, "Bılgarska istoriçeska biblioteka" (Bulgar tarih kitaplığı) adlı süreli yayının (1931) I. cilt, 134. sayfasında Gagauzlarla ilgili makalesinde sonuç olarak diyor ki:

[92] Tome I, Paris, Décembre 1906, Populations musulmanes de la Roumanie, p. 196, III. "Les Gagautci".

[93] Karşılaştırınız: Melekio Piğa, epistoli 200 -İpsilavtu, "Ta meta tin alosin", sel. 117. E. Charrière, "Collection de documents inédits", I. série, tome III, Paris, 1853.

[94] Dr Jreçek, "Süreli dergi", yıl VII, kitap XXXII-XXXIII, Sredets, 1890, "Birkaç not".

"Gagauzlar, dil bakımından doğrudan doğruya Asparuh Bulgarlarının torunları sayılabilecekleri gibi, Kuman ya da Uzların (Oğuzların) da torunları sayılabilirler. Belki de "Bulgar Gagauzları" ve "Asıl Gagauzlar" Asparuh'un İlk-Bulgarları soyundan gelmektedirler. Onun için kendilerini Bulgar sayar, Bulgarlığa bağlı addederler. İlk-Bulgarların yakını olan Kumanların kalıntısı olabilirler."

"Odissos" (Varna) kitabının yazarı olan Yoan Nikolau[95], Gagauzların IX. yüzyılda, bundan az önce ya da az sonra Avrupa'nın doğusuna inen ve Tuna ırmağını geçerek Kara-deniz'in batı kıyılarında Hacı-oğlu-pazarcık ile Varna arasına galiplerce tutsak edilen değil, galip bir durumda gelip yerleşen büyük bir Turan kavminden olduklarını söyleyen ilk adamdır.

Prof. İşirkov[96] "Bılgariya" (Bulgaristan) adlı kitabında şöyle der: "Gagauzlar ortodokstur, ama Türkçe konuşurlar. Kolay Rumlaştırılır, kolay Bulgarlaştırılırlar. Bulgar Gagauzları denilen bir bölümü vardır ki, Türkçe konuştukları halde, Bulgarca türküler, şarkılar söyler, Bulgar törelerini tutarlar. Gagauzlar, özellikle Varna ve Balçık yörelerinde yaşarlar. Sayıları yaklaşık 10.175 kişidir."

Bay Doktorov[97] "Varna Kazıbilim Derneği haberleri" dergisinde Gagauzların kendilerine (Kubanlar) dediklerini yazar, (Kefe)'den gelmiş olduklarını söyler. (Kubanlar) sözcüğü (Kumanlar)'ın karşılığıdır. (Kefe) ise, (Kaffa) kentinin Tatarca adıdır. (Güney Rusya'da bugünkü Feodosya kenti).

"Svobodna Bılgariya" (Bağımsız Bulgaristan)[98] gazetesinde şunları okuruz: "Gagauzlar, İsa'dan önce vaktiyle Kara-deniz yoluyla Avrupa'ya geçerek bir bölümü Kara-deniz kıyılarında, başka bir bölümü de Panonya'da (Macaristan) yerleşen eski (Kumanlar) ya da (Ga-uzlar)'ın ta kendileridir."

Dilbilimciler, Türklükbilimciler ve kazıbilimcilerin birçoğu "Gagauz" sözcüğünün kökeni üzerine yorumlarda bulunmuşlardır. Bunların kimilerini memnunlukla buraya aktarıyoruz:

Rus Bilimler Akademisi üyesi Dr. Radloff (Ağuz) ya da (Oğuz-Uz) sözcüklerine Uzlarda belki de bir kabile anlamı belirten (Ga) ya da (Gaga)[99] ekinin getirildiğini sandığını söyler.

[95] İ. Nikolau, "İ Odisos" (Varna), Varna, 1894, sel. 135.
[96] Dr. A. İşirkov, "Bılgariya" (Bulgaristan), coğrafya notları, Sofya, 1910, s. 142.
[97] "Varna Kazıbilim Derneği haberleri", V. kitap, Varna, 1912, s. 5.
[98] T.N. Şt., "Svobodna Bılgariya" (Bağımsız Bulgaristan) gazetesi, Varna, Haziran 1881.
[99] A.V. Moşkov, s. 13.

Türklükbilimci A. Moşkov[100] Uzlar'ın ya da Oğuzlar'ın başına gelen (Gaga) sözcüğünün Uzlara bağlı özel bir kabile anlamı taşıdığı olasılığını ileri sürer.

Dimitrov[101] bu sözcüğün Sanskritçede (Kuşak: Nesil) anlamına gelen (Ga) ya da ikiye katlanmış (Gaga) sözcüğünden ortaya çıktığını sanmaktadır. Böylece, Gagauzlar demek, Uzların torunları, ardılları demekmiş. Dimitrov, sonuç olarak diyor ki:

"İnanmak isteriz ki, Gagauzlar yalnızca Uzların, Guz, Oğuz, Uzen ve Tonguz'ların değil, hattâ soylu bir kavim olan Uzbek (Özbek)'lerin de ardıllarıdırlar. Bütün bu akraba kavimlerin çıktığı Alt-Ural dağları ne denli yüksekse, söz konusu olan Gagauzların soyları da o denli yüce, büyük ve asildir."

Yoan Nikolau[102] Gagauz sözcüğünü Homeros'un (Agavlar) sözcüğüne (İlyada-5) yaklaştırmaktadır ki, bu yerlerin en eski sakinleri olan bu insanlardan Pliniy (Yaşlı Plinius)[103] de Katuzlar, Krovuzlar diye söz eder: "O yörelerde ve Odessos kentinde Krovuzlar ki, bir Trakya ya da Got ulusudur, yaşar ve Kara-deniz kıyılarıyla Panisu (Kamçı) ırmağından Kurni (Balçık yakınında Ekrene köyü)'ye dek olan yerlere egemen bulunurlardı. Sonra, barbarların (Katuzlar) dedikleri Pigmey ulusunun geldiğini söylerler."

Bu yöreleri gezen Apostol Andrey[104] bunlara (Agavlar) der. Bir takımları da (Gagauz) sözcüğü ile (Hakavuz-Haksever) sözcüğü arasında bir ilgi, bir ilişki bulmaktadır.

Başka bir bölümü de (Ağa-Uz), yani (Uz Ağabey) der.

Prof. Stefan Mladenov[105] Gagauzlardan söz ederken, şunları da söyler: "Gagauz adının (Gök-Uz) sözcüklerinden oluştuğu anlaşılmaktadır".

Bizantinolog G. Balasçev[106] Gagauzların, adlarını Oğuz Devletini kuran Keykauz'dan aldıklarını sandığını söyler. Çünkü, doğu ulusları (K) sesini

[100] Yine A.V. Moşkov, s. 13.

[101] G. Dimitrov, "Gagauzi; potekloto im i proizhojdenie na dumata" (Gagauzlar, kökenleri ve Gagauz sözcüğünün kökeni), II, "Varna Kazıbilim Derneği haberleri", Varna, 1909, s. 15.

[102] İ. Nikolau, "İ Odisos" (Varna), sel. 135.

[103] Aynı yapıt.

[104] Sinaksarion Nikodimu, 30 Kasım: "Ek tis Sinotis de anahorisas, dievi Polas Palis tin... ta... tu Agavus, tus Avasgus en ti krimea avriskomenos..."

[105] "Bılgarska istoriçeska biblioteka" (Bulgar tarih kitaplığı), "Peçenekler, Uzlar, Kumanlar ve Bulgarların tarihi", cilt I, s. 132.

[106] G.D. Balasçev, "O Aftokrator Mihail i (eta) I. Paleologos", Sofya, 1930, sel. 19.

(G) gibi söylerlermiş. Örneğin, (Kalata) yerine (Galata), (Kabak) yerine (Gabak), (Kurban) yerine (Gurban) derlermiş. Dolayısıyla, (Kaykavuz) yerine (Gagauz) demişlerdir, diyor.

Biz Balasçev'in düşüncesine katılmıyoruz. Çünkü, Gagauzlar Anadolu Türkleri gibi (K) sesini (G) diye söylemezler. Tam tersine, iyice (K) diye söylerler. Böylece, Galata değil, Kalata; gurban değil, kurban; gabak değil, kabak derler. Bundan dolayı (Kaykauz) yerine (Gaygauz) demiyorlar. Bunu bir yara bırakırsak, bütün bu söylenenler doğru olsaydı, Anadolu'dan kendisiyle birlikte buralara gelen Kaykauz'un uyruklarına ilkönce Gagauzlar denilmek gerekirdi. Oysa bunlara Selçuklu ya da Osmanlı Türkleri denilmiştir. Gagauz adı İzzettin Kaykauz uyruklarına, hattâ bunlar yerli Gagauzlarla karıştıktan, hristiyanlığı kabul ettikten sonra bile verilmemiştir. "İslam ansiklopedisi"nde[107] şunları okuruz: "Gagauzların Türk olduklarına, Oğuz ya da Uz soyundan (Kara-kalpak) denilenlerin bakiyesi bulunduklarından kuşku yoktur. Adlarının Gagauz olması da buna eğilimlidir. (Auz), (Oğuz)'un kısa biçimidir. (Gag) [herhalde (Geek), (Gök)'e eşittir] kabilenin seçkin niteliğini belirtmektedir.

Yukarıdaki aktarmalardan çeşitli yazarların gerek Gagauzların milliyeti, gerekse (Gagauz) sözcüğü üzerine türlü düşünceler ortaya koydukları görülüyor. Ancak, bunların Türk oldukları, Oğuzların ya da (Gauz)ların Alt-Ural kuşağından bulundukları, (Ga) ya da ikiye katlanmış (Gaga) ekinin Oğuzlarda bir kavmin özelliğini belirttiği noktasında hepsi de birleşmektedir.

Ama biz, (Gagauz) sözcüğü üzerine Gagauzların kendi anlayışlarına dayanarak, üstleyerek söylüyoruz ki, Gagauz'daki (Ga) ya da (Gaga) eki çeşitli Oğuz halklarından birine bağlı bir kabile belirten bir ek değil, yalnızca bir sandır (unvan) ki, (Kara-kalpak)ların hristiyanlaştırıldıkları zamanın başlarında verilmiştir. Bunlar, bilindiği gibi, Rus bozkırlarının sınır bekçiliğini yaparlar, (Kalauz-Kılavuz-Sınır bekçisi) adını taşırlardı. Daha sonraları Oğuzlardan ya da Türklerden hristiyanlığı kabul eden herhangi bir kimseye de bu ad verilmiştir ki, (Ortodoks Hristiyan Oğuz) anlamına gelmektedir.[108] Eğer (Ga) ya da (Gaga) hristiyanlaşmış Oğuzlar değil de özel bir Oğuz kabi-

[107] "Encyclopedie des Islams", Leipzig, p. 134.

[108] 58. dipnota da bak. "Başkalarına göre, Gagauz, Bizanslıların dediği gibi, Kaki-uzi, yani Kötü-uz sözcüğünden gelir."

lesi anlamına gelmiş olsaydı, Gagauzlarla aynı kökenden, ama Muhammed'in dininden olan Gacallara da Gaga-uz'lar denmek gerekirdi.

Onun için, şimdi dili, töreleri, ahlak ve gelenekleriyle Bulgaristan'da olduğu gibi, başka ülkelerde de yaşamakta bulunmalarına karşın, tarih (Gagauz) adında bir ulusun varlığını anmamaktadır. Tam tersine, tarih, bugün Peçenekler, Kumanlar, Uzlar ve daha birçok var olmayan ulusların adlarını yazmaktadır. Yine bir zamanlar bu ulusların yaşadıkları yerlerin adları da korunmuştur: Uzlar, Peçenek, Kuman-ova, Kumantsi vb. köyleri gibi. Bundan anlaşıldığına göre, Gagauz sözcüğü bir ulusun tarihsel bir adı değil, Oğuzların bir aile sanıdır, hristiyanlığı kabullerini belirtmek üzere alınmıştır. Dolayısıyla Gagauz, yalnızca Türk Oğuz kavminden olan hristiyandır. Karamanlılar, Türk soyundan gelme, Türkçe konuşan hristiyanlar olmalarına karşın, kendilerine (Gagauz) denilmez. Yine Bulgar, Rum ve Ermenilerden hristiyan olup da Türkçe konuşanlara (Gagauzlar) denilmez. Ancak bütün bunlar Gagauzlar için yabancı sayılırlar. Onun için, Gagauzlar kendileri gibi Türkçe konuşan hristiyanlara rastladıklarında, kendilerinden olup olmadıklarını anlamak için: "Sen millet misin?" diye sorarlar. Bu da: "Sen bizden misin? Gagauz musun?" demektir. Gagauzlar bu gibi durumlarda ancak olumlu yanıt aldıklarında, karşısındakilere açılırlar.

Gagauzların Türk kökenli oldukları şununla da tanıtlanmıştır: Gagauz: "Sen Türkçe bilir misin?" diye sorar. "Gagauzca bilir misin?" diye sormaz. Bu da gösteriyor ki, Gagauzların anadili Türkçedir. Bununla bilinçsizce Türk olduklarına evetlemiş oluyorlar. Oysa, Türk sözcüğü onlar için Müslüman ve Muhammed dininden adam anlamına geldiğinden, Türk olduklarını kabul etmezler, Çünkü, yukarıda da değindiğimiz gibi, Gagauz bağnaz bir hristiyandır. Hangi ulustan olduğu sorulduğunda, Hristiyan ya da Gagauz olduğunu söyler. Gagauz'un ne demek olduğunu sorarsanız, Hristiyan, yanıtını verir. Levantenlerde olduğu gibi, Gagauzlarda da din ile milliyet ayrılmaz; aynı anlamı belirtir. Onun için, Bulgaristan bağımsızlık savaşında, Gagauzlar, Çerkezler ve Başıbozuklara karşı kendi hemşerileri olan ünlü Amira'nın[109] yönetiminde Kavarna'yı savunurken, hiçbir türlü milliyetçilik göstermemişler, bunu hristiyanlığın bir belirtisi olarak o duygularla yapmışlardır. Bunu göseren bir türküyü buraya aynen alalım:

[109] D.K. Krahtoğlu, "i sfagi en Kavarni", Atina, 1878.

Kavarna dedikleri bir küçük kasaba,
Kesilen kelleler gelmez hesaba.
Âleme be ninem, âleme, biz gene geliriz,
Hristiyan ooruna biz kan dökeriz...

Bu türkü, aşağıdaki makamla okunur:

Ka - var - na de - di - i - ik - le - ri - i

bir kü çük ka - sa - a - ba - a - a - a

ke - e - si - le - en ke - le - e - e - e - lar

gel - me - ez he - sa - a - ba - - a - a

ke - e - si - le - en ke - le - e - e - e - ler

gel - me - ez he - sa - ba.

13

T

Gagauz, Türk ulusuna olan yakınlığını göstermek istediğinde: "Biz Türkmen'iz"[110] der, yani: "Biz eski bir Türk kavmiyiz" demek ister. Yine: "Bizim aramız Türklân bir sovan zarı kadardır" der.

Türkleri kendilerinden sayarlar.

Kimi araştırmacı-yazarlar-Jreçek de bunların içindedir-Gagauzların kendi adlarından utandıklarını, onun için bu adı kullanmak istemediklerini söylerler. Biz bunun tam tersini ileri sürerek, Gagauzların kendi adlarıyla övündüklerini söylüyoruz. Çünkü: "Bize Gagauz derler" demekle Gagauzlar, şanlı-şerefli olduklarını, sıradan insanlar olmadıklarını söylemek isterler.

Şurası bir gerçektir ki, özellikle hükümetçe sorulan soruya Gagauzlar kendilerine Gagauz dendiğini söylemekten çekinerek "Hristiyan" demekle yetinirler. Bunun nedeni, hükümetin kendilerini Gagauz tanımaması, Bulgar sınıfına katmak istemesidir. Benliği ve özgürlük severliği, en yoksul Gagauz'a bile komşu uluslardan ayrı ve bağımsız bulunmayı emreder.[111] Onun için, başka ulusla toplum yaşamına atılmazlar. Çünkü güvenmezler. kimileri belki Gagauzları bu yüzden az konuksever sayar ya da zayıf akıllı, hattâ budala sayarlar.

Böylece görülüyor ki, Gagauzlar önceleri Rus bozkırlarında Oğuzlar ya da Türk Uzlar önadıyla (sıfat); sonraları onların yönetiminde; daha sonra da Bizans yönetiminde bütün devlet işlerinde hep etkin bir rol oynamışlar; Kaykavuz'un yönetiminde de bağımsız bir devlet sahibi olmak liyakatini göstererek çeşitli Türk kavimlerini kendi dinleri, töreleri, ahlakları ve adlarının etkisi altında bırakmışlardır.

Türk yönetimi altında yaşarlarken, her dönemde dinlerine sıkıca sarılmışlar; Rum kilisesinin ruhani yönetiminde bulunmalarına karşın, Rumlarca özümlenememişlerdir.

Çoğunluğu Gagauz olan kasaba ve köylerde Rum okulları bulundurulduğundan Rum okullarına gider, Rum terbiyesiyle yetişirlermiş. Bu yetişme o denli ileri varmıştır ki, Rum çıkarlarını savunma gerektiğinde en ön safta Gagauzlar bulunurmuş.

[110] Türk ırkının Altay grubunun güney-batı kolu. Dilleri Osmanlıca ile akrabadır.
[111] "Encyclopedie des Islams", Leipzig, p. 134.

Varna Rus konsolos yardımcısının Petro-grad'da (Sen-Petersburg) Dışişleri Bakanlığı Asya dairesi müdürü olan Kont İgnatiyev'e gönderdiği 2 Mart 1864 tarihli resmi bir yazıdan[112] şunları okuruz:

"Dilekçede sözü edilen her şeyin doğru olduğunu Zatiâlinize bildirmeyi bir görev sayarım. Bunlara dikkat edilmeli. Kendilerini Rumlardan sayan, Bulgarlarla kavga halinde bulunan Gagauzlar, Bulgar okulunun kapatılması için var güçleriyle çalışıyorlar. Bunlar burada halkın çoğunluğunu oluşturur. Gagauzlar okulun inşası işinde hile yaptılar. Şimdi de hile yapmayı sürdürüyorlar. Bunlar, Bulgarların ve Rumların kendi milliyetlerini benimsedikleri Varna'da Bulgarların kendi anadillerine özgü okulları olmasını istemiyorlar. Bunlar, Bulgar gençlerinin Rum okullarına gitmesini, orada Rum öğretmenlerin eğitimi altında kalarak Slav milliyetinden vazgeçmesini, Rumlaşmaya başlayan bölüme yanaşmalarını istiyorlar; her gün burada buna benzer örnekler pek çoktur. Bulgar okuluna ne denli düşmanca baktıkları tasarlanabilir."

Gagauzlar, Yunan ayaklanmasında (1821)[113] gönüllü çeteci yazılarak Rumlara karşı sevgilerini göstermişlerdir. Bunların bir bölümü (Filiki Eterya[114]/Devrim Derneği) üyesi olduğundan asılmış; başka bir bölümü de Varna'da zindanlara tıkılmış, sürgün edilmiştir. Bütün bunlardan, Gagauzlar üzerindeki Rum etkisinin, ayrı bir ırktan olduklarını tanımalarına karşın, ne denli büyük olduğu anlaşılmaktadır.

Bulgar bağımsızlığından sonra, hükümet, Gagauzları da askere almaya başladığında, bunlar, nasıl olur da Bulgar Devleti olur? Kendileri Bulgarların uyguru olarak Bulgar ordusunda nasıl askerlik yaparlar? Bunu bir türlü anlayamamışlardır. Onun için, bir bölümü İran, bir bölümü de Yunan uyruğuna geçmiş, kimileri de İstanbul'a kaçmış, yıllar sonra geri dönerek yeni duruma alışmışlardır. Bu durum, aşağıdaki Gagauz türküsünde de karakterize edilmektedir:
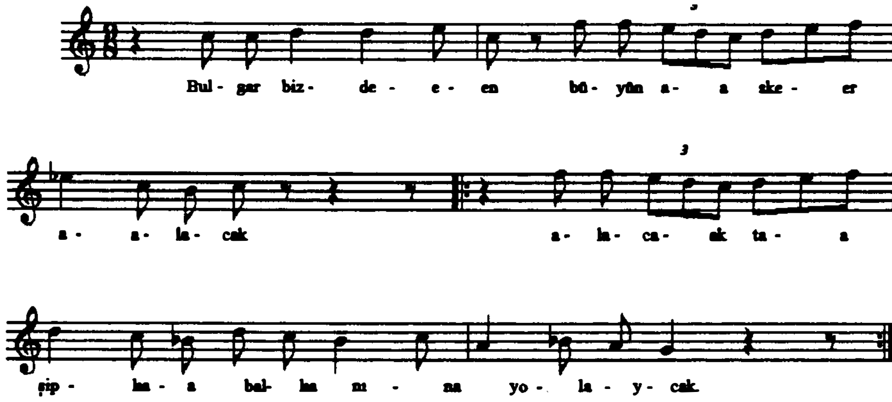
[112] "Varnenski obştinski vestnik" (Varna belediye gazetesi), 1933, sayı 309-310, s. 3.

[113] Bu ayaklanmada çok sayıda Bulgar da görev alınmıştır. "Mir" gazetesine bak: 28 Aralık 1935, P.M. Mateev'in makalesi.

[114] "Makedonia" (Tesalonikis) gazetesine de bak: İ Varnei kata tin Elinikin epanastasin, Selanik, 13 Kasım 1830.

Bulgar bizden böyün asker alacak,
Alacak da Şipka balkanına yolaycak,
Ardımızdan çok anneler aylaycak.
Böyün Varnalıların başı belâlı var.
Çorbacılar askersiniz dediler,
Varna'mızı Bulgarlara verdiler.

Bu türkü aşağıdaki makamla okunur:

Bulgar bağımsızlığından sonra, zorunlu eğitim-öğretim, askerlik, daha önceleri yapılamayan Gagauzlarla Bulgarlar arasında kız alıp vermeler, kilise, zamanın etkileri, onları Bulgarlara o denli yakınlaştırdıki, bugün kendilerine "Eski Bulgarlar" demektedirler.

Vaktiyle Türkçe konuşan İlk-Bulgarlar ve Gagauzlarla şenelmiş bulunan ve "Karvuna Yurdu" denilen Türklerle dopdolu bütün bu topraklar, bağımsızlıktan sonra Türklerin de göç etmesiyle tümüyle Bulgar rengini aldı.[115]

[115] Dr. Stoyan M. Romanski, "Narodopisna karta na Nova-Romınska Dobruca" (Yeni-Romen Dobruca'sı uluslarını gösterir harita), Bulgar Bilimler Akademisi yayını.

N.S. Derjavin; D. Bojkov tarafından Bulgarcaya çevrilmiştir; Sofya, 1930. İstatistiklere göre, 1876 yılında Dobruca'daki Bulgarlar, Gagauzlarla birlikte, 150 bini bulmuştu.

Belki de zamanla; Peçenekler, Kumanlar ve Uzlar gibi; yeryüzünde tek bir Gagauz kalmayacak, Gagauz adı yalnızca tarih sayfalarında anılacaktır. Bugün [Bulgaristan'da] belediye istatistiklerinin milliyet sütunlarında Gagauzlar için bir yer ayrılmamaktadır. Onları (Bulgar) hanesine kaydederler. Onun için, bugün onların sayısını bulmak da olanaksızdır. Ayrıca artık kendileri de Bulgar ya da -yukarıda değindiğimiz gibi- "Eski-Bulgar" olduklarını söylerler. Bugün hepsi de Bulgar uyruğundadır.*

Son savaşlarda Gagauzlar yüreklilik ve yiğitliklerini özellikle süngü hücumlarında göstermişlerdir.

1885 Bulgar-Sırp savaşı sırasında yazıldığı anlaşılan aşağıdaki manzumede bağlılık ve girişkenlikleri çok iyi karakterize edilmiştir:

Sırplar gelir düşe-kalka,
Toplarında gümüş halka.
Bulgar be(y)i, binner yaşa!
İzin verin (Osmi polk)a,[116]
Yol gösterin taburuna,
Pirot de(y)ip hücum etsin.

Bununla birlikte, yaşlı Gagauzlar ayrı bir ulus oldukları üzerine düşüncelerini hâlâ daha korumaktadır. Bunlar keyifli zamanlarında kırmızı[117] bayraklarını anmayı savsaklamazlar. Bu bayrağın ortasında bir horoz resmi[118] vardır. Onlar bu bayrağın günün birinde Çarıkman'da[119] (Kavarna yakınında

* Yazarın burada yalnızca Bulgaristan'daki Gagauzları söz konusu ettiği unutulmamalıdır. Romanya'daki en büyük ve özümlenmemiş Gagauz kitlesi için durum bambaşkadır. Bu durum, Yaşar Nabi (Nayır)'ın "Balkanlar ve Türklük" adlı yapıtında anlatılmıştır (Çeviren).

[116] Varna kenti ve yöre köylerinden gelen Gagauzlar 8. (Osmi) piyade alayında askerlik yaparlardı.

[117] Her olasılığa karşı, aynı ulustan olup da başka kabileler arasındaki farkı göstermek üzere, yeşil bayrak da varmış.

[118] Horoz, burada benliğin, yürekliliğin, zindeliğin simgesidir.

[119] "Varna Kazıbilim Derneği haberleri", VII. kitap, 1921, s. 90:

"Çarıkman, Kavarna körfezinin batısında, Kavarna kentinin güney-batısında yüksek bir tepedir. Bu tepe, uzun ve daracık bir burun oluşturur; ancak kuzey-batı tarafına çıkılabilir. Öte tarafları denize ve Mihal-bey yaylasına sarkan dik eğilimlerle doludur. Böylece, bu tepe doğal bir kale durumundadır. Ancak kuzey-batı yönünün pekiştirilmesine gerek gösterir. Jreçek, bu tepe adının Kumancanın (Çırağ: Işık) sözcüğünden çıktığı düşüncesindedir: Çırağlık."

Radloff'la karşılaştırınız, s. 59. Tepede, anlaşılan, Kavarna limanının bir deniz feneri varmış.

bir tepe) dalgalanacağını görecekleri umudunu besler. Onlara göre, o zaman bütün Gagauzlar orada toplanarak ortadan kalkmış olan Oğuzlar ya da Gagauzlar Devletini yeni baştan kuracaklardır!

Bir zamanlar, bölümsel olarak da bugün Gagauzların yaşadıkları Bulgaristan ve Dobruca'daki kimi kasaba ve köyler şunlardır:

Kadı-köyü (Boz-Veliyski)Çamurlu (Boryana), Kara-ağaç (Brestak), Buranlar (Edinakvi), Botevo, Varna, Voyvoda, Karamanlar (Karamanite), Karalar, Karalez, Karlı-bey, Kasımlar (Esenitsa), Kaya-bey, Keremet, Kapucu-mahalle (Vratarnik), Gey-orman, Gözgüben, Gâvur-söğütçük, İmbrihor (Doktor Stambolski,) Caferli (Kiçevo), Dere-köyü (Konstantinovo), Cevizli (Oreşak), Cizdar-köyü (Dobrina), Hacı-oğlu-pazarcığı (Dobriç), Durmuş-köyü (Mitropolit Simeon), Yeni-köy (Kumanovo), Yeni-mahalle (Novakovo), Yetim-elli, Testiciler (Jitnitsa), Yılancık, Kavarna, Yunus-punar (Kaloyan), Kaykı, Kalıkçı, Kalaycı-dere, Teke (Tekke), Teke-Kozluca (İz-bul), Türk-süyütçük, Şadi-köy (Dobrotiç), Şumnu, Çamurlu, Ambarlı (Hambarlı, Metliçina), Kavucu-mahalle, Karacalar, Kestriç (Tsarevo), Kızılcalar (Çerventsi), Konak, Kopuzçu (Padina), Korkut, (Strahil), Kırapça, Kuyucuk, Kurt-punar, Mankalya, Malkoç, Avren (Momino), Malko-çamurlu, Mahalıç (Mihaliç), Mihal-bey, Omur-fakı, Provadı, Sarı-meşe, Silistre, Karaca-ova (Stefan Karaca), Süyütçük, Sultanlar, (Sultantsi), Sırt-köyü, Testici, Şabla, Şehit-Ahmet, Çavuş-köyü, Yazıcılar, Yalı-üç-orman, Hacı-Bayram, Kara-kurt.

Basarabya'da Gagauzların yaşamakta oldukları kasaba ve köyler de şunlardır:

Avdarma Aleksandrovka Balboka Baş-köyü Beş-elma Bavurçi Bol-grad Bulgariya Vale-perje Volkaneşt Dizinca Dimitrovka Yeni-köy Kara-ağaç Kaz-ayaklı Karlık Kara-kurt Kiriet-lunga Kıpçak Kombrat Kongaz Kopkuy Kurçi Larjanka Tomay Haydar Çok-meydan Tabak Troyan Yütlü-köyü Çeşme-köyü Taş-punar Çadır-lunga Frekatsey.

Yukarıdaki kasaba ve köylerden başka[120] Gagauzların Bulgaristan'da yaşamış bulundukları daha birçok kasaba ve köy vardır ki, bunlar Gagauzların

[120] Bu bilgilerin bir bölümü Manov'un kimi köyleri ziyareti sırasında onun tarafından; ötekiler Balçık'tan Varna Rum kilisesi cemaatine devredilen rapordan; üçüncü olarak İ. Nikolau'nun "Odisos"" adlı kitabından; dördüncü olarak "Bulgar Bilimler Akademisi dergisi", XI. kitap, 1915, s. 15'te Prof. Dr. St. Romanski'nin "Gagauzlar"ından; beşinci olarak L. Miletiç'in "Süreli dergi", I-XVI. kitap, s. 259'daki makalesinden; altıncı olarak V.A. Moşkov'un "Gagauzi

Rusya köylerine göç etmeleriyle artık ortadan kalkmıştır (24 sayılı dipnota bak).

Bugün Bulgaristan'da adları anılan köylerin kimisinde bir tek Gagauz yoktur ya da çok az kalmıştır. Onun için, nüfus sayılarını kesin olarak bilmek olanağı yoktur.

Benderskago Uezda", XLIV. kitap, 1900, s. 7'deki araştırmasından; yedinci olarak "Bulgar tarih kitaplığı" dergisi, I. kitap, IV. yıl, 1931, Sofya, s. 131'deki Prof. Dr. Stefan Mladenov'un "Gagauzlar sorunu" adlı makalesinden; sekizinci olarak da yaşlı Gagauzların anlattıklarından vb. derlenip toplanmıştır. "Giriş"e de bak.

UYARI:

Bulgaristan'da olduğu gibi, Basarabya'da da Gagauzların yaşadığı kasaba ve köyler için:

1) "Bulgar Bilimler Akademisi dergisi", XI. kitap, Sofya, 1915, s. 50'de: Dr. Stoyan Romanski'nin "Gagauzlar" başlıklı yazısına; 2) V.A. Moşkov'un "Gagauzi Benderskago Uezda"sının XLIV. kitap, Moskova, 1900, s. 7'sine; 3) L. Miletiç'in "Süreli dergi", I-XVI. kitap, s. 259'una da bak.

Yine bak: Yaşar Nabi (Nayır), "Balkanlar ve Türklük", Ankara, 1936, s. 80. Bu bilgiler aşağıya alınmıştır:

"Komrat (14.000), Baş-köy (6.000), Beş-elma (4.000), Beş-göz (4.000), Avdarma (3.000), Çadır (9.000), Çok-meydan (4.000), Düzgünce (4.000), Burcu (3.000), Kaz-ayak (6.900), Haydar (3.000), Çaltay (3.000), Kubey (9.000), Konkaz (10.000), Kiryet (4.000), Kurcu (5.000), Satılık-hacı (8.000), Dimitrovka (6.000), Kara-kurt (3.000), Kartal (2.000), Vulkaneşti (6.000), Çeşme-köy (4.000), Değirmen-dere (3.000), Yeni-köy (3.000), Kurbağalı (2.000), Tuğlu-köy (3.000), Bulboka (4.000), Köseli (3.000), Kara-ağaç (3.000), Kayraklı (2.000), Kavanoz (3.000), Tomay (4.000), Tabak (3.000), Anadolu (3.000), Kıpçak (6.000), Hasan-Aspaga (4.000)."

İKİNCİ BÖLÜM

ÖNSÖZ

Bay Atanas İ. Manov'un Gagauz halk inançları, töre ve görenekleri, masalları, türküleri, atasözleri, bilmeceleri, çiçek ve ot adlarından oluşturduğu kitabın ikinci bölümü, insan türünün çeşitli temsilcilerinde yaşam ve halk sanatı gibi karşılaştırmalı bir bilimle uğraşan tüm bilginlerle birlikte, halk yaşamı ve yazını (edebiyatı) ile ilgili bütün Bulgar aydınlarınca da en büyük bir ilgiyle karşılanacaktır. Çünkü bu bölümde birçok Gagauz halk inançları, boş inançları (hurafe), töre ve görenekleri (âdetleri), atasözleri ve deyimleri Bulgarlarınkilerle karşılaştırılmıştır. Bu önemli karşılaştırmalar için Bay Manov'a teşekkür borçluyuz. Örneğin, bakınız, gözü açık olarak ölen bir insanın yaşamda daha yerine getirilmemiş bir şeyler beklediği ya da yaşayanlardan birini beraberine almaya baktığı biçimindeki Gagauz inancı, bizde [Bulgarlarda] de vardır. Bu inanç, bizim söyleyiş biçimimize şöyle aktarılmıştır: Şiddetli bir arzusunu yerine getirmeyi çok isteyen, ama bir türlü bunu başaramayan bir insan için: "Gözü açık ölecek!" denir. Gagauzlar da inanıyor ki, ölen bir insan cadı olduğu ya da hortladığı zaman, mezarından çıkıp zarar-ziyan yapar. Ölenin vücudunu kazıklamak gerekir ki, dışarı çıkamasın! Gagauzlara göre de bağ yakınındaki bir kümede görülmüş bir yılan bağ bekçisi olabilir. Hattâ, bu yüzden oraya bir tas içinde süt bırakırlar. Bulgarların "smok"u ile karşılaştırılmıştır.

Bir Gagauz atasözü olan: "Papazın sözünü dinne, ama yaptığını yapma!" bizde de vardır. Bu atasözünün ne vakit ortaya çıktığını Bulgarlar şöyle anlatır: Sözde papazın biri kilisede yaktığı günlüğü sallarken, şapkası üzerine bir kor parçası düşmüş. Papaz ateş parçasını düşürmek için yere eğilirken, bir ayağını kaldırmış. Cahil köylülerin topu birden, güya saygılarından, aynı hareketi göstermiş. İşte ondan sonra zeki bir adam çıkıp yukarıdaki atasözünü söylemiştir.

Güneşin güzel Grozdanka'yı göklere çekip evlendiği salıncakla ilgili tanınmış Bulgar "halk türküsü", Gagauzlarda bir "masal" biçimine bürünmüştür. Göklerin "Süt yolu"na Bulgarlar "Sağdıç samanı" derler ki, (Vaftiz olmuş bir çocuk sağdıcından saman çalar, oysa bu kötü girişimin nişan ya da kanıtı

olmak üzere samanın bir bölümü yollara dökülür) Gagauzlar buna "Saman yolu" demekte, aynı biçimde açıklamaktadır.

Birçok Gagauzun Kırım'dan gelip yerleştiğini bildiren eski duyultu ve söylentiler, Gagauz halk yazını ve dil tarihi için çok değerlidir. Aslında Osmanlı Türkçesinden hiç ayrılmayan Gagauz dilindeki kimi Tatar sözcükleri ancak bununla açıklanabilir. Osmanlıların "ceviz" sözcüğüne karşılık olan Gagauzların "kos" sözcüğünün karşılaştırmasını bundan önce Dr. K. Jreçek de yapmıştı.

Bunlar gibi birçok inançlar, töre ve görenekler, türküler, atasözleri vb. dil bakımından akraba olan ya da olmayan, yakın ve uzak, çeşitli uluslarda tekrar edilegelmektedir. Bu ortaklıkların açıklaması için çoktan beri var olan çeşitli kuramlar şunlardır: 1) Söylencebilim (mitoloji) kuramı, 2) İnsanbilim (antopoloji) kuramı, 3) Göçme (migration) kuramı (masal vb. gibi halkbilimsel malzemelerin ulustan ulusa göç etmesi ya da geçmesi ve yer değiştirmesi üzerine olan kuram). Bu kuramlar üstünde durmak burada yersiz olur.

Ancak, Gagauz çocuklarının süt dişlerini: "Garga, garga, na sana kemik diş, ver bana demir diş!" diye yere atmaları ilginçtir.

Bir tavuk horoz gibi ötünce başı kesilmelidir ki, herhangi bir kötülük getirmesin! Gagauzlar buna, tıpkı "Evde tavuk ötmesin!"den hoşlanmayan Bulgarlar gibi, böyle inanmaktadırlar.

Burada, özellikle dikkate değer olan tüm örnekleri saymak istersek, Bay Manov'un kitabının hemen hemen bütününü yinelemek gerekecek.

Hz. İsa'nın doğum günü yortusunda Gagauz gençleri "ikona"larla süslenmiş elek kasnağından yapılan bir yıldız taşırlar. Yakın zamana değin kuzey-batı Bulgaristan (Vidin) halkı da bu geleneği kutlamaktaydı.

Gagauz atasözleri, yalnız içerik bakımından değil, biçimce de pek ilginçtir. Bunların kimisi iki ya da üç sözcükte "ses yinelemesi" (allitération) taşır. [Allitération: Aynı tümcede hep aynı sesli ya da sessiz harflerin yinelenmesi, ses yinelemesi, bir uyum etkisi sağlamak için aynı sesleri, aynı harfleri ya da aynı heceleri yineleme. Çeviren]. Kimi Bulgar atasözleri, Türkçeden çevrilmişlerse, şundan tanılırlar: Türkçe asıllarında "ses yinelemesi" vardır. Örneğin Türkçe ve Gagauzcadaki: "Balık baştan kokar" ("b"li ses yinelemesi)

atasözü Bulgarcaya da geçmiştir. Gagauzcadaki, sesli harflerin yinelenmesiyle: "Taş oldu(ğ)u(y)erde a(ğ)ırdır" (tıpkı eski Alman nazmında olduğu gibi, Türk halk yazınında da bütün sesliler kendi aralarında "ses yinelemesi" taşırlar); gene tek seslilerin yinlenmesiyle: "Aç a(y)ı oyun oynamaz" ve başka atasözleri ancak Türkçeden çevrildikten sonra Bulgarcaya geçmişlerdir.

Sofya, 26 Kasım 1936.

Prof. Dr. Stefan MLADENOV
Bulgar Bilimler Akademisi Üyesi

I. İNANÇLAR

1. ALLAH. TANRI

Kültürlü bir kavim olmadıkları için, Gagauzların din üzerine açık bir düşünceleri yoktur. Daha önceki kuşaklardan kalma gelenekleri güderler. Ancak, Ortodoks olmalarına karşın, pek çok konuda, dinsel görevlerinin yerine getirilmesi sırasında, hattâ bağlı bulundukları Hristiyan dininin inançlarına açıkça aykırı davranmaktadırlar. Hiç kimse, onları bu anlayışlarının sakatlığına inandıramaz. En sakin bir tutumla: "Böyle bulduk, böyle götürece(ğ)is" derler. Aralarında Karamanlıca yazılmış kitapları okumasını bilenler bahtlı sayılmakta, kendilerine "okumuş" diye saygı gösterilmekte, herhangi bir azizin yaşamından ya da başka bir konudan söz eden Karamanlıca bir kitap okumaları için evlere çağrılmaktadırlar.

Hz. İsa'nın üç "sima"sı üzerine açık-seçik bir tasarımları yoktur. Allah'ı, uzun ak sakallı bir yaşlı adam, (Koca-Allah), olarak düşünmektedirler. Koca-Allah'ın göklerde bir tahtı vardır, dünyayı oradan yönetir. Çokluk bir insan kılığına girerek[1] insanın işlerine karışır. O vakit öğüt verir, cezalandırır, memnun ve hoşnut olur... Allah, çokluk, melekler[2] ve azizler eliyle iş görür... Bunlar onun memurları ve yardımcılarıdır. Allah bunları, hangi iş için olursa olsun, her yana gönderir. Allah yalnızca insanların değil, azizlerin de egemenidir. Onları uzlaştırır. Melek, yalnızca Allah tarafından emredileni yapar.

Bir gün Melek, küçücük bir çocuk sahibi, yoksul, hasta bir kadının canını alması için Allah tarafından gönderilir. Kadının çevresini görünce, Melek acır, onunki yerine yaşlı bir adamın canını alarak Allah'a sunar. Ancak, bunu gören Allah, Meleğe, niçin kendisine emredildiği gibi kadının

[1] Bulgarların inançlarına göre, Allah göklerde yaşar. Yaşlı adam kılığına girerek yeryüzüne de iner. İnsanlara toprağı sürüp ekmesini, çapa kazmasını, ekin biçmesini hep o öğretmiştir.

Küçük-Rusya öykülerinde görüldüğüne göre, Allah kırlarda dolaşabilir, köylülerle konuşabilir, onlara öğütler verebilir, cezalandırabilir.

[2] Bulgarların inançlarına göre, her insanın bir meleği vardır. Bu melek hep o insanla birliktedir, onu korur. Yeryüzünde kaç insan varsa, bir o kadar da melek vardır. Bunlardan başka, Allah'ın çevresinde hizmet gören bir takım melekler de bulunmaktadır.

değil de şu yaşlı adamın canını aldığını sorar. Melek, kendisine zavallı kadının başucuna geldiğinde acıdığını söyler, gördüklerini anlatır. O vakit Allah, denizin derinliklerinden bir taş çıkarıp kendisine getirmesini buyurur. Melek bu buyruğu yerine getirdikten sonra, Allah ona kanadı ile taşı ikiye bölmesini söyler. Taşın göbeğinden bir solucanın çıkması üzeirne, Allah Meleğe sorar: Bu solucana özen gösteren kim? Şu yaşlı adamın canını geri götür, der ve şunu ekler: Kadının canını bana getir. Denizin dibindeki taşın göbeğinde bir solucana özen gösteren, elbette, kadının çocuklarına da bakacak, özen gösterecektir! Bunun üzerine Allah Meleğin kulaklarını, hiçbir çığlık duymaması için, otla tıkar. O vakitten beri Melekler sağırdır, hiçbir şey duymazlar.

Hz. İsa üzerine Gagauzlar pek az şey bilirler. Ona "İsus Ristos" (Allah'ın o(ğ)lu) derler. Tanrısal Ruh'un ancak güvercin biçiminde göründüğünü bilir, buna "Allah'ın Ruhu" derler. Dünyayı yaratan da Allah'tır.[3]

2. ŞEYTAN[4]

Gagauzlara göre, şeytanlar önce iki çeşittir: (Boynuzlu şeytan), (Boynuzsuz şeytan). Bunlar kuyruklu olanlardır. Kimisi de (Nallı şeytan) olabilir. Şeytanların hepsi erkek cinsindendir; çünkü, kadın cinsinden şeytan da olsaydı, geceleri dışarıda dolaşmaktan korkarlardı. Bir şeytan bir hristiyanı baştan çıkaramazsa, bir ayağı kırılır. Böyle bir şeytana (Topal şeytan) denir. Bunlar en kurnaz şeytanlardır. Gagauz, bir kimseyi "iğva"dan (baştan çıkma) uzaklaştırmak istediğinde: "Kır şeytanın baca(ğ)ını!" der...

Şeytan, Âdem ile Havva'nın cennetten kovulmalarına neden olmuştur. Daha önceleri Âdem ile Havva, hiçbir şeye gereksinim duymadan, tam bir mutluluk içinde yaşarlardı. Onlarla birlikte, aynı yerde o zamanlar pek uslu olan yabanıl hayvanlar da yaşıyordu. Havva, "memnu" (yasak) incirden yemesi için Âdem'i kandırdı. Çırılçıplak olduklarını o vakit hissettiler, koltuklarını sıkıştırıp ellerini "mahrem" (gizli) yerler üzerine koydular. O zamandan beri bu yerler tüylü olarak kaldı. Cennetten kovulduktan sonra, Âdem

[3] Var olan bir söylenceye göre, Allah dünyayı "Kara-konço" adlı bir kötü ruhun işbirliği ile yaratmıştır. Bu, Gagauzların "Kara-kanzal"ına ya da Bulgarların "Kara-konço"suna uygun gelmektedir. (Bak: "Etnografiçeskoe obozrenie", 1892, No. 4, s. 189, G.İ. Kulakovski.)

[4] Türlü-çeşitli şeytan vardır. Şeytan, genelllikle insanın düşmanıdır. Her insanın bir şeytanı bulunur. Bu şeytan, o insanı kötü şeyler yapmaya sürükler. Bu yüzden, şeytan meleklerle süreklice bir savaşım halindedir.

ile Havva uyuyup kaldılar. Her uyanışları hep geceye rastladığından, gündüzü bulamıyorlardı. Şeytan önlerine çıkarak, tümüyle kendisine bağlı kalacakları üzerine imza verirlerse, gündüzü bulmalarına yardım vaat etti. Razı oldular. Şeytan da onlara bir horoz vererek, bunun sesini duyunca uyumaya devam yerine, tam tersi, hemen ayağa kalkmalarını tembihledi. Onlar da öyle yapıp gündüzü buldular.

Şeytanlar, insanlar arasında dolaşıp onları her türlü kandırma yöntemleriyle günah işlemeye kışkırtan varlıklar olarak tasarlanmaktadır. Kimi kez bunlar azizlerce yakalanıp eziyet çekerler. Örneğin, bakınız, Aziz Antoniy ile Aziz Marina şeytanı bağlayıp eziyet çektirmişlerdir. İnsan kırk gün kiliseye gitmezse, o vakit şeytan meleğe o insanın artık kendisine ait olduğunu haber verir.

Her insanın sağ omzunda melek, sol omzunda şeytan oturur. Yemekten sonra, Gagauz, sofradan kalkmadan önce şu sözleri söyleyerek tapınır: "Allah verdi akıl, gitti başıma", bitişik olan parmaklarını alnına koyar. "(Y)idim, içtim, gitti karnıma", parmaklarını karnına koyar. "Sâ(ğ) tarafımda angelozum [meleğim] duysun", parmaklarını sağ omzuna koyar. "Sol tarafımda şeytanım ürksün", parmaklarını sol omzuna koyar. Gagauzlar, şeytandan sakınmak ya da onu kovmak istediklerinde, ya günlük yakarlar ya da haç çıkarırlar. Çünkü, şeytan haçtan korkarmış, onun işaretini görünce kaçarmış.

Şeytan, çokluk insan biçiminde görünür. İnsanların bulunduğu her yere, "iğfal" (baştan çıkarma) amacıyla sokulur. Bir gün rahip kılığında bir manastıra girerek, tüm rahipleri rahibelerle evlenmeleri için kandırmıştı. Aynı manastırdan olan bir rahip, memleketten dönüşte geceyi bir ağaç altında geçirmek zorunda kalmıştı. Geceleyin şeytanlar bu ağaçta toplanmış, herkes yaptığını anlatmaya başlamıştı. İçlerinden biri, o manastırdaki rahipleri pazar günü rahibelerle evlenmeleri için kandırabildiğini anlatıyordu. Ağaç altında yatan rahip bunu işitmişti. Manastıra dönünce, her şeyi anlatmıştı. Pazar günü yapılacak âyinde hazır bulunması için, şeytan-rahibi de çağırmaya karar vermişlerdi. "Bütün şan ve şerefler Senindir!" duasını okuma sırası gelince, şeyten-rahip dışarı çıkmak istemiş, ama ısrar ettiği halde bırakılmamıştı. Dua okunmaya başlayınca, büyük bir gürültü çıkarmış, ancak o zaman rahipler bu rahibin kim olduğunu anlamışlardı.

Şeytan, insanın düşüncelerini keşif ve tahmin edemez. Bu nedenle, bir iyiniyet sesle açığa vurulmamalıdır ki, şeytan duyarak bu iyiniyeti baltalamasın.

3. ÖLÜM

İnsanın canı[5] yüreğindedir. Buraya "can buca(ğ)ı" derler. Melek, insanın göğsüne basarak, yalın kılıçla canını alır. Ona bu yüzden "can alıcı" derler. Can, ağızdan çıkan sık bir nefestir. Melek, kimi zaman ölene gözükebilir. Ancak Allah tarafından sevilmiş olanlar ölür. Bir deftere Allah kimin kaç gün yaşayacağını yazar. Melek buna bakarak sırası gelenin canını alır. Bir kimsenin ölümü yaklaştığında, günahlarını çıkarsın, diye bir papaz çağırırlar. Daha sonra başucuna mumlar yakılır. Hasta eziyet çekip de ölmüyorsa, o vakit eziyet çekmeden ölmesi için yeniden papaz çağırarak dua okutulur. Hasta, hemen gelemeyecek olan yakın bir akrabasını görmek istediği için kolayca ölmüyorsa, orada hazır bulunmayan kimsenin bir gömleği atılır. Hasta da dinginlikle ölür. "Can toplanır" iken, akrabalar bir yana çekilir. Ancak ölüm kesinleştikten sonra, akrabalarını ölünün yanına bırakırlar. Ölenin gözleri açıksa, yaşamaya doymadığına, beraberine bir şeyler almak istediğine verirler. Onun için, ilk işleri gözlerini kapamak olur. Bundan sonra, hıçkırıklarla ağlamaya başlayan bütün hısım-akraba içeri girer. Ölenin cesedi, cinsine göre erkekler ya da kadınlarca şarapla yıkanır. Başına beyaz bir kumaş sararlar, bunun yarısını sırta bırakırlar. Temiz beyaz bir gömlek, yeni çorap, yeni ayakkabı, yeni giysi ve fesle giydirip kuşatırlar. Üstüne de siyah haçlarla kefeni örterler. Belinin dolayına iki metreye yakın bir sicim[6] bağlarlar. Bir cebine para[7] koyarlar. Büyük iki mum yakarlar: birini başucuna, ötekini ayak ucuna. Ölenin çevresine ağlayıcı kadınlar oturup:

[5] Bulgarların inanışlarına göre, can yürekte bulunur. İnsan ölürken, canı ağzından çıkar. Ölüm yazılmışsa, ecel perisi gelir. O zaman can yola hazırlanmaya başlar. "Can toplanır", yani ayaklar, parmaklar, ellerden vb. çekilir. Ecel perisi mafsalları bıçkı ile keser, gözlere perde çeker, kulakları tıkar. Enseye gelince, başı balta ile ayırır. İşte, asıl melek o sırada görünür. Yanında taşıdığı altın elmayı gösterir, bunu cana verir. Elma ile aldanan can, vücuttan dışarı çıkar. Bir daha geri dönüş yoktur. İnsan henüz eceli gelmemiş de yalnız yükseliyorsa (suut etmek), o vakit sadece melek gelerek canı alır, öteki dünyada cennet ile cehenneme götürür. Orada tanıdıklarını kendisine gösterdikten sonra, yeniden geri getirir.

Tatarlar ile Küçük-Ruslar canın bir sinek gibi, Yunanlılar ise bir kuş gibi uçtuğuna inanırlar.

[6] Bu Hz. İsa'nın beline bağlanan tasvir içindir.

[7] Bilindiği üzere, eski Yunanlılar, kayığı ile ruhları Aheron ırmağından geçiren Haron'a versin diye ölenin cebine para koyarlardı. Hiç kimse, bir şey ödemeden, ırmağı geçemezdi. Ancak, sinik (cynique) filozoflardan biri olan Menip para ödemeden geçti, çünkü cebinde asla para taşımazdı. Gagauzlar arasında korunan: "Haro alsın seni!", yani "Öl!" gibi bir ilenmenin varlığı ilginçtir. Kimi Gagauz köylerinde (Voyvoda, Ambarlık "Metliçina" vb.) ölü gömülürken, herkes, cenneti dünyaya bağlayan köprüyü geçebilmesi için tabuta para atar.

"Buyumuş benim yazgım, çilem; çayre bulunmaz.
"İstemem ben dünyayı. Hepsi sizin olsun!"

Ya da:

"Mezarımı derin kazın, dar olsun.
"Etrafına lale, zümbül bol olsun!"

gibi acıklı türküler okumaya başlarlar.[8]

Daha sonra, bir kadın, beste ile, ölen için "medih ve sena" dolu sözler söyler. Bol bol günlük yakılır. Tanıdık kadınlar, ellerinde mum, günlük ve taze çiçekler olduğu halde gelir. Geceleyin ölü yalnız bırakılmaz.[9] Yanında akrabaları, tanıdıkları, arkadaşları gecelerler. Evde küçük bir çocuk varsa, onu doğrudan doğruya ölenin ayak uçlarında tutarlar. Bu da çocuk daha çabuk konuşsun, aynı evden bir başkası da ölmesin, diye yapılır.

Ertesi gün, ölenin akrabaları, tanıdıkları, dostları cenaze alayına toplanır. Kiliseden özel olarak hazırlanmış bir teskere getirip içine ölüyü koyarlar, bu teskere ölenin yakınlarınca taşınır. Cenaze kaldırıldıktan sonra, cesedin yatmış olduğu yere demirden bir nesne bırakırlar, bir başkası da ölmesin, diye. Cenaze kentte dolaştırılır. Kilisede cenaze töreni yapıldıktan sonra mezarlığa götürülür. Ölen gençse, teskerenin ön ve arka tarafında yaldızlı yapraklı yeşil dallar taşınır. Aileden ilk kez bir ölü çıkıyorsa, ailenin başka bir üyesi de ölmesin, diye ana-baba ölüye mezara dek "refakat" etmez. Defin sırasında ilkin ana-baba, sonra akrabalar: "Allah râ(h)met eylesin, toprağı elin (hafif) olsun!" sözleriyle mezara toprak atarlar.[10] Mezara, ölünün başucuna,

[8] Ağlayıcı kadınlar, eski Yunan'da da vardı.

[9] Ölüyü geceleyin yalnız bırakmamak töresi, birçok ulusta, özellikle Rusya'da vardır. Şu ayrımla ki, kimi uluslar ölünün yanında yalnızca gençleri, ötekiler ise kadın ve erkekleri bırakır. Öyle uluslar da vardır ki, on yaşından aşağı olmayan çocukları bırakırlar. Ölü yalnız kalırsa, şeytan tarafından çalınacağına inanırlar. Hattâ, Rusya'nın kimi bölgelerinde, erkekler "'biyüt lubka" adlı oyunları düzenler (Podalska ili).

[10] Bir Gagauz köyü olan Kestriç'te (Tsarevo) 1885 yılına dek şu görenek varmış: Köyde evi bulunmayan bir "yabancı" ölecek olursa, ölüyü yıkarlar, cenaze töreni için temiz giysilerini, bütün nesnelerini toplarlarmış. Ölüyü geceleyin kilisenin bir odasına bırakırlarmış. Orada gece boyunca günlük yanarmış. Mezara götürüldükten sonra, ölüyü tabutun kapağı ile örtmeden önce, orada hazır bulunanlardan biri kemerinden eski, işe yaramaz, kocaman bir bıçak çıkararak acımasızca ölünün sol yanına, boynunun altına saplarmış. Bıçağı ölünün yanında bırakırlarmış. Bunu, yabancı olduğu, geceleyin kendisini bekleyecek kimsesi bulunmadığı, bu nedenle yeniden öldürülmesi gerektiği için yaparlarmış. Ölene bıçak saplanmazsa, ruhu hortlak olur; köydeki dört ayaklı bütün hayvanları, kanlarını içerek öldürürmüş. Hortlak, daha sonra çocuk-

tahta bir haçla yukarıda sözü edilen dallardan birini sokarlar. Ayak ucuna ise, öteki dal sokulur. Dönüşte, evde şarap ve başka içkiler, zeytin, zerde ve keşkekten hazırlanmış sofraya otururlar. İlkönce ekmek: "Allah râ(h)met eylesin!" sözleriyle şaraba batırılır. Daha sonra zeytin, zerde, keşkek yenerek şarap içilir.

Ölen intihar etmişse, o vakit hiç kimseye, hiçbir haber salınmaz. Papaz gelmez. Mumlar yanmaz. Günlük yakılmaz. Ölü sıradan bir çarşafa sarılır. "Obur" (hortlak) olmaması için, iyice bağlanır. Pencereden dışarı çıkarılır. Bir araba ile götürülüp mezarlık sınırı dışına gömülür. Arabaya "refakat" edenler, ancak sürücü ile mezarcıdan ibarettir.

Tam yas kırk gündür. Bu süre içinde erkekler tıraş olmaz, kara gömlek giyerler.[11] Kadınlar ise, tümüyle siyah bir giysi giyer. Buna özellikle dikkat ederler. Çünkü, ölenin "obur" olmasından korkarlar.

4. OBUR (HORTLAK)[12]

"Obur" sözcüğü ile Gagauzlar, ölenin mezarda yaşayan bir hayvan biçimine dönüşmesini anlamaktadırlar. Ölen günahkârsa, ancak o zaman "obur"

lara dadanırmış. Bundan ötürü, her hale karşı bu önlemi (bıçak saplama) alırlarmış. Bıçak saplamadan önce, ölüyü sık dikenler dolu yabanıl çubukların üstünde gezdirirlermiş. Bunu mezardan ölü (dikenler nedeniyle) kalkmasın, diye yaparlarmış. Ölü mezarında öylece kalır, köy de onun neden olabileceği zararlardan kurtulurmuş ("İzvestiya na Varnenskoto Arheologiçesko Drujestvo", 1909, Varna).

Bulaşıcı hastalıklardan ölenlerin tabutunu, Varna Gagauzları dikenli çubuklarla sararlar.

Aynı töreler, kuzey-doğu Trakya'da da vardır. Ölüler, nefes kesildikten hemen sonra ya da mezara bırakılırken, hortlamamaları için, bir çakı ile saplanır (Bak: "Oçerki po bılgarski folklor", Mihail Arnaudov, Sofya, 1934, s. 551).

Çavuş-köy'ünde ölenin avlusunda görülebilecek bir yere uzun bir sırık dikerek tepesine ya da evin çatısına bir mendil asarlar. Bu töre, birçok ulus arasında yaygındır. Şu ayrımla ki, bir takımları renkli, ötekiler siyah kumaş takar. Flama takmanın anlamı, kötü ruhlara ölü bulunan yere girmemeleri için önceden haber vermekten ibarettir. Çinliler, ölüm simgesi olan beyaz flama takar.

[11] Aynı şeyin Türkler, Yunanlılar, Bulgarlar, Sırplar vb. kimi uluslarla da ilgi ve ilişkisi vardır.

[12] Obur ya da hobur, Çuvaşça bir sözcük olan "vobur" gibi söylenir. Lehlilerde karşılığı "irioç"; Hırvatlar, Slovenler, Bulgarlar ve Sırplarda "vampir", "lampir", "lapir"dir. Ölünün mezardan çıkarak çevreyi dolaşması, bu inanç, yalnızca Slav ulusları arasında değil, Çuvaşlar, Tatarlar, Yunanlılar, Almanlar, İskoçyalılar, İngilizler vb. arasında da vardır (Bak: Fr. S. Kraus, "Wisla" adlı Leh gazetesi, t. IV, v. 3).

Ölünün mezardan çıkabileceği inancı, kimi Kuzey Amerika uluslarının mezarda ruhun bedenle haberleşmesi için bir delik bırakmalarına neden olmuştur.

olup geceleri dışarı çıkar. Mezarından çıkmaması için, papaz mezarın dört yanına kürekle haçlar yapar. "Obur", en pis kokulu, çürümüş ve kokuşmuş her şeyi yer. Böyle bir durumda, mezarı okuması için bir papaz çağırılır: Oburluk yok olur, ölü de mezarında çürüyüp gidermiş. Bu, özellikle önemlidir; çünkü, ölen "obur" olarak kalacak olursa, Hz. İsa'nın yeryüzüne ikinci gelişinde (mahşer) yeniden dirilip huzuruna çıkamaz. Çünkü, oburun çürümediğine inanmaktadırlar. Ölü gömüldükten sonra, obur kırk gün dışarı çıkar. Yüzü aynen ölü yüzü gibidir. Öteki insanlardan şununla ayrılır: cumartesi günü, bütün gün yüzükoyun yatar. İnsanlara getirebileceği felâketler arasında, kolera da vardır. Böyle bir durumda, mezarı açarak, dışarı çıkmaması için, ölüye bir kazık çakarlar.

Aradan üç yıl geçince, ölünün mezarı açılır.[13] Kemikleri toplanıp şarapla yıkanır, yeniden gömülür. Açılış sırasında cesedin kokuşmadığı görülürse, bu ölünün günahkâr olduğuna bir işarettir. Günahlarını affettirmek üzere bir papaz, dua okumaya çağırılır. Daha sonra, mezar gene kapatılır.

5. ÖLÜMDEN SONRA

İnsan ölürken, melek, ruhunu (canını) alır.[14] Şeytanlar kenarda durur, melekten korkusundan tir tir titreyen ruhu kapmaya çalışırlar. Melekler ruhu, Koca-Allah'ın sağ yanında bir tahtta oturan Hz. İsa'nın önünde diz çökmesi için, doğruca göğe çıkarırlar. Daha sonra, ruh yine evine dönerek üç gün, yatmış ve cesedi bırakıp gitmiş olduğu aynı yerin çevresinde dolanır durur. Bu yüzden orada üç gün boyunca yanar mum bırakılır. Üç gün sonra, melekler ruhu yine alıp yaşarken nerelerde bulunmuşsa, oraları hep gezdirirler. Bundan sonra cennete ve cehenneme götürüp gösterirler. Kırkıncı gün, melekler ruhu alıp, tartı sonucunda günahlarının mı, yoksa sevaplarının mı daha çok olduğu anlaşılması için, göklere çıkarırlar. Buna göre, şeytanlar da ruhu uğurlamakta, korkutmaktadırlar. O anda ruhun acısı pek büyüktür. Ruh, bir terazinin tam ortasına konur. Terazi meleklerin bulunduğu

[13] Mezar açıldıktan sonra, ceset bozulup dağılmamışsa, o zaman papazın bir duasından sonra, ölü yeniden gömülür, ancak yedi yıl sonra açılır. Ruslar şuna inanmaya eğilimlidir: günahsız insanın cesedi çürümez, günahkâr insanınki ise çabucak çürür.

[14] İnsan öldükten sonra, Bulgarların inancına göre, ruhu üç gün süreyle köyün çevresinde dolaşır. Üçüncü gün, mleklerle şeytanların eşliğinde, ölenin yaşarken gezdiği her yeri dolaşır. Kırkıncı gün, yine melekler ve şeytanlarla birlikte mezara döner. Bunlar ona vücudu (cesedi) gösterir, sonra hep birlikte öteki dünyaya hareket ederler. Çok günahkâr olanları melekler bırakıp gider. Bu gibiler hortlak (obur) olur.

sağ yana eğilim gösterirse, bu, günahsız demektir. O vakit melekler ruhu alıp cennete götürürler. Şeytanlar, bu sırada, gene ruhu meleklerin elinden kapmayı denerlerse de geriye atılırlar. Dişlerini gıcırdatırlar, ama boşunadır. Terazi şeytanların bulunduğu sol yana eğilecek olursa, şeytanlar sevinçle ruhu kapıp katran kaynayan bir kazanın içine atarlar.

6. CEHENNEM[15]

Cehennem yerin dibindedir. Kazanlardan çıkan duman yüzünden burası karanlıktır. Hiçbir şey görülmez. Ancak ruhların iniltileri duyulur. Cehennemin kapısında asılı duran bir tahtada, ruhların ölmeden önce yaptıkları "amel"ler (işler) yazılıdır. Ölülerin akrabaları, ölenin günahlarının affı için bir "sevap" yapmışlar ya da yoksulları gözetmişlerse, günahlar silinir. Her cumartesi günü Aziz Peter gelip tahtaya bakar. Bir ruhun tüm günahları silinmişse, Aziz Peter onu cehennemden kurtarıp cennete kabul eyler.

7. CENNET[16]

Kimilerine göre cennet yeryüzünde, başkalarına göre ise, ne yerdedir, ne gökte. Cennet çiçekler, yeşillikler, çok değerli taşlar (cefair taşı), inci ve mücevherlerle süslenmiştir. Orada insanlar kaygısızca, uslu olan yabanıl hayvanlarla beraberce yaşarlar. Cennetin üç kapısı vardır. Bu kapıların anahtarlarını Aziz Peter muhafaza eyler. Birinci kapı altındandır, krallara özgüdür. İkincisi demirdendir, varsıllarla yüksek memurlara aittir. Üçüncüsü ise, tahtadan olup yoksullar içindir.

8. RUHLARIN AYRILMASI

Ruhların kesin ayrılışı Hz. İsa'nın ikinci gelişinde (mahşer), korkulu mahkemede (son şaraat) olacaktır. Bundan sonra günahsız olanlar cennete, günahkârlarsa cehenneme gidecektir. Bu sonuncular günahlarına göre: kimisi dizkapaklarına, kimisi bellerine, kimisi de tepelerine dek kaynar katran içine gömülerek kendi cezalarını çekeceklerdir. Şimdiki halde cehennem

[15] Cehennem, alttaki dünyadadır. Bulgarların inancına göre, orada sonsuz bir ateş yanar. Bu ateş katranla tutuşturulup devam ettirilir. Cehennemde günahkârlar kaynatılır. Kimisi dizkapaklarına dek, kimisi bellerine değin, üçüncüler boğazlarına kadar, dördüncülerse bütün bütün...

[16] Bulgar inancına göre, cennet, içinde meleklerin türlü-çeşitli şarkılar söylediği güzel bir bahçe biçimindedir. Göklerin ilk katında bulunur. Daha yukarıki katlarda ise, meleklerle azizler oturur. En yukarısı Allah içindir.

günahkârlarla dopdolu olduğundan, ruhlar, Hz. İsa'nın yeryüzüne ikinci gelişine (mahşer) değin serbest kalmaktadırlar.

9. İNSANIN ŞEYTANLA OLAN İLİŞKİLERİ

Varsıllaşmak isteyen yoksul kimseler, şeytanla şu biçim ilişkiye girerler: Paskalya günü, elinde haçla papaz Hz. İsa'nın Dirilişini ilân için kiliseden çıkarken, şeytan içeride kalanları baştan çıkarmak düşüncesiyle hemen kiliseye dalar. Papaz yüksek sesle ilk kez: "İsus Ristos basübadelmevte erdi" tümcesini söylediğinde, şeytanla dost olmak isteyen adam: "Ha turası benim olsun!" diye yanıt vermelidir. Basarabya Gagauzları: "Ha reşkası[17] benim olsun!" diye yanıt verirler. O vakit şeytan çok memnun olur, birkaç gün sonra anlaşmayı yapan kimseye, ruhunun belli yıllar içinde kendisine bağlı olmak koşulunu koşarmış. Anlaşma kanla imzalanırmış. Belirlenen sürenin devamınca, şeytan ona para taşır, varsıllaşması için her konuda yardım edermiş. Ama, süre tamamlanınca da her şeyi kaybeder, elinde-avucunda hiçbir şey kalmazmış. Bu nedenle şu öyküyü anlatırlar:

Adamın biri belli bir süre için ruhunu şeytana satmış. Süre sonunda adamcağıza fenalıklar gelmiş, hastalanmış; çünkü, ruhunu artık şeytana teslim etmesi gerekirmiş. Bunu anlayan karısı, hastalığının nedenini sormuş. Kocası her şeyi anlatınca, demiş ki: "Ben seni kurtarırım, ama şeytan ruhunu almaya geldiğinde bana haber vermelisin!"

Şeytan ruhunu almaya gelince, adamcağız hemen karısına haber vermiş. Karısı şeytana bir koşul koşmuş: Vereceği sorunu çözümlerse, ancak o vakit kocasının ruhunu alabileceğini söylemiş. Şeytan buna razı olmuş. Bunun üzerine, kadın kıvırcık saçlarından bir tel çekip koparmış, şeytana bunu düzeltmesini önermiş. Şeytan, her türlü çareye başvurmuşsa da, kadının kıvırcık telini düzeltememiş. O vakit kadın ona dönüp: "Sen daha başımın bir telceğizini bile düzeltemedin, demiş. Hele bak, başımda bundan kaç tane daha var!?". Şeytan çatlamış. Adamcağız da kurtulmuş. [Not: Bizde, buna benzer bir fıkrayı, biraz açık-saçık biçimiyle, Çetin Altan yazmıştır: "Son günlerde anlatılan fıkralar". Bak: "Sabah" gazetesi, İst., XII/4300, 25.III.1998, s. 4. Çeviren]

[17] "Reşkası", nasıl ki "tura" Türk paralarının ise, bu da Rus paralarının bir tarafına basılmış olan kartal anlamınadır.

Günlerden bir gün Meryem Ana şeytanla anlaşmış: bütün canlı insanlar kendisinin, bütün ölülerse şeytanın olacak, Bunu haber alan Tanrı, Meryem Ana'ya demiş ki: "İyi bir şey yapmadın. Buna razı olmamalıydın. Çünkü şimdi bütün insanlar ölünce şeytana bağımlı olacak." Bunun üzerine, şeytanın elinden anlaşmayı koparmak isteyen Tanrı, Aziz İliya'yı (Hz. İlyas) ona hizmete göndererek, bu süre içinde anlaşmayı koparmasını buyurmuş. Ama, Aziz İliya bunu beceremediğinden, Tanrı yeryüzüne kavurucu sıcaklar yollamış. Şeytan serinlemek için suya dalmak zorunda kalmışsa da, Tanrı bu kez, şiddetli soğuklar göndermiş de sular donmuş, şeytan buz içinde kalmış. Aziz İliya anlaşmayı şeytandan ancak o vakit koparabilmiş. Böylece, Meryem Ana da üzerine aldığı bağlantıdan (engagement) kurtulmuş.

Şeytan çokluk çalgı ile çağırılır. Bu nedenle, Gagauzlar geceleri evde çalgı çalmazlar.

10. CADI

Kötü ruhlarla görüşen kadınlara Gagauzlar "cadı" derler.[18] Cadı çokluk kadınlardan olur, ama her insan, bunun gerektirdiği koşulları yerine getirdikten sonra, "cadı" olabilir. İnsan cadı olmak için, gerekli olan şey, tavuk yumurtasını 40 gün civciv çıkıncaya dek koltuk altında saklamasıdır. Çıkan piliç, civciv biçiminde şeytanın ta kendisidir. Civciv büyüdükten sonra kesip pişirmelidir. Yağı ile, cadı olmak isteyen kimsenin vücudu sıvanmalıdır. Bu yağla sıvandıktan sonra, hattâ cansız bir madde bile cadıya dönüşebilir. Cadı çokluk süt, yumurta, tavuk, buğday ve buna benzer şeyleri çalar. Bu amaçla, cadı, geceleri, çokluk Paskalya, Hıdrellez gibi yortu geceleri dolaşır. Bir kimse cadıyı yakalayıp da ona eziyet çektirecek olursa, cadı olan kadın da aynı eziyetin nişanını taşır. Cadı-kadın bundan tanılır. Bir adam geceleyin bir cadıya rastlar. Bastonu ile vurarak yüzünü yaralar. Ertesi gün cadılığından kuşku duyulan kadında bu yara izi görülür. Bundan onun cadı olduğu anlaşılır.

Cadının varlığı, ilkin Hıdrellez'e doğru sığır sürüsünden belli olur. Cadı, sürünün en önünde giderek, büyümüş gözlerle böğüren bir ineğin boynuzları arasında oturmuş olarak bulunur. Bir cadı bir ineği sağmışsa, o inek artık ondan başkasına süt vermez. Böyle bir ineğin sütünün özel bir kokusu vardır. İneği cadıdan kurtarmak için, belirlenen günde, sürünün geçeceği

[18] "Cadı" Tatarların "cin"ine karşılıktır. Cin, kötü ruhtur. Birçok biçimde görünür.

yola darı ile kül serpmek gerekir. Böyle yapılırsa, cadı; ağzıyla darıyı, kirpikleriyle külü toplar. Cadı, bir insanın ya da bütün bir ailenin mutluluğunu ortadan kaldırabilir. Bir kadının üzerine cadılık kuşkusu, ancak en çok civciv çıkarmakla uğraştığı zaman çöker. Sonra, özellikle kümes hayvanlarına gelen salgın hastalıklarında onun piliçleri hiç ölmez. Bu vakit de o kadının cadılığından kuşku duyulur.

11. TILISIM (TILSIM)

Melekler ile şeytanlardan başka, Gagauzlar diğer daha az yüce doğaüstü varlıklara da inanırlar. Akla gelmeyecek denli çeşitli biçimlerde görünen bu varlıklara "tılısım" derler.[19] Ancak bunlara inançları açık ve belirli olmaktan çok uzaktır. Hemen hemen her Gagauz, kendi anlayışına göre, bunlar üstüne bir şeyler anlatır. Ama, Gagauzlar arasında anlatılan öykülerden anlaşıldığına göre, herkes "tılısım" olabilir. "Tılısım"lar, gün batımından ilk horozlara dek görünürler.

"Tılısımlar"lar yıkık evlerde, köprülerde, çeşmelerde vb. otururlar. Sağlam bir yapı, "tılısım-korucusuz" yerinde duramaz, hemen yıkılmalıdır. Bir insanı kurban vermek gerekir. Ancak payandalı, kerpiç yapılar kurban istemez.

Bu inancı, Gagauzlar, ağır yapı inşaatında her zaman olan kazalar nedeniyle edinmişlerdir. Ancak, inşaat zanaatının ilerlemesiyle, çekül (şakul) ölçüsü yardımıyla, artık inşaat sırasındaki kazalar pek azalmıştır. Çekülün büyülü bir gücü olduğuna inanılır. Bir kimsenin ölüp "tılısım" olması için, bir iplikle boyu ölçülerek, bunun duvar içine konması yeterlidir. Bu yüzden Gagauzlar, boylarının ölçülmesi kaygısıyla, inşaat ustalarından kaçınırlar. Şimdiki Gagauzlar tılsım için duvar üstünde yalnızca bir horoz kesmektedirler. [Bunun gibi, kitabın bu ikinci bölümünde görülmüş ve görülecek olan birçok Gagauz inancı ve töresi, aynen Deli-orman Türklerinde de vardır; yanılmıyorsam, gene bu örneğe dayanarak söyleyeceğim ki, bunları kimi değişik biçimlerde Anadolu Türklerinde de görmek her zaman olasıdır. Çeviren]

[19] İslamlar arasında ölenin, günahkârsa, cezasını çekmek üzere domuza dönüşeceğine inanılır. Ölenin mezardan çıkarak tanıdıklarını dolaştığı inancı; Sırplar, Bulgarlar arasında "vampir", özellikle Pomaklar arasında "talasım" ya da "tilisum" (Arapça tılsm, tılsem; çoğulu telâsim, tılsmât: sihir, büyü) adıyla anılır. Rodop köylerinde "talasım"dan kurtulmak için, nice ailelerin başka köylere gidip yerleştikleri görülmüştür. Bir yapı yapılırken duvarcı, iplikle bir hayvan ya da insanın boyunu ölçerek bunu temele bırakır. 40 gün sonra, boyu ölçülen ölür, bu yapıyı geceleyin ilk horozlara dek dolaşan bir "talasım"a dönermiş. Her yapının bir "talasım"ı vardır. Onun giysisi uzun beyaz bir gömlekten ibarettir. Boyu uzundur.

Tılsımlar her zaman görünmez. Yürekli ve korkak insanlarla karşılaşmaktan çekinirler. Birincilerden sakınır, ikincilerden -korkudan ödleri patlamasın diye- çekinirler. Çokluk ne yürekli, ne korkak kimselere görünürler. Çokluk uzun gömlekli olurlar, insan onlara ne denli yaklaşırsa o denli irileşirler.

"Tılısımlar", cansız nesneler biçiminde de görünürler. Genç bir kız bir devin etkisi altına düşmüş. Ondan kurtulmak isteyen genç kız, bunun için ne yapması gerektiğini velisine sormuş. O da devin tılsımını öğrenmesini söylemiş. Ama, dev, tılsımını keşfettirmekten şiddetle sakınıyormuş. Bunun üzerine, kızcağız tılsımı keşfetmek için, kendisini süsleyip püsledikten sonra, başlamış devin önünde dans etmeye! Onun sevgisini kazanmakla, gerçek tılsımını öğrenebilmiş. Kızın velisi bu tılsımı bozunca dev paramparça olmuş.

Kimi yerler tılsımların hükmü altında bulunur. Bu gibi yerlerde geceleyin alev yandığı görülür. Bu, orada gömü (define), para (para oynayor!) bulunduğunun bir belirtisidir.[20] Gömü kazılıp çıkarılmadan önce, bu yerin tılsımının ne olduğu bilinmek gerekir. Bu amaçla şöyle davranılır: Yere kül ya da kum serpilir. Ertesi gün, izlere bakılarak, ona göre kurban kesilir. Ama şeytan, insanları şaşırtmak için, kül ya da kumun üstünde gezinir. Aklınca da kurbanın ne olduğu bilinmemesini ister. Ancak kuşlarda olduğu gibi, ayaklarının arka parmaklarındaki tırnaklarından, onun adımlarını tanımak pek kolaydır.

Büyük yapı inşaatında kurban olarak insanoğlu götürmek inancına, değil yalnız Gagauz, aynı zamanda Sırp, Bulgar, Yunan ve Romen halk türkülerinde de rastlıyoruz.

12. RUSALİ (PERİ)[21]

"Rusali" sözüyle Gagauzlar insanla çeşitli biçimlerde ilişkide bulunan kötü ruhları anlamaktadırlar. Bunlar, ancak sarhoş, dinsiz ya da (Yıldızı yufka) denilen zayıf akıllı kişi biçiminde görünebilirler. Gagauzlar yalnız "ru-

[20] Gömü (define) ya da paranın varlığı, ayrıca insan, ayı, kaz vb. gibi yaratıklar biçiminde de görünebilir. İnsan bunlara dokunursa, hemen alınabilecek paraya dönüşürler. Ancak, her şeyden önce, görülen yaratığın biçimine göre istenen kurbanın götürülmesi gerekir. Birisine gömü (define) insan suretinde görünmüş. Adamcağız kurban yerine oğlunun parmağını kesmiş. Ama, bir süre sonra, oğlu ölüvermiş.

[21] Gagauzlar "Rusali" sözüyle yalnızca perileri değil, aynı zamanda yapayalnız yaşayan yabanıl insanları da anlamaktadırlar. Bu nedenle bunlara üç türlü varlık niteliği yüklerler. "Rusali"ler, Gagauzlara göre, erkek de olabilir. Bunlara "Piri kızları" (Peri kızları), yani kötü ruhlu kızlar da denir.

"Rusali"ler, çeşitli varyasyonlarla, başka uluslarca da bilinir. Bulgarlar bu günlerde (Rusali yortularında) kiliseye, çiçeği açmayan, ama hoş bir kokusu olan "Rusaliya" bitkisinden götürürler. Eski Roma'da "Rosalia" yortusu (rosaria, dies rosae, rosaton) Nisan ayında, Bizans'ta ise Paskalya'dan sonra kutlanırmış.

sali"lerle karşılaşmaktan değil, bunların adını anmaktan bile çekinirler. Çünkü insanın aklını alacaklarını sanırlar. Basarabya Gagauzlarının "rusali"ler üzerine bir söylentisi şudur:

İki kardeş, "Rusali" yortusunda kıra koyun otlatmaya gider. Geceleyin, koyunları bir yamaçta otlatırken, 3 m boyunda, kafası bir şinik (buğday ölçeği) iriliğinde bir adam çıkagelir. Başlar kaval çalmaya! Az sonra, öteki gibi, ama daha kısaca biri de gelip trampet çalmaya başlar. Az daha sonra -sayıları bir düzineyi bulana dek- başkaları da toplanır, hep birden hora tepmeye başlarlar.

İki kardeş bunları seyrederken, küçüğü yanlarına gidip horaya katılmak ister. Ama büyüğü "Rusali" olduklarını söyleyerek onu bırakmaz. Yanlarında durmadan havlayan bir de köpek varmış, köpeği daha çok havlasın, diye kışkırtırlarmış. "Rusali"ler oğlanları kovalamaya, onlarsa kaçmaya başlamış. Bu sırada ayaklarının altındaki topraklar sarsılıyormuş. Oğlanlar bir dörtyolağzına gelince, "Rusali"ler kayboluvermiş. Gerçekten "Rusali" gördüklerini, dörtyolağzına varamasaymışlar, mahvolmuş olacaklarını sonradan anlamışlar.

"Rusali"ler, insan biçiminde, hem erkek, hem kadın olurlar. Buna göre, kadınsalar uzun, erkekseler kısa saçlı olurlar. Giysileri, kimilerine göre, uzun beyaz; başkalarına göreyse, alacalıdır (renklidir). "Rusali" yortusu günlerinde, insan yıkanmamalıdır; çünkü aklını alırlar. Uyku vakti bunlar kimi zaman insanı, hiçbir şey hissettirmeden, alıp götürürler. Sonra yeniden geri getirirler. Bu amaçla, geceleyin birisini kendi adıyla çağırırlar. Böyle bir durumda, insan, çağırıldığını duyunca, seslenmemelidir. Yoksa, sesini kısıp alırlar.

13. SÖYLENCEBİLİMSEL (MİTOLOJİK) VARLIKLAR

"Rusali"lerden başka, Gagauzlar söylencebilimsel (mitolojik) varlıklara da inanmaktadırlar. Örneğin: "Çarşamba karısı" ya da "Çarşamba babası"; "Cuma karısı" ya da "Cuma babası"[22]; "Pazar anası". Bu üç söylencebilimsel

[22] "Cumaa-babası", ki cuma günüdür, Aziz Paraskeva tarafından himaye olunur. Bu gün kadınlar ciddi bir iş görmez. Macar kadınları o gün dikiş dikmez, kuluçka oturtmazlar. Fransızlar cuma günü nikâh kıymaz. Bunu uğursuz bir gün sayarlar. Orta çağda da bu gün uğursuz sayılırdı. Çünkü Hz. İsa o gün ölmüştür. Genellikle kaderci bir adam olan I. Napolyon'un cuma gününden korktuğu söylenir. İrlandalılar, şu nedenlerle o gün oruç tutar: 1) Cuma günü, Hz. Âdem günahını işlemiştir. 2) Cuma günü Cennet'ten kovulmuştur. 3) Cuma günü Hz. İsa

varlığı, Gagauzlar beyaz giysili, elinde değneği bulunan yaşlı insanlar olarak tasarlamaktadırlar. Bunlar çöllerde, bağlarda, ormanlarda yaşar; işlenmez günlerde çalışan, kavga eden ya da sarhoş olan birini görmek için kimi zaman pencerelerden içeriye bakar; böyle bir halde o kimseye görünerek azarlar, öğüt verir, hattâ cezalandırırlar.

Bağcının biri, yortu günü bağını kazıyormuş. Karşısına "Çarşamba karısı" çıkmış, bugünün işlenmez gün olduğunu bilip bilmediğini sormuş. Bağcı da bildiğini söylemiş. "O halde, neden çalışıyorsun?" diye sormuş. "Hadi bakayım, evine dön!" deyip kaybolmuş.

Bir köylünün avlusunda geceleyin köpekler birden şiddetle havlamaya başlamış. Ev sahibi ne olduğunu anlamak için, elde "revolver"le, dışarıya fırlamış. Bu sırada köpekler havlamayı kesmiş. Gelenleri hırsız sanan ev sahibi de hayalete ateş etmiş. Ancak, ertesi sabah, kendisinin acımasızca cezalandığını görmüş. Çünkü, üç çocuğunu birden öldürdüğünü anlamış.

Gagauzlar mal-mülk korucusu yabanıl hayvanlara inanmakta[23], bunları öldürmek şöyle dursun, tam tersine, ne denli tehlikeli de olsalar korumakta, hattâ beslemektedirler. Böylece, örneğin, bağını satan bir adam alıcısına, bağ kıyısındaki tümsekte bulunan bir yılanın bağ korucusu (sahibi) olduğunu, kendisinin her sabah bir sahana koyduğu sütle onu beslediğini, yılanın da kulübesine gelerek sütü içip gittiğini haber vermiştir.

Gagauzlar arasında: Gogu[24] ya da Gogucu, Mugocu gibi başkaca birtakım söylencebilimsel varlıklar da anımsanmaktadır. Bunlar üzerine Gagauzların açık-seçik bir tasarımları yoktur. Çocukları korkutmak istediklerinde, korkuluk olarak, bunların adlarını anarlar. [Mugocu dışında,

çarmıha gerilmiştir. 4) Cuma günü Kabil Habil'i öldürmüştür. Genel olarak çeşitli ulusların cuma konusunda değişik inançları vardır: O daima çekinilmesi gereken bir gündür. Gagauzlar, cuma günü tırnak kesmez. Madagaskar adasında, cuma günü doğan bebekler, ormanda kaderin keyfine bırakılır.

[23] "Korucu-hayvanlar" inancı, bütün dünyada fazlaca yayılmıştır. Belki bu "culte" kökenini eski Yunanlılardan almaktadır. Kültürlü olmayan uluslar arasında da bu inanç, bugüne değin yaşamakta bulunmuştur.

[24] Gogu'ya Arnavutlar arasında "Goga", Romenlerde "Gâgâ ese", Macarlarda "Gagag", Ruslarda da "Gogotat" biçiminde rastlanır. İezekiil tevratına da bak. Bölüm 39.1.: "Ve sen dahi insan oğlu, Gaga aleyhinde kelâm eyledin ve dedin: Tanrı Yeova böyle söylüyor: İşte ben, ya Ros Mosoh ve Ouval'ın rehberi olan Goga, sana muhalifim!" Yine bak. Vahiy. Bölüm 20.8: "Ve arzın dört bucağındaki milletleri Goga ve Magoga'dan tathir için zuhur eyliyecek." [Arapçada buna Ye'cuc ve Me'cuc denilmektedir. Çeviren.]

bunu Deliorman Türkleri de yapar. Bunu Umacı biçiminde Anadolu Türklerinde de görürüz. Çeviren]. Anlamını bilmedikleri "Kara Konco"[25] için de durum aynıdır.

14. MEÇİKLİ (VEBA)

En çok ölüm getiren kimi hastalıkları Gagauzlar canlı varlıklar olarak tasarlıyorlar. Vebayı, insanlar arasında dolaşarak ölüm saçan kambur bir kocakarı olarak düşünüyorlar. Veba, en korkunç hastalık sayılıyor. Bundan Allah'ın kendisi de korkar. Bir gün Allah, Aziz Peter ile dünyayı dolaşmaya çıkar. Allah, Aziz Peter'e, karşıdan veba gelmekte olduğu için yol değiştirmeyi önerir. Aziz Peter der ki: "Yarap, sen ki Allah'sın, vebadan nasıl korkarsın?!" O vakit Allah ona şöyle yanıt verir: "Kalçandan bir parça et kopar, yol üstüne koy da bak, veba bunu ne yapacak!" Bunun üzerine Aziz Peter kalçasından bir parça et kopararak yola bırakır, olacak şeyi seyretmek üzere saklanır. Gerçekten, veba ete yaklaşarak zehirler. Et de kapkara olur.

Elinde değneği ile kambur bir koca nine biçiminde olan veba köyleri gezip dolaşır, tanıdıklarında geceler. Burada kendisini konuk edenlere kötülük getirmez.[26]

15. DİNSEL İNANÇLAR

Hz. Musa'nın "10 Tanrısal Buyruğu"ndan Gagauzların bilgisi yoktur. Onun andığı buyrukların en önemlisi, hırsızlığa ilişkin olanı sayılıyor. Bu buyruğa uymama derecesi, uymayan kimsenin yaşı ile orantılı sayılmaktadır. 40 yaşında genç bir kimse çalacak olursa, Allah onu bağışlayabilir. Ama daha yaşlıysa, ona asla af yoktur. Cezanın büyüklüğü, hırsızlığın büyüklüğüne bağlı olur. Bakınız, örneğin, bir kimse bir tavuk ya da buna benzer başka bir şey çalarsa, mahşerde boşluklara dağılan kırıntıları toplayacaktır. Zina, büyük günahlar arasında değildir. Düğünlerde kan dökme, Hristiyan dini

[25] Bulgarlarda da "Kara-konco" varsa da açık-seçik bir düşünceleri yoktur. Çünkü, kimisi bunu insan başlı ve kanatlı bir at, yarı insan ile yarı at biçiminde; başkaları da Hz. İsa'nın doğuş yortusunun arife gecesi sonunda dolaşan kötü ruhlu insanlar suretinde tasarlamaktadır. Bunlar, insanlara saldırıp üzerlerine otururlar.

[26] Bulgarlarda âdettir: Eve gelen bir kimse konuk edilmeden bırakılmaz. Çünkü konuğun yaşlı bir adam kılığında evden eve dolaşan Allah Dede olması olasılığı vardır. [Bu inancı Hızır söylencesiyle karşılaştırın. Çeviren.]

Böyle bir inanç Büyük-Ruslar ve Galiçyalılar arasında da bulunmaktadır: Gelen şeytan bile olsa, konuk etmek gerekir. Aynı töreler, Türk ve Yunan ulusları arasında da vardır.

inançlarınca yasaklanmış olduğu halde, Gagauzlarca büyük günahlardan sayılmaz. Çünkü, derler, Hz. İsa bunu hristiyanları başka uluslardan ayırmak için yasaklamıştır. Ancak, öte yandan, katillik büyük bir günah sayılmaktadır. Çünkü katil, kendi günahlarından başka, öleninkileri de üzerine alır. Bu konuda, Gagauzların anlayışları çeşitlidir. Örneğin, dilenci ya da pek yoksul bir adamı, özellikle bir sakat ya da körü vb. öldürmek en büyük günah sayılır. Çünkü, bu gibi insanları yalnız öldürmemek değil, aynı zamanda korumak da gerektiği düşünülmektedir.

Öte yandan bir çingene, bir at hırsızı, bir papaz öldürmek günah değildir. Din adamıyla ilgili bu sonuncu bakış açısı gariptir. Ancak, Gagauzlar arasında yaygın olan Cehenneme ilkin papazların gideceği, sabahleyin bir papazla karşılaşmanın hayırlı olmadığı düşüncesiyle papazlar üzerine varlığı bilinen uygunsuz fıkraları gözönüne alacak olursak, o vakit papazları neden çingenelerle at hırsızları düzeyinde tuttuklarını kolayca anlarız. Papazlara karşı bu hınç, Gagauzların putataparlık anlayışlarının bir kalıntısı ve uzantısı olarak açıklanabilir. Vaktiyle putataparken papazları öz düşmanları olarak görmüş olacaklardır.

Gagauzlar, papazlara, genellikle din adamlarına ilişkin, görünüşe bakılırsa, putataparlık döneminden kalma karşıt fikirler besledikleri halde, onlara karşı saygı göstermede kusur etmezler. Bir din adamıyla karşılaşınca, başından kalpağını çıkarıp selâmlar. Kadın ve çocuklar, bir papaz görünce, elini öperler. Ayrıca, papazın bir isteğini reddetmeyi günah sayarlar. Başarılarını papazın davranışıyla ilişkili sanırlar.

Bir Basarabya köyü, papaz kötü davranışlı bir adam olduğundan, hep felâketten felâkete sürükleniyormuş. Ancak, ne zaman ki, aynı köye din buyruklarına uygun davranan, sofu bir başka papaz atanmış, köyün bahtı yeniden açılıvermiş.

Papazlara düşmanlıkla ilgili kimi atasözlerini şuraya alıyoruz:

1. "Papaza ne kadar versen, o doymaz."

2. "İşlersin, işlersin, kendine yok fayda; sal papazın cebine!"

3. "Papazın sözünü dinne, ama yaptı(ğ)ını yapma!"

İşte, bir de fıkra:

"Papaz düşmüş punara. Gideorlar onu punardan çıkarmaya. Elini vermeor, deyerek: "Ver sen elini bana." O alışmış almaya da vermee bilmeor."

Gagauzların yanında hizmet gören papazların milliyetlerine gelince, bunların İstanbul [Fener] Patrikhanesi'nin nezareti altında bulunmaları gözönüne alınınca, metropolitlerin gönderdiği papazların Rum asıllı olduğu kolayca anlaşılabilir. Dinsel törenler Rumca yapılırmış. İlk dönemlerde, Basarabya Gagauzlarının Rum papazları varmış. Ancak, son dönemde, Rus ya da Moldovan papazlarını kabul etmişlerdir. Çok şükür bunlar, Gagauzlar arasında uzun süre yaptıkları hizmet nedeniyle Türkçe öğrenmişlerdir.

Bulgaristan Gagauzlarına gelince, bağımsızlıktan sonra, yavaş yavaş Bulgar papazlarını "kahren ve cebren" (zorla) kabul ederek, tümüyle Bulgar kilisesi esaretine girmişlerdir. Varna Rum Metropoliti İoakim, daha sonraki sanı ve adıyla Patrik İoakim III, 28 Şubat 1867 tarihli bir mektubunda, İstanbul Patrikhanesine Bulgarlardan başkaca şikâyetleri arasında der ki:

"Türkçe konuşan Gagauzlar! Böyle adlandırılanların pek çoğu metropolithaneden uzaklaşmaktadır."

Gagauzlar kilise törenleri sırasında Türkçeden başka bir dili anlamadıklarından, kimi dualar, şarkılar, cüzler, sureler, öğütler (mevize) Türkçe olarak okunurdu. (Bunların kimisi bu kitabın II. bölümünde aktarılmıştır.)

Kilisede kadınlar üst katta (mahfilde) bulunur ve sık parmaklıklar arasından bakarken, erkekler aşağıda durur. Kadınların erkeklerle karışması, uygunsuz sayılır.

Gagauzlar, "talisman" dedikleri muskaya da inanır.[27] Bunlara, dinsel tören sırasında papazların giydiği özel giysinin parçalarını ya da şamdanlardan topladıkları balmumlarını ve daha başka kilise nesnelerini dikerler. Mutluluk getireceği inanışıyla, bunları gerdanlarına takarlar. Böyle bir muskanın sahibini felâketten korumak üzere dile geldiğine ilişkin bir söylence vardır, hattâ bu bir olayla da tanıtlanmıştır.

[27] Aynı şey, İslamlarda, Ruslar ve Bulgarlarda da vardır.

16. DOĞA ÜZERİNE İNANÇLAR

Gagauzların kozmografyaya bakış açıları, eski ve yeni söylencebilimsel inançların kalıntısı üzerine dayanır. Bu bilgiler, birçok kez çelişkiye uğramış olduğu halde, onlarca asla inanmaya engel değildir.

Gök

Gagauzlar, gökyüzünü yeryüzü üzerinde kristal bir kubbe olarak simgelemektedir. Bu kubbe üstünde Allah yaşar, azizlerle birlikte. Öte yandan, yeryüzümüz kendi altında bulunan başka bir yerin kubbesidir. Gök[28] ilk zamanlarda, bir insan boyu kadar mesafecikte, yere yakınmış. Bir gün, adamın biri karısı ve çocuğu ile birlikte tarlaya, ürün kaldırmaya gitmiş. Buğday başaklarının uçları gökyüzüne değiyormuş. Bu sırada yumurcak pisletmiş. Anası da temizlikten sonra pislikleri fırlatınca, bunlar gidip gökyüzüne yapışmış. Bunun üzerine, Allah kızarak gökyüzünü yavaş yavaş yukarıya çekmeye başlamış. Köpeğin biri, buğday başağının bir bölümünü kapmış. Ağzının dışında kalan bölümü, gökyüzüne doğru ayrılmış. Onun için, bugün başakların üstündeki taneler, köpek ne kadar kapmışsa, o kadardır.

Gagauzlar, Paskalya'da ve Tanrısal tecelli'ye doğru gökyüzünün üç kez açılıp bu sırada istenilen şeyin verildiğine inanırlar. Kimileri, açıldıktan sonra, mumlar yandığını gördüklerini söylemektedirler.

Güneş

Güneş[29] anası-babası olan canlı bir varlıktır. Özel bir adamı vardır ki, onu yeryüzünde gezdirip dolaştırır. Ne denli yüksek yerlere çıkarsa, o denli ısıtmaz. Tam tersine, ne denli alçak yerlere inerse, o denli şiddetli ısıtır, bahçeleri kurutur.

[28] Evrenin çok katlı bir yapı biçiminde yaratıldığı inancı geneldir, özellikle müslümanlar arasında.

[29] Güneş, Bulgar inançlarında büyük bir rol oynar. O, yeryüzünü ısıtır. "Güneşin olduğu yerden hastalıklar kaçar" derler. [Türkçedeki: "Güneş giren yere, hekim girmez" atasözü de anımsansın. Çeviren.]

Vaktiyle iki güneş varmış. Dünya kıyıcığında olan uyuduğu evi, denizin altındadır. Güneş şimdilik evli değildir. Bulgar halk inancında, bir zamanlar güneşe karşı yapılmış olan tanrısal saygı gösterme izlerine açıkça rastlanır. Halk inancında güneş iyi bir varlıktır. Sabahleyin güneş doğarken doğuya doğru gübre atmayı, halk inancı yasaklar. Çünkü bu yüzden güneşin gözleri tozlanır, gözlerini toz edenlere ilençler okurmuş.

Güneş onuruna düzenlenen bayramlar vardır.

Bir masalda, güneş, evlenmek istediği genç bir çoban kızına âşık bir delikanlı olarak gösteriliyor. Onu gökyüzünde yanına almak için, annesinin salık vermesi üzerine, gökten, kız bindikten sonra yukarı çekmek isteğiyle bir salıncak indirir. Ama bunda başarılı olamaz. Başka bir masalda, güneşin annesine, kentliler bu işi gizlice yaparken, köylülerin büyük apteslerini kendi huzurunda yapmalarından şikâyetçi olduğu anlatılır.

Bir başka masalda, güneş, Aziz Peter ve Aziz İliya (İlyas) ile eşit tutulur. Bir gün bunlar bir adamın öz malı olan bir kayayı ateş gibi ısıtmışlar. Bu adamın şikâyeti üzerine Allah, azizleri onun önünde "tarziye" vermeye (gönül onarımında bulunmak) göndermiş. Özürden sonra, zarara uğrayan adam her birine birer tokat atmış. Bütün bu inançlar arasında daha yenice bir inanç da var. Buna göre, gün ile ay gök-kubbenin fenerleridir. Bir öyküde anlatıldığına göre, köylünün biri çift sürmeye gitmiş. Akşama dek işini bitiremediğinden, koşulu öküz güneşi boynuzlarına takıp gerilere fırlatmış. Böylece gün daha çok uzamış da tarla sürülmüş olmuştur. Güneşin büyüklüğü dünyanınki kadardır, ama uzak olduğundan küçük görünür, sanılıyor.

Güneş kararması (tutulması) konusundaki inançlar çeşitlidir. Üstün inanç şudur: güneş kararması sırasında "kanatlı yılan"dan süt emer. Başkaları sanıyor ki, güneş "kuyruklu yıldız"ın kuyruğu ile örtülür. Üçüncülerin düşüncesi ise, Allah'ın bu sırada hiç kimse görmeden bir kralı öldürmek üzere "suikast" düzenlemek amacıyla güneşi mahsustan (bile isteye) kararttığı merkezindedir.

Yazın, Gagauzlar, güneşin iki yanından çıkan iki ışık demeti görürler, buna "kulak" derler. Bu "kulak"ların görünüşü, yağmuru müjdeler.

Ay

Ay[30] üzerine, ay tutulmasının nedenini açıklayıcı özel öyküler yoktur. İnançları, güneş tutulması üzerine neyse, hep aynıdır: "Kanatlı yılan" öy-

[30] Ay da Bulgar inancında büyük bir rol oynar. Ay güneşin kardeşi sayılıyor. Aya:

1. İlk üç günde, sekizde biri ölçüsünde, çok ince bir orak biçiminde göründüğünde, yeni ay ya da yeni mum denir.
2. Tam bir yuvarlak olduğunda, koyu (karanlık) ay ya da bütün mum denir. Bu halinde, ay bir saygı ve ululama konusu, her girişimin devindiricisidir.
3. Eski mum tümüyle kaybolduğunda, kırpılmış ve yutulmuş ay denir.

Dünyanın sınırlarını anlamak ya da yaptıkları büyülerin gücünü ondan almak isteyen büyücülerle falcılar, ayı yere indirirler. Güneş tutulmasını olduğu gibi, ay tutulmasını da halk inancı şununla açıklamaktadır: Büyücülerin biri onu yere indiriyormuş. O vakit bu hastalık, açlık, ölüm belirtisi sayılıyor. Aynı ayda doğmuş bulunan çocuklara "biraylıklar" denilmektedir.

küsü. Bir bardağa su koyup aya karşı tutulursa, bu yılan görülebilirmiş. Bu halde, yılanın aksi suyun üstünde görünürmüş. Başkaları da, büyücü karıların ayın üstüne oturup hareketine meydan vermedikleri düşüncesindedir. Güneş tutulmasını olduğu gibi, ay tutulmasını da Gagauzlar havaya ateş ederek ya da gürültü çıkaran şeyleri döverek karşılarlarmış. Bu da, yılanı ya da falcı karıyı ürküterek güneşi ya da ayı kurtarmak amacıyla yapılırmış. Ayın şu evreleri vardır: "Yeni ay, Büyük ay, Yarım ay." Ayın bu evreleri, onun yeni, orta ve yaşlı yılını oluşturur. Son evreden sonra ay, yeni bir ay doğması için ölür. Yeni ayın görünmesi sırasında, Gagauzlar, bereket olsun diye, kırlara doğru bakarlar. Varlık olması için, avuçlarında altın tutarlar. Böyle bir anda bir eve ya da bir kimseye bakılacak olursa, kötülüğe neden olur.

Bununla birlikte, yeni ayın uçları (boynuzları)nın ne yana çevrili olduğuna bakılır. Boynuzlar aşağıya doğru çevrilmişse, yağış; yukarıya doğru çevrilmişse, kuraklık olacağı söylenir. Boynuzlar uzunca (açık) ise, hava aynı kalacaktır. Boynuzlar bozuksa, hava da bozulacaktır. Ay kızılsa, onu kurtların ısırdığı söylenir. Ayın böyle bir görünüşü açlık, cinayet, savaş ve her türlü felâket müjdecisidir.

Ayın ilk çeyreğinde işe başlamak, uğurlu sayılmaz. Bu süre içinde tohum ekilmez.

Ay yüzünde, Gagauzlar, Habil ile Kabil'i dövüşür görmektedirler. Ayın çevresindeki aylalar (haleler) soğuğu ya da yağmuru haber verir.

Bunların biri hastalanırsa, öbürü de hastalanır. Yok, biri öldü mü, öteki de ölür. Yukarıdaki kötü şeylerin olmaması için, bunlar önceden özel bir biçimde tedavi edilir. Gagauzlar böyle aynı ayda doğmuş çocuklara "kırkı karışmış" der. Tedavileri şöyle olur: İki anne sırt sırta verip oturur, çocuklarını değiştirerek emzirir; böylece çocuklar tedavi olmuş, her türlü tehlikeden kurtulmuş olurlar.

Güneş ve ay tutulması, genellikle bütün ulusları korkutmaktadır. Dinsel inançlarına göre, böyle durumlarda, günahlarını bağışlatmak için Allah'a yalvarırlar. İnanç uluslararasıdır.

"Zora" gazetesinde (Sofya, 1936, sayı 4959) şunları okuruz: "Ay tutulmasının doğru ve tam bir açıklaması ancak Haldeyslilere nasip olmuştur. Çinliler, ay tutulmasının anlamını, yerle gök arası ilişkilerinde olan "bozulma" niteliğinde bulurlar, öyle sanırlarmış. Bu nedenle sakınma önlemleri almak zorunda kalırlarmış. Bunlar da halkın kutsal giysileriyle belli bir yerde toplanmasından ibaretmiş. Bununla birlikte, şimdiki günlerde bile, hattâ bizde de halk ay tutulmasını kendine göre açıklar. Kimileri ayı iki kara karganın yuttuğunu sanır: Biri bir yanından, öteki karşı yanından tutup yutarnuş. Kara kargaların ürküp kaçması için de tüfekle havaya ateş etmek gerekir."

Yıldız

Yıldızlar,[31] gökyüzünü süslemek için yaratılmıştır. Bunların sayısı, dünyadaki insanların sayısına eşittir. Her insanın bir yıldızı vardır. İnsanın yıldızının büyüklüğü, ele geçirdiği toplumsal yerin büyüklüğüne bağlıdır. Böylece, örneğin, kralların yıldızları en büyüktür; sonra, yüksek mevki sahiplerininkiler, en sonra yoksullarınkiler gelir. İnsan ölünce, yıldızı yere düşer. Düşmekte olan yıldızın büyüklüğünden, ölen insanın kral mı, varsıl mı, yoksul mu vb. olduğu sonucuna varılır.

Yıldızlar arasında, özellikle aşağıdakiler belirlenir:

1. "Kervan kıran yıldızı" denilen batıdaki büyük yıldız. Bu yıldız, Tufan'dan sonra görünmeye başlamıştır.

2. "Araba" denilen Büyük Ayı burcu.

3. "Saman yolu" denilen süt yolu. Bu yol, sağdıçtan çalınan samanın dökülmesi üzerine ortaya çıkmıştır.[32]

4. "Kuyruklu yıldız", savaş ya da başka bir belânın belirtisidir.

Bulut

Bunu, koyu bir pıhtı (jelatin) olarak tasarlıyorlar. Üzerinde, üç kır atın koşulu olduğu ateşten arabasıyla Aziz İliya (İlyas) gezer.

Gök Gürüldemesi (Gürlemesi)

"Gök gürüldemesi", Aziz İliya'nın arabasının gürültüsü imiş. Gürültü çoğalınca, Aziz İliya'nın kızgın ve öfkeli olduğu söylenir.

[31] Yıldızlar Allah'ın kandilleridir, onu aydınlatırlar. Sayıları, insanlar ne kadarsa, o kadardır. Işıkları da insanın haline göre olur. Bu, Bulgar inancıdır. Gagauzlar, aklı kıt insanlara: "yıldızı hafif" der. Bulgarların bildiği yıldızlar şunlardır: "Zornitsa" (sabah yıldızı: Zühre), "Veçernitsa (akşam yıldızı: Çoban yıldızı), "Kervanka" (Kervan-kıran). Takım yıldızları ise, şunlardır: "Kvaçka-kokoşka" (Kuluçka-tavuk), "Kumova slama" (Sağdıç samanı, Saman-yolu, Süt-yolu), "Ralo" (Saban), "Meçka, Golyama meçka" (Ayı, Büyük-ayı) ve "Opaşati zvezdi" (Kuyruklu yıldızlar). Bulgarlar, bu yıldızlarla yön belirler, bunlara şifalı etkilerle meteorolojik belirtiler yüklerler.

[32] Bir Ermeni inancına bakılırsa, saman sağdıçtan değil, komşudan çalınmış; hırsızın üzerine yıldırım düşmesinden, samanlar darmadağın olmuştur.

Çimşirik (Şimşek)

Şimşek, Aziz İliya'nın şeytana karşı attığı oktur. Bu sırada şeytan evlerde, insanlarla hayvanların arkasına gizlendiğinden, gürültü sırasında kedilerle köpekler kovalanır. Çobanlar da aynı şeyi kırlarda yapar, köpekleri kovalarmış. Bu inanç, Bulgarlar arasında da vardır. Kışın ardından gök gürlemesi ilkin işitilince, bir demir ya da bir taş parçası alınarak vücudun çeşitli bölümlerine vurulur. İnsan demir ya da taş gibi sapasağlam olurmuş.[33] Aynı şey Bulgarlarda da vardır.

Yıldırımdan ölmüş bir insan günahkâr sayılmakta, o yere bir haç dikilmektedir.

Gagauzlara göre, yağmurların başladığı güzün gökyüzünde iki türlü bulut görülür:[34] ak ve kara. Bu iki türlü bulut karşılaşıp kakışır. Sonuçta yağmur olur. Kara bulutlar Aziz İliya'nın, aklarsa Ejderha'nındır. Gagauzlar buna "Evrem"[35] der. Kara bulutlar hep akları yener. "Evrem" o zaman yeryüzüne bir yılan biçiminde düşer. Onu ilkin gören bir kimse, kırk gün ekmek kırıntısı ve sütle beslemelidir. Bu süre sonunda, yılan derisinden sıyrılıp bunu kömür olarak terkeder. Bu deri başka birisi tarafından bulunursa, o zaman altın biçimine dönüşür, bulan adam varsıllaşır.[36]

Yağmur

Yağmur; gökten düşen, denizlere dökülen ırmakları çoğaltan bir sudur.[37] Su, yeniden gerisingeriye denizden göklere döner; bu iş için ayrılmış tulumbalı insanlar vardır. Yağmurdan sonra görülen "nişan" (gökkuşağı) ile su yeniden göklere çekilir. Yağmur yağarken bir şey yemek, günah sayılır; çünkü bu sırada Allah durmadan çalışır.

[33] Küçük-Ruslarda şöyle bir töre var: Başları ağrınca gök gürültüsü sırasında: "Kamen-golova, kamen-golova" (taş-kafa, taş gibi kafa) diyerek başlarını taşa vurmaktadırlar; başağrısı hemen geçermiş.

[34] Bulgar inancına göre, bulutlar, kilitli olarak, kimi insanlarca korunarak mağaralarda bulunur. Baş âmirleri Aziz İliya'dır.

[35] "Evrem" sözcüğünün Bulgarlar arasında ejderlerin korucusu sayılan Keramet-sahibi Yeremiya ya da Aziz Yeremiya ile bir benzerliği var.

[36] Bu inanç, çeşitli uluslarda sayısız varyasyonlarla bulunur. Hindistan'da "kobra" yılanının 1.000 yıl yaşadığına, yaşına göre türlü uzunluklar aldığına ilişkin bir "culte" vardır. Birkaç santimetre kısalınca, havaya kaldırılır. Aynı inanç Kazan Tatarları arasında da vardır; şu ayrımla ki, kobra 500 yıl yaşar, sütle beslenirmiş.

[37] Yeryüzüne kuraklık, Aziz İliya hastalanıp da bulutları yönetemediği zaman çöker.

Nişan (Gökkuşağı)

Aslında "nişan" (gökkuşağı) nedir? Gagauzlar bunu belirleyemiyorlar. Bir bölümü diyor ki, bu, savaş olmayacağına ilişkin bir "nişan", bir izdir. Başka bir bölümü (Varna), Allah'ın denizden su çektiği bir tulumbadır, diyor. Gökkuşağı görüldüğü sırada, hangi rengin üstün geldiğine bakılır. Yeşilse bolluk olacak, sarı ise arpa olacak, denir. Bir kimse gökkuşağı altından geçerse, bu kimse erkekse kadın olur.

Çiğ

Çiğ, yeryüzündeki özel deliklerden çıkan bir buhar, bir nefes, bir soluktur.

Lüzger (Rüzgâr)

"Lüzger" (rüzgâr) yerden çıkar. Şiddetliyse, bir yerde bir cinayet işlendiği söylenir. Kasırgaya "yavruşka" diyor, şeytanın bununla uçtuğunu, bir insan bunun içine düşerse, mutlaka hastalanacağını sanıyorlar.[38]

Ateş

İki çeşit ateş vardır: canlı ve cansız. Cansız ateş[39] iki odunun sürtülmesinden elde olunur. Bu amaçla iki genç ayrılır: biri anasının ilk, öteki son oğludur. Bunlar, iki odunu sürterek cansız ateş elde ederler. Böyle bir ateşle oynamak doğru değildir. Oynayan çocuklar, sidikli olur. Cansız ateş kötü ruhları kovmak[40], hastalık tedavisi vb. gibi kimi olağanüstü durumlarda işe yarar. Gün batımından sonra, hiç kimseye evden ateş çıkarmaya izin verilmez; çünkü bununla bereketin götürüldüğüne inanılır. Loğusanın yattığı

[38] Bulgar inancına göre, rüzgârlar bavullar içinde mağaralarda hapsedilmişlerdir, Hala (Lama) tarafından korunurlar. Ancak Allah Dede ve Aziz İliya emredince dışarı çıkarlar. Eski Mısırlılara göre, kuzey rüzgârı Tanrı Oziris'in, güney rüzgârı Ra'nın, batı rüzgârı İzid'in, doğu rüzgârı ise Neftlere'nindir. Eski Yunanlılarda Eol rüzgâr tanrısıdır.

[39] Sürtmeyle elde olunan ateşe Büyük-Ruslar "jivoy" (canlı) ve şifalı ateş derler. Sırplar da aynı şeye inanır. Çeklerse, buna "bojiy" (tanrısal) ateş derler. "Canlı" ya da "Tanrısal" ateşin gerek tedavi amaçlı olsun, gerekse mutluluğu geri verme amaçlı olsun, kullanılışı uluslar arasında geniş bir biçimde yayılmıştır. Bulgarlarda ateş, saygı ve kutsallıkla kullanılır. Ocakta söndürülmesi sırasında büyük bir kaygı gösterilir.

[40] Ateşe tükürmek doğru değildir, günahtır. Çünkü ateş Allah'tandır, onunla oynamamak gerekir. Küçük-Ruslara göre, ateşe tüküren öbür dünyada diliyle aynı yeri yalayacaktır.

odaya geceleyin girebilmek için bu amaçla oda eşiğine konulmuş bir ateşten atlamak gerekir.

Ses (Yankı)

"Ses" dedikleri yankı şununla açıklanıyor: Kimi yerler sesi kendine doğru çekip yeniden bırakır. Bu, ormanda, uçurumlarda vb. olur.

Yer (Yeryüzü)

Gagauzlara göre, yer[41] bir "sarı öküz"ün boynuzları arasında durur. Yorgunluk sonucu, öküz dünyayı bir boynuzundan ötekine fırlattığında, deprem (yersansıntısı) olur. Başkaları, yerin bir deniz balığının sırtında durduğunu söyler. Balık kuyruğunu salladıkça deprem olur. Sonunda daha gençler, depremin yerin dibinde bulunan maden kömürlerinin oynaması sonucu oluştuğu görüşündedirler.

Yerin canlı bir varlık gibi tasarlandığı şundan da anlaşılır: Gagauzlar arasında "yer gözü"nden söz edilmektedir. Dipsiz bataklık yerlere bu adı verirler. Şu öyküyü anlatırlar (Basarabya): Koşulu dört atla birlikte iki kişi böyle dipsiz bir yerde yitip gitmiştir. Toprak ilkin sürülürken acıdan bağırmış, çizileri de kanla dolmuş. O zaman Allah görünerek toprağa demiş ki: "Sen hiç ağlama, kan kusma! Çünkü insanları sen besleyeceksin, ama daha sonra hepsini yutacaksın". Bunun üzerine toprak teselli bularak artık ne ağlamış, ne de kan kusmuş.

Yerin dört başına Allah birer melek koymuştur. Bu melekler uyumayıp şeytanların yolladğı kötü yellerden insanları korur. Yere saygı amacıyla Gagauzlarda bereket olduğu zaman yeri öpmek töresi eskiden beri vardır. Yerin ucu üzerine hikâye ederler ki, hep aynı yönde gidilecek olursa, en son bir denize varılır. Ama, deniz de bir gemiyle hep aynı yönde aşılacak olursa, buzlara varılır, oradan daha öteye gidilemez. Yeryüzüyle gökyüzünün birleş-

[41] Yeryüzünü, Bulgar inancına göre, Allah ilkin düz ve yassı olarak yaratmıştır. Ancak, gökkubbeyle örttüğünde, yer büyük geldiğinden, Allah onun kenarlarını kırarak kat kat bükmüştür ki, bugün dağları oluştururlar. Dünyanın sonu güneşin yatağıdır. Yeryüzünden alttaki dünyaya mağaralar içinden gidilebilir. Üstte de bir dünya vardır. Bizim dünya ortancasıdır. Yerle gök, doğaüstü canlı varlıklar biçiminde gösterilir.

Sırplar ve Moğollar arasında şu inanç var: Yeryüzünde kocaman bir boğa dolaşır. Bunun sonucunda kimi zaman deprem olur. Bulgar inanışınca yer bir mandanın boynuzları üstünde durur. Eski Yunanlılar ve Almanlara göre, yer denizlerle çevrilmiştir. Öteki uluslar, ateşle kaplı olduğu için, dünyanın ucuna varılamayacağına inanırlar.

tiği yerden (ufuk) hiç kimse geçemez, ancak çok akıllı bir kral olan Hz. Süleyman geçebilmiştir.

Coğrafya bilgisi bakımından Gagauzlar henüz epey yoksuldur. En çok Aynaroz ve Kudüs'ü tanırlar. Bu yerleri ziyaret etmeyi dinsel bir görev saymakta, biraz varsıllaşan bir kimsenin ilk işi ya Kudüs, ya da Aynaroz'u ziyaret olmaktadır. Ziyaretçiler, kilisece düzenlenen büyük törenlerle uğurlanır. Dönüşte de aynı biçimde karşılanırlar. Akraba ve dostlara armağanlar dağıtılırken, onların da bu kutsal yerleri ziyaret ergine ermeleri dile getirilir. Allah, Aynaroz'u ziyareti kadınlara yasaklamıştır. Hattâ, oraya bir tavuk bile götürülemez. Bir Aynaroz ziyaretçisi çuvalında tavuklar taşıyor, bu çuvalla Aynaroz'a gitmek istiyormuş. Am gemiyle gezi sırasında öyle büyük bir bora patlamış ki, gemi batmak tehlikesi başgöstermiş. O vakit kaptan: "Yolculardan Aynaroz'a tavuk götüren kimse, onları denize atsın!" demiş.

Kudüs için, bunun yeryüzünün orta yerinde bulunduğunu söylerler. Bir kimse geceleyin doğu yanına yatmış ise, sabahleyin batı yanına dönmüş bulunacaktır. Bunun nedeni, "arzın merkezi" olan Kudüs'ün hareketidir.

Gagauzların İstanbul, Mısır, Yunanistan, Kırım, Kafkasya ve Sibirya üzerine belirsiz de olsa bilgileri vardır. Adları geçen Rus bölgeleri üstüne, çeşitli Türk-Rus savaşlarından sonra birçoğunun buralara göç etmiş olmaları, anlatılan öyküler nedeniyle bilgileri bulunmaktadır. Bulgaristan'daki çoğu Gagauzlar Kırım doğumludur, buraya akrabaları göç ederken gelmişlerdir. Son zamanda, yeniden geriye dönmüşlerdir. Tatarlara ilişkin bilgileri vardır. Kafkasya'da tek gözlü (Tepegöz) insanlar, devler bulunduğunu sanıyorlar. Sibirya'nın geniş ve soğuk bir ülke olduğunu biliyorlar. Mısır için, Kudüs'e yakındır, diyorlar. İstanbul ve Yunanistan'ı Rum kilisesine bağlılıklarından, bir de İstanbul ve Atina'ya eğitim ve öğrenime gönderdikleri kimi Gagauz gençlerinden tanıyorlar. Bütün bunlardan başka, Gagauzlar hayali kimi ülkeler üzerine masallar anlatıyorlar.

Gagauzların zooloji bilgilerine gelince, burada onların en çok tanıdığı kimi hayvanları sayabiliriz:

Beygir (At)[42]

Beygirin (atın) oynak oluşunu şuna veriyorlar: içinde bir şeytan oturur-muş. Hz. İsa doğunca, bütün evcil hayvanlar, onu Yahudilerin gözünden

[42] At, özellikle Bulgarların yiğitlik türkülerinde insanın bir dostu olarak okunmuştur. At; cinler, periler, ejderler vb. için yanına yaklaşılmaz bir yaratıktır. Bu yüzden, bunlar geceleyin at üstünde bulunan insana dokunmazlar. At onuruna özel bir takım tören ve bayramlar vardır.

saklamak için hep saman taşımış. Yalnız şeytanca aldatılan at saman getirmemiş. Ama, at, Gagauzların en yakın sevgili hayvanıdır. Ona iyi bakar, özellikle çevik atlara binmeyi severler. Neşeli zamanlarında at sırtında her yere girer, hattâ evlerle meyhanelerin ikinci katlarına bile çıkarlar. Çokluk köylerle kentleri at üstünde gezip dolaşırlar.

Canavar (Kurt)[43]

Kurt, yabanıl bir canavar olarak çok tanınmıştır, herkes ondan korkar. Ona adanan bir bayram da vardır. Bu sırada kadınların iş yapması doğru değildir. Şu öyküyü anlatırlar: Kurt bayramında dokunmuş bir kumaştan dikilen giysisiyle bir adam kıra, koyunlarını otlatmaya gitmiş. Bir kurt yanına gelerek ilkönce sırtındaki giysiyi sıyırmış, sonra kimi koyunları olduğu gibi, adamın kendisini de yiyip yutmuş. Kurtlardan kurtulmak için sürek avları düzenlenir, kurt karşıdan görününce: "Hu! Hu! Hu!" diye bağırılır. Kurtu öldürünce de hiç kimse elini onun ağzına yaklaştırmaya cesaret edemez, çünkü mutlaka hastalığa yakalanırmış. Kurtun ısırdığı bir kuzu yenmez, çünkü ısırma sırasında eti zehirlenmiş olurmuş. Bir kurtla karşılaşınca, kurtuluş için en güvenli yol, insanın giysilerini bir bir çıkarıp kurtun önüne atıp kaçmasıdır. Kurtun özellikle hoşlandığı et, eşek etidir. Bir kez tadını alınca, oraya 9 yıl gelir. Yine bir eşeği yemek fırsatının çıkmasını bekler. Bu yüzden, eşek, bir kurtun gelmekte olduğunu hissedince, bütün öteki hayvanlardan çok fazla telâşa düşer, kuntun en önce kendisini yiyeceğini bildiğinden anırır. Arabacılar ile çobanlar, en iyi biçimde kurtla adalet sağlayabilirler. Öyküsü şudur: Arabacının birine kızan bir çoban, öcünü almak için arabanın okunu kurt yağı ile yağlamış. Yağdan kurt kokusunu sezen atlar tepinmeye başlamış, sahipleri ne denli kırbaçlarsa kırbaçlasın bir adım bile ileriye gitmemişler.

Kör Köstebek (Köstebek)[44]

Rivayet ederler ki, köstebek 40 tane toprak kümesini bir doğru çizgi yönünde dizmeye çalışırmış. Çünkü, o zaman Allah ona göz verecekmiş. Ama

[43] Yırtıcı, zararcı bir hayvan olan kurt, kendisine karşı korku ile karışık bir saygı yaratmıştır. Kurt bayramları vardır. Kurt, ayı ile kara yaban domuzundan çekinir. Bu nedenle, bu hayvanların olduğu yerde kurt bulunmaz. Kurt evcilleştirilemez.

[44] Köstebek, Bulgar inancına göre, insandan olmuştur. Vaktiyle bir babanın hep toprak kavgası yapan dört oğlu varmış. Onları uzlaştırmak için babaları, herkese kendi payını vererek toprağı bölüştürmüş. Ama, onlar kavgalarını sürdürüyorlarmış. Büyük bir öfkeye kapılan babaları: "Evlâtlarım, Allah sizi durmadan toprak kazdığı halde doymak bilmeyen yaratıklar suretine çevirsin!" diye ilenmiş. Lanetleme kötü bir saate rastladığından, Allah onları köstebekler suretine çevirmiş. Şimdi her köstebeğin 40 tane toprak yığını olduğu halde, bunlar onlara gene dar gelir.

bu kendisine nasip olmuyormuş. Çünkü her 10 kümeden sonra çizgi eğriliyormuş.

Kedi

Evde bir kara kedi bulundurmak, çok yararlı sayılıyor. Kedi, kendisini yalayıp temizlerse, konuk gelecek, demektir. Bir kedinin içtiği yerden su içilirse, dudaklar çatlar, yara olur. Kedi sahibini sevmez. Eve bağlıdır. Sahibi ölünce, sevinirmiş.

Sıçan (Fare)

Sıradan bir ev sıçanı[45], kutsanmış bir ekmek parçası yiyince, kanatlanabilir.

Kartal

Kartala[46] ateş etmek, günah sayılmaktadır. Çünkü, Protestan Aziz Luka, yazılarını hep bir kartal kanadı tüyü ile yazmış. Bu yüzden, Luka'nın yanında hep bir kartal resmi çizilir.

Lelek (Leylek)[47]

İlkbaharda leyleklerin gelişi ilk kez görülünce, adetleri sayılmalıdır. Çünkü bu sayı ürün kalktıktan sonra elde olunacak şinik sayısını gösterirmiş. Aynı şey "turna"larla da ilgilidir.

İlkbaharda turnaların gelişini ilkin gören genç kızlar: "Turnai gördüm, saçım uzasın!" diye bağırırlar.

[45] İnsan, sıçanları telef edemeyince, "sıçan günü" (27 Ekim) bayramı düzenlemiştir.

[46] Kartal, Bulgar halk inancında, önemli bir yer alır. O, "üstteki dünya"ya çıkabilen tek hayvandır. Kartal bulutlara kılavuzluk eder, onlarla çarpışır. Hiçbir zaman yaşlanmaz. Yaşlılığa erince, dünyanın sonunda var olan canlı sulu bir göle giderek yıkanır, yeniden gençleşir.

[47] Leylekler insanmış. Ama, bir gün Allah huzurunda çok günah işlemişler de Allah onları sırtlarında kocaman bir sandık taşımakla cezalandırmış. Bir yere varınca, sandığı yere indirerek meraktan açıp bakmışlar. İçinden yılanlar, kurbağalar fırlamış. Allah, onlara bütün yılanlarla kurbağaları topladıkları vakit gene insan olacaklarını söyleyerek cezalandırmış. Bu nedenle, leylek yazın kurbağa ile yılan toplar.

Kukumâv (Baykuş)[48]

Baykuş bir evin bacasında tünerse, bu, bahtsızlığı gösterir. Ona ateş edip vurulamazsa, bu evden mutlaka bir ölü çıkacaktır.

Garga (Karga)

Küçük çocukların dişleri düşünce, bunları ufak bir ekmek parçasına koyup şu sözlerle sokağa fırlatırlar: "Garga, garga, na sana kemik diş[49], ver bana demir diş." Karga, genellikle uğursuz ve nankör bir kuş sayılır. Bu yüzden, bir atasözünde: "Besle gargayı, gözünü çıkarsın" denir.

Kukukkuşu (Gugukkuşu)

İlkbaharda onun sesini ilk kez işiten adamın işi uz gider; bu bir kadınsa, bir oğlan doğurur.

Tauk (Tavuk)

Bir tavuk horoz gibi ötecek olursa, herhangi bir felâket olmaması için, başı kesilmelidir.[50] Horoz geceyarısı öterse, kesinlikle bir hırsızlık olacaktır. Yumurtaları "holluk"a (folluk) bırakmadan önce, içinde tohum, yani siyah bir nokta olup olmadığını anlamak üzere, bir ışık karşısında yoklama yapılır. Böyle bir nokta yoksa, yumurta ayrılır.

Hacı Kadıncık (Kırlangıç)

Kırlangıç güzün Türkiye'ye göç eder. Yuvasını bozmak, büyük bir günah sayılır.[51] Çünkü, bunu yapmak için, tam 40 gün gerekir. Çocuklar yuvalarını bozmasın, diye yüzlerinin kırlangıç yumurtası gibi çilli olacağını söylerler. Kırlangıç ötmesini, Gagauzlar, kadınlara karşı söylenen, geçen kış çok çalışıp

[48] Baykuş; uğursuz, kötü bir kuştur. Kötü ruhların dostudur, yalnızca zarar ve ziyan getirir. Bulgar inancına göre, baykuş vaktiyle bir melekmiş, ama bir günah işlemiş. Allah da onu baykuş yaparak cezalandırmış. Tıpkı Gagauzlarda olduğu gibi, Büyük-Ruslar ve Yugoslavlar arasında da bir evin üzerine konmuş bir baykuş ötecek olursa, oradan mutlaka bir ölü çıkacağına inanılmaktadır.

[49] Küçük-Ruslar da diş çekerken: "Myişko! Myişko! Na tobi kostyanogo zuba, a myini day zaliznogo" diye bağırırlar.

[50] Bu inanç uluslararası ve çok eskidir. Aristoteles tarafından bilinir. Bütün Rus kavimleri, Lehliler, Fransızlar, İtalyanlar, Almanlar, İngilizler ve İranlılarca da aynen bilinmektedir.

[51] Kırlangıç, leyleğin arkadaşıdır. Kırlangıç öldürmeyi ya da yuvasını bozmayı, Bulgar halk inancı şiddetle yasak eder. Kırlangıç, vaktiyle bir gelinmiş. Ancak, kendisini neye olursa olsun çevirip uçması için Allah'a yalvarmış. Çünkü kaynatası bir haydut, bir hırsızmış; oğlu ile birlikte yolcuların önünü keser, soyar, öldürürmüş.

çalışmadıkları sorusunun sözleri olarak düşünürler: "İşledinis mi, dokudunus mu, getir ben kese(y)im g...rrr...ts" (makasın çıkardığı ses).

Saksağan

Saksağanla şeytan arasında bir "kardaşlık" olduğunu söylerler. Bu nedenle, atları şeytandan korumak üzere, ahır kapısına saksağan biçiminde bir korkuluk asmak hayırlıdır.

Kaplububa (Kaplumbağa)[52]

Kaplumbağa yumurtasının "dökük" denilen fıtık illetine karşı çok şifa getirici olduğu sanılır. Yerinin bir kez bu yumurta ile sıvanması yeterlidir.

İlan (Yılan)

Yılanın içinde bir şeytan yattığından, onu öldürmek hayırlıdır, anlayışı var.[53] Yılanı öldürünce, sinekler zehirlerini çevreye yaymaması için, yere gömmelidir. Bir evde yılan görünmesi, hıyanet belirtidir.

Küçük yılanlardan başka, Gagauzlar, uzun olan, dik başlarıyla insanın üstüne atılıp tıslayan büyük yılanları da tanırlar. Bu tür yılanlar, çalı kümelerinde ya da gürlük yerlerde bulunur, bütün hayvanları yiyip yutarlar. Bir mal ya da mülkün korucusu olarak bilinen, insanla komşuluk halinde yaşayan alışkın yılanlar da vardır.

[52] Kaplumbağa öyküsüne bak. Bulgar inancına göre, kaplumbağa, vaktiyle bir gelinmiş, kaynatasından utanırmış. Bir gün, kaynatasının isteği üzerine, bir pide yoğurup pişirmiş. Acak, bunun yarısını kendi yediği gibi, öbür yarasın da köpek kaparak yemiş. İşinden dönen kaynatası pide yemek isteyince, utancından saklanacak yer bulamayarak, eleği yere koymuş, üzerine oturmuş, hamur teknesini de başına geçirmiş. Kaynatası, onun saklandığını görünce kızmış, şöyle ilenmiş: "Gelin, şimdi olduğun gibi, her zaman böyle kalmanı Allah'ımdan dilerim!" Böyle de olmuş.

[53] Yılana halk büyük bir gizemlilik yükler. Dilinin altındaki büyülü bir yüzükte doğa-üstü bir güç gizlidir. Her mal ve mülkün bir yılan-"sahibi" vardır. Bunu öldüren kimsenin başına felâket gelir. Yılan-"sahip", gözleriyle insanları ve hayvanları büyüler. Yılan, kız ve oğlanlara âşık olarak onlarla evlenir ya da kaçırır. 40 yaşını atlatınca, karayılan, ayaklı ve kanatlı ejderha olur. Kafkasya'da tarlada bir yılan gören kimse, onu öldürmek zorundadır. Yılanı görüp de öldürmeyen kimse, uğursuz sayılır. Yılan, genellikle hastalıkları iyileştiren bir hayvan sayılır. Kimin elleri terlerse, bir yılanı avuçları arasına aldı mı, hemen geçer.

Su Kurbağası

Su kurbağasını öldürmek günahtır, çünkü Allah kurbağayı suları acı ve zehirden temizlesin, diye yaratmıştır. Yuğmurdan sonra pek çok kurbağa görülünce, bunların yağmurla birlikte göklerden düştüğünü söylerler.

Engeç (Yengeç)

Yengeç, Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesi için hazırlanmış olan çivilerden birini sakladığından ötürü, Allah ona gerisin geriye yürümesini buyurmuş, etine kutsallık vermiştir.

Kuan (Arı)[54]

Başkasının arılarını çalan kimse çok yaşamaz. Çünkü, arı mum yapmaya yarayan balmumu verir.

Örümce (Örümcek)

Bir örümcek öldüren kimsenin günahları 40 günde bağışlanmış olur. Çünkü örümcek Meryem Anayla, kendisi gibi örme yapamadığı için alay etmiştir. Örümcek yukarıdan aşağıya sarkmışsa dokunulmamalıdır. Çünkü, bir kimsenin yola çıkacağının belirtisidir.

Kehle (Bit)

Gagauzlar bitsiz insan bulunmadığını sanırlar. Onlardan nefret ederler. Çünkü, derler, hristiyanlık dini ortaya çıktığında, bütün yaratıklar vaftiz kurnasında vaftiz edildikleri halde, yalnızca "kehle" edilmemiş. Bu bakımdan, o iğrenç bir hayvandır.

Kalina (Hanımböceği)

Çocuklar, hanımböceği bulunca: "Uç, uç kalina!" diye bağırır.

17. DEVLER

Gagauzlar, devleri iki bölüme ayırır: "Dev" denilen pek büyük, iriyarı insanlar ile "Tepegöz" denilen başlarında tek bir gözü olan insanlar.

[54] Arıyı Allah kutsamıştır. Balı ve balmumu şifalıdır. Bulgar inancına göre, bal ve balmumundan tüm büyülerle kötü nefesler ürküp kaçar. Arının onuruna düzenlenen bir Aziz Prokopiy yortusu vardır. Hz. İsa'nın doğum günü yortusunun arifesinde günlük yerine bal ve balmumu yakılır.

"Dev" sıradan insanlardan ancak vücudunun iriliği ile ayrılır. Devin bir ayakkabısı 21 şinik darıyı içine alırmış. Devler her iki cinsten de olabilir. Kendi aralarında ya da sıradan insanlarla evlenirler.

Dişi deve "Dev babu" denir. Bu, duygusuz, donuk kalpli olduğu halde, insanlara karşı tutkulu eğilimleri bulunan söylencebilimdeki dişi cinsten o yaratıklar gibi tasarlanmaktadır. Uzun boylu, zayıf görünüşlü, sarı yüzlü, uzun saçlı, omuzlarına değin atılabilen sarkık memeli olur. Mağaralarda, geçit vermez ormanlarda yaşar. Bulgarların "Sbornik za narodni umutvoreniya, nauka i krijnina" dergisinde (kitap VII, Sofya, 1892, s. 158) okuduğumuz "yabanıl kadın" da böyle betimlenmiştir: "Ahi-Çelebi yöresinde, genellikle Rodoplarda şu öyküyü anlatırlar: çok eski zamanlardan beri geçilmez ormanlarla kaplı bu yerlerde yabanıl insanlar bulunurmuş. Eski çağlara gitmeye gerek yok. 70-80 yıl önce, Üst-ova köyüne yarım saat uzaklıkta, kuzey-batı yönünde "Şur-kuyu" mevkiinde böyle bir yabanıl kadının varlığı anlatılıyor. Onu gören dedelerinden ve ninelerinden dinleyenlerin anlattıkları şudur: Bu kadın kıllarla örtülü, bütün vücudu çıplak imiş. Memeleri o denli iri ve sarkıkmış ki, öteye-beriye giderken omuz arkalarına atarmış. Çok güçlü-kuvvetli, yabanıl, insandan kaçan, iyi konuşamayan bir kadınmış."

Gagauzlara göre, bunun gücü-kuvveti o denli büyükmüş ki, fıçılar dolusu 500 litre şarabı taşıyabilirmiş; ormanda yaşar ve (bayırdan bayıra urular), yani koşarmış. Meskeni toprak altındaymış. Buna bir merdivenle inermiş (indi merdivennan). Hainliği denli zalimliği de büyükmüş.

Sadece "Dev" denilen erkek deve gelince, onun için Gagauzların bildiği ayrıntılar daha az, ama özyapısı (karakteri) dişi devinkinin aynı. Tıpkı onun gibi kötü, hain, güçlü-kuvvetlidir. İnsanlarla ilişki kurmaya eğilimlidir. Gagauzlara göre, devler, sıradan insanlar gibi, toprağı işlerler. Tohum ekip ekin biçerler, tarla kazarlar vb. imiş. Devler, eski çağlarda bilinen Tepe-göz'-ler[55] türüne girer. Bunlar, başlarının tepesinde tek bir gözü olan insanlardır. Homeros'un "Odise"sindeki Polifem (Siklop)'a benzerler; Gagauzlara göre, Kafkaslar'da yaşarlar.

[55] Kafkasya'da Tepe-gözlerin varlığı inancı, Gagauzlar arasında çok yaygındır. Tepe-gözler çocukları yermiş. Ama, bir kadın çocuklarını Tepe-gözlerin yemesinden kurtarmış. Tepe-göz için daha lezzetli olur, diye çocuğunu pişirmek bahanesiyle, onu bir kaynar suyun dibine çağırmuş, suyu üzerine püskürtmüş. Tepe-göz de kör olmuş.

Tepe-göz söylencesi, başka uluslar arasına da yayılmıştır. "Ekskursiy v skazoçniy mir" (Masal dünyasında bir gezinti, Moskova, 1886) adlı monografyasında M. N. Komarov; Arap, Yunan, Romen, Alman, Fransız, Rus vb. ulusların söylencelerini [Rusçaya] çevirmiştir. Ancak, bizce Komarov'un şu notu ilginçtir (s. 7): "1815 yılında Diez, Türk-Tatar kavminden Oğuzların masallarını yayımlamıştır. Bunlar, bu ulusun tarihinden alınmış çeşitli söylencelerle birlikte bir "mecmua"da hıfzedilmektedir." (Bu "mecmua" XIII. ya da XIV. yüzyıla aittir). (Bak: Diez: "Der neuentdeckte oghuzische Cyklop verglichen mit dem Homerischen, 1815). [Yazarın sözünü ettiği bu "mecmua", herhalde, bir nüshası İstanbul'da Süleymaniye Kitaplığında yazma olarak bulunan İranlı bilginlerden Hemedanlı Reşidüddin Tabib'in "Cami-it-tevarih" adlı ünlü yapıtı olsa gerek. Çeviren].

Gagauz söylencesiyle Oğuz söylencesinin kıyaslanmasından, bu ulusların ne denli akraba olduğunu anlarız. Oğuzlarınkiyle karşılaştırılınca, Gagauz söylencesi, kısaltılmış olmakla birlikte, ayrıntılarda da bir ayrım gösterir. Oğuzlarda Tepe-gözler, tek başına yaşayan "fenomen"ler gibidir. Oğuz çobanları ile perilerden (nymphe) doğma, yarı-tanrısal soydan olduklarını zannederler. Bugünkü Gagauzlar ise, Tepe-göz'lerin kökeni üzerine hiçbir şey bilmedikleri apayrı bir ulus oluşturduklarını söylerler. Oğuzların Tepegöz adı, tümüyle Gagauzların "Tepe-göz"üne uygun gelmektedir. Gözün yeri bakımından Oğuz söylencesi, Gagauz ve Sırplarınkilerle bir benzerlik gösterir. Başka uluslarda gözün yeri ya alındadır ya da belirtilmemiştir.

Oğuz söylencesi, Oğuzların büyük bir bölümünü yemiş olan yamyam dev ile ulusunu ondan kurtarmak isteyen yiğit Bissata'nın savaşımından söz eder. Gagauz söylencesinde, Oğuzlarda olduğu gibi, ulusal bir kahraman yoktur. Ancak devin rastgele gördüğü insanları yediğinden söz edilir. Bu bakımdan, Gagauz söylencesinde bir kahramanla devin savaşımı kaydolunmamaktadır.

Oğuz söylencesinde kahraman bir mağarada koyunlar arasına saklanır, dev ise onu mağaranın girişinde bekler. Sırp ve Eski Yunan masallarında olduğu gibi, Gagauz söylencesinde de insanlar giriş yerine konulan kocaman bir taşın yardımıyla bir mağaraya kapanırlar. Devi körleştirme yöntemi Oğuzlar, Gagauzlar, Yunanlılar ve Sırplarda hep aynıdır: Gözüne keskin bir silâh sokarak. Körleşmesinden sonra, devden kurtuluş için başvurulan düzene (hileye), yani sırta bir koyun postu geçirmek kurnazlığına gelince, bu, Oğuzlarla Gagauzlarda hep bir ve aynıdır.

II. GELENEK VE GÖRENEKLER

1. ŞÖLEN

Her Gagauz ailesi kış mevsiminde, vakit ve haline göre, şölen (gece eğlencesi) düzenler. Şöyle davranılır: İlkönce özel biri (çokluk "kalestra" denilen bir kocakarı) gönderilir. Bu kimse, şölende hazır bulunacak olan belli konukları (çokluk akrabaları) şu sözlerle davet eder: "X'ten mahsus selâmınız var, akşama buyurasınız ziyafete." Bu "ziyafet" çoğu kez yortu ya da pazar gecesi olur.

Akşamın saat 8'ine doğru konuklar: bayramlık giysilerini giymiş olan kızlarla oğlanlar, ana-babalarının eşliğinde toplanmaya başlar.

Havadan, sudan konuştuktan sonra konuklara tatlılar (şerbet ve buna benzer şeyler) çıkarılır. Bundan sonra, ev oyunları, çokluk ilk olarak "yüzük" oyunu başlar.

Oyunculardan biri eline bir yüzük alır. "Tura"yı (bir köşesinde iri bir düğüm bulunan bir mendil) omzuna atar. Daha sonra, iki elini birbirine kilitlenmiş olarak kapatır. Ellerini, oturan oyuncuların aynı biçimde bulunan, ancak yüzüğü gezdirenin elleri girebilsin, diye yukarıdan açık duran avuçları arasına sokar. Yüzüğü onlardan birinin avuçlarına bırakır. Yüzük özenle saklanır. "Tura"lı oyuncu avuçlara vurur. Yüzük işaret olunan kimsede değilse, başkasına sorar. Ama, aynı zamanda, el ayalarına vurur, böylece yüzük buluncaya dek oyun sürüp gider.

Bu oyun hemen hemen bugünkü (turalı yüzük) oyunu gibi oynanır. Bu oyundan sonra, "kabak" oyunu gelir, o da şu biçim oynanır: Bir tarafa oynayacak olan erkekler, öte tarafa kızlar ve kadınlar oturur. Sıra ile herkese bir numara verilir. Oyunu yönetecek olan birinci numara oyunculara dönerek: "–Kabaam yaptı, yaptı beş kabak" der. (Bu 5 örnek olarak alınmıştır.) 5 numaralı kimse hemen yanıtlamak zorundadır: "–Ne eçin yapsın beş kabak?" Birinci numara: "Kaç yapsın ya?" diye sorar. (Örneğin) "–Yapsın on kabak." 10 numaralı kimse, tıpkı beş numara gibi, aynı biçimde yanıt vermek zorundadır. Yanıt hemen verilmez ya da bir şeyde bir yanlışlık yapılırsa, o oyun dışı bırakılır. Böylece, herkes ya da oyuncuların büyük bir bölümü oyun dışı

oluncaya değin oyun sürdürülür. Bu noktaya gelince, yönetici eline bir mendil alarak oyuna katılanları mendile, ne olduğunu kendisi görmeksizin bir şeyler bırakmaya özendirir. Sonra bunları mendilden bir bir çıkararak bağırır: Bunun sahibi filanca ile "karşılama" oynasın, şu kiminse türkü söylesin, bu horoz gibi ötsün, bu eşek gibi anırsın vb. Oyun böylece sona erer.

Gece yarısına doğru türlü yemişlerle (meyve, leblebi, hamurişi, ceviz vb.) bir sofra kurulur. Sofrada çokluk delikanlılar kızların karşısına oturur. Yemek sırasında çeşitli kimselere seslenerek manzum halde anlamlı, nükteli lâkırdılar atılır, çeşit çeşit bilmeceler söylenir. Bu sırada, varaklı bir portakalın bulunduğu yemişlerle dolu bir çini sahan ile birkaç kız ortaya çıkar. Yaldızlı bir çiçek demetini portakala sokarlar. Kızlardan biri eline bir bardak şarap alır. Onun ardına hazırlanmış olan çini ile başkaları sıralanır. Onun arkasında ise, ortaya çıkan öteki kızlar dizi halinde sofranın bulunduğu odaya girerken şarkı okurlar. Herkes, bu alayın kime doğru yöneleceğine bakar. Az sonra, şarkılarla, alay gelecek şöleni verecek olan kişiye doğru yönelir. Hazırlanmış bulunan sahan onun önüne konur. Orada hazır bulunanların hepsi artık bilir ki, belli günde çini sahanın önüne konulduğu erkek ya da kadında ziyafettedirler.

Daha sonra konuklar ayağa kalkıp şarkılarla bir "hora" tuttururlar. Bir yandan erkekler, öte yandan kadınlar birbirine manzumelerle söyleşerek şarkı okurlar. "Hora"dan sonra "karşılamaca" denilen, iki kişiyle oynanan bir tür zeybek dansı başlar. Bu oyuna davul, "daare" (daire), testi, kaşık, tepsi ve buna benzer şeylerin vuruşları eşlik eder.

Kızların görülüp seçilmesi (beğenilmesi) çokluk bu gece şölenlerinde olur.

2. GENÇLERİN OYUNLARI

Gagauz gençleri koşma, vuruşma, atlama, taş atma ve buna benzer hareketleri içeren çeşitli oyunlar düzenlemeyi pek sever. Bu oyunların kimisi şunlardır: aşık, "omada", "çar", esir almaca, uzun eşek, "yumaca" vb.

"Aşık" (kuzu ayağı kemikçiği) oyunu sırasında "saka" (küçük bir düz taş) belli uzaklıktan atılırken, dizilmiş olan aşıkların yer değiştirmesi için Gagauz sakayı atmadan önce "kırsaaa" diye bağırır.

"Omada" (taşlı oyun) oyununda Gagauzun yeri değiştirilen taşın uzaklığını ölçerken kullandığı şu sözler sahibini bulmak içindir: "Fıldır fıç, kaldır kıç, kırk üç, kırk dört... elli, adı belli, havrus, küvrüs" vb.

"Çar" oyununda, iki sıra oğlan bir daire biçiminde dizilir. Arka sıra ön sıranın sırtına biner, ön sıra çocuklarının gözlerini kapatır. Binen çocuklardan biri sırtına bindiği arkadaşının başına hafifçe vurarak şöyle bağırır:

Çar (çağır), çar, çar, iit (yiğit),
Çar bubanı yârim (arkadaş),
Mızıklasın deli (gözlerini şaşırtsın),
Çatlak, patlak, kaç ağaç?

Oyunların başlayacağı sırada tarafların ayrılması için çokluk şu manzumeler söylenir:

Pindim demir kapusuna,
İndim deniz yalısına,
Üç gemi gördüm,
Biri ağa, biri paşa.

Ortasında vezir paşa,
Varna'da top atıldı,
Varın, bakın, kim (v)uruldu,
Al yanaklı kız uruldu,
Anasına, bubasına (haber salın),
Mehlem (merhem) koysun yarasına,
Çık aradan çocuk.

Ya da:

Cumaa günü baya (bağa) gittim,
Tuttu beni Salkım ağa,[56]
Aman ağa, kuzum ağa,
Kolver (koyver) beni
Oynamağa.

[56] Gagauzlar üzümün kendi tanrısı bulunduğuna inanırlarmış. Salkım Ağa, işte bu üzüm salkımı tanrısıdır.

Yukarıdaki oyunlardan başka, eskiden Gagauz delikanlılarıyla kızlarının oynadığı şu oyunlar da vardır:

TURA

Oyuncular bir daire biçiminde dizilir. Yere ya da ne üzerine olursa olsun otururlar. Bunlara "küp" denir. Bunların ardına, ayakta duran başkaları, korucular sıralanır. Elinde "tura" (ucu düğümlü bir mendil) ile birisi arkalarını dolaşarak şöyle söylenir: "Al satarım, bal satarım; ustam öldü, kürkünü satarım." Dolaşırken turayı ayakta duranlardan birinin arkasına bırakır. Bu sonuncusu turayı kaparak turayı bırakanı dövmek için kovalamaya başlar. O ise, korucusu olmayan bir "küp"e erişinceye dek koşar, oracıkta durur. Turanın kendinde kaldığı kimse, öncelinin (selef) yaptığının bir aynısını yapar, oyun da böylece sürüp gider.

ÜŞÜDÜM

Kızlar ile oğlanlar birbirlerine karşı bir sıra halinde dizilir. Oğlanın biri kızlara doğru dönerek, 1. sayılarda gösterildiği gibi, şarkı söylemeye başlar. Kızlar, 2. sayılara göre yanıt verir:

1. Üşüdüm, üşüdüm, al beni canım, üşüdüm.
2. Kürkün giy, kürkün giy, al beni canım, kürkün giy.
1. Kürküm yok, kürküm yok, al beni canım, kürküm yok.

2. Alsan a, alsan a, al beni canım, alsan a.

1. Param yok, param yok, al beni canım, param yok.

2. Çalsan a, çalsan a, al beni canım, çalsan a.

1. Tutarlar, tutarlar, al beni canım, tutarlar.

2. Duydurtma, duydurtma, al beni canım, duydurtma.
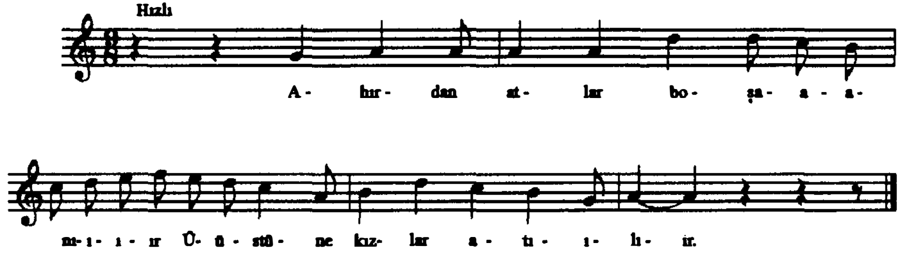
1. Asılırım, kesilirim, ben gene güzel kızı alırım.

2. O güzelin, o dilberin adını bildirsen e.

1. Adı da, kendi de (örneğin) Zümbülâ'dır, gelse da.

2. Nazlıdır, gizlidir, koçusuz (kılavuz) o varamaz.

Bunun üzerine, oğlan adı söylenen kıza doğru ilerler. Onu kolundan tutup dışarıya çeker, şu şarkı ile "karşılamaca" oynamaya başlarlar:

Ahırdan atlar boşanır,
Üstüne kızlar atılır.
Güzeli böyle seçerler,
Gül suyu üstüne serperler.

Böylece, herkese sıra gelip bitinceye dek oyun sürüp gider. [Aziz dostum, sevgili sınıf arkadaşım, emekli öğretmen rahmetli Sıtkı Mutman'ın söylediğine göre, bu oyun bugünkü Doğu Anadolu'da da aynı biçimde oynanmaktaymış. Çeviren].

Kızlar, bundan başka, "tahterevalli", "komşu, komşu hu", "beş taş" vb. oynarlar.

HAMAM OYUNU

Delikanlılar, iki gruba ayrılır. Bir bölüm oyuncu birbirlerinin omuzlarından tutup bir daire biçiminde dizilir. Öteki bölüm birincilerin çevresinde durur. Daire dışında kalanların birisi korucu olur. Elinde bir kemer ya da sicim vardır. Bunun bir ucunu, daire halinde duranlardan biri tutar. Daire dı-

şında duranlar (ikinciler) birincilerin sırtına atlamaya çalışır. Oysa korucu, her atlamaya çalışana engel olur. Ayağı ile ona vurmaya çabalar, kemerin uzunluğu ölçüsünde kovalar. İkinciler birincilerin sırtından inip öteki gruptakiler de binerler. Oyun da böylece sürüp gider.

Korucu birine ayağı ile vurmuşsa, o ebe olur.

3. NİŞANLANMA

Gençler evlenme çağına gelince, ana-babaları, ilkönce birbirlerine tanıştırmaksızın, oylarını (özellikle kızın oyunu) almaksızın onları nişanlar. Bu amaçla, kızın durumunu iyice öğrenen özel (dünürcü) kadınlar gönderilir. Kocasının onayını alan ya da alamayan kızın anası, olumlu ya da olumsuz bir yanıt verir. Olumlu ise, oğlan tarafı, kız tarafının yanıtını aldıktan sonra, bir "altın" gönderir. Bu, uygun görmenin bir güvencesidir. Köylerde bir miktar para belirlenir. "Baba hakkı" denilen bu parayı, oğlan kızın ana-babasına ödemek zorundadır. Belirlenen para ödeninceye dek, nişan olmaz. Buna "küçük nişan" ya da "söz" denir. Küçük nişandan sonra iki taraf asıl "büyük nişan" için hazırlığa başlar. Bu da şundan ibarettir: Oğlan evinde renkli bir "çember" (yazma, özellikle sarı ya da beyaz renk) hazırlanır. Bu, dört tarafı yaldızlı bir kitap üstüne konur. Çemberin dört köşesine birer altın, ortasına da daha büyükçe bir altın konur. Bu sonuncu, kırmızı ya da sarı kurdelelerle bağlıdır. Bütün bunlara kız için gümüş bir yüzük de eklenir.

Belirlenen gece, çokluk cumartesiyi pazara bağlayan gece; ana, baba vb. gibi oğlanın en yakınları hazırlanmış olan hediyeyi kızın evine götürürler. (Bu törene, oğlan katılmaz) Oğlanın babası hediyeyi kızın babasına sunar. Babası yoksa, yakın akrabasından birine sunulur. Buna karşılık olarak, kızın babası ona kurdeleye bağlı bir yüzükle bir çevre (ipek mendil) verir. Yüzük, çevreye iliştirilmiş bulunur. Daha sonra, konuklara şerbet ya da pekmez ile hamur işi lokma çıkarılır. Bütün bu süre içinde, kız hiç görünmez, saklanır. Aynı hafta içinde oğlan anası bir pide hazırlar, bala bandırır ve yemiş vb. ile dolu bir sepet içine koyarak, bunu oğlan eliyle kıza gönderir. Buna "hafta (y)emişi" denir. Oğlana bir mendil hediye edilir.

Nişandan düğüne değin geçen zaman içinde kız oğlanın ana-babasından gizlenir. Onlardan birinin nişanlı kızın evi yakınından geçmesi ya da kızın bir yerde görülmesi, büyük bir aşağılama (hakaret) sayılır. Böyle bir şey olursa, kız teselli olunamaz biçimde ağlar.

Düğüne başlama gününü oğlanın ana-babası belirler. Onlar düğün olmasını kararlaştırınca, kızın ana-babasına haber salar: "Gelinin giysilerini dikmeye bir terzi gönderelim mi?" diye sorarlar.

4. DÜĞÜN

a) Çarşamba günü "maya tutnası" olur; bu ekmek mayasının yoğrulma ve ekşimesinden ibarettir. Bu, maya ile birlikte eve bereket de girdiğini gösterir.

b) Perşembe günü hamur yoğrularak kolaç (gevrek, simit) yapılır. Öğleden sonra, özel olarak atanan iki kadın, gelinle birlikte kız ve kadın dostları için, "boya ve kına" döver. Boya hazır olunca, oradaki kadınlardan biri ev ev dolaşarak tanıdıkları gelin evinde kınaya çağırır. Aynı gece bir de kemençeci çağrılır. Bu, kadınların saçlarını boyadığı sürece acıklı şarkılar okuyup çalar. En çok çalınan şarkı şudur:

O kâfküllerin telleri,
Örtnüş yana(ğ)ının bennerini,
Pembe yanak, elâ göz:
Yaktı ci(ğ)erimin paresi.
vb. vb.

Saçların boyanışından sonra, herkes büyük bohça bezleriyle, yabancılar kınalarını görmesin, diye başlarını örter. Bu sırada öteki kadınlar yere konan bir sofrayı hazırlar. Herkes dolayına oturup sabahtan hazırlanan "kolaç"ları yer. Bütün bu süre içinde başkaları "karşılama" oynar. Bu geceye "boya gecesi" (kına gecesi) denir.

c) Cuma günü. Perşembe günü boyaya çağırılmış olanların hepsi cuma sabahı gelinle birlikte hamama gidip boyadan temizlenir. Daha sonra, iki kadının eşlik ettiği gelin, tellâk kadınların "daare" (daire) ve türküleriyle orada hazır bulunan herkesin elini öpmeye çıkar. Bundan sonra, gelini giydirip, yüzünü yere dek sarkan bir kumaşla örtüp iki kadının eşliğinde, yeniden eve getirirler.

Güvey bu sırada önünden alayın geçeceği bir tanıdık evine gider; pencereden leblebi, şeker, lokum ve para atar. Kadınlar, aşağıda bunları toplamak için mendil ve bohça açar.

Gelin evine döndükten sonra, öğle yemeği yenir. Bir "hora" oynanır, herkes dağılır.

Özel kadın konuklarını cumartesi günü için "nivka"ya, yani güveyin gönderdiği gelin giysilerini kabule çağırırlar. Geceleyin güvey kendi arkadaşlarını toplayıp hamama gider, sabaha dek yiyip, içip eğlenirler.

ç) Cumartesi günü. Belli bir saatte, güvey evinde, gelin giysileriyle öteki bohçalıkları götürecek olan üç sepet sıralanır. Birinci sepete gelin giysileri, ikincisine kaynana ve kaynatanın bohçalıkları, ötekine de görümce ve kayının bohçalıkları konur.

Sepetleri oğlan çocukları taşır, müzik sesleri arasında bunlara güveyin akraba ve dostları eşlik eder. Gelin evine varılınca, güveyin kızkardeşi ya da yakın bir akrabası geline bu giysileri giydirir. Bu sırada gelin, gözleri kapalı olarak ayakta durur. Önüne kocaman bir mum konur. Büyük bir mendil ya da bohça, gelinin başı üstünde tutulur. Buna lokum ve yemişler dökülür.

Bu törenden sonra, "hora" tepmeler başlar. Şerbetler çıkarılır. Gelin tarafından, boş sepetler, güveye ve ana-babasına ayrılmış bohçalıklarla doldurularak mızıka ile gelinin ana-babası ve dostlarıyla birlikte oğlan evine dönülür. Genç güveyin evine varılınca, gelinin ona yolladığı giysiler alınarak omzuna konur. Güveyin başka bir kaynı, bunları omzundan alıp ayakları altına bırakır. Bunları güvey ayaklarıyla çiğner. Bununla belirtilen şey, kadının daima erkekten aşağı bir mevkide durması gerektiğidir.

Konuklara gene şeker ve lokum ikram edilir. Daha sonra gelin tarafı evine dönüp akşam yemeği yer. Bu sırada daha önce (cuma günü) çağırılmış olan konuklar ellerinde hediyelerle: kimi fasulye, kimi tuz, kimi kuzu, kimi piliç, kimi yumurta vb. ile gelin evine gelmeye başlar. Yemeğe buyur edilir. Bu sırada "hora" oynanır. Geceyarısı güveyin akrabaları ile ergen dostları gelir. Yere konulan sofraya, sonra da "hora"ya davet olunurlar. Sonunda herkes dağılır.

Cumartesi günü olan şeyler arasında, güveyin evine çağırılan delikanlıların keman sesleriyle tıraş edilmeleri de vardır.

d) Pazar günü. Sabahleyin kalkıp yıkandıktan sonra, kıza gelin giysileri giydirilir. Bu bir "çatal don"dan ibarettir. "Don" keten ev kumaşındandır; yarısı beyaz, yarısı da koyu renktir. Belden yukarısına ipek bir gömlek ile bir "anteri" (entari), bunların üstüne de kısa kollu bir "kontoş", kiliseye giderken ise bir "biniş" (bununla bütün voücudunu örterler) giydirilir. Saçlarını örgü yapar, önden iki kat "zülüf" keser, başına bir "fes" koyar, dolayına bir

"çember" sarar, üstüne altın bir "tekaltu" ile "kalkan" ve "visulka" (sırma ve gümüş süsler) koyarlar. Başın arka tarafına bir çiçek, ön tarafına (alın) "altın"lar, boyna inci ve mücevherle iki sıra altından bir "gerdan"lık, ellere altın bilezik, bele de bir sırma kemer...

Bu sırada, güvey evine davetli delikanlılar, onu şu biçim giydirirler:

Bir odanın ortasına bir kilim (halı) serilir. Yeni evlenen genç, bunun orta yerine gidip konuklarınca çevresi sarılarak soyunur. Daha sonra müzik sesleri arasında yeniden gelinin yolladığı yeni iç çamaşırlarını: bir gömlek, beyaz alt şalvarlar ile uzun konçlu beyaz çoraplarını giyer. Bundan sonra, dış giysilerini de: bir üst gömlek, kadife bir camadan, çuha şalvar ya da çevresiz bir fes ya da "servieta" (çalma, sarık) giyer.

Bu iş bitince, düğüncü konuklar, ikramdan sonra sağdıcı almaya gider. Sağdıçtan, şu biçimde dizilerek gelin evine doğru yola çıkılır: En önde mızıka, arkasında bir mum götürülür, sonra güvey yürür, daha sonra yine bir mum, en sonda sağdıç yürür. Onların ardından erkekler, en arkada da kadınlar yürür.

Gelin evine varınca, güvey tarafına şerbetler ikram edilir. Sağdıç kadın, gelini "du(v)ak" denilen kırmızı bir kumaşla örter. Gelin hiç görülmesin, diye iyice dikilir. Sonra sağdıç kadın onu ellerinden, başka iki kadın da kollarından tutup dışarıya çıkarırlar. Bu sırada, güvey gelini görmemek için arkasını döner, kiliseye hareket edilir. Kendi yakınlarıyla birlikte güvey gene en önde aynı biçimde (yukarıdaki gibi), gelin ise onların arkasında, ayrıca kendi yakınları, kendi mızıkasıyla şu biçimde dizilerek yürür: En önde kendi tarafı erkekleri, arkasında güveyin mumlarından bir tanesi, gelin ve kadınlar... Kiliseye ilkin güvey girip nikâha ayrılan yerde durur. Yanına gelini götürürler. Nikâh töreni sona erince, dışarıya ilk olarak, iki kaynının eşlik ettiği güvey çıkar. Güveyin önünde ve ardında erkek çocuklar mum taşır; daha sonra iki kadının eşliğinde gelin gelir. Kayın biraderler hiç kimseyi güveyin çevresinden geçmeye bırakmazlar; yoksa, buna cesaret edenin üzerine acımasız yumruklar iner. Köylerde nikâhtan sonra güvey kiliseden çıkınca bir hedefe ateş eder; bu, aile şeref ve namusunu koruyabileceği anlamındadır.

Eve varılınca, yeni evlileri bir odaya götürürler. Delikanlılar güveyi alıp dışarıya çıkarlar, gelin odanın bir köşesinde kalır. Onun önüne görülmesin diye bir perde, perde önüne de iki mum koyarlar. Bundan sonra "hora" tepilir. Gelin tarafı gider.Öğle yemeği yenir. Sofra kurulur, eğlenceler başlar.

Bütün bunlara gelin katılmaz, o kapalıdır, ancak ara-sıra bir kız yanına gidip ona yiyecek-içecek bir şeyler verir. Bu sırada şarap dolu bir bardak erkeklere sırayla sunulur. Şarap bardağı önünde bulunan adam, kemancılara sevdiği bir şarkıyı çalmalarını emreder. Bu sırada bardağı kaldırıp şarabı içer, aynı zamanda herkes şöyle bağırır: "Kim içeor?". Bundan sonra, üzerinde bardağın bulunduğu çini tablaya birkaç para atar, bardak ardı sıra gelen adama sunulur. Buna "dolucak" denir. Eğlence sonunda herkes evine döner. Kaynata bir şey hediye etmedikçe, gelin konuşmaz.

Akşam olunca, gelini bir odaya götürürler. Kadınlar, güveye göstermemeye dikkat ederek, orada gelini soyarlar, kapıda kayın biraderler bekler. Aynı şey, başka bir odaya götürülmüş olan güveye de yapılır. Tek bir oda varsa, bunu bir perdeyle ikiye bölerler.

Sabahleyin gelini "du(v)ak" ile örtüp kaynana, kaynata ve güvey el-yüz yıkarken su dökmeye götürürler. Her yanı sarılı olduğundan, doğal olarak, gözleri görmediğinden geline kadınlar eşlik ve yardım ederler. Bu iş sona erince, onu gene aynı odaya kapatırlar.

e) Pazartesi günü. Güveyin arkadaşı olan gençler, akşam üzeri toplanıp güveye giderler. Evde çeşit çeşit mezeler, şarap ve rakılarla kurulmuş bir sofrada, gelin katılmaksızın, eğlenirler. Buna "ballı rakı" denir. Giderken, örtülü olan gelini örtüsü altından herkesin elini öpmeye götürürler; işte ancak o zaman, gitmezden önce, sağdıç gelini güveye teslim eder. Daha sonra kadınlardan biri gelini alıp yatak odalarına götürür. Onu soyar, yatmaya yollar. Kadınlar dışarı çıkıp karısını ilk kez gören güveyi içeri bırakırlar. Köylerde bu, pazar günü gecesi olur. Düğüncüler dışarıda gelinin bekâretine bir kanıt olarak güveyin silâh sesini işitmeyi beklerler.

f) Salı günü. Sabahleyin gelinin giysileri (çeyizi) güvey evine gönderilir. Bunlar odalara dizilir. Bu sırada düğüncüler çeşitli hediyeler (özellikle ev nesneleri) gönderir ya da geline para verirler; bu paraları gelin güveye teslim eder.

g) Çarşamba günü. Gelin çamaşır yıkayacak, güvey de nikâhtan sonra ilk kez dışarıya çıkacaktır; süpürge, kürek vb. ev nesnesi satın alıp bunları geline verecektir.

ğ) Cumartesi günü. Kimi düğüncülerle birlikte sağdıç, gelinin yanına gelir. O gün gelin, gelinlik giysilerini giyer, duvağını takar. "Hora" oynanır.

"Hora"nın ortasına su dolu bir kova ile ayrıca bir tas da su konur.[57] Geline tasa ayağı ile bir çelme atmasını söylerler. Tas kapaklanırsa oğlan, kapaklanmazsa kız çocuğu doğuracağı söylenir. Şerbetler çıkarılır. Sağdıç artık gelinin yüzünden duvağı sonsuza dek kaldırarak çıkıp gider. Köylerde bu iş bir çeşme ya da pınar başında olur.

Aynı akşam, gelin ve güveyle birlikte, düğüncüler gelinin babası evine giderler. O gece onlara baklavalı zengin bir akşam yemeği verilir, böylece düğün sona ermiş olur.

15 gün sonra, genç evlilerin tarafı akraba ve dostlarını hamama davet eder. "(Y)edi hamamı" denen burada temizlikten sonra konuklara portakal ve çeşitli meyveler, daha sonra evde zengin bir akşam yemeği verilir.

5. EVLENMEDEN SONRA

Evlenmeden sonra, gelin gebe kalmalıdır; yoksa, erkek tarafı ona kötü bir gözle bakar. Bu nedenle, başlıca isteği gebe kalmaktır. Çünkü kısır bir kadın iyi bir nam taşımaz.

Gelin gebe kalınca, ona özel bir dikkatle bakılır. Başarıyla, özellikle bir erkek çocuk doğurması için özen gösterilir. Sonuçta sevinç herkesin olur. Çocuğa erkeğin babasının adı verilir. Gebe bir kadına her türlü heyecan ve ağır işler yasaklanır. Canının istediği yemeği yer. Bu durumdaki bir kadıncağız, bir tür domuz sucuğu yemek istemiş. Kaynanasını papaza göndererek, bunu yapması doğru mudur? diye sordurmuş. Çünkü o günler perhiz günleriymiş. Kaynanası geri dönünce, uygun olmadığını söylemiş. Ağzı açık, sucuğu elinde tutan kadın bunu yere fırlatmış; ağzı açık, ölü bir çocuk doğurmuş. Genellikle gebe kadın bir dölüt (cenin) olan çocuğa etki edebilecek her şeyden sakınır. Bir kadının, tıpkı bir horoz başını andırır başlı bir çocuğu dünyaya gelmiş. Çünkü gebeliği sırasında bir horoz kesmiş.

Çocuk dünyaya gelince, büyük annesi kiliseden kutsanmış suyu alıp loğusaya getirir. Loğusa, çocuk vaftiz edilene dek yalnız bırakılmaz. Çünkü kötü ruhların bir biçimde odaya girerek anneye kötülük yapacaklarına, çocuğu kapıp gideceklerine inanılır. Geceleyin loğusanın odasına girilmez.

[57] Bu töre, kimi Bulgar köylerinde de vardır. Şu ayrımla ki, gelin su ağacı ile kovaları omzuna alıp sağdıç ve öteki kadınların eşliğinde suya gider. Yanında, su ve çiçek dolu bir de maşrapa taşır. Orada gelin maşrapaya bir çelme atmaya zorlanır.

Zorunlu olunca, oda kapısı önüne günlüklü bir ateş konur. İçeri giren bunun üzerinden atlamak zorundadır. Günlük kötü ruhları dağıtırmış. Karanlık basınca, artık kimseye ateş verilmez.

Çocuğu yıkadıktan sonra, tekne içindeki su, çocuk büyüyünce tembel olmasın, diye sarsılır. Çocuk çok ağlarsa, nazar değmiş, büyü tutmuş sayılır. Kim olduğunu anlamak üzere, bir iğneye batırılmış bir karanfil kurusu yakılarak bununla çocuğun yüzünde yanar bir haç işareti yapılırken, çocuğa nazar değdirmiş sanılan kimsenin adı söylenir. Karanfil şiddetli patlarsa, bunun nazarı değen kimse olduğu varsayılır. Yoksa, aynı şey şiddetle patlayıncaya dek başka kimseler için de yapılmaya devam edilir. Bu iş sona erince, içine yanan karanfillerin atıldığı su alınıp çocuğun yüzü yukarıdan aşağıya doğru yıkanır. Bundan sonra çocuk ağlamayı kesermiş.

Kırkıncı güne dek kadın dışarıya çıkmaz. Kırkıncı gün, büyük anne çocuğu alıp annesiyle birlikte kiliseye gider. Onu Meryem Ana'nın ikonası altına bırakır. Kilise tenhalaşınca, anne ikonanın önünde diz çöküp dua eder, çocuğunu alır, papaz ona dua okur. Daha sonra çocuk erkekse kilise mihrabından geçirilerek yine Meryem Ana ikonası önüne bırakılır. Anne yine diz çöküp dua ettikten sonra çocuğunu alıp ninesine verir. Çocukla birlikte kenti dolaşarak eve dönerler. Bununla, kötü ruhlar tehlikesi geçermiş.

III. YILIN VE AYLARIN BÖLŪMLERİ

Gagauzlar yılı, başlıca iki bölüme ayırır. Birinci bölüm "Hedrellez" denilen Hıdrellez: Rumi takvime göre 23 Nisandan başlayıp "Kasım": Rumi takvime göre 26 Ekime dek sürüp gider ki, ikinci bölüm buradan başlar. Her türlü pazarlıklar ile eski kararlardan kurtulma (tahlis) yılın bu iki gününde olur.

Yılbaşı, Vasil günü olan 1 Ocaktır. Bu aya, "Büyük ay" denir. Şubata "Gücük ay"; Marta "Mart baba"; Nisana "Çiçek a(y)i"; Mayısa "Ma(y)is a(y)i" (kelebek); Hazirana "Ay Petro a(y)i"; Temmuza "Ay İliya a(y)i" (ya da "Orak a(y)i"); Ağustosa "Panayâ orucu", ("Lobut a(y)i" ya da "Harman a(y)i"); Eylüle "İstavroz a(y)i"; Ekime "Kasım"; Kasıma "Canavar yortuları"; Aralığa "Hristos orucu" ya da "Kırım" denir.

Şubat dermiş ki: Ağam (Ocak)dan korkmasam, mercimek çömle(ğ)ini ateşte dondururum." Gagauzlar: "Gücük ay - ne odun var, ne un var" derler.

Mart babanın iki karısı varmış: biri güzel, biri çirkinmiş. Çirkinine bakınca hava bozar, güzeline bakınca iyileşirmiş.

Yılın yukarıdaki bölümlerinden başka, Gagauzların şu günleri de vardır:

1. Seksen (Atanas günü), Kasım'ın 80. günü. Bu gün için derler ki: "Seksen, tarlaya tohum at sen."

2. "Doksan, yaza konsan". (Kasım'dan 90 gün sonra yaz başlar.)

3. "Yüz; yüze bastık, düze bastık". (Yüze basınca, her şey düz olur.)

4. "Yüz on, tarlanın başına kon". (Kasım'ın 110. günü artık tarlaya git (ve saban ardındaki yerini al.)

IV. KİMİ YORTULARLA İLGİLİ TÖRELER

1. YENİ SENE[58]

Varna'da Yeni yıl Gagauzlarca şöyle karşılanır:

Vasil günü (yeni sene) arifesinde sofraya, domuz etinden yapılanlar dışında, yemekler konur. Sofranın bir köşesinde, bir çanak kum, arpa ve kızılcık dalları bulunur. Herkes, başı açık, dimdik sofraya dizilir. İçinde para bulunan bir pide[59] sofra ortasına konur. Pideye yanar bir mum dikilir. En yaşlı kimse, günlük kandilini alıp hazır bulunanları tütsüler. Bu sırada herkes haç çıkarır. Bilen varsa, biri "Bizim Atamız" duasını Yunanca, bir başkası Karamanlıca (Türkçe) olarak okur. Bundan sonra, mum ve kandille bütün odalar, hattâ şarap mahzeni bile gezilip dolaşılır. Odaların dört köşesine kum ve arpa serpilir. Daha sonra sofraya oturulur. En yaşlı kimse, sofrada hazır bulunanların sayısınca pideyi ufak ufak parçalara ayırır. Ailenin orada hazır bulunmayan üyeleri için de birer parça ayrılır. Daha sonra parayı ararlar. Kimde bulunursa, o mutlu sayılır. Para bir şarap bardağına konup gele-

[58] Yeni yıla doğru olan törelerin sayısız Bulgar varyasyonlarının ayrıntıları için bak: "Narodna vera i religiozni narodni obiçai" (Halk inancı ve dinsel halk töreleri), D. Marinov, Sofya, Bulgar Bilimler Akademisi yayını, 1914. Ancak, yılbaşı dolayısıyla süslü kızılcık dallarıyla kutlamaya giden çocukların söylediği sözlerin genel ve kabataslak biçimi şudur:

Surva, surva godina	Yılınız kutlu, kutlu olsun
Vesela, vesela godina.	Yılınız şen, neşeli olsun.
Golem klas na niva,	Tarlada iri başak olsun.
Çervena yabılka v gradina,	Bahçede kızıl elma olsun,
Jılt mamul na lesa,	Dizide sarı mısır olsun,
Golem grozd na loza,	Bağda kocaman üzüm olsun,
Pılni kıştı s detsa,	Evler çocuklarla dolsun.
Pılni obori s stoka,	Tüm ambarlar malla dolsun,
Pılna kesiya s pari.	Keseler para ile dolsun.
Jivo, zdravo do godina,	Sağ, salim kalın yıla dek,
Do godina, do godina.	Seneye dek, seneye dek.

[59] Eski Doğu ulusları, dünyanın yuvarlak değil, bir pide gibi dümdüz olduğuna inanırlarmış. Onun için, Vasil-günü arifesinde hazırlanan bir pide dünyayı, içindeki para ise mağaradaki çocuk İsa'nın başı üstünde doğan yıldızı simgeler. Çocuk İsa'yı yıldız yardımıyla nasıl aramışlarsa, para da öylece aranır.

cek yıla saklanır. Yemek yerken birisi aksırırsa, ona koç, buzağı, bağın bir bölümü vb. gibi bir şey hediye olunur.

Kızlarla delikanlılar ilk lokmalarını yastıkları altında saklarlar. O gece düşlerinde kimi görürlerse, seçecekleri kız ya da delikanlı o olacaktır.

Sabahleyin erkenden oğlan çocukları akraba ve tanıdıklarını dolaşıp ellerinde kızılcık dalları, şu sözlerle, yeni yılı kutlamaya giderler: "Suvra, suvra, ay Vasili ke tu hronu", yani Aziz Vasil gününüz kutlu olsun; seneye dek Allah'a ısmarladık. Delikanlılar "podariko" yaparlar ki, şundan ibarettir: İki genç erkenden en yakın akrabalarına gider. Birinin elinde kızılcık dalları, ötekinin elinde çeşmeden suyla doldurulmuş bir maşrapa vardır. Oda içine girince, maşrapalı delikanlı şunları söylemeye başlar: "Yılbaşı kutlu olsun, evin içi dolu olsun. Arpayı saçtım, altın olsun; kumu saçtım, inci olsun; artsın, eksilmesin; dolsun, taşmasın. Nasıl ben buraya geleorum, ben bereket de öyle gelsin. Çok yıllara!"

Delikanlı: "Arpayı saçtım, altın olsun; kumu saçtım, inci olsun" derken, kumla karışık arpayı odanın dört köşesine serper. Ondan sonra öteki delikanlı kutlar: "Suvra, suvra, ay Vasili ke tu hronu" der. Kendilerine para, keçiboynuzu, kuru ve yaş meyve vb. hediye edilir. Buradan çıkar çıkmaz, başka bir tanıdık yere giderler.

Varna'nın Yeni-köy (Kumanovo) köyünde Yılbaşında evdekilerden en erken uyanan birisi avluya çıkıp üç odun parçası alır, bunları ağaca çatar. Yaşlılar uyanınca, birbirlerini - yukarıda anılan Rumca sözlerle-kutlarlar.

Varna'nın Caferli (Kiçevo) köyünde Yeni yıl arifesinde "milina" (yufka) açarlar, içine mal-mülke "delâlet" eden tomurcuklu küçük kızılcık dalları koyarlar. Keseyi simgeleyen para korlar. Para "isabet" eden kimseyi mutlu sayarlar.

Yeni yıl arifesinde sofraya diz çökerek otururlar, tavuklar da oturup yumurtlasın diye.

Provadı'nın Kızılcalar (Çerventsi) köyünde Yılbaşı arifesinde akşam yemeğinden sonra çocuklar ev ev dolaşıp horoz gibi öterler. Ev sahibi dışarı çıkmaz, kendilerine bir şey vermezse: "Eşeğini nalla!" diye bağırırlar.

Basarabya'da Yeni yıl arifesinde çocuklar ikişer ikişer ya da üçer üçer dolaşır: "Yeni yılınız kutlu olsun, seneye gene görüşelim" diye kutlarlar. Kimi köylerde ise, Moldovanca [Rumence] sözlerle kutlanır.

O gün ayakbasan yıl içindeki durumun ne olacağı konusunda fal açılır. Burada kimi önbilileri (kehanet) veriyoruz:

1. Bir bardağa biraz su koyup bir gün içinde suyun uçup uçmadığına bakılır; uçarsa kuraklık olacağını, uçmazsa yağış olacağını gösterirmiş.

2. Yeni yıl arifesinde birkaç baş soğan alıp bir yıl içindeki ayların toplamı olan 12 parçaya bölerler. Bunları tuzlayıp açıkta saçağa bırakırlar. Yılbaşı günü bakılır, hangi parçadaki tuz erimişse, o parçanın karşılığı olan ay yağışlı geçecek, demektir. Her parçanın hangi aya ilişkin olduğu önceden belirlenir.

Gagauzlar Aziz Vasiliy'in sünnetli olduğunu sanırlar, bu kan soyluluğunu gösterirmiş. Yeni yıl arifesinde horoz keserler: Yiğitlik ve "itaat" (uyma, söz dinleme) belirtisidir.

6 Ocak, Ay Yordan (Tanrısal tecelli). O gün ikonalar kutsal suyla yıkanır. Yordan günü arifesinde geceyarısı gökler üç kez açılıp kapanırmış. Bu sırada kim bir şey dilerse, ona mutlaka kavuşurmuş. Pencereden dışarıya bakıp göklerin açılmasını bekleyen bir adam bunu görünce: "Ver Allah'ım bir şinik altın" diyecek yerde, şaşırarak: "Ver Allah'ım bir şinik kafa" demiş. Kafası bir şinik büyüklüğünde olmuş. Duvarı yıkmadıkça, pencereden kendisini çıkaramamışlar.

O gün Varna'da büyük bir törenle haç denize atılır. Gençler yakalamak için denize dalarlar. Bundan sonra kentte dolaşıp para toplar ve şölen verirler.

7 Ocak, Islatma (İvan günü). Birbirinin dolayını çevirip suyla ıslatırlar. Genç evliler o gün sağdıcı tarafından ıslatılır. Daha sonra ona bir sofra kurulur.

8 Ocak, Ebe günü. Gelinliklerini giyen, çocuk doğurmuş genç kadınlar bir araya gelip kendilerine ebelik eden yaşlı nineye hediyeler götürürler. Bayramlıklarını giymiş olan nineyi, kadınların yönetttiği bir arabaya bindirirler. O gün erkekler onların yanında görünmez. Daha sonra, ebe ninenin evinde bir şölen verilir.

Şubat (Gücük ay; kısa ay)

1 Şubat, Aziz Trifon günü. Bağa kutsal sudan götürülerek, dört köşeye dökülür. Daha sonra dört tokmak (çekiç) keserler. Aziz Trifon kesmek için o gün bağa gittiğinde, pek güzel olan Bakire Meryem ile karşılaşmış. Ona göz kırparak geçip gitmiş. Meryem daha sonra Aziz Trifon'un anasını görüp bağda burnunu kesen oğluna tedavi için tuz götürmesini söylemiş. Anne bunu yaparak oğluna burnunu kesmiş olduğu haberini Meryem'den aldığını söylemiş. Bunun üzerine Trifon elinde bıçakla yanıt vererek: "Ben öyle değil, böyle keserim!" demiş, bıçağı yatay olarak ileriye uzattıktan sonra şiddetle burnuna götürüp kesivermiş.

Bu, bağcıların yortusudur.

3 Şubat, Aziz Simeon günü. Bu gün içinde kesici olan hiçbir şey ele alınmaz. Bu gün en çok gebe kadınlar korunur. Saçak altındaki buz sarkıtları, az da olsa bükülmüşse, o yaz sıcak geçecek, denir.

4 Şubat, Ay (Aziz) Haralambi günü. Kiliseye bir bardak bal götürüp azizin ikonası altına konur. Papaz dua okur. Daha sonra, bu gün dağıtılan pideleri bu bala bandırırlar. Kulak ağrısına iyi gelirmiş.

"Piynir (Peynir) haftası". Bu hafta içinde et yenmez. Ancak sütlü yemeklere izin verilir. Dünyanın sonu bu hafta içinde olacak, deniliyor. Çünkü en çok sarhoş bu zamanda bulunurmuş. Oysa dünyanın sonu ansızın olacakmış.

Haftanın ayrı ayrı her günü için bir atasözü vardır:

"Pazar: Papaslar yazı yazar."

"Pazar ertesi: Piynir haftası, ya da, hafta başlar."

"Salı: Sallanır, yani çalışılmaz."

"Çarşamba: Çarşaf dokur."

"Perşembe: Peşkir dokur."

"Cumaâ: Cum, cum eder, yani eğlenir."

"Cumaâ ertesi: Hafta biter."

Peynir haftası içinde pireler ısırmasın, diye çamaşır yıkanmaz; maya bozulmasın, diye hamur yoğurulmaz.

Bütün bir hafta içinde maske takıp sokakları, tanıdık evlerini gezip dolaşırlar. Maskelenme çokluk şundan ibarettir:

Birkaç erkekten oluşan bir gruptan birisi şeytan olur; elinde bir çengel, başında iki boynuz, arkasında da bir kuyrukla özel olarak hazırlanmış bir giysi giyer. Grubu yöneterek önden yürür. Çengelle yüksek yerlere tırmanıp iner, yoluna devam eder. Ardından gelen bir takımları çingeneleri betimler, bir takımları kadın giysisi giyer, başka bir takımları da eski çağ krallarını temsil eder vb. Başka bir grup ayı ile ayıcıyı oynar. Bir üçüncüsü denizcileri oynar. Onlar için mukavvadan bir kayık hazırlanır. İçine girip oturur, yapay olarak kürek çekip kayığı yürütürler. Daha başkaları da kayık ardından yürür. Bunların kimisi halat, kimisi gemi çapası, ötekiler deniz araç ve gereçleri taşır.[60]

Bu hafta süresince, kadınlar ilkin en yaşlı, en yakın akrabadan başlayarak konukluğa giderler. Böylece, örneğin, pazartesi günü en büyük kardeşe, sonra ötekilere vb. gidilir. Pazar günü akşamı, hepsi en yaşlı akrabaya gidip elini öperek af dilerler. Aynı gece, bütün bir yıl süresince birbiriyle hoşa gitmeyecek bir durumu olan her Gagauz küçüğü büyüğünden af dilemelidir. Eve varınca, herkese şu sözlerle pişkin bir beyaz yumurta verilir: "Beyaz yumurtaylan kapayorus, kırmızıylan açalım" (perhizleri).

O gece hısım-akraba hazır yemekleriyle birlikte en yaşlı akrabada toplanıp genel bir sofraya oturur, eğlenirler. Yemek sonunda, tavana bir iplik asılır;[61] ucuna cevizli helva bağlanır. En yaşlı kimse, ipliği tutarak sofrada oturanların ağzına götürür. Oturanlar, ellerini kıpırdatmaksızın helvayı yalnız ağızlarıyla yakalamak zorundadır (Varna). Basarabya'da ipliğe pişmiş bir yumurta bağlanır. Bu yumurta, elleri bağlı, 10 yaşından büyük olmayan oturmuş çocukların ağızları çevresinde gezdirilir. Ağzı ile yumurtayı yakalayana, yumurtadan başka biraz da para verilir.

Sofra kaldırıldıktan sonra, daha başka oyunlar da oynanır. Basarabya'da poğaçalar içine bir nişan (yazılı bir pusula ya da başka şeyler) koyarlar: Bu inek, at, koyun, buğday vb. gösterir.

Poğaçada her kim ne yazılı bir nişan bulursa, o kimseye o şey mutluluk getirecektir. Ertesi gün, pazartesi, yağlı yemeklerin hazırlandığı kap-kacak

[60] Maske takmak, Bulgar köylerinde çok yaygındır. Maskeler çeşitli biçimde, özel bir törenle yapılır. Gagauz maskelileri arasında olduğu gibi, Bulgar maskelileri arasında da, başka köyleri gezip dolaşırken karşılaşınca, kavgalar olur.

[61] Aynı oyun Bulgarlar, Sırplar, Ruslar ve öteki uluslar arasında da, asılan şeyin epey ufak bir ayrımıyla vardır.

yıkanır, temizlenir. yemek artıkları, ev hayvanlarına ya da çingenelere verilir. Gençler kırlara çıkıp maskelerini yakar. Orada bütün bir gün eğlenilir.

Bu bir hafta içinde yaşlı kadınlar üç gün, üç gece bir şey yemeksizin oruç tutar; genç kadınlar yalnızca kilise akşamına dek yemezler. Salı günü, kilise akşamından sonra, üç gün oruç tutmuş olanlar ilkönce kutsal sudan içer, sonra iki-üç zeytin tanesi ile yavaş yavaş öteki yemekleri de yerler.

Paskalya perhizleri, "büyük oruç" sırasındaki bütün törenler, tıpkı Ortodoks Bulgarlarda olduğu gibi, düzenlenir.

Lazar'ın yeniden dirilişi,[62] Aziz Lazar gününde yaşları 7'den 8'e dek olan küçük kız çocukları evleri dolaşıp türkü söylerler. İçlerinden biri gelin olur, yüzünü bir kumaşla örterler. Bunu başka bir kız yürütür, bir mendilin bir ucunu gelin, ötekini kendisi tutar. Türkü söyleyen öteki kızlar düğüncüdür. Gelin, türkünün temposuna göre oynar. Ev sahibi peynir, yumurta vb. ile onları ödüllendirir. İşte, bu tür türkülerden ikisi:

No. 1.

Uçtum, gittim, dala kondum,
Nakarat: Lazare, Lazare.
Dal da bana (y)emiş verdi.
Ben (y)emişi (y)erê ektim,
(Y)er da bana çimen verdi.
Bên kuzuyu beyê verdim,
Bey da bana katır verdi.
Pindim, gittim Kara-su'ya.
Kara-su'da kannar akar,
İki dilber durmuş bakar:
Biri küçük, biri büyük;
Küçüceenê alma attım,
Beyeceenê selâm verdim.

No. 2.

Menefşa, menefşa, kadın menefşa,
Bên seni, bên seni derede buldum,

[62] Bu töre, Bulgaristan'da türlü varyasyonlarla çok yaygındır.

Kızlan gelin bir (y)erdê sordum,
Bir (y)erdê sordum: "Evleriniz neredê?"
– Bizim evlerimiz karşıda,
Karşıda, karşıda, mermer taşında!

Mart (Mart Baba)

1 Mart. Gün doğarken Gagauzlar odaları süpürüp çöpleri atarlar: "Pire dışarı, Mart içeri" diye bağırırlar.

1 Martta, genç kızlar beyaz ve kırmızı iplik büker, bunları bilezik yerine süs diye kollarına takar, sonra turnalar gelince yuvalarına bırakarak: "Bu ipliği yuvanıza alın. Bizim çocuklarımız olacak, bizim için Allah'a dua edin" derler. 1 Martta kadınlar çalışmaz. 1 Marta saygı göstermeyen bir kadın kırlara, koyunlarını otlatmaya gitmiş. İşte, hava bozmuş. Önce yağmur, sonra kar yağmaya başlamış. 9 gün sonra, bir kürk giymiş olduğu halde, kadınla birlikte her şey donmuş.

9 Mart. "Kırk ayos" ya da "kırk kaşık" denilen 40 şehitler (kurban, martir) günüdür. Bu gün ne yapılırsa, 40 kez yinelemeye dikkat edilir. Şarap, küçük küçük yudumlarla, 40 kez içilir (Basarabya'da).

Todor günü ya da Ay Todor. Todor günü arifesinde kadınlar ahıra gidip Moldovanca [Rumence] olarak: Todurüsın, Toduri, de kasıtsa fetilor, kıt koda etilor" diye bağırırlar (Basarabya). Bu sözlerle Aziz Todor'un kendilerine at kuyruğu gibi uzun saç vermesini dilerler. Bu sözlerin Gagauzca söylenmesi günah sayılır, çünkü Aziz Todor bir Moldovan olduğundan, yalnız Moldovanca bilirmiş. Genellikle Aziz Todor atların koruyucusu sayılmaktadır. O gün at koşuları yapılır.

25 Mart. Meryem'e İsa'ya gebe kalışının müjdelenme günü.[63]

Balık yemeğe izin verilir. Cebrail'in Hz. Meryem'e Hz. İsa'ya hamile kaldığını bildirdiği bu günde, haydutlar ve hırsızlar, bir ormanda belli bir yerde toplanıp hırsızlık sırasında kendilerine yardımcı olması için şeytana törenler düzenler. Bu gün bir koyun çalıp canlı canlı bir kazanda pişirir, buna canlı bir adamı kapak yaparlar. Adamcağız bağıra çağıra ölür, sonra kazanı açıp

[63] Bulgar inancına göre, yılanlar kışlaklarından bu zaman çıkar. Cinlerle periler, dünyanın bir ucundaki konutlarından bugün döner. Gene bu gün çeşitli öteki ruhlar da geri gelirmiş.

kuzuyu yerler. Ormana giderler. Yolda, akrabası ya da babası bile olsa, kime rastlarlarsa öldürür, kanıyla şapkalarını boyarlar.

Bu tür öyküler, Gagauzlar arasında eski çağlardan kalmadır.

Nisan (Çiçek ayı)

Paskalya. En büyük bayram sayılır. Bu bayramdan önce evler temizlenir, sıvanır, boyanır. Paskalya, Bulgarlar arasında da olduğu gibi, geceyarısı karşılanır. Rahipten mumlar yakılır, alevine "nur" denir. Böyle yakılan bir mumu kiliseden eve getirirler. Eve girmezden önce, kapılar üzerine haç işaretleri yapılır. Gelinlik ve düğünlük mumları ve kandilleri yakarlar. Paskalya'dan Miraç'a değin selâmlaşmalar ancak: "Hristos aneşti" [Rumca] ya da "Hristos vızkrese" [Bulgarca: İsa dirildi] sözleriyle olur. Bu gün içinde yakın tanıdıklara boyalı yumurtayla gevrek (simit) dağıtılır.[64] Kırmızı yumurtaları birbiriyle tokuştururlar. Kimin yumurtası sağlam çıkarsa, ilk kez "bir yaşında", ikinci kez "iki yaşında" vb. derler. Gagauzlar arasında, Paskalya'da doğan bir kimsenin hırsız olacağı inancı yaygındır. O gün havaya ateş edip eğlenirler. Bu amaçla köylerde güreşler, çeşitli başka oyunlar düzenlenir. Paskalya yortusu üç gün sürer. Bu günlerde hiç kimse hiçbir işe girişmez, yolculuğa çıkmaz.

Küçük Paskalya, Basarabya Gagauzları arasında bu gün ölülere ayrılmıştır. Bu amaçla daha sabahın erken bir saatinde, ölülerin karıları, çocukları, akrabaları mezarlığa gider. Yanlarına türlü çeşitli yemek, gevrek, yumurta, şarap, rakı, oturmak için ufak kilimler alırlar. Mezarlıkta geniş bir alana kilimleri sererek üzerlerine yemekleri dizerler. Rahip için çardak gibi geçici bir mihrap yapılır. Kilim serilip ayrıca yemek ve şarap konur. Rahip mihrap önünde ölülerin ruhu için genel bir dua töreni yaptıktan sonra, herkes yerine o biçim oturur ki, yakın akrabalar bir araya toplanmış olur. Biribirlerine

[64] Büyük bayramlarda pişmiş yumurta kullanmak uluslararasıdır. Paskalya için kızıl yumurtanın zorunlu olduğu hristiyan uluslarından başka, biz buna [müslüman] Çerkezler arasında da rastlarız; bizim Paskalya yortusuna karşılık olan "Kutiş" bayramlarında kırmızı yumurta kullanılır. Japonya'da kızıl yumurta değişimi Yılbaşı'nda olur. Kızıl yumurta dövüştürmeye gelince, bu töre eski İranlılar ve Yahudilerden kalmadır, çağımızda Fransa ile Sırbistan'da da vardır. Yumurtanın çeşitli süslerle bezenmesi Paskalya'da olur. Aynı töre Çekya, Moravya ve Polonya'da da vardır. Rusya'da da bulunur. Tüm bir Paskalya haftası boyunca ayrı ayrı inançlar, ayrı ayrı görenek ve alışkanlıklar vardır. Yumurtanın erguvan rengine boyanması, anlam dolu bütün bir tören oluşturur. Halk esini, buna şiirler armağan etmiştir. Bu hafta içinde evler, gelecek için türlü-çeşitli hazırlıklarla uğraşır.

yemekleri: "Na, mari gelin, anamın, babamın, uşaamın (çocuğumun, vb.) canı için" sözleriyle sunarlar.

Yemek sonunda günlüklü buhurdanlarla kendi ölmüşlerinin mezarlarını ziyaret ede, mezarı tütsüler, daha sonra geri dönerler.

23 Nisan, Ay Görgi, Hıdrellez.[65]

Bu gün kurbanlık kuzu keserler. Rahip tuzun üzerine okuyup üfler; bununla kuzunun dilini tuzlarlar, boynuzlarına balmumundan yanar iki mumu sağlamca yerleştirirler. Kesilen kuzunun kanı atılmaz. Onunla, evde çeşitli yerlere ıstavroz, hazır bulunanların alnına işaretler yapılır. Daha sonra avluda bir kuyu açıp içine kesilen kuzunun artan kanı ile işe yaramaz bölümlerini gömerler. Kuzu bir bütün olarak kızartılır. Kızartmadan önce parçalara bölmek günah sayılır. Kızardıktan sonra, içinde bulunduğu tabakla birlikte kiliseye götürülür, burada rahip dua okur; kilise avlusunda kuzunun çevresine oturulup özel olarak hazırlanmış buğday ekmeğiyle birlikte yemeye başlanır. Yoksullara da dağıtılır. Rahip için de kuzunun ön bacaklarından biriyle derisi ayrılır.

O gün herkes tartılır, mevsim içinde zayıflayıp zayıflamadığını görür. Bu gün içinde köylerde "hora"lar tepilir, gübreliklerde oyunlar oynanır. Kadın ve erkek uşaklarla yeniden pazarlıklar yapılır. Bina ve dükkânlar kiraya verilir ya da yükümlülükler ne olursa olsun, Kasım'a dek korunur.

Bu gün cadıların ortaya çıkıp ineklerin sütünü ya da tarlaların bereketini kaldırdıklarına inanılır. Bu felâketi gidermek üzere avlulara darı serpilir. Süt ve berekete sıra gelene dek cadıların, her şeyden önce, darıyı tane tane toplaması gerektiğine inanılır.

25 Nisan, Rusali (Peri) yortuları. Rusali yortuları sırasında kıra gitmek doğru değildir, çünkü Rusaliler insanı yakalayabilir. Özellikle kırda iken uyumamalıdır, çünkü uyuyan insanı kaçırırlar.

[65] Hıdrellez, Paskalya'dan daha önemlidir. O gün gençlik ve çiçek bayramıdır. Bu gün için en çok Bulgarlar arasında özel şarkı ve türküler vardır. İlkyazın ilk kuzusu "kurban" olarak kesilir. Keserken Gagauzlarca yapılan törenler, Bulgarlarınkilerle hemen hemen aynıdır, birdir, ancak daha çok varyasyon ve görkemle yapılır. Bu gün içinde Gagauzlar salıncakta sallanır.

Mayıs (Maiz ayı)

1 Mayıs (Kelebek günü). Bu gün, çokluk 1 Nisanda yapıldığı gibi, herkes biribirini aldatır. Kuraklık varsa, yağmuru çağırmak için şöyle davranılır: 12 yaşına dek genç kızlar bir araya toplanır; içlerinden ikisi ince giysiler giyer; sırmık (karapazı, labada) bitkisinin iri yaprakları ellerine verilir. Ev ev dolaşıp oyun oynarlar. Ev sahibi "kelebekler" denilen ince giysi giymiş iki kızın üzerine su dökerken, ötekiler şöyle şarkı söyler:

Kelebek, uçar, uçar,
Ver, gelin, çok yağmur;
Ekinler bitsin,
Ekinler, darılar;
Kuzu ver, kuzu ver,
Ver Allah'ım, yağmur.

Kendilerine armağanlar verilir. Kılavuzlar dolaştıkları her evden bir torba içine toprak biriktirir. Topraktan çamur, ondan da "Germanço"[66] denen bir adam yaparlar. Başına mumlar yakar, eline de başka mumlar verip tuttururlar. Dolayda kadınlar ağlar. Üç gün kadınlar gelerek, ölüye yapıldığı gibi, su döküp ağlarlar. Üçüncü günün sonunda, onu oradan çığlıklarla alıp bir su kıyısına ya da çeşme başına gömerken, şu sözleri söylerler: "Germonço, Germanço; biz sana ağlayorus, sen de Allah'a söyle, yalvar, versin bize yağmur!" (Balçık, Çavuş-köy).

Varna'nın Kestriç (Tsarevo) köyünde "Germanço". Kuraklık basınca, köylüler bir araya toplanıp bir su ya da çeşme başına gider, çamurdan bir adam yaparlar. Onu bir ölü gibi yere koyar, çiçeklerle süsler, çeşitli nakaratla ağlaşırlar. Suda buğday (keşkek) kaynatırlar. Herkes çelenklerle süslenir. Germanço'nun ellerine yanar mum (şam'a) verilip tutturulur. Tanrı merhamete gelerek iyi bir yağmur verirmiş. Şu nakaratla günlük yakılır:

[66] Bu töre, Bulgarlardan eğreti olarak alınmış olsa da, kimi değişikliklerle Türkler ve Sırplar arasında da vardır. Buna "Dodolu" denir. En çok Kafkas uluslarında yaygındır. Çok eskiden, yağmur ya da su için Tanrı'ya kurban hediye edilmesinden kalma bir alışkanlıktır. Kurbanın kadın ya da çocuk olmasına bakılırdı. Çamurdan kukla yapmak, bunu bir suyun dibine gömmek, hıçkırıp ağlamak vb. bütün bunlar, uzak geçmişte bu törenin nasıl yapıldığını gösterir. Ancak bugün, çok şükür uygarlığa, kurban yerine bu işe ayrılan şeyi suyla ıslatınaktadırlar. Bununla birlikte, bu gün "Eremiya" günüdür. Kertenkele ve yılanlar onuruna bayram yapılır.

German susuzluktan ölmüş,
Ölmüş de yağmurlu hava getirmiş.
Ardından çocuklar bırakmış,
Bir damla susuz...
Çok selâm götür
Kardaşının çocuklarına,
Bir damla su damlat,
Küçük beyaz kovaya (?),
Tarlalar, bağlar sulansın.
Ey! Dodolu, sevgili Tanrı!
Annendir, yalvar,
Ver Allah'ım, yağmur,
Çavdarlar olsun,
Çocuklar doysun,
Aç ve çıplak!

Bundan sonra "Germanço"yu gömer, yağmur beklerler. Defin sırasında orada hazır bulunan herkes biribirini suyla ıslatır. Daha sonra, herkes arzusu ile getirdiği yemekleri çıkarır, "Germanço"nun onuruna bir sofra kurulur.

UYARI: "Dodolu" yağmur Tanrısı, "Germanço" ise onun ardılı (halef) imiş. Bu bir Gagauz töresi değil, bir Bulgar töresidir. Bu bakımdan güftesi Bulgarcadır. [Burada yalnızca Türkçe çevirisi verilmiştir. Çeviren].

2 Mayıs, Küçük Ay Tanas günü. Bu gün, Balçık'ın Tekke köyünde toplantı yapılır. Küçük Aziz Atanas'ın mezarı burada bulunur. Azizin geceleyin dolaştığı söylenir. Bu yüzden, mezarının yanına bir çift pabuç bırakılır. O bir deliğe elini soktu mu, her hasta şifa bulurmuş.

21 Mayıs, Ay Konstantin ve Lena günü. Bu gün Varna yakınındaki Aziz Konstantin manastırında toplantı olur. Kentten olduğu gibi, yöre köylerinden de ziyaretçiler gelir. Kilisede dua töreni yapılır, eğlenceler düzenlenir.

Büyük Ölüler günü. Paskalya'nın ellinci gününe doğru bir cumartesi günü, en büyük ölüler günüdür. O gün yakın ölüsü olan herkes mezarlığa buğday (keşkek) götürüp yoksullara ya da başkalarına dağıtır. Ölü ruhlarının Paskalya'dan o güne değin serbest kaldıklarına, bu günden başlayarak yeniden kapatıldıklarına inanılır. Bu yüzden kendilerine keşkek yapılmayan

ölüler, yanlarına buğday yerine toprak alarak dönerlermiş. Aynı gün ölülerin anısına toprak testiler, su bardakları ya da başka şeyler hediye edilir.

Haziran (Ay Petro ayı)

7-10 Haziran arası Rusali (Peri) yortularıdır. O günlerde Rusalilerin "hora" teptiklerine inanılır.[67] Oyun oynadıkları yerde ot bitmez. Rusali yortularında loğusalar çalışmaz, çünkü onları kaçırabilirler.

24 Haziran, Ay Yani (Enü günü).[68] Varna Gagauzları, Yani gününe dek denizde yıkanmaz. Yortu arifesinde denize girip ilk kez yıkanırlar. Yani gü-

[67] Bu hafta içinde evler pelinle döşenir. Çünkü, pelin, "Rusali"lerin eve girip zarar yapmasına engel olurmuş. "Rusali" törenleri de vardır; buna göre, erkekler o hafta içinde özel bir tarzda giyinerek "Rusali" oyunları oynar. Bir başkanları vardır ki, giysisi sıradan bir köylü giysisi gibidir, maskesizdir, ancak kalpağında bir çiçek demeti ve çelenk, ayaklarında çıngıraklar vardır.

[68] Enü-gününde yıkanmak, sağlık içindir. Enü-günü doğanın çiçek açmasının sonu, güneş yazının son noktası sayılmaktadır. O gün ilaç gibi kullanılan otlar toplanır.

"Enü-gelini", yalnızca Gagauzlarda değil, Türkiye'de ve güney Bulgaristan'da da yapılır. Buna bağlı olarak, kimi köylerde belli kimi maniler okunur. Örneğin:

Kısmet için:

Koya e çestita,
Napred da izlezne,
Oy Enõ, Enõ, Enõva bulka.

Yani:

Mutlu olan kimse,
Öne çıksın,
Ay Enõ, Enõ, Enõ-gelini.

Varlık için:

Kolko liste v gorata,
Tolkova pari v torbata.
Na dükân sedi,
Jıltitsi tegli.
Şita kırpa, nedoşita,
Doşlo vreme da se uşie.

i pr.

Yani:

Ormanda kaç yaprak varsa,
Torbada o denli para (olsun).
Dükkânda otur,
(Hep) altın tart.
Dikilecek mendil, dikilmemiş,
Dikilme vakti gelmiş.

vb.

nünden önce yıkanan kimsenin vücudunda benler çıkarmış. Genç kızlar, akşamdan kapaklı bir kovayı deniz suyu ile doldurur. Kova taşınırken hiç konuşulmaz, çevreye bakılmaz. Kızlar kova içine birer "nişan" (işaret) bırakır (çokluk bir yüzük). Kovanın bir yanına bir kilit astıktan sonra, bahçeye ya da saçak üstüne bırakılır. Sabahleyin kızlar bir araya toplanır. Aralarından birini "gelin" seçerler. Bu "gelin" kovayı bahçeden alırken, şunları söyler:

Ay Yani kutlu olsun,
Kutlu, kademli olsun;
Ay Yani(y)i kutlayan,
Günü, ömrü olsun!

Bunun üzerine, kilit açılır. Kızlar bir mani söyler, gelin de kovaya elini sokup "nişan"lardan birini çıkarır. Mani, nişanı çıkarılan kıza aittir. Bu gibi durumlarda söylenen bir başka mani de şudur:

Ayna attım ça(y)ira,
Şavkı (v)urdu ba(y)ira,
Eller ne derse desin,
İşim döndü ha(y)ira.

Böylece bütün kızlara sıra gelir. Bundan sonra, gelecekteki eşlerinin yüzünü görmek için, aynaya bakarlar. Sonunda kovayı parmakları üstünde döndürüp geleceği keşfederler.

Geceleyin sokaklarda ateş yakıp şu sözlerle üstünden atlarlar:

Atlayın, atlayalım;
Pireler yansın ateşte.

Bu vesileyle Türk kızlarının söylediği maniler, hemen hemen Gagauz kızlarınınkilerin aynıdır. Seçilen kız-"gelin" şu mani ile oyuna başlar:

Yüzük, yüzük, yüz olsun,
Yüzük koyan kız olsun,
Yüzük koyan kızların,
Hasreti kabul olsun!

Tırnovacık'ın Bulgari köyünde, kimi dolay köylerinde de olduğu gibi, her yıl, Aziz Konstantin ve Elena yortusunda, dinsel görevden sonra, kömür ateşi koru üstünde, "nestinarski tantsi" denilen danslar oynanır. "Nestinar" sözcüğü, Rumcada ateş, ocak anlamına gelen "estiya" sözcüğünden türemiştir. Sıcaklığını duymaksızın, kömür ateşi koru üzerinde, çıplak ayakla dans edilir. Bu, kimi eski Asya halklarında da bulunur. Bu konu için bak: M. Arnaudov, "Oçerki po bılgarskiya folklor", Sofya, 1933, s. 553.

O gece bütün kent ya da köyde bir yangın görünümü olur. Bu ateşten atlamayı Basarabya'da Meryem'e İsa'ya gebe kalışının müjdelendiği günün arifesinde yaparlar.

Temmuz (Orak ayı)

7 Temmuz Ay Kiryaki, 17 Temmuz Aziz Marina, 20 Temmuz Aziz İliya ve 27 Temmuz Panteleymon günleri tehlikeli sayılır. Bu günlerde kadınlar çalışmaz. Denizde yıkanmazlar, çünkü mutlaka birisi boğulur. Miraç günü yıkanan kimsenin vücudunda lekeler çıkar. O gün yalnızca sağlık için baş yıkanır.

20 Temmuz, Aziz İliya günü. Yağmuru, bulut ve rüzgârları hep Aziz İliya yönetir. Yola çıkan denizciler, Aziz İliya rüzgârları koyverip bir vapur kazası olmasın, diye ona dua ederler. Aziz İliya yortusuna değin bulutların rüzgârlar yönünde, yortudan sonra ise ters yönde hareket ettikleri söylenir.

Ağustos (Harman ayı ya da Lobut ayı)

Buna böyle denmesinin nedeni, bu ayda sağlık için biribirlerini yumrukla dövmeleridir. Aynı amaçla evcil hayvanları da döverler.

6 Ağustos, Hz. İsa'nın biçim değiştirmesi. Bu gün kutsanmak için kiliseye üzüm götürürler. Üzüm yemek de bu günden başlar.

15 Ağustos, Panagiya (Hz. Meryem) günü. Hıdrellez'de olduğu gibi, bu gün de kurban kesilir. Varna'nın eski Hz. Meryem kilisesine bu gün köylüler dana, koyun, kuzu vb. gibi hayvanları getirip kilise avlusunda keserlerdi. Aynı avluda kurban edilen hayvanı, bu amaçla hazırlanan kazanlarda pişirirlerdi. "Keşkek" (yağla, et parçalarıyla suda kaynatılmış buğday) ya da "pilâv" hazırlarlardı. Yemekler yoksullara, dilencilere dağıtılırdı. O gün için özel bir ekmek de hazırlanırdı.

Bu yortu arifesinde, Hıdrellez ve Paskalya arifelerinde olduğu gibi, gizli gömü (define) bulunan yerlerde alevler çıktığına inanılır. Gagauzlar buna "mal oynar" derler.

29 Ağustos, "muammid" Aziz Yoana'nın başının kesilmesi. Bu gün kara üzüm yenmez. Basarabya'da ise, bununla birlikte kırmızı karpuz da yenmez.

Ekim (Kasım ayı)

14 Ekim, Petko günü. Petko günü arifesinde, Gagauzların "Camallar" denilen özel bir takım töreleri vardır. Yortu, salt bereket vermesi için, Tanrı'yı merhamete getirmek amacıyla yapılır. Varna'nın Kestriç (Tsarevo) köyünde "Camallar" şu biçim yapılır:

Bir delikanlıya eski bir kara giysi giydirilir. Ötesine-berisine ses çıkaran birtakım nesneler asılır. Yüzü baca kurumuyla karalanır. Başına iri sarıklar sarılır. Eline de bir sopa verilir. İkinci bir delikanlıyı bir gelin gibi süslerler. Üçüncüsü güvey olur. Ötekiler: akraba, kadın ve erkek sağdıç olur. Böylece gayda ve damacanalarla birlikte köyü gezip dolaşırlar. Yüzü kurumla boyanmış olan, önde, gaydanın ritmiyle olabildiğince sallanma ve sıçramalarla yürür. Bütün bu bayram alayı gece yarısı evden eve gider. Büyük gürültü ve zillerin çangırtısından uyanan ev sahipleri, onları en iyi biçimde karşılar. Kendilerine para ya da başka hediyeler verirler. Ertesi gün, toplanan paralar ya da başkaca armağanlarla şölen yapıp eğlenirler.

Varna yöresinde çokluk "Camal mezarlıkları" deyimi işitilir (örneğin Paşa-köy, Kömürlük vb. köylerde). Bu yerlerde iki köyün "Camal" grupları arasında çarpışmalar olduğu anlaşılmaktadır.

Balçık'ın Çavuş-köy'ünde "Camal"lar. Petko günü arifesinde 2-4 delikanlı Türk kadını giysisi giyer. Biri kılavuz (Congodor ya da Mortoloz) olur; tersine çevrilmiş kürkler giyer; yüzünü baca kurumuyla boyar; başına sarık biçiminde birkaç kuşak sardığından, başı bir şinik büyüklüğünde olur.Ötekiler, uçlarına paçavraların, zillerin asıldığı sopaları ellerinde tutar. Böylece süslenip hazırlandıktan sonra, çocuklar ve daha yaşlılarca izlenerek, bütün köy evlerini geceyarısı gezip dolaşırlar. Bir eve girdiler mi: "Hu! Hu! Hu! Camallar geldi, duydunus mu? Selâm verdi, aldınız mı? –Hu! Hu! Hu!" diye bağırırlar. Daha sonra "kadınlar" (zenneler) oynar, kılavuz da: "–Gadınnar uzaktan gelior, yoruldular. İmam suyu (şarap) yok mu? Susamışlar" der. Kendilerine şarap ve hediyeler verilir. Bunlarla ertesi gün genel bir sofra kurup eğlenirler.

"Camallar" başka köyleri de dolaşır. Ama bunun için önceden köyün muhtarına haber salar; ondan, bir köyden başkasına geçerken, ayrı ayrı köylerin "camallar"ı karşılaşmasın, diye bir kılavuz vermesini rica ederler. Çünkü, aksi halde, aralarında korkunç çarpışmalar olurmuş. Bakalım, kim ileri geçecek? diye ölümlere dek çarpışılırmış.

26 Ekim, Kasım (Ay Dimitri). Bu günden sonra yılın ikinci yarısı başlar. Bu, kadın hizmetçilerin, erkek uşakların yortusudur. Yükümlülük sözleşmelerinin yapılması ya da hükümden düşürülmesi, yenilerinin imzalanması hep bu gün olan işlerdendir.

Kasım (Canavar yortuları)

10-17 Kasım, Kurt bayramları (Canavar yortuları). Bu günlerde kadınlar dikiş dikmez. Özellikle kıra giden kocalarının hiçbir şeyini dikmezler. Çünkü kurtlar bu yortular sırasında dikilmiş nesne giyen insanlara saldırırlarmış.

21 Kasım, Hz. Meryem'in "mukaddeme" günü. Bu gün hava bulutlu ise, yaz bereketli olur; açıksa, bereket olmaz.

Bu yortu, aynı zamanda "topal canavar"ın da yortusu sayılır. Bu gün insan bir kurtla karşılaşırsa, üst giysisini çıkarıp kurta fırlatmalıdır. Yoksa, kurt kendisini mutlaka yer. Bu yortunun kökeni üzerine işte size bir masal:

"Bir vakit varmış bir adam, avlanırmış, da gider bir daa-içinê avlanmaa, da pineyor bir büük aaç-üstünê oturayor orda. Bir da baksa, başlanmış toplanmaa canavarlar o aacın altına. Toplanmışlar çok, da başalmışlar ulumaa. Ulurken onnar, geleer onnarın yanına bir dâdu (dede) da başlayor onnarı elleme her taraaf, da dêrmiş: "Sên git koyun kavra, sên git keçi kavra, sên git buza(ğı) kavra." Hepsi gitmiş, kalmış bir topal canavar. Ona da demiş: "Sên de yeesin bu fidan üstündê adamı." Da gitmiş dâdu (osa Allah'mış). Şindi başlayor o canavar eşmee fidanın kökünı, yıksın fidanı da isin (yesin) o adamı. Adam da alıyor onu kiyze da öldürior da geleer eve da annadıyor, ne gelmiş başına. Da o zamandan beri topal canavarın tutayorlar yortusunu bizim da adamlar. O günnêrde kıra çıkmayorlar, canavarlar inmesinler dei."

30 Kasım, Aziz Andrey günü. Kızlar yastıklarının altına bir mendil ya da kumaş parçası, delikanlılar ise bir kemer koyar. Nedeni: Evlenecekleri kimseyi düşlerinde görmek için. Bu günün gecesinde cadıların her yanı gezip dolaştıkları söylenir. Bunları uzaklaştırmak için, Hıdrellez'de de olduğu gibi, avluya darı serperlermiş.

Aralık

20 Aralık, İgnat günü.[69] İgnat günü gecesinde cadılar çevrede gezip dolaşarak ineklerin sütünü çalarmış. İgnat gününden başlayarak Hz. İsa'nın

[69] Bulgarlar arasında bu gün olağanüstü bir biçimde kutlanır.

doğum gününe dek iplik bükmek doğru değildir, çünkü bu süre içinde Meryem Ana gebe imiş. İplik bükmüş olan kadın, çok güçlükle doğum yaparmış.

25 Aralık, Kırım (Noel, Hz. İsa'nın doğum günü). Domuz keser, derisinden çarık yaparlar (Basarabya). Kesilen hayvanın dalağının ön bölümü inceyse artık kış olmaz, kalınsa kış sürüp gider.

Noel arifesinde gençler kutlamaya gider (Basarabya). Bu amaçla önceden aralarında Kral dedikleri, en yaşlılarının yönetiminde prova yaparlar. Şarkının güftesi Bulgarcadır, çünkü bu töre Bulgarlardan alınmıştır. İşte size Basarabya Gagauzlarının bir Noel şarkısı:

Sednali se Svetiy Petır i Dimitır,
Sednali se da soveetvat,
Sednali se malu mlogu
Dva dnya tri dnya
İ tri noşti.
Yutgovana Sveti Dimitır:
"–Ay gide vremya, lyatnu vremya,
Se popataşa s targofçe
Se çaire sosi vçare."
Yutgovana Sveti Petır:
"–Ay gide vremya, zimni vremya,
Vsih ambarı z jeltu jitu,
Se minahı z roynu vinu."

Türkçe çevirisi:

Aziz Peter ve Dimiter oturmuşlar,
Oturmuşlar da danışmışlar,
Az oturmuş, çok oturmuşlar,
İki gün, üç gün
Ve üç gece.
Aziz Dimiter demiş ki:
"–Hey gidi zaman, yaz zamanı,
Hep papazıyla, tüccarıyla

Hep çobanlı çayırıyla"
Aziz Peter yanıt vermiş:
"–Hey gidi zaman, kış zamanı,
Hep altın buğdaylı ambarıyla,
Hep bol şaraplı bodrumuyla."

Noelciler, yuvarlak eski bir elek kasnağından hazırladıkları bir yıldızı taşır, iki yanına "kitabi ikonaları" yapıştırırlar.

Perhiz bozarken, hastalığa yakalanmamak için, en önce kuş, sonra domuz eti yerler.

Varna'nın Yeni-köy (Kumanovo) köyünde, Noel arifesi gecesinde ocak ateşi hiç söndürülmez.

Noele Varna'nın Caferli (Kiçevo) köyünde "Oruç açması", Varna'nın Yeni-köy (Kumanovo) ve Kestriç (Tsarevo) köylerinde ise "Domus kıran" derler.

Noelcilere "Türkücüler", yönetene "Dragoman" demektedirler.

Provadı'nın Şadi-köy (Dobrotiç) köyünde Noele "Kolada günü" diyorlar. [Bulgarca Koleda: Noel, hristiyanların Hz. İsa'nın doğum gününü kutladıkları yortu. Çeviren.]

Caferli köyünde Noelin ilk günü domuz kesmeye ayrılmıştır.Bağırsakların, ciğerlerin, dalağın durumuna göre, Yeni yılın bereketli mi, soğuk mu, sıcak mı olacağı yorumu yapılır. Dalak başa doğru kalınsa kışın daha başlangıçta olduğu, ayaklara doru da kalınsa kışın artık sona erdiği varsayılır.

Varna'da o gece sofrada dua okunur. Sofraya, balmumundan bir mumun saplandığı bir ekmek koyarlar. Mumu yakınca, en yaşlı kimse günlükle bunu tütsüler. Herkes başı açık, ibadet edercesine sofranın çevresinde durur. En gençlerden biri "Bizim Atamız" duasını Yunanca, bir başkası Karamanlıca [Türkçe] olarak okur. Bundan sonra, en yaşlısı buhurdanı herkese ayrı ayrı sunar. Haç çıkarır; ikonaları, her odayı, mahzeni, varilleri günlükle tütsüler, bundan sonra akşam yemeğine otururlar.

"Milâd-i İsa" (Hz. İsa'nın doğumu) yortusunun arife gecesinde sofrada fasulye, hoşaf, ceviz, bütün bir ekmekle şarap bulunmalıdır.[70] Baba sofrayı günlükle tütsüler, "Bizim Atamız" duasını Karamanlıca olarak okur, daha sonra da sofraya otururlar.

Provadı'nın Kızılcalar (Çervenets) köyünde perhizi bozmadan önce, perhizler sırasında avlayıp kuruttukları küçük serçeleri yerler. Daha sonra, domuz eti yemektedirler. Noelin ilk gününde bu domuz etinden önce serçe eti yemek töresine, Sofya köyleri halkı arasında da rastlanır. (Eski-cuma "Tırgovişte" ilçesinin Stratice "Straca" köyü, Osman-pazarı "Omurtag" ilçesinin Kara-seller "Poroyno" köyü vb.)Bu köylerde Hz. İsa'nın doğum günü yortusu arifesi gecesinde sofraya fasulye, hoşaf, kabaklı hamur tatlısı, sarmısak, keşkek, ikisi büyük olan üç pide koyarlar. Döşemeye saman yayar, üstüne bir çerge, en üste de bir "krıg" (ayaksız sofra) koyarlar. Herkes "krıg"ın dolayına toplanır. Baba, büyük pidelerin birini alıp iki parçaya böler. Bu sırada en büyük oğul ya da kız pide üstüne buğday taneleri serper, anne de: "Taneler kadar buğday şiniği" der. Kız: "Damlalar kadar şarap kilosu" diyerek pideyi suyla ıslatır. Sonra ikinci pideyi de böler. Küçük pideyi eline alıp dışarı çıkar: "Ormane! Cormane! Gel, yemek yiyelim. Yazın gözler seni görmesin" diye bağırarak onu iki parça eder. Daha sonra havaya bir el ateş edip odaya girer, akşam yemeği başlar.

Gagauzlar, aşağıdaki perhizleri şiddetle tutarlar:

1. Büyük oruç denilen Paskalya perhizleri;
2. Panaya orucu denilen Meryem perhizleri;
3. Kırım orucu denilen Noel perhizleri;
4. Ay Petro orucu denilen Petro perhizleri.

İlk iki perhiz sırasında pazar günleri ne şarkı söylenir, ne de dans edilir.

2. YEREL BAYRAMLAR

Gagauz bulunan her kent ya da köy, kendi özel bayramlarını da kutlar. Varna'daki yerel bayramlar şunlardır:

[70] Hz. İsa'nın doğum günü yortusunun arife gecesi Bulgarlarca da özel bir takım törenlerle karşılanır. Çeşit çeşit bayram giysisi giymiş olan Noelciler, tanıdıklarını türküler, gürültüler, tüfek sesleriyle dolaşırlar.

1. İçme suyu,
2. Kokarca panayırı,
3. Tekke, Kara-ağaç.

Bunlar yerel bayramların belli-başlılarıdır.

1. "İçme suyu" en büyük bayram sayılırmış. Bu bayram her yıl 2 Ağustos Stefan gününde kutlanırmış. "İçme suyu" mevkii, Varna'nın hemen 32 km güneyinde, Kamçı ırmağına doğru, Ak-dere (Byala, Astra) köyü yakınında bulunmaktadır. Koca-balkan'ın ormanlık bir dağ bölümünün ovalarında, yaz mevsiminde yeşillikler ve kokulu çiçeklerle süslenen geniş bir kır bulunur. "İçme suyu" denilen yer işte burasıdır. Burada "Ayazma" denilen bir pınar vardır ki, belli bir günde, şehit sayılan Başdiyakos Stefan yortusunda buraya onun için gelinir.

Bu bayramın kökeni, burada şifalı bir su (ayazma) bulunduğunu düşünde gören Varnalı bir papazın üstüne yüklenir. Bu esinlenmeyle bir arabaya binip yola koyulmuş. Uzun süre ormanlar ve tepelerde serserice dolaştıktan sonra, sonuçta pınarın bulunduğu bu yere varmış. Yakın köyden bir papaz çağırmış. Bu papaz suyu kutsamış. O vakitten beri yakın zamana dek burası 2 Ağustos günü Varna ve yöresi Gagauz köylerinden kervanlarla gelen birçok kimse tarafından ziyaret edilirmiş. 2 Ağustos günü su (ayazma) kutsandıktan, papaz tarafından ziyaretçiler bu suyla ıslatıldıktan sonra, ormanın çeşitli kuytu yerlerine dağılır, gölgeli ağaç dallarının altında ailece ve dostlarla toplanıp eğlenceye dalarlarmış. Kadınlar ayrıca türlü-çeşitli nefis yemekler hazırlarmış. Bir takımları açık havada buhar banyoları hazırlar, bu amaçla özellikle kazılmış çukurlarda ateş yakarlarmış. Ateşin üstüne kızsın diye taşlar kor, sonra ateşi odunlarla kaplar, en üste de yabanıl mürver ağacı döşerlermiş. Bu yeri her yandan çerge ve örtülerle çevirir, ateşi suyla ıslatır, oluşan buharla dopdolu bu açık hava banyosuna girip yıkanırlarmış (buhar banyosu).

Başka birileri ormandaki alanlık yerlere uzun odunları istif eder, geceleyin bunları yakarlarmış. Bu ateşin dolayını ziyaretçilerin ve yöre köylerinden gelen halkın oynadığı yuvarlak bir "hora" çevirirmiş. Davul, zurna, keman ve türlü-çeşitli başka sazların çıkardığı sesler ve ayrıca eğlenenlerin türküleriyle burası sağırlaşırmış. Gagauzlarca bu gün ulusal bir bayrammış. Orada her yandan toplanmış, kendi ulusal özelliklerini gösteren Gagauzlardan başka hiç kimse bulunamazmış.

Kısır kadınlar gebe kalmak için ormana, ilkin işettikten sonra, tavuk salarmış. Bayram iki gün sürer, üçüncü gün artık herkes toparlanıp arabasıyla evine dönermiş.

2. "Kokarca bayramı", "Kokarca" adı verilen Varna bağlarında (Allah'ın ruhu) yortusunda kutlanır.

Burada "ayazma" (kutsal su) sayılan bir çeşme vardır. Çeşme başında kocaman bir ağaç, çıtranlık bir karaağaç yükselirdi. Sıtmalı hastalar, şifa bulmak için, giysilerinden parçlar asarak ağacın dallarını süslerlerdi. Bayram ancak bir gün sürerdi.

3. "Tekke–Kara-ağaç" denilen yer, yine "Tekke–Kara-ağaç" adı verilen Varna bağlarında bulunurdu. Burada yine bol bir su bulunurdu. Yüksek, yaşlı iki karaağaç buranın vaktiyle olan ününe tanıklık eder. Buraya yakın bir bağın sahibi, eski Bulgar Hanı I. Boris'in mührünü bulup Varna Kazıbilim (Arkeoloji) Derneğine hediye etmiştir. Burda, Han'ın çekilgin (münzevi) yaşamının son günlerini geçirdiği bir manastır olacağı sanılmaktadır.

V. HASTALIKLAR VE TEDAVİ YOLLARI

Gagauzlar, "nazar"ı[71] hastalıkların nedenlerinden biri saymaktadır. Her insana nazar değmez. Ancak anasından erken doğan bir kimse, çocukken nazara uğrar.

Nazara uğramamak için, insan mal ve mülkünü ya da hayvanını, herhangi bir şeyini övmekten çekinmelidir. Çünkü, aksi halde yeni doğan yaratık, hiç kuşkusuz, ölecektir.

Bir atı nazar değmesinden korumak üzere, şöyle davranırlar: 9 tane çereotu (kara susam, sesamum) alınıp üç kez tersine sayılır: 9, 8, 7, 6, 5, 4, 3, 2, 1. Daha sonra, balmumu ile karıştırıp atın yele perçemi altına, görünmez bir yere yapıştırılır. Bundan başka, boynuna mavi boncuk takılır. Ortasında eski bir çarık parçasını içeren bir muska (talisman) bulunur. Nazar değmesin, diye ineğin kuyruğuna kırmızı bir iplik bağlanır. Buzağı, kuzu ve bunlara benzer başka hayvanların boyunlarına bir çiçek demeti ile sapsız bir ağaç kaşık asarlar. Genç ineklerin kuyruğuna ise, fesleğenli bir kurdele ile bir baş sarmısak bağlarlar.

Tedavi Yolları

1. Bir kimseye nazar değerse, şöyle tedavi edilir: Bir odun kömürü ateşi alıp bir bardak su içine bırakılır. Bu suyu hastaya vererek bardağın dört bir yanından biraz içirilir. Daha snra, bu suyla hastanın başını, ellerini yıkarlar. Arda kalan su bir köpeğin üstüne atılır. Köpek birden ürküp titrerse hastanın şifa bulacağı, titremezse öleceği söylenir.

2. Gözdeki arpacığın iyileşmesi için ya hastayı korkutmak ya da arpacık üzerine üç kez vurmak gerekir.

[71] "Nazar" sözcüğünün Rusların "nazor" sözcüğü ile bir benzerliği var. Bunun Gagauzların "nazar"ı ile anlamı da birdir. [Ancak bizce "nazar" sözcüğü Rusça değil, Arapçadan gelmektedir. Bunun için bak: 1) Muallim Naci, "Lûgat-i Naci", s. 902, üzerinde basıldığı yer ve tarih yoktur. 2) Şemsettin Sami, "Kamus-i Türki", Dersaadet (İstanbul), 1317-18 (1901-02), cilt II, s. 1463. 3) Ali Seydi, "Resimli kamus-i Osmani", İstanbul, 1327 (1911), cilt III, s. 1059. Çeviren]

3. Göz şişkinliği için ya kadın sütü ya da hastanın kendi sidiğini sürmek gerekir.

4. Göz perdesi dille yalanarak tedavi edilir.

5. Nezleyi tedavi için, birine nezle sıvısı sürülmüş bir şey vermeli. Böylece o şeyle birlikte nezle de verilmiş olur. Bu fayda etmezse, o vakit burna yanmış yün koklatmalı. Bu da yarar sağlamazsa, artık bir taşı kızdırıp bir kurnaya koyar, üstüne su dökerler. Bir battaniye ya da yorgana sarınmış olan hasta, burada buhara durur.[72] Hasta terlerse, hastalık geçer.

6. Diş ağrısı, içindeki "diş kurtu"ndan ileri gelir. Yapılan leylâk özü ezmesi ağrıyan diş üzerine günde üç kez konursa, kurt öldürülebilir.

7. Kulak ağrısı şöyle tedavi olunur: Bir pırasa alınıp bir çömlek içine konur. Çömlek kızgın kül üstüne oturtulur. Üstü bir ağaç kapakla iyice kapatılır. Kapakta bir delik bırakılır. Kulak, buhar çıkan deliğe tutulur. Bundan sonra, pırasa sıkılır, elde edilen sıvı kulağa damlatılır. Kulağın üzerine "kulak otu" (kaya koruğu, sempervivum) kaparlar.

8. Baş ağrısı: Yaz ise baş soğuk suyla yıkanmakla, kış ise başa lâhana turşusu yaprağı koymakla tedavi edilir.

9. Yara üzerine pişmiş soğan ya da şekerli pişmiş elma konursa geçer.

10. Siğiller, kurbağanın işediği yerde olur. Bükülmüş iplikle öldürerek tedavi edilir.

11. Yanık yerlerine sümük sürülür.Kapanması için, yaraya tuz ekilir. İnsan "sancı" duyup da nefes alamazsa, birkaç tane kuru küçük deniz sümüklüböceği alıp bir bardak su içine bırakmalıdır. Belli bir süre sonra, bunlar birtakım kabarcıklar çıkarmaya başlar. Bu su içilmeli ya da karna bir tencere içinde ağırlıklar koymalıdır.

12. Çok yemekten olan mide ağrısı, bir baş sarmısak ezmesiyle karnı ovarak tedavi olunur. Aynı ezme, ishal olan çocuklara suyla birlikte verilir.

[72] Buharla tedavi bir Avrupa töresi olmaktan çok, bir Doğu alışkanlığıdır. Yunanlıların olduğu gibi, Rusların da ateşle ısıtılan kızgın hamamları bulunduğu kesindir. Avrupa'da ancak birkaç devlette terlemek için buhar banyoları kabul edilmiştir. Japonlar ve Çinliler arasında bu, öteden beri bilinir.

13. Bir kimsenin pek ağır bir yük kaldırdığı için karnı ağrıyorsa, ona "göbee çözülmüş" derler. Böyle bir halde, karın ile dizler ve omuzlar yemek tuzu ile ovulur. Bu sırada, hastayı ellerle ayaklarını toplamaya zorlarlar. Hastanın karnı üstüne, içinde kenevir kaynayan bir tencere ile bir ağırlık koymak iyidir, ya da el başparmağını bir mendille sarup, bunu hastanın göbeğine sokarak örterler. Göbek çözülmesi aynı zamanda bir erkeğin kuşağı alınıp ilkin üç kez, ikincide iki kez, üçüncüde bir kez arşınla ölçülecek olursa geçer. Hastaya akşama değin kalkıp işine bakması emredilir. Hasta kalkmak zorundadır; hastalık hemen geçer (galiba, telkin ile).

14. Bir kimse korkarsa, yelek cebine üç kez tükürüp[73] "panzehir" içmelidir. "Panzehir": içinde biraz erimiş barut bulunan bir su ya da kabak çekirdekleri içeren bir sudur.

15. Bir kimseyi yılan sokmuşsa, bir ceviz ağacından bir parça alınıp bir suya bırakılır; bu suyla yara yıkanırken, şu sözler söylenir:

Zihir, zihir, zihir urayor (aşındırıyor) deriê,
Deri urayor yahnıyı (eti),
Yahnı urayor kemiklerê,
Kemikler saasın (sağlam olsun).
Kim getirdi haber, içsin su,
İlan (yılan) içsin zihiri.

16. Geceleri çocuk altını ıslatıyorsa, cinsel organına süpürgeyle vurulur.

17. Bir kimse askerlik görevinden kurtulmak isterse, kendine gelmemek için az yiyip çok rakı içmelidir (Basarabya).

18. Gözlerin iç bölümünde trahom varsa, gözkapaklarını çevirip kuru, soyulmuş bir baş sarmısak ya da bir şeker parçası ile kanayıncaya dek ovmakta, yarayı tükrükle silmektedirler; ya da, hastanın cinsiyetine göre, erkek ya da dişi bir serçe yakalanır, başı koparılarak akan kanı suyla karıştırıp hastaya içirilir; sonra serçe ikiye yarılır, yüreği hastaya verilir, "nebat şekeri" [nöbet şekeri: halk arasında ilâç olarak kullanılan billûrlaştırılmış şeker.

[73] Yelek cebine tükürmek, geniş olarak yaygın bir töredir. Klasik dönemlerde yelek cebine felaketten ve nazar değmesinden korunmak için tükürürlermiş. Savunmasını üzerine aldığı bir davayı kazanmak için avukat yelek cebine üç kez tükürürmüş. Avrupa'nın büyük bir parçası ile bölümsel olarak Asya, Afrika ve Amerika'da da bu töre aynen bulunmaktadır.

Çeviren] tozuna batırılıp yutturulur. Kuşun iki parçası "nebat şekeri" tozu ile kurulandıktan sonra hastanın gözleri üstüne konup bir mendille bağlanır, hasta böylece yatar. Sabahleyin mendil çözülür, serçenin kullanılan bölümleri atılır. Bu, birkaç kez yinelenir.

19. Bir kimsede dalak varsa, şöyle tedavi olunur: Bir dut ağacından ince çatal bir dal koparılır. Hasta yere yatırılır, dal hastanın beli altından geçirilir, dalın uçlarına da hastaya yakın bir odun konur. Hasta, tedavi edene sorar: "Ne keseorsun?". Tedaviyi yapan: "Dalak keseorum" diye yanıt verir. Hasta: "Kes, gitsin" der. Bunun üzerine tedavi eden kimse elindeki baltayla dalın bir bölümünü keser. Bu hareket üç keze yinelenir. Üç günlük yinelemeden sonra, hasta şifa bulur.

20. Sakat ya da zayıf çocuklar, çatal bir ağaç kovuğundan ya da taştan yapılmış bir delikten geçirilerek tedavi olunur. Daha çok, kurumuş bir kurt derisi ağzından geçirilmekle tedavi olunmaktadırlar.

21. Aynı 40 gün giçinde doğan çocuklara "kırkları karışmış" derler. Bu gibi çocuklar gözü yaşlı, çelimsiz olur. Anneleri bunu, sırtlarını biribirine dayayıp oturmak ve biri ötekinin çocuğunu emzirmekle tedavi ederler.

Bir Gagauz gencinin gözlerinin tedavisi sırasında çektikleri:

Bir Gagauz genci trahomdan acı çekiyormuş. Annesi onu ilkin kiliseye götürüp papaza okutmuş. Ama, hastalığın geçmediğini görünce hocalara, dervişlere koşmuş. Onlar da iyi edememişler. Hekime götürmüş. Ne tozlar, ne de sıvılar fayda vermiş! Bunun üzerine, kocakarılara başvurmuş. Bunlar Gagauz gencinin gözlerini şöyle tedavi etmiş:

Art arda üç cumartesi günü sabahı bir kocakarı delikanlıyı alıp, hiç konuşmaksızın, çevreye ya da geçilen yola bakmaksızın bir çeşmeye götürüyormuş. Çeşme başında kocakarı: "Daalere, tepelere daalsın mercimek gibi" diyerek hastanın gözlerine su ile mercimek serpiyormuş. Daha sonra aynı biçimde geri dönüyorlarmış. Oğlanın gözlerinin iyileşmediğini gören anne, başka kocakarılara gitmiş. Birisi delikanlının başını dizine koymuş. Gözkapaklarını çevirip içindeki sivilceleri ilkin bir şeker parçası ile kan çıkarıncaya dek ovmuş; sonra sarmısakla ovmayı sürdürmüş. Gözlerin kanlanmış olan sivilcelerini tükrükle temizledikten sonra, hastayı geri göndermiş. Bu tedavi birkaç gün sürmüş, ama sonuç vermemiş. Bunun üzerine anne başka bir kocakarıya koşmuş. O da şu biçim tedavi etmek istemiş: Bir erkek köpek

kesip (hasta erkek olduğu için), kuvvetli bir ateşte kafasını yaktıktan sonra küllerini kendisine getirmelerini tembihlemiş. Bu külü ateşte katran ve reçine ile karıştırarak bir "mehlem" (merhem) yapmış. Delikanlının başını tıraş ettirmiş. Bu merhemden kalın bir tabaka sürdüğü bir bezi delikanlının başına yapıştırmış. Ertesi gün, delikanlı bir hamama gidip sıcak suyla bezi yavaşça başından çıkarmak zorunda kalmış. Yapışmış olan bez büyük bir zahmetle çıkarılmış, hattâ kafanın derisi kan içinde kalmış.

Tedavisi için yapılan bu gibi başarısız deneyler ve işkencelerden sonra, anne oğlunu bir köye göndermiş. Orada göz tedavisi konusunda büyük bir usta sayılan bir köylü varmış. Bu köylü-hekim, bir tekne içindeki suya küçük bir ikona bırakmış. Suya bir süre baktıktan sonra bir erkek kurt yakalamalarını (hasta erkek olduğu için), 17 parçaya bölerek (hastanın yaşına göre) kesmelerini söylemiş. Böylece çocuğun gözleri önüne koyarlarsa, şifa bulacağını sözlerine eklemiş.

Bunun yerine getirilmesi olanaksız olduğundan, anne başka kadınların öğütlerine başvurmuş. Oğlunu sıcak hamamlara götürmüş. Ensesinden, sırtından kanlar aldırmış. Çocuk takattan düşmüş.

Bu da yarar sağlamayınca, kadıncağız Kavarna'da bir cerraha gitmiş. Cerrah bir erkek serçe tutmalarını (hasta erkek olduğu için), başını koparmalarını, hastanın damlayan kanları biraz suyla içmesini söylemiş, sözlerine şunları da eklemiş: "Serçeyi ikiye bölün, yüreğini çıkarın, ezilmiş "nebat şekeri" içinde dövün, bunu hastaya yutturun, sonra serçenin her iki parçasına "nebat şekeri" serpiştirin, geceleyin çocuk yatarken bunları gözlerinin üstüne koyup bağlayın da böylece uyusun; bunu iki-üç kez daha yineleyin." Bir süre sonra, gerçekten, delikanlının gözleri, onca tehlikeli ve işkenceli tedavi yollarından sonra, şaşılacak şey, iyileşivermiş. Delikanlı, yaşlılık yıllarına değin sapasağlam kalan gözleri için çok sevinmiş.

VI. GAGAUZ ÖNBİLİ VE BOŞİNANÇLARI

Gagauzların önbili (kehanet, kâhinlik) ve boşinançlarından (hurafe) kimisi şöyle:

1. Gözün ya da burnun kaşınırsa, ağlayacaksın.[74]

2. Sakalın kaşınırsa, mahcup olacaksın.

3. Sağ avcun kaşınırsa, elinden para çıkacak; sol avcun kaşınırsa, eline para girecektir.[75]

4. Sağ kulağın çınlarsa, seni düşünüyorlar.[76]

5. Bir konuşma sırasında, orada hazır bulunmayan biri anılınca: "Saasa, kulaa çınnasın; ölü isa, topracı enil (hafif) olsun" denir.

6. Birisi aksırırsa, ona: "Hair olsun" demelidir ve aksıran, haç çıkarmalıdır. İnsanın ancak kendisi anıldığı zaman aksırdığına inanılmaktadır.

7. Sofrada yellenmek, uygunsuz sayılır.

8. Bir kimsenin kulağı çınlarsa, bu, onun için konuşulduğu anlamına gelir. Acaba iyiliği için mi, yoksa kötülüğü için mi? konuşulduğunu anlamak

[74] Büyük-Ruslar (Çerepovets ili) derler ki: "Zaçesalsya leviy glaz-plakat, zaçesalsya praviyradevastya", yani: "Sol gözün seğirirse-ağlamak, sağ gözün seğirirse-sevinmek". Vologolsk ili: "Glazya çeşutsyaplakat, nos-k pokoyniku", yani: "Göz kaşınırsa-ağlamak, burun kaşınırsa-ölüme doğru gidiş."

[75] Büyük-Ruslar, Bulgarlar ve Norveçlilerde bu, Gagauzlarda olduğu gibidir. Almanlarda ise, sağ elin kaşınırsa, eline para geçecek; sol elin kaşınırsa, elinden para çıkacaktır. Türkler ve Yahudilerde, sağ elin kaşınırsa einden para çıkacak, sol elin kaşınırsa, eline para girecektir. Tatarlarda, avucun kaşınırsa, eline para girecektir.

[76] Büyük-Ruslarda: "Pravoe uho gorit-slişat dobriya vesti ili pohvalu, levoe-slişat huliya i bran" ya da "V pravom uhe zvenit vıspominayut druzya, v levom-koryat nedrugi", yani: "Sağ kulak yanarsa-iyi haber ya da övme işitilecek, sol kulakta-zem ve kavga işitilecek" ya da "Sağ kulak çınlarsa-dostlar anıyor, sol kulak çınlarsa-düşmanlar iğneliyor."

Küçük-Ruslarda, sağ kulağın çınlarsa, sevinçli haberler alacaksın; sol kulağın çınlarsa-tatsız haberler... Fransızlarda, sağ kulağın çınlarsa, senin için iyi şeyler konuşulmaktadır; sol kulağın çınlarsa-kötü şeyler... Lehlilerde, seni birisi anıyor, anlamındadır.

amacıyla hazır bulunanlardan birine sorulur: "Eylee (iyiliğe) sa, bil hangı kulaam çınnayor?". Bilinirse iyiliğe, bilinmezse kötülüğe kanıttır.[77]

9. Herkes konuşurken biri susarsa, bir yerde çocuk düşürme olacağını gösterir.

10. Tırnaklarda ak lekeler varsa[78], çok kuzu olacağını gösterir (zengin olacaksın).

11. Tırnaklarını kesip yere düşmelerine izin verirsen, öteki dünyada onları bulamayacaksın; bunun için, onları avcuna toplayıp önce üç kez üfleyerek omzundan arkaya fırlatmalısın, Öbür dünyada, tırnakların nerede?, diye sordukları zaman: "Arkadan geliyorlar", diye yanıt vereceksin.[79]

12. Erkek, saçlarını kestirince, rüzgâr götürmesin, diye kiremitler altına gizlemelidir, yoksa baş ağrısı olur.

13. Bir kimsenin elleri titrerse açgözlü, pinti olduğunu söylerler. Elleri uzunsa, hırsız olduğu söylenir. Kimin elleri soğuksa, pek yakında ölecektir.

14. Yüzük, baş ya da orta parmakta taşınmaz.

15. Çokluk "Valla" (Vallahi) diye yemin eden kimse için şunları söylerler:

Valla, Valla!
Başin girsin hollaa (folluk).
Garga sıçsın annına,
Seni de çaarsın banmaya (yemeğe).

[77] Aynı şey, Büyük-Ruslar ve Almanlarda da vardır. Lehliler ise, kulak çınlamasının hangi kulakta olduğu bilinirse, hemen kesildiğine inanırlar. Bulgarlarda da öyledir.

[78] Tırnaklarda ak lekeler konusundaki inanç, bütün dünyada yaygındır. Fransızlara göre, bunlar hamiyet (yurtseverlik, ulusseverlik) belirtisidir, gezi müjdeler; sayıları da gelecek ömür yıllarını, günahların sayısını, sevilen kadınların adedini ya da kadınlarda âşık toplamını belirler.

[79] Kesilen tırnakları öteye-beriye atmamak inancı uluslararasıdır. Ama, kesilen tırnakların ne olacağının açıklaması, her ulusta ayrı ayrıdır. Almanların inancına göre, kesilen tırnaklarla bir gemi yapılacak, bununla şeytan Tanrı'ya karşı savaşıma girişecekmiş. Bu nedenle, şeytanın bu gemiyi inşa edememesi için, tırnaklar atılmadan önce üç parça edilmelidir. XII. yüzyılda yaşamış bir Yahudi yazara, Sogar'a göre; Hz. Âdemin'in Cennet'teyken her yanı tırnakla kaplıymış. Günaha girdikten sonra, tırnaklar vücudundan düşmüş, ancak parmaklarında kalmış. Gagauzlara göre, Âdem ile Havva, ilkin kıllarla kaplıymış. Ancak, günaha girdikten sonra, kendilerini çırılçıplak görünce, ellerini ayıp yerlerine koymuş, başlarını tutmuş, koltuk altları ve pazılarını sıkmışlar da o yüzden buralarda kıllar kalmış.

Güney Britanya'da tırnaklarını cuma günü kesen bir kimsenin şeytanın tırnaklarını uzattığına inanılmaktadır.

16. Birkaç kişi hep aynı yere işememelidir, çünkü kıyamet gününde sidiklerini biribirinden ayıramayacaklardır.

17. İnsan bir kimseye karşı gerinmemelidir, çünkü o kimse hastalanabilir.

18. Bir kör yalnız başına yürüyor, kolayca yönünü buluyorsa, omuzlarına Allah'ın iki koç koyduğu, bunların ona yol gösterdiği söylenir. Ama köre bunu söylemek doğru değildir.

19. Kurtların kemirdiği bir ağacın kazıntılarını şaraba döküp içilirse, insan hemen sarhoş olur.

20. Sağ yana yatmak iyi değildir, çünkü bu omuzda duran melek insanı bırakıp uzaklaşmak zorunda kalır.

21. Kapılar ya da sandıklar çat çat ederse, evden birisinin öleceği söylenir.

22. Uykudan kalkınca insan hemen yüzünü yıkamamalıdır. İşe başladıktan sonra yıkamalıdır.

23. Sabahleyin ilk kez rastladığın adam çalışkansa, işin hayra gidecek; aksi halde şerre gidecektir. Suyla dolu bakraç taşınmasına rastlarsan iyilik, bakraçların boş olduğunu görürsen kötülüktür.

24. Yolunu kurt keserse iyidir, kedi ya da tavşan keserse iyi değildir.

25. Bir papaza rastlarsan, iyilik belirtisi değildir.

26. Bir kimsenin bir yere hareketi sırasında artık geri dönmemesini istersen, ardından taş atmalısın.

27. İki kişi aynı havlu ile silinirse, kavga edeceklerdir.

28. Ekmeği kesmeden önce, alt tarafına bir haç işareti yapmalıdır.

29. Ekmeği tersine tutmamalıdır.

30. Sofradan kalkarken artık parça bırakmak doğru değildir, çünkü kısmet bırakıldığına inanılır. Bırakana: "Kısmetini bırakma!" derler. Bırakılan artıklar bir başkasına verilirse, bununla birlikte kısmetin de verildiği söylenir.

31. Bardaklarda içilmemiş içkiler bırakan kimsenin çocukları "sümüklü" olacaktır, denir.

32. Elinden ekmek ya da kaşık düşerse, konuk gelecektir, denir.

33. Yıkanmamış elle ekmek tutulmaz.

34. Komşuya yemek götürülen sahanla mendil geri alınmaz.

35. Yere tuz dökersen, yarın ahirette bunu göz kapaklarınla toplayacaksın.

36. Perhiz akşamları sofradaki artıkları, bol sütlü olsunlar, diye ineklere verirler.

37. Tavuk ayaklarını kim yerse, yalancı olur.

38. Kışın gökgürültüsü işitilirse, bu, yılın bereketli olmayacağını, ev hayvanlarında ise hastalık çıkacağını gösterir.

39. Ağustos ayının ilk 5 gününde insan denizde yıkanmamalıdır; çünkü, yıkananın vücudu kırmızı, sarı, yeşil vb. gibi çeşitli renkler alırmış.

40. Temiz bir beyaz gömlek ilk kez giyilirken, kötü ruhları kovmak için, etrafa tükürürler.

41. Çamaşır sabunla ancak pazartesi ve perşembe günleri yıkanır. Başka bir gün yıkamak iyi değildir.

42. Evde dirlik-düzenlik olması için Karamanlıca "Panaya'nın düşü" (Meryem'in rüyası) adlı kitap okunmalıdır. Evde balmumu, tereyağı, "ayazma" vb. gibi kutsanmış şeyler bulundurmak da iyidir.

43. Bir kimsenin sık sık hayvanı ölüyorsa, bu evin avlusunda atılmış kafatası bulunduğu sanılır. O vakit dua okumak, bütün eve kutsal sudan serpmek için bir papaz çağrılır.

44. Birisine hayvan satarken acımamalısın, çünkü bu alıcıya hayır getirmez.

45. Bir kimsenin atı çalınırsa, bulunması için kilisede mum yakmalı, çanlar çalınmalı, "ayazma" ile yüzünü-gözünü yıkamalı, bu sudan bir yudum içmelidir. Kimi kadınlar avluda çıkrık çevirirler. O zaman at bulunurmuş.

46. Bir şey çalındığı ya da kaybolduğu vakit Aziz Mina'nın ikonası önünde bir mum yakılırsa, çalınan ya da kaybolan şey bulunur. Kaybolan şey küçük ve çevremizde ise: "Bulun, bulun, pul veririm; bulunmassan, kül veririm" sözleriyle aranır.

47. Bir kimse hırsızdan öç almak isterse, kilisedeki buhurdana bir arpa tanesi bırakır. Tanenin patlaması ile hırsız da patlar. Ama, bu şiddetli cezayı yapmaktan kaçınılır.

48. "İncil" ve "Tevrat"ın tümünü okuyan, pek yakında ölür.

49. Yangının çevreye yayılmasına engel olmak üzere, bir mum yakıp evin önünde bir ikona ile beklemek gerekir.[80]

50. Yangın sırasında ya da şimşek çakıp gök gürlerken, evde ikonaların önünde mum yakılır.

51. İlkyazın şimşekten gök gürültüsü işitilince, demir gibi sapasağlam olmak için, herkes kendi kendine demirle vurur.

52. Yeni ay ilkin görüldüğünde, avuca yüzük vb. gibi altından yapılmış bir nesne alınır.

53. Odalardan toplanan çöpleri atmak doğru değildir, bunları yakmalıdır.

54. Bir delikanlının sevgilisi başka biriyle evlenirse, arkadaşları ona, dişlerini temizlemek için, bir çöp (kürdan) verirken: "Na çivi, dişlerini karıştırmaa" derler.

55. Duman bacadan dosdoğru yukarı çıkarsa, yağmur yağacak, denir.

56. Kargalar grup grup uçarak bağırışırlarsa, yağmur yağacaktır.

57. Sofrayı kaldırmadan önce kalkmak doğru değildir, çünkü boş yeri şeytan doldurur.

58. Aya karşı işenmez.

59. İstenmeyen bir şey üzerine konuşulurken, duymasın diye: "Şeytan kulaana kurşum" denir.

[80] Yangını durdurmak ve söndürmek için Büyük-Ruslarda en ussal (rasyonel) yol, çevresini bir ikona ile dolaşmaktır.Çünkü, ikonalar yangından korunmuş ve esirgenmişlerdir.

Düş Yormaları (Rüya Tâbirleri)

Düşte kendisini köpeklerin ısırdığını gören kimse, bir kavgada dövülecektir. Düşünde ölü gören, çok yaşar. Düğün gören ölür. Yamaç kazarsan öleceksin. Bir kuyudan temiz bir su çıkarırsan, sapasağlam olacaksın. Su bulanık ise, hastalanacaksın. Yılan, hastalık, demektir. Gümüş ya da altın para, senin için iyi şeyler konuşulacak. Ufaklık bakır para, ağlayacaksın. Kız, seni aldatacaklar. Ay ya da güneş, iyiliktir. Düşünde gülen ya da eğlenen, ağlar. Öküz, hastalanacaksın. Al at, başarı. Yağız at; keder, hüzün, kasvet. Köpek, düşman. Yumurta; dedikodu, tatsızlık. Diş çekersen, aileden birisi ölecek. Bir kadın düşünde bir elma görürse, bir çocuk doğuracaktır.

VII. YAZI VE EDEBİYAT

Kültürlü, eğitim ve öğrenim görmüş (tahsilli) bir topluluk olmayan Gagauzların kendilerine özgü bir yazı ve edebiyatı yoktur. Edebiyatları Türk dilinde Rum harfleriyle yazılmış Karamanlıca kitaplardan, yazıları da Yunan harflerinden oluşur.[81] Kitapların içeriği çokluk azizlerin (velilerin, ermişlerin) yaşamöyküsü ya da dualar, sonunda, örneğin Büyük İskender gibi ünlü kişilerin kimi öyküleri üzerinedir. Düşüncelerini, masal ve türkülerini sözel olarak kuşaktan kuşağa geçirirler. Yalnızca bu işlerle uğraşan bir takım adamlar vardır ki, bunlara "okumuşlar" (bilginler) ve "masalcılar" denir. Birinciler sözlü olarak öğütler (nasihatler) verir, gelecek üzerine önbililer (kehanetler), ahlâksal fikirler vb. bunlara benzer şeyler söylerler. İkincilerse, uzun kış gecelerinde bir araya toplanan kimselere masal anlatırlar. Bu gibi adamlar intihar, serüven (macera) vb. gibi buna benzer olağanüstü olaylar karşısında o olayı sonsuzlaştırmak için türkü ya da masallar yaratırlar.

İleride göreceğimiz üzere, Gagauz türkülerinde lirik tür üstün bir durumdadır. Yiğitlik (kahramanlık) türküleri azdır. Çünkü, Gagauzlar kendilerinin ayrı bir ulus topluluğu olduklarını sezseler bile, bir yandan bir Gagauz edebiyatı ile bir Gagauz birliğinin eksikliği, öte yandan hristiyan uluslarla olan dinsel bağları, bütün bunlar, Türkçe konuşmalarına, aynı töre, ahlâk vb. malik ve sahip bulunmalarına karşın, onlara Türk soyunu belirtip göstermek olanağını vermemiştir. Aynı nedenlerden dolayı, çokluk İslâmlığa karşı olan haçlı savaşlarında rol almış olduklarını görürüz. Türküleri arasında kökenleri üzerine saf Gagauz kahramanlık türkülerine pek az rastlamamızın nedenlerinden biri de işte bu kesin olarak belirlenmemiş olan ulusal durumları ile ulusal bir kahramandan yoksun olmalarıdır.

Ancak, bizim ortada varlığını gördüğümüz şey, aralarında yaşadıkları bir ölçüde daha kültürlü başka ulusların etkisiyle değişmiş ya da tersine çevrilmiş bile olsalar, bugüne değin korunmuş olan sayısız atasözleri, bilmeceler,

[81] Kişinev'de oturan, kendisi de bir Gagauz olan başrahip Prof. Mihail Çakır, Gagauz yazısı için Latin harflerini kullanmaktadır.

masallar vb. buna benzer Gagauz yapıtlarıdır. Ne de olsa, bu edebiyat ürünleri Gagauzların çevredeki doğayı anlayışları üzerine olduğu kadar, dünya görüşleri, genel, ahlâksal ve dinsel yaşamları üzerine de bir fikir vermekte, bunları iyi belirtmektedir. Yapıtlar arasında uyaklı (kafiye) ve uyaksız olanlar ile nükteli ve didaktik içerikli bulunanlar da vardır. Ağızdan ağza geçen, bugüne dek korunan bu yapıtların büyük bir bölümü, öbür uluslarınkilerle kıyaslanırsa, Gagauzların bilinen ulusla [Türk ulusuyla. Çeviren] olan yakınlık ve birlikteliğini göstermeye hizmet edebilir. Biçim ve içerik bakımından ilginç oldukları için, bunların oldukça tanınmış olanlarından kimisini burada yayınlıyoruz.

Bu gibi "okumuş"ların Türkçe söyleyip bildirdikleri ahlâk ya da gelecekte olup bitecek şeylerle ilgili önbililer (kehanetler) üzerine kimi düşüncelerini buraya aktarıyoruz:

"İnsan oolu hillebazdır, kimse bilmez onun fendini. O ki kimselere da eylik idersan arada, onnardan koru kendini."

"Moskov batacak, mıskal (nifak) çikacak da sora gene büyüyecek. Bütün dünyaı kaplayacak. Böle bir maarebe (muharebe) olacak ki üç yanında buzaa kanda yüzecek. Bir baltanın sapına dokuz karı tutunacak da deecekler: Tee orda bir kalpaklı adam kalmış."

"Ayıp nedir bilinmeecek. Kız erkekten sakınmayacak. Öle bir binalar olacak ki akıla zarar. Fenalık insanın rahatlını bozacak."

"Masalcılar" bir masal anlatmak istediklerinde çokluk: "Bir vakıtta varmış-yokmuş..." diye söze başlar ve devam ederler.

Bütün ulusların her tür zekâ ve hile oyunlarını söylettikleri birer kahramanı vardır. Böylece, örneğin Türklerin Nasrettin Hoca'sı, eski Yunanlıların Ezop'u, Bulgarların Kurnaz Peter'i (Hitır Petır) vb. vardır.

Gagauzların kahramanı da Kurnaz Köse'dir. Gagauzlar, bedensel herhangi bir kusuru bulunan herkesi "kurnaz" saymaktadır. Bu nedenle, sakal ve bıyığı olmayan bir kimse olarak "Köse" de kurnaz sayılır. Köse, kimi kez Nasrettin Hoca ile yer değişir. Ama, Gagauz masallarının çoğunda Köse adı anılır. İşte, kimi Gagauz masallarını aslındaki söylenişlerini koruyarak veriyoruz. [Kitapta bu metinlerin Bulgarca çevirileri de ayrıca verilmekte ise de biz, Gagauz ağzı ile aramızda esaslı, büyük bir ayrım bulunmadığı, anlaşıl-

ması da çok kolay olduğu için, verilen metinleri bir de İstanbul Türkçesine göre kaydetmeye gerek görmüyoruz. Çeviren]:

1. Bir vakıtta varmış-yokmuş bir Köse, da onun varmış bir oolu. Yolamış Köse oolunu panaira bir inek satsın. Gitmiş çocuk panaira, da o panairda çikmış çocuun önüne kırk Köse, da demişler ona: "Ne getirmişsin bu keçii, be çocuk?" Çocuk da demiş: "O diil keçi, o inektir." Onnar gene demişler: "Keçi." Hepsi demişler: "Keçi." Da keçi erine (yerine) almışlar inee. Gelmiş çocuk eve, anatmış bubasına ve annamış onu aldattıını. Köse pinmiş eşeene ve gitmiş panaira. Yaklaştınayn panaira sokmuş eşeen götüne bir avuç altın. Çıkmış panaira, baksa, o kırk Köse gezerler panairda. Gideer onnarın yanında, da urmuş iki kamçık eşee. Eşek yatmış, bulaşmış altın sıçmaa. Açan sıçmış o bir pança altını, demiş eşeye: "Kalk." Eşek kalkmış. Görmüş o Köse'ler bu eşeee böyle, gitmişler, tutunmuşlar çocaa: "Sat bize bu eşeênı, ne kadar onun paası?" O da demiş: "Onun paası bir demirli (şinik) altın, onu günde on kere doyurâna, on kere altın sıçar." Onnar da demişler: "O bizim için, kırk kişie harçlık çıkaracak." Uzlaşmışlar, vermişlêr bir demirli altın, almışlar eşeê, da sormuşlar: "Neynan doyurêsin?" O da demiş: "Akşama koyun önüne bir demirli boyday, bir vedra (kova) da su." Götürmüşlêr eşeê evê, baalamışlar dama, koymuşlar önüne bir buçuk demirli boyday, iki vedra da su. Emiş eşek boodai, içmiş suyu, ikılmış (yıkılmış), patlamış, ölmüş. Eşeên dört bacaa nalanmışmış. Kapuda varmış bir delik. Sabalein kalkmışlar Köse'ler. Gitmiş biri, savaşmış açmaâ, kapu açılmayor. Bakmış delikten nalları yalabırmış (parlamak). Geleyor kaçarak (koşarak) içeri de deer: "Örüyün (yürüyün)! Dam dolmuş altınnan, açılmayor kapu." Açan gitmişler da bakmışlar, eşeê buluyorlar ölü. Da demişler: "Biz de ineê aldık keçi paasına, ama o da bize domlattı" (aldattı).

2. Bir vakıtta varmış-yokmuş bir kövlü, da onun evi yol üstünde imiş. Bütün yolcular onun evine musafirlee konarmışlar. Bir akşam musafirlee konmuş bir zengin genç çocuk. O akşam da ev sahibinin kızı dovmuş. O vakıtlarda da, dovmasınnan bir uşak, onun yazgısı bir seslan bildirilirmiş. Çocuk işitmiş yanıbaşında olan odadan ki, bu dovan kız uşaan bahtı orda olan musafirdir dei. Çocuk işittiinde bunu, şaşmış, nasıl öyle zengin olsun da bir fukaarenin kızını alsın! Ertesi günü erken kalkıp, usulan alır uşaa anasının yanından da, atıp keremitlee, kendi kaip olur.

Ertesi günü uşaa ararlar, da bulup keremitlikte indirirler.Uşaan tenine (etine, vücuduna) giren enkseri (çivi) çıkarırlar da yarasını ilâçlarlar. Çok

seneler geçer. Çocuk unuduyor uşaa; uşak gene hiç bilmeor çocuu. Çocuk yaşlı, hem zengin olduuna, çok erken istemişler onu güvee yapsınnar, ama çocuk kabul etmemiş.

Kövün birinden geçerken gitmiş horoya (bir tür oyun). Orda gözüne girmiş bir kız da, ona bakmış da, bakışları karşılaşmış. Kız horoyu bıraar da gider uzaktan ona baksın. Çocuk horodan dönmesinan, yolar dönürcü kıza. Babası, hem anası kabul edip, sorarlar kıza da. Kız karşılık vermemiş da ondan annarlar kızın istekliini. Çok bir namlan oluyor onnarın düünleri. Bir hafta sürmüş düün. Çok emekler (yemek), hem bakşişler daadılmış. Bütün etraftan pehlivanlar çıırılmış, hem koşular olmuş. Tatlı, hem muabetli senelerlan yaşamışlar.

Bir gün karısı iç gömleeni deyiştirirken kocası giriyor odaya da onun teninde bir nişan görüp, sorayor sebebini. O vakıt karısı annatırıyor ki, uşakka musafirin biri onu atayor keremitlee de bir enkser batayor onun tenine. O vakıt kucaklayor karısını ve anadıp olanı, deyor: "Allah kime ne yazdıyse olsun, o olur. Münkâni (mümkünü) yoktur kimse yazgıı saptırmaya."

3. Nastradın Hoca bir kere isteyor komşusundan veêrsin ona kazanını, su kaynatmaya. Komşusu veêrmiş kazanı da Nastradın Hoca işini bitirdikten soora döndürüor kazanı gerie, bir da küçük kazancık bile (ile, birlikte). Komşusu sorayor: "Nedir bu küçük kazan?" O da ona deyor: "Kazan yavruladı da o onun yavrusu." Komşusu kabul eder iki kazanı: bir küçük, bir da büyük. Birkaç günden sora Nastradın Hoca gyene vereor kazanı. Geçeor birkaç gün, Nastradın Hoca döndürmeor kazanı. En bitkide saabisi gideor sorsun, ne oldu kazan. Nastradın Hoca deor ki, kazan öldü. –Taacip şey! demiş, hiç kazan ölür mü? –O hani yavrulayor, ölmez mi? deor buna Nastradın Hoca.

4. Filipo padişahın uşaa yokmuş ve çok acızlanırmış (şikâyet), neyçin yokmuş kime braksın tahtını. O memnekette (memleket) da varmış bir çok okumuş ve maalimatlı (malûmat) adam, Aristodeli adında. Olimpiyada, Filipo'nun karısı, da çok kahır edermiş uşaa olmadıından. Bir gün çaarıyor Aristodelii de sorayor ona, ne yapsın uşaa olsun dey. O da ona demiş, soraim Amon Allah'ına, da sana cevap getiririm. Olimpiyada çok sevinir ve yolayor Aritodelii çok başişlarlan. Ertesi günü Aristoteli geliyor ve ona deor ki, bu gece senin yanına Amon Allah gelecek, sakın korkmayasın. Kabul et onu yanına o gece kalsın.

Aristoteli teptil oluyor ve yarı gece Amon Allah'ı gibi Olimpiyada'nın yanına varıyor. Çok geçmeor, Olimpiyada gebe kalıyor ve dokuz aydan sora bir da çocuk oluyor. Çok büyük sevinçlik eve gelior ve çocuun adını Aleksandro (İskender) koyolar.

Olimpiyada çocuuna ei (iyi) terbie ve maalemat versin dei, çıırıyor o daskalo (öğretmen) Aritotelii. Aritoteli ona övredior her bir maalimatı. Bir bülür (billûr) sandıın çine onu koyup indirior denizin dibine, görsün dei orada balıkları da, onnardan övrensin nasıl maarebe (muharebe) olur ve nasıl kalabalık kumanda olur.

Bir gün Aleksandro gezinirkan daskalosunnan, bir yarın yanında, sormuş ona: "Daskale, sen o kadar hani biliorsun, söyle bana senin ecelin nedendir?" O da ona karşılık vermiş: "Benim ecelim benim çocuumdandır" demiş. "O beni öldürecek." Aleksandro bunu işittiinde, o takika itiyor Aritotelii ve o da paldır-küldür düşeor yardan aşaa, yarı ölü!.. Etiştirior Aleksandro da gideor onun yanına ve deor: "Gördün mü seni kim öldürdü?". –"İşte sensin ya benim çocuum!" deor buna. Aleksandro şaştıından bu lâfa, Aristoteli ona deor: "Git, anana söyle, kaynatsın sana bir yumurta ve ne vakıt yumurtai tekerleecek iki elinin arasında soosun dei, sık iki ellerini yumurtaylan ve sor söylesin kimdir senin haslı (asıl) baban." Aleksandro yapayor daskalosunun dediini ve tamam anası yumurtai tekerlerkan sıkayor bunun ellerini ve sorayor söylesin kimdir onun babası. Anası baştan demiş Filipo, fakat gördüünde ki, brakmayor yanan ellerini, mecbur olmuş söylesin, Aristotelidir dei. Aleksandro annayor, kim olduunu babası da onun ölüsünü büük saltanatlan kaldırıyor.

5. Bir vakıtta Hristozu (İsa) istavroş etikten soora, Panaya (Meryem) hastalanmış. Herkes hastaya getirirmiş çorba ve ne de başka olursa. Kaplumbuba da hazırlamış çorba Panaya'ya ve sahanı sırtına koyup götürmüş. O vakıt, kaplumbuba çıplakmış, kurbaa gibi. Getirirken çorbai, tamam kapudan içeri girerkan kapunun eşiine kaplumbaa, köstekleniyor ve çorba sahandan dökülüyor. Panaya gördüünde bunu hoşuna gelmiş da gülmüş. O vakıt Panaya ona demiş: "Hadi yaptıın çorbanın teknesi sırtında olsun, yastacı (yassı ağaç) da göğsünde olsun." O vaktan beri kaplumbaa kapanmış çetin kabuâ.

6. Bir vakıtta varmış-yokmuş bir padişah ve o istemiş ülkesini gezmee. Gitmiş, gitmiş, uzaktan görmüş bir dere ve derenin kenarında görmüş bir

uzun beyaz sakallı adam, oturmuş ve makas elinde bir şey kesermiş. Yaklaşmış buna da sormuş ne yapayor.

— İnsannarın kısmetini kesip, derenin akıntısına atayorum, demiş.

— Acaip! demiş padişah. E, benim da kızımın kısmetine baksan a.

Padişahın hep gene bir kızı varmış.

— Şindi onun bahtını kestim ve akıntıya brakdım, karşılık vermiş ihtiyar. O da gene Allah'mış.

— E, nedir bahtı benim kızımın?

— Tee o karşiki daada keçileri güden çobandır onun bahtı.

Padişaha acaip gelmiş bu lâf ve gidip o çobanın yanına sormuş ona, kaç altın isteor, satsın ona keçilerini. Çoban kail olmadıından satsın keçileri, padişah vermiş ona bir kese altın, salt (sadece) götürsün dei bir mehtup (mektup) padişahın vezirine, memnekete. Çoban kabul etmiş ve padişah kalmış keçileri gütsün, o gelincaa (gelinceye dek) padişah gene mehtuba yazmış: "Bu mehtubu getireni öldürün ve benim geldiimde izi bile kalmasın."

Çoban mehtubu koynuna koyup erişiyor padişahın taht erine ve orgun (yorgun) olduundan, yatıyor padişahın sarayına karşı bulunan bir aaç altında. Padişahın gene kızı pencereden seir ederken, görüor çobanı ve onu beenior. Koynunda olan mehtup da gözükürmüş. Padişahın kızı istemiş annasın ne yazayor o mehtupta, da yollamış bir halaik alsın o mehtubu da getirsin ona. Anamasında mehtubun yazdıını, acımış ve yazmış başka bir mehtup deerek: "Bu mehtubu getireni ikain (yıkayın), paklain, giydirin eni (yeni) rubaylan ve ben gelincaa evlendirin benim kızımnan." Bu mehtubu yollaor halainnan vezire. Vezir şaşıp kalıor yazdına, fakat padişahın emrini icra etmesin olmaz. Yazdıını icra edeor. Bu aralıkta padişah döneor. Uzaktan işidior zurna ve daul da sorayor nedir?

— Padişahın kızının düünü oluyor, deorlar. Padişah şaşaor ve sorayor vezirine sebebini. O da ona gösterior mehtubu. Padişah annayor (anlıyor) işin aslısını ve hatırına gelior o ihtiyarın söyledii, fakat verior bir mehtup daha karanlıktan erken götürsün mehtubu mum dökücüe. Ona gene sımarlayor (ısmarlıyor) erken yarın kimi yollarsam, kapuyu açmasından, tutup o sahat (saat) atın mum kazanının içine.

Ertesi günü çoban erken kalkayor mehtubu götürsün dei. Fakat onun karısı brakmayor, deerek, beklesin kem saatlar oturuşunnar. Sora tamam kalkayor gitsin, yapayor ona bir kaave (kahve). Böleliklan vakıt geçeor. Padişah annasın dei ne oldu, dayanamayor ve gideor çobandan eveli mumhanee ve kapuyu açmasınnan kavraip onu kazana atayorlar ve beyan oluyor ki: "Yazılan çözülmez ve kim elin kuyusunu kazarsa, kendi düşer içine."

GAGAUZ ATASÖZLERİ VE DEYİMLERİ

[Kitabın aslında 102 atasözü vardır. Biz bu sayıyı, başka kaynaklardan da yararlanarak, 800'e çıkarabildik. Çeviren.]

— A —

1. Acı patlacanı (patlıcan) kıra(ğ)ı haşlamaz.
2. Aç ayı oyun oynamaz.
3. Aç gözünü, uyandır canını.
4. Aç ta(v)uk, düşünde yem görür.
5. Aç, tokuna diil (değil) kafadar.
   (Benzeri: Tok, açı annamaz/anlamaz.)
6. Aç yat, dinç kalk.
7. Açlık, ayıya oyun ö(ğ)retir.
8. Adanmış be(y)girin a(ğ)zına bakmazlar.
9. Adı da battı.
10. Afiyetler olsun!
11. A(ğ)alık vermekle olur.
12. A(ğ)ır ol da Molla desinler.
13. A(ğ)lamayan (susan) uşa(ğ)a (çocuğa) meme vermezler.
14. A(ğ)latma bir kimsenin uşa(ğ)ını (çocuğunu), düşün kendininkileri de.
15. Ahtsız kayıl (kail) olma!
16. Akacak kan damarda (başta) durmaz.
17. Akıl (veren) çok, para (veren) yok.

18. Akıl yapar, kafa çeker.
19. Akılsız başın za(h)metini ayak çeker.
20. Akşam hayır (hayırlı) olsun!
21. Akşamki öfkeyi sabaha b(ı)rak, akşamki işi sabaha b(ı)rakma!
22. Alan bir günah, kaybeden bin günah.
23. Alat (acele) giden, geç kalır.
24. Alat (acele) işe, şeytan karışır.
25. Alatlama (acele etme) dişlen, alatla işlen.
26. Âlemin bayramında keyiflenme (çöplenme)!
27. Âlemin kapusunu (v)urma parmaklan, senin kafanı (v)ururlar tokmaklan.
28. Âlemin ta(v)u(ğ)u kaz görünür.
29. Âlemle sırada olma!
30. Alışık mayınun, kamçı istemez.
31. Allah doyursun!
32. Allah insan toplarmış.
33. Allah manda boynuzu da verse insana, gene taşıyacak.
34. Allah razı olsun!
35. Alma (elma), fidanından ırak (uzak) düşmez.
36. Almanın (elma) iyisini domuzlar yer.
37. Altın adını gümüşleme!
    (Benzeri: Altın adını gümüş yapma!)
38. Altmış, işi bitmiş.
39. Ambarda sıçan aç kalmaz.
40. Âmin, sandık doldurmeer (doldurmuyor).
41. Anasına bak, danasını al!
42. Anaya kendi boynuzu a(ğ)ır gelmeer (gelmiyor).
43. Andın köpe(ğ)i, kap sopayı!
44. Anlatma masal!
45. Anlayan turp yesin!
46. Anlayana sivrisinek sazdır, anlamayana da(v)ul-zurna azdır.

47. Annısında (alnında) yazılı.
48. Araba devrilince, yolu gösteren çoktur.
49. Araba, tekerleksiz olmaz.
50. Arama i(ğ)neyi samanlık içinde!
51. Ardı kesildi.
52. Ârif duşman, ahmak dosttan taa (daha) iyi.
53. Ârif eder, ahmak umut çeker.
54. Arkadaş, paradan taa (daha) pa(h)alıdır.
55. Arkalı köpek, kurdu bo(ğ)ar.
56. Arkası var.
57. Armut, dalından (ağacından) uzak düşmez.
58. Arpa suyu (bira).
59. Arta kalsın onun aşı da, başı da.
60. Artmadan etmez.
61. Aslanın yanında, kedi kuyru(ğ)u kıpırdamaz.
62. Aşk olsun becerene, ya(ğ)lı kuyruk tutana!
63. At ölse (ölürse), (y)emden ölsün.
64. Ateş düştü(ğ)ü (y)eri yakar (yerde yanar).
65. Ateş etmeden, tütün (duman) çıkmaz.
66. Ateş saça(ğ)ı sardıktan sora.
67. Atlar itişir, eşekler çeker.
68. Atma kaba(h)atı bir kimseye!
69. Atma kabu(ğ)u, olsun torbada.
70. Attan indi, eşe(ğ)e bindi.
71. Attım bir taş yamaca, (v)urdum bir kuş alaca.
72. Avantadan kimse ölmez.
73. Avlu örenlere pardı (çalı) taşıma!
74. Ayı, severken enci(ğ)ini (yavrusunu) öldürmüş.
75. Ayıdan kork, bokundan korkma!
76. Ayın medarı (yolu) topra(ğ)ın (yerin) dolayında.

77. Ayıyı (v)urmadan, derisini satına!
78. Az gittim, uz gittim.
79. Az kaldı, maraz kaldı.
80. Az kısmet, çok olmaz.
81. Az olsun, ama uz olsun!
82. Aza kanaat etmeer (etmiyor).

— B —

83. –Baba, bir hırsız tuttum! –Al da gel. –Gelmeer (gelmiyor). –B(ı)rak da gel! –B(ı)rakmeer (bırakmıyor).
84. –Baba, deve bir akça! –B(ı)rak da gel. –Baba, deve bin akça! –Al da gel.
85. Baba hakı (hakkı).
86. Babandan başka ihtiyar, kapında bakma!
87. Baca tütünsüz (dumansız) olmaz.
88. Ba(ğ) istemez dua, ister kazma.
89. Ba(ğ)ışlı işi kötülemezler.
90. Ba(ğ)lı popaz (papaz) kavga yapmaz.
91. Bak bana bir gözlen, bakayım sana iki gözlen.
92. Bakma, nice koyun (buzağı) (y)eşil (yeni) tokada (kapıya) bakar.
93. Balı tutan, parma(ğ)ını yalar.
94. Balık, bulanık suda tutulur.
95. Balık, kafadan (baştan) kokar.
96. Balık kava(ğ)a çıktıynan (çıkınca).
97. Baltada var, sapta da var.
98. Bana bak, gözüme bakma!
99. Bana de(ğ)meyen yılan, bin yıl yaşasın.
100. Başım kalbur oldu.
101. Başını serinde tut, ayaklarını sıcakta!
102. Başkasına kazma kuyu, düşmeyesin onun içine kendin.
103. Başladı(ğ)ın iş, yarım kalmaz.

104. Baştan hesap, sonra kasap.

105. Batak olsun, kurba(ğ)a bulunur.

106. Bayır bayırlan buluşmaz, ama adam adamnan (adamla) buluşur.

107. Bayır islâ (iyi) kısaykan, dü(ğ)ünse uzunkana.

108. Bayramdan sonra kınayı kıçına sür (sok)!

109. Ben dam dedim ya, sen kapısını bul!

110. Ben gelirken, sen giderdin.

111. Ben ona diyorum: "Hadımım", o bana soruyor: "Kaç uşa(ğ)ın (çocuğun) var?"

112. Ben sana göstereyim samanlı(ğ)ı, sen bul kapısını.

113. Ben sana sö(y)lerim kızca(ğ)ızım, sen dinle gelinci(ğ)im.

114. Ben yarime gül demem, gülün ömrü az olur.

115. Bereket, verenin.

116. Bereketli olsun!

117. Besle gargayı (kargayı), gözünü çıkarsın.

118. Beterden beter var.

119. Be(y)gir dört ayak üstünde, o da kösteklenir.

120. Beylik çeşmesinden geç de suyundan içme!

121. Beysiz kovan, kocasız karı.

122. Bıçak kayrı (gayri) kemi(ğ)e dayandı.

123. Bıçak yarası onulur, dil yarası onulmaz.

124. B(ı)rak sarhoşu, kendi yıkılsın.

125. B(ı)rak şakayı!

126. B(ı)rakmış tavada, arar havada.

127. Bıyık altından gülme.

128. Bin dostun varsa, azdır; bir duşmanın varsa, çoktur.

129. Bir akıl, yaza mı, kışa mı?

130. Bir araba, bir de angıçlı (ufak) taliga.

131. Bir aya(ğ)ı mezarda, bir ayaannan (ayağıyla) mezar içinde (ya da: bir aya(ğ)ı mezara sarkar).

132. Bir çiçek yazı yapmeer (yapmıyor).

133. Bir çuval inciri bombok ettiniz.
134. Bir (h)amurdan olma.
135. Bir inat, bir masat.
136. Bir kaşık suda bu(ğ)ultma (boğma).
137. Bir kazı(ğ)ı bile yok.
138. Bir kere varmış, bir kere yokmuş.
(Bizde: Bir varmış, bir yokmuş.)
139. Bir kula(ğ)ımdan girdi, öbüründen de çıktı.
140. Bir sı(ğ)ırcık hava diiştirmeer (değiştirmiyor).
141. Bir taşla duvar olmaz.
142. Bir tutam ot, deveyi yardan aşa(ğ)ı indirir.
143. Bir uşak (çocuk), hiç uşak; iki uşak, biri Allah'ın, biri senin.
144. Bir vakıt varmış, bir vakıt yokmuş.
(Bizde: Bir varmış, bir yokmuş.)
145. Biri ölmeden, öbürüne yer kalmaz.
146. Biri yapar, bini çeker.
147. Bitmedi bostan, olmadı karpuz.
148. Biz, çuvala sıymaz (sığmaz).
149. Bize gelen, bize benzer.
150. Bizim horu (adamlar, kalabalık), bü(y)ük pergel.
151. Boboçları (pilicleri) güzün sayarlar.
152. Bo(ğ)ulan tutunur samandan da
153. Bo(ğ)ultma bir kimseyi bir kaşık su içinde.
154. Bok altında kalırım, laf altında kalmam.
155. Bol kesenin harcaması da boldan.
(Bol keseden yaşama!)
156. Borcun yoksa, kefil ol; işin yoksa, şahit ol!
157. Boş laf, torbaya girmez.
158. Boş samanlık, kiremit istemez.
159. Boynuz, öküze a(ğ)ır gelmez.
160. Bozma arpayı kazlara, (h)açan ot dizden.

161. Bozma dostlu(ğ)u bir kimseylen.

162. Bö(y)le kafayı kırk sene okutsan, gene anlamaz.

163. Bu dünya, yalan dünyası, etme bulma dünyası.

164. Bu dünyada zordan zordur, boş kafa doldurmak.

165. Budalalık etme!

166. Bulgur bulamaç olsun, gönül geniş olsun!

167. Bulunsa örs, hem çekiç arasında.

168. Buruk meşeyi ateş doorudur (doğrultur).

169. Buyur, buyur, sakınma; geri ol, sokulma!

170. Buyur, sakınma; çingene gibi, sokulma!

171. Büünkü (bugünkü) işi, yarına b(ı)rakma!

172. Büünkü yımırta taa ii (bugünkü yumurta daha iyi) yarınkı kazdan.

— C —

173. Can, bo(ğ)azdan gelir.

174. Can çıkar, huy çıkmaz.

175. Can, tırnak altında durur.

176. Canavar koyunnara takındı (Kurt koyunlara dadandı).

177. Cebimde de(ğ)il de çıkarayım onu.

178. Cömert gölmeini (gömleğini) de âleme verir, sıkı kar-kışında vermez.

179. Cömertlik islâ (iyi), bakı(l)dı(ğ)ında.

180. Cumanın gelişi, perşembeden beyan olur.

181. Cümbüş lafı, yaş (gözyaşı) çıkartır.

182. Cümle kolay zorlukta.

— Ç —

183. Çabuk hırsız, ev sahibini tutar.

184. Çalılık, yabanı (kurt) yuvası.

185. Çalışan yabanı (kurt), mahrum kalmaz.

186. Çalışkan kula, Allah yardım eder.

187. Çalışmayan (y)imez.

188. Çamur varsa, (h)amur da var.
189. Çarşamba karısı.
190. Çarşı ekme(ğ)i ile köpek doymaz.
191. Ça(v)uşköy, al başını da sa(v)uş köy.
192. Çekemeyen, dört koşsun.
193. Çeketmesi (başlaması) zor.
194. Çekettirilmiş (başlanmış) işi başar.
195. Çekişe çekişe pazarlık, güle güle para.
196. Çeşni çeşni (çeşit çeşit) ba(ğ)lar başını.
197. Çılk oban (burgaç), şeytan panayırı.
198. Çimşirik (şimşek) çakmasa, gök gürlemeyecek.
199. Çingenenin pırasası, sabaha dayanmaz.
200. Çivi çiviyi kaker (kakar, çakar).
201. Çizmeci çizmesiz gezer.
202. Çobandan padişah olur mu? A(ğ)açtan maşa olur mu?
203. Ço(ğ)u arayan, azı da kaybeder.
204. Ço(ğ)u geçti, azı kaldı.
205. Çok biler diil (bilir değil) çok yaşayan, ama çok gören.
206. Çok dolaşan, tez gelir.
207. Çok gezen, çok biler (bilir).
208. Çok gezen çok bilmez, çok çeken çok biler (bilir).
209. Çok gezmiş, çok görmüş, çok şey ö(ğ)renmiş.
210. Çok gitti kiliseye, bu da gitsin camiye (manastıra).
211. Çok gün a(ğ)lamanın, bir gün gülmesi de var.
212. Çok kâr, çok zarar.
213. Çok kazık atlayanın biri girer kıçına.
214. Çok laf, de(ğ)irmende olur.
215. Çok mal, göz çıkarmaz.
216. Çok nânka (dadı), çok belâ.
(Bizdeki karşılıkları: Horozu çok olan köyde, sabah geç olur. İki kaptan bir gemiyi batırır.)

217. Çok şükür!

218. Çok tamah, çok zarar.

219. Çok yıllara!

220. Çorap sökü(ğ)ü gibi.

221. Çorbacıya (zengine) horozlar da yımırta (yumurta) taşır.

222. Çürük taftaya (tahtaya) basma!

223. Çürüksüz mal olmaz.

— D —

224. Da(ğ)da gezen, kurda da çatacak, ayıya da çatacak.

225. Dalayan köpek, aradı(ğ)ını bulur.

226. Daldan dala selâmet!

227. Damna (damla) ne kadar küçük, ama deler taşı.

228. Damnaya (damlaya) damnaya göl olur.

229 Datmadan (tatmadan) acıdan, bilmeycen (bilmeyeceksin) ne tatlı da.

230. Da(v)ulda toz arama!

231. Da(v)ulun sesi, ıraktan (uzaktan) sadalı (hoş) işitilir.

232. Değil bir çiten malay (mısır ekmeği) yeme(ğ)i var.

233. Değil hepsi altın, ne yalabır (parlar).

234. Deli kıza her gün bayram.

235. Demir, sıcakkan dö(v)ülür.

236. Denizdeki balı(ğ)ın panayırlı(ğ)ı (pazarlığı) olmaz.

237. Denize düşen, (y)ılana sarılır (samana tutunur).

238. Denizi geçtik, derede bo(ğ)ulaca(ğ)ız.

239. Derdime derman olur musun sen?

240. Derici, sevdi(ğ)i deriyi (y)erden (y)ere (v)urur.

241. Dert derde uymaz.

242. Dışarısı forma, içerisini sorma!

243. Dibine darı mı ekecen (ekeceksin)?

244. Diiştirme beegiri (beygiri, atı) eşe(ğ)e, keçi(y)i de kaza.

245. Dil kemiksiz(dir).

246. Dil, kira istemez.

247. Diş etinnen karnı doymaz. (Diş etiyle karın doymaz.).

248. Divan durmak.

249. Dokuz kurda bir hurda.

250. Dolaşan tez gider (gelir).

251. Dolu kısmetlen, nicel (nasıl ki) kurba(ğ)a saçlan.

252. Dolu (v)urdu, ö(y)le oldu.

253. Doluya karşı geldik.

254. Dostlar üç çeşittir: para dostu, karı dostu, halis dostu.

255. Dostluk paradan taa (daha) pa(h)alı.

256. Dostluk, zor zamanda beyan olur.
(Benzeri: Dost, hem kardaş zorlukta tanınırlar.)

257. Dökülen kap dolmaz.

258. Dört gözlen bakma!

259. Duraca(ğ)ından, yürümek taa (daha) iyidir.

260. Du(v)arların da var kula(ğ)ı.

261. Dünkü günü arama!

262. Dünya bir gemidir: akıl (y)elkendir, fikir dümendir, kullan kendini, göreyim seni..

263. Dünya dünya, felek dünya; kimisine elek, kimisine felek.

264. Dünya dünya, yalan dünya.

265. Dünya merdiven merdiven, biri iner, biri biner.

266. Dünya yansa, hasırı yanmaz.

267. Dünya dii (değil) bir kısa kuyruklu köpek ya!

268. Düş de göreyim dostlarını.

269. Düşenin dostu olmaz.

270. Düşmeyen, kalkmayan bir Allah'tır.

271. Düü (döv) demiri kızgınkan.

272. Düünür (dövünür) bir balık gibi.

— E —

273. Eden bulur, etmeyen bulmaz.

274. Eden kendine eder.

275. E(ğ)er becerme(z)sen, kafasız kalacan (kalacaksın).

276. E(ğ)ri a(ğ)aç do(ğ)rulur, ama e(ğ)ri insan do(ğ)rulmaz.

277. E(ğ)ri oturalım, do(ğ)ru konuşalım.

278. E(ğ)riden do(ğ)ru olmaz.

279. Ekme(ğ)in katı(ğ)ı açlıktır.

280. Ekmek elden, su gölden.

281. El, eli yıkar.

282. Elli, belli. (Benzeri: Elli, yeri belli.)

283. Erbap ol, pilâv ye!

284. Eski dost düşman olmaz, olsa da yakışmaz.

285. Eski köyde yeni âdet çıkarma!

286. Eşek ol, semer takacak çok.

287. Eşek şakası. (Benzeri: Keskin şaka.)

288. Et, tırnaktan ayrılmaz.

289. Etme, bulma dünyası.

290. Ev karısız, adam parasız, ateşe yansın!

291. Ev sahibinin işine karışma!

292. Evdeki hesap, çarşıya uymaz.

293. Evin tokkan, iş iisilir (eksilir).

— F —

294. Faizçiye ödünçleme(ğ)e gitme!

295. Fal taşı gibi.

296. Fayda, nice (nasıl ki) papazın rasasından (cübbesinden).

297. Faydasız koyunu, kurtlar yesin.

298. Fena birnik (tahsildar, Bulgarca) bir öküz satar, islâh (iyi) birnik iki öküz satar.

299. Fena insandan ne iyilik beklersin?

300. Fena kancık (dişi köpek), ev bekler.

301. Fena karı, arabana binmesin.

302. Fena olmadan, iyi olmaz.

303. Fenanın sonu, iyi olacak.

304. Ferece (ferace) saklamaz güzellii (güzelliği).

305. Fidannarın (fidanların) beterinden da(ğ)ı (ormanı) deneme.

306. Fukaralık maskaralık.

— G —

307. Garga (karga) bok yemekten, deniz mundar (murdar, pis) olmaz.

308. Garga (karga) garganın gözünü çıkarmaz.

309. Gâvur aklına gelir ya kaçarkan, ya sıçarkan.

310. Gecenin gözü yoktur.

311. Gecenin işi, gündüzün maskarası.

312. Geç (gelen) musafirlere kemik (y)imek, bulaşık içmek.

313. Geç gelene ya so(ğ)an, ya süven (sopa).
(Benzeri: Geç kalana ya sovan, ya süven).

314. Geçme kalburdan da, elekten de.

315. Gelece(ğ)i varsa, görece(ğ)i de olacak.

316. Gelece(ğ)inden gelmeyece(ğ)i taa (daha) iyidir.

317. Gelen, gideni andırır.

318. Gelene hoş geldin, gidene u(ğ)urlar olsun!

319. Gelmiş, görmüş, gitmiş.

320. Gençlere bordey (samanlık) da bina (saray).

321. Gökte (y)ıldız ellidir, ellisi de bellidir.

322. Görmeden dereyi, suama (sıvama) paçalarnı (paçalarını).

323. Göz görür (bakar), can çeker.

324. Gözlerin akaydı! (ilenç).

325. Gözüken köye kılavuz istemez.

326. Gülme komşuna, gelir başına.

327. Gülü seven, dikeni de sever.

328. Gün, sabahtan belli olur.

329. Gündüz a(ğ)zını kapa, gece kapını kilitle!

330. Güzele bakmak sevaptır (hayırdır).

— H —

331. (H)açan büyüyecek a(v)ucumda saç. (Avcumda saç çıktığı zaman.)

332. (H)açan kurba(ğ)ada saç büyüyecek. (Ne zaman kurbağada saç çıkarsa.)

333. (H)açan yok amazçı (eleverici), kavga da yok.

334. Hak, hakkı bulur.

335. Hak haksa, hak yerini bulsun!

336. Hak yolunu b(ı)rakma!

(Benzeri: Hak yolundan çıkma!)

337. Halk bilgisi (folklor).

338. Haram geldi, haram gitti.

339. Haram, helâli de getirir.

340. Haram olsun!

341. Harın (dikbaşlı, huysuz) beegirin (beygirin, atın) geri çıkınması, yılmada fayda.

342.Hasırdan zi(y)ade ayaklarını uzatma!

343. Hasta, döşekte düzelir.

344. Hastaya ilâç sorma!

345. Haşlanmış sütlen, üfleer (üflüyor) suya da.

346. Hatadır, demez.

347. Hatır için çi(ğ) ta(v)uk yenir.

348. Hatırım kaldı.

349. Hatırınız için.

350. Hava uymazsa sana, sen havaya uyacaksın.

351. Havaya göre (y)elken kaldıracaksın.

352. Hayır (hayırlı) olsun!

353. Hayırsızı dibinde kalır.

354. Haylaz, yürüyüşünden anlaşılır.

355. Haylaza iş sö(y)le, sana marifet ö(ğ)retsin.

356. Haylazlı(ğ)ı ondan bü(y)ük.
(Benzeri: Haylazlı(ğ)ı taa (daha) ileri duumuş (doğmuş).

357. Hayvanın Allah'ı insandır.

358. Hayvanın budalası, çekici (taşımacı) olur.

359. Hayvanın da eşi, insanın da eşi var.

360. Hayvanın kararı yok.

361. Helâl olsun!

362. Henez (henüz) basmış on dört yaşına.

363. Hepsi bir kalupta (kalıpta).

364. Hepsi olacak, sade kösede bıyık bitmeyecek.

365. Hepsi sinekler bal yapmeer (yapmaz).

366. Hepsi uçan kuşlar inmez.

367. Her bir a(ğ)açtan düdük olmaz.

368. Her bir arı, bal yapmaz.

369. Her bir çı(ğ)ırtmacı (çalgıcı) kendi başına çalar.

370. Her bir horoz, kendi boklu(ğ)unda öter.

371. Her bir koyun, kendi aya(ğ)ından (bacağından) asılır.

372. Her bir kuş, çalmasından (çalgısından) tanınır.

373. Her bir kuş, kendi dilinden kaybeder (yok olur, ölür).

374. Her gün popaz (papaz) ya(ğ)lı (y)imez.

375. Her (y)erde islâ (iyi), nerde biz yokuz.

376. Herkes bildi(ğ)inden geri kalmasın!

377. Herkes derdiyle, de(ğ)irmenci de bendiyle (suyuyla).

378. Herkes evine (yerine), sıçan da deli(ğ)ine.

379. Herkes kendini be(ğ)enir.

380. Herkesin kantarı belinde.

381. Herkesin malı, başı ucunda dursun!

382. Hesabı bilmeyen kasap, g..üne girer masat.

383. Hop deyince, dere atlanmeer (atlanmıyor).

384. Horoz akıllı (deli, anlamına).

385. Horozsuz da sabah olur.

386. Hoş-beş etme.

387. Hoş buluştuk (bulduk).

388. Hoş geldiniz!

— I —

389. Irzlıya dokun da geç, ırzsızdan sakın da geç.

390. Islak, ya(ğ)murdan korkmaz.

391. Ismarlamaktan hacı-hoca olmaz.
(Benzeri: Ismarlama hacı-hoca olmaz.)

— İ —

392. İçme be arkadaş, sarfoş (sarhoş) olursun, saat beşten sora pişman olursun.

393. İhtiyarlık köpeklik.

394. İki cambaz, bir ipte oynamaz.

395. İki gönül bir olunca, samanlık saray olur.

396. İki kapıya bakan köpek, aç kalır.

397. İki karpuz bir koltukta taşınmaz (koltuğa sığmaz).

398. İki tauşan (tavşan) birden tutulmaz.

399. İlaç için de kalmadı.
(Benzeri: Hiç ilaç için de yok.)

400. İleri gidersen süser, geri kalırsan teper.

401. İlk kısmet kısmettir.

402. İne(ğ)in bile bir dili vardır, ama çok nadir konuşur.

403. İnsan ihtiyarlar, (y)ürek ihtiyarlamaz.

404. İnsan insana düşmandır.

405. İnsan konuşa konuşa, hayvan koklaşa koklaşa.

406. İnsan ölür, borç ölmez.

407. İnsan üşenirken (y)ürüme(ğ)e, doyamaz kaçma(ğ)a.

408. İnsanın alacası içindedir, hayvanın alacası dışındadır.

409. İnsanın gözü doymaz.

410. İnsanın işi, Allah'ta sevgilidir.

411. İnsanın itibarı yoktur, itibar işte.

412. İplik, ince (y)erden kopar.

413. İslâh (iyi) beegir (beygir, at), (y)emini arttırır.

414. İslâh (iyi) pe(y)nir, köpek tulumunda.

415. İş bitti, bir şey de meydanda yok.

416. İş işlemek, kadınca oynama(ğ)a benzemez.

417. İşimize girmez.

418. İşini yarına b(ı)rakma!

419. İşlenen demir, pas tutmaz.
(Benzeri: Altın, pas tutmaz.)

420. İşlersin, işlersin, kendine yok fayda; sal papazın cebine.

421. İşten arttırmazsan, dişten arttır.

422. İyi komşu, adama mal edindirmez.

423. İ(y)i nasaatlan dünneyi (nasihatla dünyayı) aktarırsın.

424. İ(y)i saata (saatlan).

425. İ(y)i saatla, altın köstekle.

426. İ(y)i taşı köşeye koyarlar.

427. İ(y)ilik yaparsan, i(y)ilik bulursun.

— K —

428. Kaba döşe, ama çetin uyuma!

429. Kabak gibi karpuz.

430. Kaçanın anası a(ğ)lamaz.

431. Kadıda kesilen parmak acımaz.

432. Kafa yapar, kafa çeker.
433. Kafamı kır, hatırımı kırma!
434. Kafanın yapmalarını ayaklar çeker.
435. Kafayla du(v)ar delinmez, akılla delinir.
436. Kal sa(ğ)lıcaklan!
437. Kalabalıkta darı saçılmaz.
438. Kalbin temiz olsun!
439. Kalburlan su taşıma.
440. Kale, içerden alınır.
441. Kalem ayaklı.
442. Kalın sa(ğ)lıklan (sağlıcaklan).
443. Kalmışız Bekri Mustafa'nın eline.
444. Kalp para kaybolmaz.
445. Kalpa(ğ)ından yukarı atlamaycan (atlamayacaksın).
446. Kamayı kamaylan çıkarırlar.
447. Kamber'siz dü(ğ)ün olmaz.
448. Kamburu mezar doorudecek (doğrultacak).
449. Kâmil beegir (beygir, at), ahırda satılır.
450. Kan, su olmeer (olmaz).
451. Kapını kilitle, komşunu hırsız tutma (çıkarma).
452. Kâr bilinse, haramdır.
453. Kara Arap (zenci).
454. Kara sı(ğ)ır, düş görüyor.
455. Karının, emtaın (emtianın, malın) sınırı yoktur.
456. Karının fendi, erke(ğ)i yendi.
457. Karının saçı uzundur, aklı kısadır.
458. Karının (y)üz lafından birini dinlemeli.
459. Karışma kepe(ğ)e, (y)imesin domuzlar seni.
460. Kârla zarara ortak.
461. Kart Çingeneden demirci olmaz.

462. Kaş çekince, gözü çıkarmış.

463. Katıksız ekmek, buazdan (boğazdan) geçmez.

464. Kavgada şamara bakılmaz.

465. Kayış dilli!

466. Kaz gelecek (y)erden ta(v)u(ğ)u kıskanma!

467. Kazma elin kuyusunu, kendin düşersin içine.
(Benzeri: Kazma kuyu âleme, düşmeyesin kendin onun içine.)

468. Keçi gicikten (kaşıntıdan) öleer (ölüyor), kuyru(ğ)u dik.

469. Kedi, sırtı üstü hiç bir vakıt düşmez.

470. Kedi yokkan evde, sıçanlar horu (hora, horon) oynarlar.

471. Kedinin ermediği (yetişmediği) (y)er mundardır (murdardır, pistir).

472. Kedinin kaçaca(ğ)ı, samanlı(ğ)a kadardır.

473. Kefil olan, borcu öder.

474. Kem saat.

475. Kendi adamınna (adamınla, insanınla) ye, iç, alış-veriş yapma!

476. Kendi baş, kendi tıraş.

477. Kendi düşen a(ğ)lamaz.

478. Kendi yayınna sızırlanma (yağınla kavrulma).

479. Kepekte pa(h)alı, unda da ucuz.

480. Kervan gider, köpekler saler (havlar).

481. Keskin sirke, kabına zarar.

482. Kırk kırık.

483. Kış günü, saat saata uymaz.

484. Kışın yap taliga (araba), yazın da kızak.

485. Kıyma beni!

486. Kıza baktı, gözleri aktı.

487. Kızım, sana sö(y)lerim; gelinim, sen anna (anla)!

488. Kim elin kuyusunu kazarsa, kendi düşer içine.

489. Kim (h)aşlandı sütlen, üfler yo(ğ)urdu da.

490. Kim ne ararsa, onu bulur.
491. Kim ne yaparsa, kendine yapar.
492. Kim tatmadı acıdan, anlamaz tatlıdan.
493. Kim yazın yatar, kışın aç ölür.
494. Kim yer, içer, fenalık düşünmez.
495. Kimin arabasına binerse, onun türküsünü çalar.
496. Kimisi yer, kimisi de salt çöpleneer (çöplenir).
497. Kimisinde var dert, kimisinde dört.
498. Kimse demez: "Benim yo(ğ)urdum ekşi."
499. Kolay gele!
500. Kolver (koyuver) domuzu sofra altına, aktarsın onu.
501. Komşuluk diil (değil) doyunca, ölünce.
502. Korkak bezirgân, ne kâr eder, ne zarar.
503. Korku, bostanı bekler.
504. Korkulu düşün sonu hayırdır.
505. Koyun olmadı(ğ)ı (y)erde, keçi(y)e Abdurrahman Çelebi ba(ğ)ırırlar.
506. Köpe(ğ)i öldüren sürür.
507. Köpe(ğ)in ölece(ğ)i yaklaşınca, caminin kapısına sıçarmış.
508. Köpek, bok (y)imekten vazgeçmez.
509. Köpek de alsan, soydan al!
510. Köpek saler, lüzger götüreer. (Köpek havlar, rüzgâr götürür.)
511. Kör körü suvatta (sulak yer) bulur.
512. Kör olasın!
513. Kör olayım!
514. Kör satıcının kör de alıcısı var.
515. Köşe yapmaz, köse yapar.
516. Köyü methet, kasabada yaşa.
517. Kurdu gören de "uu" diye ba(ğ)ırır, görmeyen taa (daha) çok ba(ğ)ırır.
518. Kuştan korkan, darı ekmez.

519. Kurt yata(ğ)ında kemik arama!
520. Kurtsuz a(ğ)aç olmaz.
521. Kuru g.. balık yemez.
(Benzeri: Kuru g..le balık tutulmaz.)
522. Kuru kepekle maymun oynamaz.

— L —

523. Laf lafı açar.
524. Laflan yardım etmeycen (etmeyeceksin).
525. Laflanmışlar gitme(y)e dünyaya, kısmet arama(y)a.
526. Lüzger (rüzgâr) esmeyince, yapraklar kımıldamaz.
527. Lüzgere (rüzgâra) gitti.

— M —

528. Mahkeme kapısı, kadıya mülk olmaz.
529. Manasız (bahanesiz) ecel olmaz.
530. Mandaya boynuz a(ğ)ırlık etmez.
531. Masallar çoktur, ucu yoktur.
532. Mayıl (mail) oldum bir cana!
533. Maymun o(ğ)lunun taşa(ğ)ı, hepsinden aşa(ğ)ı.
534. Menfaat, sirke de olsa, baldan tatlıdır.
535. Meramın elinden bir şey kurtulmaz.
536. Meyhaneci hovardayı sever, kızını vermez.
537. Meyhanede yazılan, cehennemde okunur.
538. Me(y)vasız a(ğ)acı diil (değil) yazık köklemek.
539. Mezar taşı gibi durma.
540. Mıh gibi durma.
541. Muflet (maraz, hastalık) gelmiş, beegir (beygir, at) laf sö(y)lemiş.

— N —

542. Nallı beegir (beygir, at) sürçmez.
543. Nasaat (nasihat) faydalı, vakıdında (vaktinde).

544. Nasıl da yapsan, gene keçi beş.

545. Nasıl yaşıyorsun? Ahır altında buza(ğ)ı gibi.

546. Nasreddin Hoca, ölü beegire (beygire, ata) gem takarmış.

547. Nazar olmasın!

548. Ne alır sivrisinek mandanın boynuzundan?

549. Ne biber, ne patlacan (patlıcan), her elinde bir filcan (fincan).

550. Ne ekecen (ekersen), onu da toplaycan (toplarsın, biçersin).

551. Ne eller duysun bizi, ne biz elleri.

552. Ne geçmemiş, bu da geçmesin!

553. Ne ilin kazanıler, ilin de harcanıler. (Ne kadar kolay kazanıyorlarsa, o kadar da kolay harcıyorlar.)

554. Ne inliyor, ne buza(ğ)ılıyor!

555. Ne kadar da bü(y)ük olsa onun şanı, taştır onun nişanı.

556. Ne kadar do(ğ)ru konuştun, o kadar iyilik göresin.

557. Ne sarımsak (y)imiş, ne de sarımsa(ğ)a a(ğ)zı kokar.

558. Ne so(ğ)an (y)imiş. ne so(ğ)ana kokuyor.

559. Ne şiş yansın, ne kebap.

560. Ne takım çoban, o takım sürücü.

561. Ne türlü saabi (sahibi), o türlü de çırak (uşak).

562. Ne verdiysen elinle, o gider seninle.

563. Ne yanda yok, ordan alınmaz.

564. Ne yanı i(ğ)ne, o yanı iplik (de).

565. Nekesin malını cömertler yer.

566. Nerde ana, orda uşak (çocuk).

567. Nerde bir araba kısmet, oraya lâzım bir gram da akıl.

568. Nerde çokluk, orda bokluk.

569. Neresi ince, oradan kopar.

570. Nice anası, ö(y)le de danası.

571. Nice kojuk (gocuk, kürk) gitti, kavga da bitti.

572. Nicel döşeycen, öle da uyecan. (Nasıl döşersen, öyle uyursun.)

— O —

573. O bir ip, iki ucu bombok.
574. O da yalan, bu da yalan.
575. Odayı bekleyen, çorbayı kaşıklar.
576. O(ğ)luna güvenme, koluna güven.
577. Okumamış okumuş, akıldan bozulmuş.
578. Oldu olacak, kırıldı bacak (nacak).
579. Olmadan olmaz, uymadan uymaz.
580. On kere ölç, bir kere de kes.
581. Onu köyden istemeyorlar, o papazın evini soruyor.
582. Onun başına fesi karı koyar.
583. Onun lafı çu(v)ala girmez, torbaya sı(ğ)maz.
584. Ortak malı, köpekler yemez.
585. Otur, otur, can sıkma.

— Ö —

586. Ö(ğ)ünme kötülüktür.
587. Öküz altında buza(ğ)ı arama.
588. Öküz, geçti(ğ)i topra(ğ)ı sırtına atarmış.
589. Öküz öldü, ortaklık bozuldu.
590. Ölen kabahatli.
591. Ölmüş eşek, kurttan korkmaz.
592. Ölü be(y)gir (eşek) nalı arama(y)a gider.
593. Ölü ile dü(ğ)ün, yolda kalmaz.
594. Ölü koyun, kurttan korkmaz.
595. Ölü mezara, mülkü mezada.
596. Ölü ölüyle, diri diriyle.
597. Ölümü görünce, a(ğ)ır hastalı(ğ)a kail olaca(ğ)ız.
598. Ölüye a(ğ)lama.
599. Önünden gidersin süser, geriden gidersin teper.

600. Ördek ördekle, kaz kazla, kör ta(v)uk kör horozla.

601. Öte (y)ansı kara, beri (y)ansı biaz (beyaz).

602. Ö(y)le başa (kafaya), bö(y)le tıraş.

603. Ö(y)le bulduk, bö(y)le götürece(ğ)iz.

604. Ö(y)le ulanmış, bö(y)le dokunacak.

— P —

605. Padişahın bekçileri.

606. Padişahtan imdat yoktur.

607. Paklık (temizlik), sa(ğ)lı(ğ)ın yardımcısı.

608. Panayır hesapları ekleşmezler, evdeki hesaplara.
(Bizdeki benzeri: Evdeki hesap, çarşıya uymaz.)

609. Papaza ne kadar versen doymuz.

610. Papazın sözünü dinle, yaptı(ğ)ını yapma!

611. Parayı veren, düdü(ğ)ü çalar.

612. Parma(ğ)ın girmedi(ğ)i yere kafanı sokma!

613. Pazar, havayı bozar.

614. Pazarlıksız giren, haksız çıkar.

615. Pe(y)nir olaydı, papara yapacaktık, ama o ekmek de yok.

616. Pireden (pireyi) deve yapma!

— S —

617. Sabah ola, hayır ola.

618. Sabah (sabahlar) hayır olsun!

619. Saç(ı) uzun, akl(ı) kısa.

620. Sa(ğ) insanın işi bitmez.

621. Sa(ğ) ol!

622. Sa(ğ)-salim.

623. Sa(ğ)ır için popaz (papaz) iki kere çannarı (çanları) çekmez (çalmaz).

624. Sa(ğ)ır, işitmeden (işitmezse) uydurur.

625. Sa(ğ)lam baş, yastık istemez.

626. Sa(ğ)lık olsun!

627. Sakacıya (sakaya) su satma!

628. Sakal gitsin, kafa kalsın.

629. Sakla samanı, gelir zamanı.

630. Saksa(ğ)an gibi sakırdama.

631. Salma (havlama) bilmeyen köpek, sürüsüne kurt getirir.

632. Sayma bir kimse(y)i a(h)mak (y)erine.

633. Sefa buluştuk (bulduk)!

634. Sefa geldiniz.

635. Sekiz günlük ömrün dokuz günlük çalışması vardır.

636. Seksen seksen, karı pastırmayı sersen.

637. Seksende olmamış da doksanda mı olacak?

638. Sel gider, kum kalır.

639. Selâm verdik, borçlu çıktık.

640. Sen giderken, ben gelirdim.

641. Sen güzel, ben güzel, akşam oldu, ne y(i)yece(ğ)iz?

642. Sende de var, bende de var, bir kuru dalda da var? (Bilmece: Gölge.)

643. Senden taa (daha) iyi olmasın.

644. Seni gören, hacı olacak.

645. Senin metinin (methin), âlemin kötüsü.

646. Sevme, nice tozu gözünde.

647. Sıçan tü(y)lenince, deli(ğ)e (deliğine) sı(ğ)maz.

648. Sinek bir şey diildir (değildir), ama mide bulandırır.

649. Sirkeyi, sarmısa(ğ)ı hesap edersen, çorbayı tatsız (y)irsin.

650. Sivrisinekten ya(ğ) çıkmaz.

651. Sokma akıl, akıl olmaz.

652. Sokma akıl bir kimseyin (kimsenin) başına.

653. Sokma burnunu, ne yanda kaynameer çölmen (kaynamıyor çömleğin).

654. Sonundan dönen, dininden döner.

655. Sopanın iki ucu var.

656. Sorma ihti(y)ara, sor çok görene.

657. Sormak parasız.

658. Sö(y)le, kim senin dostun da ben sö(y)leycem (söyleyeceğim), kimsin sen.

659. Sö(y)lersin, fena olursun; sö(y)lemezsin, hasta olursun.

660. Sö(y)leye sö(y)leye a(ğ)zımda tüü (tüy) bitti.

661. Su gider, kum kaler (kalır).

662. Su yerine şarap vereer (verir).

663. Sular (y)üksekten akar, alçaktan çıkar.

664. Susak kafalı.

665. Susan (ağlamayan) uşa(ğ)a (çocuğa) meme vermezler.

666. Suser (susar), sanki su a(ğ)zına almış.

667. Sümek, yapa(ğ)ımn taranmışı.

668. Süte maya koymadan yo(ğ)urt olmaz.

— Ş —

669. Şaka (şakadan) aslıya çıktı.

670. Şansızlık şan (ünsüzlük ün) besler.

671. Şarap mı dedin, severim; gaz-katran sevmem.

672. Şen ol!

673. Şevkine sa(ğ)lık!

674. Şeytan alsın başını!

675. Şeytanın kıç baca(ğ)ı.

676. Şoparın (Çingene çocuğu) kum atacak vaktı geçti.

677. Şükürlen tarla kazılmaz.

678. Şü(p)heli g.. dingilder.

— T —

679. Tabak, sevdi(ğ)i deriyi yerden yere (v)urur.

680. Tahta yumuşamaz.

681. Tamah (hiç) bir vakıt doymeer (doymaz).

682. Tamahlık adamı kaybeder (yok eder, öldürür).

683. Tartışmada yumruk gereksizdir.

684. Taş çatlasa!

685. Taş, oldu(ğ)u yerde a(ğ)ırdır.

686. Taş üstünde taş b(ı)rakmama.

687. Taşı sıksa, su çıkaracak.

688. Taşıma suylan de(ğ)irmen dönmezmiş.

689. Tatlı dil, can alır.

690. Tatlı dil, (y)ılanı delikten çıkarır.

691. Tatlı muhabbete doyum olmaz.

692. Tauşan (tavşan) bayırı aştıktan sora, kınayı kıçına yaksın.

693. Tauşana (tavşana) "kaç", tazıya da "tut" deme.

694. Ta(v)uk atlayan yımırta (yumurta) yımırtlar (yumurtlar).

695. Ta(v)uk öter belâya.

696. Taylar yetişmese, atların pa(h)ası olmaz.

697. Tekerlenen taş, yosul (yosun) tutmaz.

698. Tekkeyi bekleyen, çorbayı yer.

699. Tekne kazıntısı (sonuncu).

700. Tencere tekerlendi (yuvarlandı), kapa(ğ)ını buldu.

701. Testi gitmeer (gitmiyor) çok sıra suya.

702. Tez elden iş, tez oler (olur).

703. Tezlik, işi bozer (bozar).

704. Tilki, pazara çıkmaz.

705. Tok, açı annamaz (anlamaz).

(Benzeri: Aç, tokuna diil (değil) kafadar.)

706. Tok, açın halını bilmez.

707. Tok domuz follu(ğ)u aktarer (aktarır).

708. Tok insan, aç insana inanmaz.

709. Tıraş pa(h)alı, şarap ucuz.

710. Tutanı tutarsın, kaçan kurtulur.

711. Tuz-biber, hızlı gider.

712. Tuzlan ekmek, hazır imek (yemek).

— U —

713. Ucu-bucu yok, ucu-kenarı yok.

714. Ucuz çorbanın tadı azdır.
(Benzeri: Ucuz çorbanın tadı o kadar.)

715. Ucuz etin çorbası tatsız olur.

716. Ucuz veren, tez kurtulur.

717. Uçan kuş, mahrum kalmaz.

718. Uçan kuşların hepsi inmez.

719. Ummadı(ğ)ın çotuk (kök, dal) arabayı devirir.
(Benzeri: Umut etmedi(ğ)in taş (kütük) arabayı devirir.)

720. Uşa(ğ)ın (çocuğun) yedi(ğ)i helâldir, yeni ruba (giysi) haramdır.

721. Uşak (çocuk) a(ğ)lamadan, anası vermez emmeye.

722. Uşak (çocuk) sevdi(ğ)i yere gider, eşek dö(v)üldü(ğ)ü yere gider.

723. Uyku, baldan taa (daha) tatlıdır.

724. Uzan, yorganına göre.

— V —

725. Varın salıceylan (sağlıcakla).

726. Varlı(ğ)ına güvenme, yoklu(ğ)una gücenme!
(Benzeri: Varlı(ğ)ına sevinmeyeceksin, yoklu(ğ)una sevineceksin.)

727. Varlıktan baş acımaz.

728. Varmış bir kere bir deduynan (dedeyle) bir babu (nine).

729. Varna, Varna, parasız varma; varırsan da Balık pazarından aşa(ğ)ı varma!

730. Vay, başım!

731. Ver amca tekerle(ğ)i, sen arabanı sürüklersin.

732. Ver takke, al külâh.

733. (V)urma toyu (toy kuşunu) sopasız.

— Y —

734. Ya kemer dolusu, ya hendek dolusu.

735. Ya sultan ölecek, ya da eşek geberecek.

736. Yabanı (kurtu) ne kadar besle, o hep daya (dağa, ormana) bakar.

737. Ya(ğ)lıya kaçan, çalıya dolar.

738. Yal (y)iyen köpek, tü(y)ünden belli.

739. Yalancının ipiylen pınara (kuyuya) inme!

740. Yalancının mumu, ö(ğ)lene kadar yanar.

741. Yalpak (parlak, güzel) buzaa (buzağı), iki anadan emermiş.

742. Yalpak (sevimli) kedi, fena tırmalar.

743. Yalpak kuzu, iki koyundan emer.

744. Yangına karşı körükle gitme.

745. Yanı üstü yatan da bir, g..ünü yırtan da bir.

746. Yap iyilik, bul kemlik.

747. Yapan, kendine yapar.

748. Yapma etme, yapma bulma.

740. Yapmeer (yapmıyor) deri, ne kadar sepi.

750. Yaşa eşe.ci(ğ)im, yaşa, yaza trifil otu biçece(ğ)im sana.

751. Yaşama(ğ)a, nice beylen bacanak.

752. Yavklun var mı, osa yok? (Yavuklun var mı, yoksa yok mu?)

753. Yaz, kışı besler.

754. Yazık kıza, yandı çocuk (oğlan).

755. Yazılan bozulmaz (çözülmez).

756. (Y)emiş fidandan yırak (ırak, uzak) düşmez.

757. (Y)eni dostu ara, ama eski dostu da unutma!
758. (Y)eni süpürge, islâ süpürer (iyi süpürür).
759. (Y)eni süpürge, köşede durer (durur).
760. (Y)er çatlasın, gitmem.
761. (Y)er titirer, bayırlar inner (inler).
762. (Y)eşil kabaktan tohum istemem.
763. (Y)etişmeyincen dereye, paçaları(ı)nı suama (sıvama).
764. (Y)etmiyor kelin keli, tepesinde de bir çıban.
765. Yıkıl başımdan!
766. Yılan boyunu kılıç kesmaz.
767. Yılan da e(ğ)ri gider, ama deli(ğ)ini gördüynen do(ğ)rulur.
768. Yılanın kuyru(ğ)una basmazsan, dalamaz.
769. Yıldırım kıysın!
770. Yıldızı yufka.
771. Yımırta tauktan (yumurta tavuktan) akıllı çıkmış.
772. Yımırtanın (yumurtanın) kulubunu arama!
773. Yımırtaya (yumurtaya) kulup takma!
774. Yırtışık (yırtıcı) kuşun ömrü azdır.
775. Yol yürümekle, borç ödemekle biter.
776. Yolcu Şahpas, kimseye bakmaz.
777. Yolcu, yolcuyu yolda bulur.
778. Yolcu yolundan kalmaz.
779. Yolcu yolunu bulur.
780. Yolcuya yol, kurba(ğ)aya göl.
781. Yolcuya yol yakışır.
782. Yolunuz açık olsun!
783. Yorgana göre uzan!
784. Yürük at, yemini arttırır.
785. Yüz, düz.

786. Yüzsüzün kuyrucu(ğ)u, pılannar (taş duvarlar) boyunda.
787. Yüzsüzün yüzü gülmez.

— Z —

788. Zaman, saman satar.
789. Zaman zamana uymazsa, sen zamana uy.
790. Zenginin ke(y)fi gelince(ye dek), fukaranın canı çıkarmış.
791. Zenginin parası çoktur, fukaranın uşakları (çocukları) çoktur.
792. Zenginlik çok, nizam (düzen) yok.
793. Zor, oyunu bozar.
794. Zordan zor var, en zor boş kafa doldurma.
795. Zorla güzellik olmaz, olsa da yakışmaz.
796. Zorla sıçılan boktan hayır olmaz.
797. Zorlama dilini, zorla işini.
798. Zoruna sevgi kazanmaycan (kazanmayacaksın).
799. Zurnayı görür, mayıl (mail) olur; çeşmeye gider, kurnaya mayıl olur.

BİLMECELER

1. Gider, gider, izi yok.
Burnu kara, gözü yok.
Nedir? — Pompor (vapur).

2. Bizim evde kadı var;
Eyri-büyrü budu (bacağı) var.
Hele hele gelesin.
Güle güle ölesin.
Nedir o? — Kantar.

3. Ev altında tukur-tukur.
Ben da sandım bez dokur.
Nedir o? — Kaplumbaba (kaplumbağa).

4. Kat kat döşek,
Onu bilme(y)en eşek.
Nedir o? — Lahana.

5. Çin-çinni imam,
Dedi(ğ)i tamam.
Nedir o? — Sahat (saat).

6. Bil, bil, bilmece,
Biribirine iliştirmece.
Nedir o? — Çengelli kopça.

7. Dört kardaş,
Biribirini kovalar;
Bir türlü (y)etişeme(y)orlar.
Nedir o? — Arabanın tekerlekleri.

8. Adamdan üüsek (yüksek),
Ta(v)uktan alçak.
Nedir o? — Şapka.

9. Ça(ğ)ırış, ba(ğ)ırış,
Geldim, gördüm:
Bir top gümüş.
Nedir o? — Tauk yımırtası (Tavuk yumurtası).

10. Sende de var, bende de var;
Bir kuru dalda da var.
Nedir o? — Gölge.

[Not: Son üç bilmeceyi biz ekledik. Çeviren.]

ŞİİR VE TÜRKÜLER

I. KUDÜS TÜRKÜSÜ

Allah dedik, çıktık yola,
Harç etiimiz (hacetimiz) kabul ola.
Her kardaşlar bile ola.

Vardık David (Davud) kapusuna,
Mail olduk yapısına,
Kapucusu kapu bekler,
Tercimanı haci seçer.

Ay (aziz) porta (kapı) halka halka,
Biz de geldik düşü kalka,
Kısmet etsin cumne (cümle) halka.

II. 1828'DE VARNA KUŞATMASINI YADEDEN TÜRKÜ

Varna gibi kale yoktur,
İçinde timarı (gizlenecek yeri) çoktur.
Varna'ya imdat yoktur,
Biz Varnalı(y)iz a(ğ)alar!
İmdat Varna'ya!

Varna Kalata (Galata)'ya bakar,
Arasında dere akar,
Gemiler Varna'(y)i yakar,
Biz Varnalı(y)iz a(ğ)alar!
Padişahlar!
İmdat Varna'ya!

Varna'nın etrafı deniz,
Varna'(y)i sardı domuz,
Verin tabyalara omuz;
Biz Varnalı(y)iz.

Varna'nın etrafı geriz (kanal),
Kabudanpaşa de(y)er biz biriz,
Karpuz gibi gülei (gülleyi) serperiz,
Biz Varnalı(y)iz.

Varna'nın etrafı bayler (bağlar),
İçinde çeşme çayler (çağlar),

Analar evlâdına ayler (ağlar)!
Biz Varnalı(y)iz.

Varna'nın kalesi taştır,
Gözümden akanlar yaştır!
Kâfir! Osmanlar (Türkler) baştır,
Biz Varnalı(y)iz.

Düşman ve kâfir Moskof,
Denizden ve karadan,
Toplardan sık gülle(y)i saçar,
Korkar Osmanlı toplarından,
Ve Moskof hücümden kaçar,
Biz Varnalı(y)iz.

Varna'nın etrafı çadır,
İçinde Osmanlı yatır,
Gâ(v)ur Moskof bilmez hatır,
Biz Varnalı(y)iz.

Gemi gemiylan çatılmış,
Arasında üç top atılmış,
Haber geldi, Varna satılmış,
Biz Varnalı(y)iz.

III. KAVARNA TÜRKÜSÜ[82]

Kavarna dedikleri bir küçük kasaba,
Kesilen kelleler gelmez hesaba,
Aaleme (ağlama), be ninem (anam), aaleme, biz gene geliriz;
Hristiyan ooruna (uğruna), biz kan dökeriz.

Kavarna içinde bir çeşme çayler (çağlar),
Aneler (anneler) kesilir, uşaklar (çocuklar) ayler (ağlar),
Uşaklar kesilir, aneler ayler.

Kavarna içinde al kanlar akar,
Amira dedikleri, saraydan bakar.
Amira Çerkeze karşı halkını toplar,

(2).

Bize Gagauz derler, gelin çocuklar,

(2).

Aman padişahım yol (yolla) askerini,
Gelare[83] üstünde diz asterini,

(2).

Amira oturmuş konak önünde,
Kona(ğ)ın önünde al kanlar akar,
Çerkez beyleri Amira'ya bakar.

[82] 41. sayfadaki notalara bak.
[83] Gelare, Kavarna'nın kuzeyinde, Kara-deniz'de Kalâkra burnudur.

IV. 1885 SIRP-BULGAR SAVAŞINDAN

Berdanka'lar[84] elimizde,
Cephaneler belimizde,
Düşman Sırplar yönümüzde,
Yol verin taburuna,
Pirot boy(u)na izin olsun,
Osmi polka (sekizinci alay) yoruş (hücum) etsin.

V. ÇEŞİTLİ TÜRKÜLER

Rondo

Ka- le, ka- le gi- de- ri- im ye- di de- ve

4 gü- de- ri- im, ye- di de- ve gü- de- rim.

7 Al de- ve- ci de- ve- ni- i, ben ya- ri- me gi- de- rim.

Kale kale giderim,
Yedi deve güderim,
Al deveci deveni,
Ben yarime giderim.

[84] Berdan ya da Berdanka, Sırp-Bulgar savaşı (1885) sırasında Bulgar askerlerinin kullandığı tüfeklerin sistemidir.

(Y)emenim turalıdır,
Sevdi(ğ)im buralıdır,
Geçme benim önümden,
Yüre(ğ)im yaralıdır.

Arpa ektim, biçerim,
Yolum dee giderim,
Ben Bulgar'ı sevemem,
Cezam neysa, çekerim.

Kaleden atın beni,
Kumnara (kumlara) katın beni,
Ne kız oldum, ne gelin,
Ateşte yaktın beni.

Gökte yıldız bir-iki,
Saydım, baktım on-iki,
On-ikinin içinde,
En güzeli benimki.

Karamfilin beyazı,
Etme yarim bu nazı,
Kahırılen geçirdim,
Bu kışilen bu yazı.

Karamfil olacaksın,
Sararıp solacaksın,
Ben hekime danıştım,
Sen benim olacaksın.

Böyün (bugün) hava serindir,
Girme suya, derindir.
Hep güzeller seryanda (seyran),
Hen (en) güzeli benimdir.

Ördek dal suya da gel,
Al yarimi, al da gel,
Eger yarim gelme(z)se,
Tut kolundan, al da gel.

Dilin dilime uyar,
Boyun boyuma uyar,
Ben sana gönül verdim,
Gel sen ol benim eşim,

Ay dovar (doğar) aymak ister,
Al yanak yaşmak ister,
Benim divane gön(l)üm,
Yarlan kavuşmak ister.

Al var getir, var getir,
Gelme(z)sa, yalvar getir,
Bükülmemiş ocaktan,
Kokulmamış gül getir.

Gökte (y)ildız ellidir,
Ellisi da beyandır,
Gizli sevda çekenler,
Benizinden beyandır.

Uzaktan seçili(y)or,
Güzelden geçilme(y)or,
Gön(l)im olmuş ibrişim,
Dolamış, açılma(y)or.

Oğlan, oğlan, üç oğlan,
Sevilmesi güç oğlan,
Beni sana vermezler,
Bu sevdadan geç oğlan.

Bakçaya (v)urdum bir enser (çivi),
Ucu (y)eşile benzer,
Dolaştım Şamı-Şarkı,
Öktur (yoktur) yarıma benzer.

Karamfilsin, kararın yok,
Konca gülsün, timarın (benzerin) yok.
Ben sana gönül vereli,
Haberin da hiç bir yok.

Bakırcının bakırları,
Bülbül gibi şakırları,
İki iit (yiğit) bir kız için,
Mehkemede (mahkemede) yatırlar.

Ah, more kız, more kız!
Anan öldü, dediler.
— Ko ölsün, ko ölsün,
Çal, gaydaci, gayda(y)i,
Ben teperim horoyu.

Ah, more kız, more kız!
Baban öldü, dediler.
— Ko ölsün, ko ölsün,
Çal, gaydaci, gayda(y)i,
Ben teperim horoyu.

Ah, more kız, more kız!
Yavklun öldü, dediler.
— Arta kalsın horo da,
Veran (viran) kalsın gayda da.

Evlerimin önü badem,
Bademin yapra(ğ)ı kadem,
Ekin misillidir (misalidir) âdem,
Bizi eken, biçer bir gün,
Dahı ömrüm geçer her gün.

Bu dünyada imek (yemek)-içmek boştur,
Şu dünyanın sonu sonu boştur,
Can kafeste besli kuştur,
Vaktı gelir, uçar bir gün,
Garip ömrüm geçer her gün.

Bulgar bizden böyün (bugün) asker alacak,[85]
Alacak da Şipka balkanına yol(l)ayacak,

[85] 41. sayfadaki notalara bak.

Ardımızdan çok aneler (anneler) aylayacak (ağlayacak),
Böyün Varnalıların başı belâlı var,
Çorbacılar askersiniz, dediler.
Varna'mızı Bulgarlara verdiler.
Varnalılar askerli(ğ)ini yapamaz,
Bulgarlara hiç da teslim olamaz.

KAL SELÂMET[86]

Moderato

Bir ga- zi- le - e- e - en yol gö - rü- ün
dü a - man a - man ge - e- e- ne ga- rip
gö- ö -ö - ö- ynü- me Kal se- la- a- me- e-
e- et na- a- zlı ya- a- rim a- ma- an a- man
bir ya- na se- e- en bi- i - i- ir da ben.

[86] 1878 yılında Varna'nın Rus askerlerince kurtarmalık (fidye) ile satın alınmasından sonra, Türk askeri mızıkasının, son Türk askerlerini İstanbul'a yolcu ederken, kışlalar önünde çaldığı son şarkı budur.

Aynı şarkı, gelin nikâh için baba evinden alınırken, herkesçe söylenirdi. Gelinle ana-babası, bu sırada acıklı acıklı ağlardı.

Bir gazilen yol göründü,
Gene garip göynüme.
Dağlar, taşlar dayanmaz,
Nice kıydın canıma?

Kal selâmet nazlı yarim,
Bir yana sen, bir yana ben.

Ben havada uçar iken,
Acilen (ansızın) tuttun beni,
Ben pa(h)amı bilir iken,
Üç pula sattın beni.

Altım toprak, üstüm yaprak,
Gene gön(l)üm hoş idi.
Kal selâmet kömür gözlüm,
Saya (sağa) sen, sola ben.

(Y)edi yaşında öksüz kaldım, gülmedim;[87]
Gelin oldum, gelinnii (gelinliği) bilmedim,
Kundacı(ğ)ımı ben elime almadım,
Ben muradıma ermedim.

Hasta oldum, has odama yatırın,
Dolayıma diba yastık getirin,
Etrafıma on-iki ebe dizdiler,
Varın suyle(y)in be(y)im gelsin,
Acele, hem acele.
Mehlüm sultanım! Neler geldi başına,
Şah babamızın sözü bana aar (ağır) geldi.
Çok yazıktır senin gençli(ği)ne,
Aman be(y)im! Nasıl suyle(y)im,
Neler geldi başıma!
Gelin anterim (entarim) bana dar geldi,

[87]Anlamca bir olağanüstülüğü olmadığı halde, bu türküye, eski olmasından dolayı, burada yer veriyoruz. Türküyü büyük annesinden öğrenen 90 yaşındaki Dobra Konstantinova ninenin ağzından, 30 yıl önce, Kestriç papazı Görgi Antonov yazmıştır.

Kumkapu'da demirlendi gemimiz,
Muhlu Sultan! Kara (y)erde ara(y)in,
Mezarımı Beşiktaş'a kazsınlar,
Başımı da güne karşı koysunlar.

KÖROĞLU

İzmir köylerinden olan Köroğlu'nun arkadaşı Ayvaz'la birlikte Anadolu'da yapmış olduğu yiğitliklerin türküsü, Gagauzlar arasında çok yaygındır. Köroğlu, kervanları ve zenginleri durdurup onlardan baç alırmış. Toplanan paralarla yoksullara yardım edermiş. Aynı Köroğlu, bir süre sonra Dobruca'ya geçmiş, orada da aynı biçimde savaşımı sürdürmüş. Sonunda yine Anadolu'ya dönüp orada ölmüş.

Köroğlu'nun yiğitliğini söyleyen türkünün bir parçasını buraya alıyoruz:

Ben bir Köroğlu'ydum, daada (doğda) gezerdim,
Çalıya-çırpıya kelle dizerdim,
Esen lüzgârdan izler seçerdim,
Kimsem yoktu, Balkan'da yalnız gezerdim.
Demir topuzlan kelle ezerdim,
Ben (y)edi daaya (dağa) hıkmederdim (hükmederdim),
Geçenden baçını isterdim.

GAGAUZ RAKAMLARI

Bulgar bağımsızlığından önce, Bulgaristan'daki okuma-yazma bilmeyen (kadın-erkek) Gagauzlar, rakam yerine, özel bir takım işaretler kullanırmış. Bu rakam-işaretlerin şeklini aşağıda veriyoruz:

I	II	III	IIII	C	CI	CII	CIII	CIIII	○
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

⦶	⊕	⊕C	⊕○	⊕⊕	⊕⊕○	⊕⊕⊕	⊕⊕⊕○
15	20	25	30	40	50	60	70

⊕⊕⊕⊕	⊕⊕⊕⊕○	+	+⊕⊕II	++	+++	++++
80	90	100	142	200	300	400

C+	C++	C++○	○+	○+I	V.S
500	600	610	1000	10001	

Yukarıdaki işaretler şöyle okunmalı: Bir çizggi = 1; iki çizgi = 2; üç ya da dört çizgi = 3 ya da 4; yarım tekerlek = 5; yarım tekerlek, bir çizgi = 6; Bir tekerlek = 10; bir çizgili tekerlek = 15; istavrozlu tekerlek = 20; bir istavroz = 100 vb.

NOT: Rakamlar biribirinden bir tire ile ayrılır. Çeşitli rakamların toplamı, ayrılan sayıların miktarınca fasulye tanelerinin bir araya toplanmasıyla olur; daha sonra genel toplam elde etmek üzere bunlar sayılır. Tarih ise, genel toplamdan çıkarılmak istenen miktarca fasulye tanesinin çıkarılmasıyla olur. Sonra, geriye kalan taneler sayılır.

ÇİÇEK ADLARI

GAGAUZCA	TÜRKÇE	LÂTİNCE
Keremzaade	Ak zambak[88]	Lilium candidum
Ajder-a(ğ)zı	Aslan-ağzı	Antirrhinum
Tü(y)lü-buba	Manisa lalesi	Anemone pulsatilla
Sarı-çiçek	Safran türlerinden biri	Crocus maesiacus
Menevşe	Menekşe (kokulu)	Viola odorata
Muşkat (Sardela)	Sardunya	Pélargonium
	hemcinstirler	
İndrişah	Turna-gagası	
Kaynana-dili	Kaynana-dili (Frenk-inciri)	Opuncia vulgaris
Gelincik çiçe(ğ)i	Bahçe: Haşhaş	Papaver somniferum
	Kır: Gelincik	Papaver rhoeas
Çarçaluş (Küpe)	Küpe çiçeği	Fuchsia coocinea
Şekaik	Yıldız (Dalya)	Dahlia
Altıncık	Büyük Latin çiçeği	Tropacolum majus
Kamçitsa	Kadife çiçeği	Tagetes
Zurna	Gramofon çiçeği	Phorbitis porpurea
Gece-sefa	Gece-safası (Akşam-safası)	Mirabilis Jalapa

[88] Çiçek, ilâç yerine kullanılan ot adlarının Lâtinceden Türkçeye karşılıklarını bize bildirmek lûtfunu esirgemeyen sayın Bolu Milletvekili B. Cemil Özçağlar'a burada memnunluk ve teşekkürlerimizi açıkça sunmayı bir borç biliriz. Çeviren.

Şerpoy	Şebboy	Matthiola annua
Fesle(ğ)en	Fesleğen	Ocimum basilicum
Karamfil	Karanfil (Hüsnüyusuf)	Dianthus
Zokum	Zakkum	Nerium
Gül	Gül	Rosa
Haseki-küpe	Haseki-küpesi	Aquilegia vulgaris
Tersine-turşah	Tuğ-lalesi (Tuğuşahi)	Fritilaria imperialis
Zümbül	Sümbül	Hyacintus
Laale	Lale	Tulipa gesneriana
Ergivan	Leylak	Siringa vulgaris
Ak-bardak	Ak-bardak	Galanthus nivalis
Hanım-dü(ğ)mesi	Yaban-teresi	Nasturium silvestris
Pat	Kasım-patı	Chrisanthemum
Gül-fatma	Bahçe: Gül-hatmı	Althea rosea
	Kır: Hatmı	Althea officinalis
Hanım-eli	Yalancı kitre zamkı	Astragalus glyciphulus

İLAÇ YERİNE KULLANILAN OT ADLARI

GAGAUZCA	TÜRKÇE	LÂTİNCE
Kısacık-malımut	Yer-meşesi	Theucrium chamedris
Kılıç-otu	Kılıç-otu (Yara-otu)	Hypericum perforatum
Sinir-otu	Büyük sinirli otu	Plantago majus
Tauşan-otu (Tavşan-otu)	Kuş-konmaz	Asparagus officinalis
Kurt-alması	Siyah asma	Aristolochia clementitis
İştir	Tilki-kuyruğu	Amarantus
Köpek-üzümü	Yaban-yasemini	Solanum dulcamara
Ayrık	Ayrık-otu	Triticum repens
Genger	Eşek-dikeni	Carduus acanthoides
Çatlambuk	Çitlenbik	Celsia
Hünâp	İnnap-ağacı	Zizyphus vulgaris
Labada	Bahçe: Ispanak	Atriplex
	Kır: Kara-pazı	Chenepodium

Ayı-kula(ğ)ı	Ada-çayı türlerinden	Salvia aethiopsis
Sultan-otu	Yer-mürveri	Sambucus ebulus
Yakmaca-otu	Yer-sarmaşığı	Glechoma hederacea
Semiz-otu	Çoban-değneği	Polygonum aviculare
Kulak-otu	Büyük kaya-koruğu	Sempervivum

ÜZÜM ADLARI

En tanınmış üzüm adları şunlardır:

Dimyat: Sert kabuklu, kokulu, geç olan, yemeklik, beyaz üzüm.

Ter-gölmek (Ter-gömlek): İnce pembe kabuklu, kokulu.

Proslava: Noktalı pembe-kızıl kabuklu, taneleri çok sık ve ince kabukludur, şaraplık tür.

Kırmızı-misket: Kokulu, ince kabuklu, yemeklik ve şaraplık.

Ak-misket: Kokulu.

Beylerce, Aumasto: Beyaz yemeklik üzümler.

Koyun-gözü: Siyah, yuvarlak taneli, şaraplık.

Draanı: Beyaz, kalın kabuklu.

Tauşan-kanı (Tavşan-kanı): Kırmızı, küçük taneli, şaraplık.

Kirli-beyaz: Beyaz, küçük taneli.

Kuş-üzümü: Beyaz, küçük taneli.

Maraş: Pembe-yeşilimtırak, kalın kabuklu.

Ak-dere: Beyaz, kalın kabuklu, (üzüm rakısı için).

Dumanı-kara: Siyah, çizgili, çok tanin içerir, şaraplık tür.

Çauş (çavuş): Beyaz, erken olur, iri taneli, hafif kokulu, yemeklik.

Barak: Siyah, kalın kabuklu, şaraplık.

Zampara: Beyaz, yemeklik, erken olur.

Keçi-memesi: Beyaz ve kırmızı, sarkık uzun taneli, sert kabuklu, tanin içerir.

Yaplıca: Beyaz, yumuşak kabuklu, şaraplık.

Razakı: Beyaz, yemeklik, kokulu, kuru-üzümlük.

Kabak: Beyaz-sarımtırak, iri, kalın kabuklu, gevrek, körpe.

Eeşi-kara (ekşi-kara): Siyah, ekşili, şaraplık.

Vaşiliko: Beyaz, erken olur, yemeklik.

Stanimaka: Siyah, şaraplık.

Mavromat: Siyah, sert kabuklu, şaraplık.

DİZİN

(Kişi ve Yer adları, Kurum ve Kavramlar, Halkbilim ve Etnografya terimleri vb.)

-A-

- Z -

GAGAUZCADA

TAKMA ADLAR, SOYADLARI, YER ADLARI*

Gagauzlar, bilindiği üzere, kuzey-doğu Bulgaristan'da (güney Dobruca), Romanya'da, Moldavya Cumhuriyetinde (Komrat, Çadır-Lunga, Kongaz, Taraklı, Valkaneş yöreleri) ile Ukrayna Cumhuriyeti'nde (eski Basarabya, İsmail, Zaporojiye bölgeleri) birbirinden uzak ve dağınık halde yaşayan Hristiyan bir Türk boyudur. İkinci Dünya Savaşı'nda Hitler Almanyası'yla birlikte Sovyetler Birliği'yle savaşan Romanya'nın yenilmesi üzerine, Basarabya'nın Sovyetlerce işgal ve istilâsı sonucunda, Gagauzlar, Stalin'in emriyle dağıtılıp bir bölümü Orta-Asya'ya sürgün edildi; hâlâ daha orada oturmaktadırlar. Böylece, güney-doğu Avrupa da denilen Balkan Yarımadası'nın, doğu Avrupa'nın, hattâ Orta-Asya'nın birçok ülkesinde dağınık olarak yaşayan Gagauzlar, ulusal birlik ve beraberlikten yoksun bir halktır.

Kendilerine **Gagauz** dedikleri gibi, **Sorguç** ve **Surguç** adını da kullanırlar, ama **Gök-Oğuz** adını hiç kullanmazlar.

Gagauzlar'ın kökeni ve tarihi, kesin olarak belli değil. Kimi belgeler Balkan Türkleri gibi, Gagauzlar'ın da 1064 yılına doğru Asya'dan Avrupa'ya geldiklerini, Peçenekler ile aynı soydan olduklarını belirtir.

Avrupalı bilginler, nicelik bakımından olmasa da, nitelik yönünden kimi özellikler gösteren Gagauzlar'la yakından ilgilenmişler, onların dili, dini, kökeni üzerine ayrıntılı incelemeler yapmışlar, hâlâ da yapmaktadırlar. Gagauzlar'ın, XX. yüzyılın en ilginç bilimsel konularından biri olduğu da söylenebilir. Rus bilgini V. A. Moşkov'a göre, Gagauzlar, 1064 yılından sonra Asya'dan Balkanlar'a göç eden bir Oğuz grubu kalıntısıdır. Çek bilgini K. Jreçek ise, Gagauzlar'ın Moğol akınlarından sonra Bulgaristan'a yerleşen

* Bu bölüm M. Türker Acaroğlu tarafından hazırlanmıştır. 6-11 Mayıs 1991 tarihlerinde Antalya'da toplanan IV. Uluslararası Türk Halk Kültürü Kongresine sunulan bildirinin tam metnidir. Bak: M. Türker Acaroğlu, "Bulgaristan Türkleri üzerine araştırmalar", Ankara, 1999, ss. 479-501.

Kumanlar'ın soyundan geldiklerini belirtir. Polonyalı bilgin T. Kowalski de Gagauzlar'ın kuzeyden Balkan ülkelerine geldiklerini öne sürer. Sovyet bilgini Prof. N.A. Baskakov da Gagauzlar'ın Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlara gelen bir Oğuz topluluğu olduğu düşüncsini benimser. Bizce de bu fikir daha doğru olabilir.

Gagauz adı ve sözcüğünün nereden geldiği de tartışmalı bir konudur. Bu alanda inceleme ve araştırma yapan bilginlerden bir bölümü **Gök-Oğuz**, bir bölümü de **Keykâvus** adından çıktığını ileri sürerler.

XI. yüzyılda Balkanlar'a göç eden Gagauzlar, Ortooks Hristiyanlığı kabul ettiler. Osmanlı yönetiminde kaldıkları dönemde, müslüman Türkler'le bir türlü kaynaşamadılar. Romenler ve Bulgarlarca **Ortodoks Türkleri** diye anıldılar. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Balkanlar'da başlayan bağımsızlık hareketleri nedeniyle Romenlerin ve Bulgarların baskılarına dayanamayan Gagauzlar, 1750-1846 yılları arasında geçen yaklaşık 100 yıl içinde Dobruca'dan, Tuna Irmağı üzerinden geçerek Rusya'ya göç etti. Rusya'nın Tuna bölgelerine (1769-1791 yılları arası) ve Basarabya'ya (1801-1812 yılları arası) yoğun halde yerleştiler. Gagauzlara toprak vererek Tuna sınırı boylarında yerleşmelerini sağlayan Ruslar, bu toplu göç olayından yararlanabildiler. Daha sonra, Rusça öğrenmelerini kolaylaştıracak bir ortam yaratarak Ruslaştırmaya çalıştılar, ama başaramadılar. Savaşçı olmaları yüzünden, Gagauzlar, Rusya, Romanya ve Bulgaristan'da daha çok sınır bekçisi olarak kullanıldılar.

Bütün dünyada yaşayan **Gagauzların nüfusu**, 1974 sayımına göre 130.000, 1979 sayımına göre 173.200 kişidir. Bugün (1991) bu sayının 300.000 dolayında olduğu sanılmaktadır. Büyük bir bölümünün Basarabya'ya göç etmesinden sonra, bunlar Bulgaristan'da epey azalmıştır. Daha çok Varna ve Şumnu bölgelerinde oturan Gagauzların sayısı, 1934 sayımına göre, 2.786 kişidir, ancak bunlar-müslüman Türkleri Bulgarlaştırma eyleminden önce-zorla Bulgarlaştırılmıştır.

Gagauzlar'ın başlıca geçim kaynakları: tarım, hayvancılık, balıkçılık ve bağcılıktır. Hristiyan olmalarına karşılık, topluluk içindeki davranışları, tutumları, özellikle ilk Osmanlı Türkleri'ninkine çok benzer: başkalarına kullak, uşaklık etmeyi hiç sevmezler.

Gagauzlar'ın dili Türkçedir, **yazılı edebiyatı** yoktur. Halk edebiyatı da türkü, şarkı, küçük destan, mani, bilmece-bulmaca, atasözü ve deyimlerden

oluşmuştur. Hristiyan oldukları için çok acı çektikleri Osmanlı paşalarından Kara Feyzi, Vidin paşası Pazvantoğlu Osman, Dağlı ve Kırcalı çetelerinden yakınan destancıkları ilgi çekicidir. Gagauz halk edebiyatı metinleri, dilbilim ve halkbilim malzemesi, bu alanda çalışan bilginlerce -özellikle Polonyalı Karaim Türkleri'nden müteveffa Wlodzimierz Zajaczkowski tarafından-derlenip yayımlanmıştır (1966). "Bulgaristan'daki Gagauzlar'ın Dili ve Halkbilimi" adını taşıyan bu kitapta dörtyüz elliyi aşkın Gagauz atasözü bulunmaktadır. Geçen yıl çıkan "Dünya Atasözleri" adlı kitabımızda ise sekizyüz Gagauz atasözü bulunmaktadır. Gagauzlar'ın yazılı yapıt bırakamayışları, tarih boyunca belli bir yerde oturamayışlarıyla, belli bir eğitim ve öğretimden geçemeyeyişleriyle açıklanmaktadır.

Karadeniz kıyısındaki Gagauzlar üzerinde Rumların, içerdekiler üzerinde de Bulgarların etkisi daha çok göze çarpar. Osmanlı-Türk etkisinden, dinleri nedeniyle uzak kalan Gagauzlar, herhalde yine bu nedenle kolayca Bulgarlaşmıştır. (Bulgaristan'ın Ankara büyükelçisi Gagauzdur.)

Gagauzca, Türk dilinin Oğuz grubu lehçelerinden biridir. İlkin yalnızca kuzey-doğu Bulgaristan'da (özellikle Varna-Şumnu yöresinde) konuşulan bu dil, Gagauzlar'ın XVIII. yy. sonlarıyla XIX. yy. başlarında Basarabya'ya göç etmeleri üzerine, daha geniş bir alana yayılmış oldu.

Birkaç devletin sınırları içinde yayılmalarından ötürü, Gagauzların dilinde de değişimler oldu, hattâ kimi ağızlar bile ortaya çıktı. Ancak, bu değişiklikler, daha çok sözcük haznesinde görülür.

Basarabya Gagauzlarının dili, iki kola ayrılır: Çadır-Lunga-Komrat ağzı ve Valkaneş ağzı. XIX. yy. sonu ile XX. yy. başlarında Rus misyonerlerince Gagauzlar için yayımlanan kitaplarda Rus (Kiril) abecesine dayanan bir yazı dizgesi kullanıldı. Romanya'daki Gagauzların da Romen (Latin) abecesine dayanan bir abece kullandıkları görüldü. Moldavya Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği'ne bağlandıktan sonra, Gagauzca için Rus (Kiril) abecesine dayanan bir abece benimsendi (1957).

Gagauzca, bugünkü Türk lehçelerinin güney-batı grubuna, G.J. Ramstedt'e göre güney bölümüne ya da Oğuz grubuna, Prof. Baskakov'a göre Oğuz grubunun Oğuz-Bulgar bölümüne girer. Bugünkü Gagauz dili; Osmanlıca, eski Bulgar Türkçesi, Kıpçakça ve Karaimce ile birçok noktada benzerlik gösterir. Gagauz dili özellikle Slav dillerinin etkisinde kalmıştır: **-ka** (ya da **-yka**) ekinin kullanılması: **baldıs-ka** (baldız), **dîl** (değil) edatının

(ilgeç) zarf (belirteç) olarak, **da** edatının da "ve, ile" anlamında kullanılması, Slavca cümle (tümce) yapısına olan benzerlik vb. gibi. Bugünkü Türkiye Türkçesi'nde olduğu gibi, Gagauzca'da da sekiz ünlü kullanılır: **a, ı, o, u; e, i, ö, ü.** Gagauzca'nın bir özelliği de dilde uzun ünlü bulunmasıdır: **âç** (ağaç), **dôru** (doğru), **bûday** (buğday), **bûk** (büyük), **ârı** (ağrı), **sûk** (soğuk) vb. gibi. Ayrıca, yabancı sözcüklerdeki uzun ünlüler de aynen kalmıştır: Arapça **âlem** vb. gibi. Türkiye Türkçesi'nde kullanılan bütün ünsüzler Gagauzcada da kullanılmaktadır.

Kimi örnekler dışında, Gagauz Türkçesinde de büyük ses uyumu genelleşmiştir: **yuve** (yuva), **ayne** (ayna) vb. gibi kural-dışı durumlar vardır. Bununla birlikte, kimi ünsüzlerin (**c, ç, ş, y** gibi) ses uyumunu etkiledikleri görülür: **çibuk** (çubuk), **çarşi** (çarşı), **yildız** (yıldız) vb. gibi. Gagauzcada o ve ö ünlüleri yalnız ilk hecede kullanılmaktadır.

Özellikleri:

1. **e, o, ö** ünlülerinin **g, y, v** (f) ünsüzleri yanında **i, u, ü**'ye çevrilmesi: **buaz** (boğaz), **yidi** (yedi), **duv-** (doğ-), **gülge** (gölge) vb.

2. **e, i, ö, ü** ünlülerinden önce **y** türemesi: **yebe** (ebe), **yiri** (eğri), **yev** (ev) vb.

3. Sözcük başında **y** düşmesi: **elpeze** (yelpaze), **elken** (yelken), **ük** (yük), **ün** (yün) vb.

4. İlk hecede ünlü düşmesi: **blamaç** (bulamaç), **kra** (kırağı) vb.

5. Sözcük başında **ı, i** ünlülerinin düşmesi: **şıla-** (ışıla-), **çin** (için) vb.

6. Sözcük başında **h** ünsüzünün düşmesi: **afta** (hafta), **akikat** (hakikat) vb.

7. Sözcük başında **h** türemesi: **hambar** (ambar), **hateş** (ateş) vb.

8. **h** ünsüzünün **f** olması: **foruz** (horoz), **sarfoş** (sarhoş) vb.

9. **n** sesinin **ñ**'ye çevrilmesi.

10. Sözcük sonunda **z** ünsüzünün ötümsüzleşmesi: **olmas** (olmaz), **ucus** (ucuz) vb.

11. Ünsüzlerin damaksıllaşması (Bulgar-Kıpçak etkisiyle): **d'armiş** (dermiş), **ban** (ben) vb. gibi.

Kimi ünsüzlerin kullanımı, Türkiye Türkçesi'ne göre birçok ayrılık gösterir: **dart**- (tart-), **pin**- (bin-) vb. gibi. Sözcük içinde düşen kimi ünsüzler dolayısıyla ünlüler uzar: **sôra** (sonra) vb. gibi.

Dilbilgisi:

Gagauzca'nın öteki Türk lehçelerinden başlıca ayrımı: Slavca'dan gelen **-ka** (**yka**) dişil son ekinin kullanılmasıdır: **Çingene-yke** (çingene kadın) vb. gibi. Ad (isim) ve eylem (fiil) çekimleri, Türkiye Türkçesindeki gibidir. Ancak, yönelme durumu (datif) yerine belirtme durumu (akuzatif), akuzatif yerine de datif kullanılır. Ayrıca, datif ile lokatif de karışmıştır.

Sözcük Haznesi:

Gagauzların hristiyan olması nedeniyle, Gagauzcada özellikle Slavca, Rumca, Romence birçok sözcük yer almıştır: Rumca **ay** (kutsal); Romence **porta** (kapı) vb. gibi. Kimi Bulgarca (**kırçmar:** meyhaneci), Rumca (daskalos'tan **daskal:** kilise memuru), Rusça (**çört:** şeytan, cin; bedro'dan **bedra:** kova, bakraç) sözcüklere rastlanır. Bu yabancı diller, Gagauzcayı sesbilim (fonetik), yapıbilim (morfoloji), sözdizim (sentaks) yönlerinden de etkilemiştir.

Denilebilir ki, Gagauz ağzı İstanbul ağzına pek yakın, hele Deliorman ağzıyla hemen hemen aynıdır. Türklükbilimin (Türkolojinin) bugünkü durumuna, şimdiki bilimsel yöntemlere göre, yalnızca dil incelemelerine dayanarak, Gagauzların kökeni üzerine kesin bir yargıya varmak pek olası değil. Ancak, onların Osmanlı Türklerinden önce Balkanlar'a geldikleri kesindir. Hristiyan olmaları da bu gerçeği apaçık gösterir.

GAGAUZCADA TAKMA ADLAR VE SOYADLARI

Gagauzların kullandığı özel adlara (kişi adları, takma adlar, soyadları) ilkönce ilgi gösterip inceleme yapan, tanınmış Rus halkbilimcisi ve etnografyacısı V. A. Moşkov olmuştur. Gagauzlar arasında derlediği soyadlarına ilişkin malzemeyi, "Etnografiçeskoe Obozrenie" dergisinde yayınlamıştır (1901, sayı 2, s. 27-28).

Gagauz soylu Bulgar bilgini Prof. Atanas İ. Manov'dan, Bükreş Büyükelçimiz rahmetli Hamdullah Suphi Tanrıöver'in ricası üzerine, 1939-40 yıllarında dilimize çevirdiğim, ilkin Ankara'da çıkan "Varlık" dergisinde tefrika edildikten sonra, Varlık Yayınları'nın ilki olarak kitap biçiminde de (yalnızca 500 nüsha) basılan **"Gagauzlar, Hristiyan Türkler"** adlı kitapta bu konular üzerine hiçbir bilgi yoktur.

Tatar asıllı Sovyet dilbilimcisi Prof. N.A. Baskakov'un yönetiminde; G.A. Gaydarcı, E.K. Koltsa, L.A. Pokrovskaya, B.P. Tukan'dan oluşan bir bilim kurulunca hazırlanıp 1973 yılında Moskova'da Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi'nce yayımlanmış olan **"Gagauzça-Rusça-Moldovanca Laflık"** adlı sözlüğün sonunda, Gagauzcadaki kişi ve yer adları üzerine epey bilgi bulunmaktadır. Bayan Pokrovskaya, sözlüğün sonuna 52 sayfalık kısa bir Gagauz dili grameri de eklemiştir (664 sayfa tutan bütün sözlük olmasa bile, hiç olmazsa, bu dilbilgisi bölümünün Türkçe'ye çevrilmesi gerekir). Moşkov'un derlemiş olduğu Gagauz soyadlarının bir bölümü bu sözlüğe alınmıştır. Bu konulardaki belli-başlı kaynağımız, bu değerli sözlüktür.

Moşkov'da kayıtlı olduğu halde, bugün kullanılmayan soyadları, sözlükte iki yıldızla belirtilmişse de, biz bu belirtiyi pek gerekli görmedik. Takma adın aynı zamanda soyadı olduğu hallerde, **lâkap** kaydı konulmamıştır, biz de koymadık. Ses uyumu dışında, yani vurgu son heceye düşmezse, o zaman bu bir aksanla gösterilmiştir ki, biz bunu da gerekli görmedik.

Sözlüğü hazırlayanların belirttiğine göre, bu soyadı cetveli, Emekçi Milletvekilleri Şûrası'nın sicil defterinden alınmıştır. Bu notlara, yerli halkça Gagauz ailelere sokakta takılan lâkaplar da eklenmiştir. Hristiyan geleneği gereğince Gagauzlara verilen kadın-erkek küçük adları alınmamıştır.

Takma adlardan birkaç örnek: Alaza, Ayran, Bağırsak, Bağırsaksız, Batlak, Baysak, Bıcı, Böbrek, Bursuk, Buruk, Cıbır, Cibre, Ciğer, Cüce, Çalı, Çanak, Çanta, Çapar, Çapkın, Çingene, Çitak, Çorlan, Damak, Demediğin, Dolma, Dökük, Duyu, Erkek, Fısırtı, Gacal, Garga (Karga), Gayda, Gırtlak, Gücü, Hamal, Haram, Hımık, Hoca, Kakmalı, Kandil, Kapsık, Kırca vb.

Soyadlarından birkaçı: Abacı, Acı, Adamak, Ajder (Ejder), Akbaş, Akçı, Akçıbaşı, Alaç, Altıparmak, Arabacı, Ardal, Argaç, Arık, Arşın, Aşçı, Atmaca,

Azman, Baba-oğlu, Bağcı, Bağırgan, Bahçeci, Bahçivancı, Bahmaç, Bakırcı, Bayraktar, Balaban, Balakçı, Balan, Balçık, Balık, Balıkçı, Baltacı, Barakçı, Bargan, Barlak, Bağbuğ, Başlı, Beceren, Hacı vb.

GAGAUZCADA YER ADLARI

Gagauzların verdiği yer adları için de kaynağımız, gene "Gagauzça-Rusça-Moldovanca Laflık" adlı sözlüktür. Yer adlarını oluşturan cetveller sözlüğün sonuna eklenmiştir. Dünya coğrafyasıyla ilgili genel adlardan başka Gagauzların yoğun olarak yaşadığı Soveytler Birliği'nin Moldavya Cumhuriyeti'nin -eski adıyla- Basarabya bölgesinin Valkaneş, Gagul, Komrat, Leski, Çağır, Lunt, Çimişli, Kavuşan, Suvor ve Kotov yöreleriyle Ukrayna Cumhuriyetinin Odesa bölgesinin Bucak bölümünü kapsamaktadır; bu bölgede de Gagauz köyleri bulunmaktadır.

Gagauzca yer adları üzerine şimdiye değin esaslı bir araştırma yapılmamıştır. Prof. N. A. Baskakov'un "Güney Moldavya'nın yer adlarında Kıpçak Boy-Oymak, Soy-Sop Adları" konulu araştırması "Doğu'nun Toponimisi Üzerinde Yeni Araştırmalar" adlı kitapta yer almıştır (Moskova, 1964).

Sözlüğün yer adları bölümü ikiye ayrılmıştır: I. bölümde, Gagauzların yaşadığı yerlerin adları, Gagauzcadan alınma ses-uyumları, Gagauca ad taşıyan doğal yer, köy, kasaba, kent adları ele alınmıştır. Oralarda aynı zamanda Bulgar, Moldovan (Romen), Ukraynalı, Rus, Arnavut, Çek vb. gibi yabancı uluslardan insanlar da yaşamaktadır. Örneğin, Bulgarların yaşadığı bir köye Gagauzlar **Çöşmeli** (Çeşmeli, şimdiki Kriçnoe) dedikleri halde, bu ad resmen hiçbir zaman kullanılmamıştır. Bir Moldovan (Romen) köyü olan Peliney, Gagauzca da **Pelinni** (Pelinli) olarak ses değişimine uğramıştır. Tarihsel açıdan ilginç bir dizi yer, köy, kent adı da bu cetvele girmiştir. Örneğin, **Kastangalı** (Koştangalı), **Taraklı** gibi kent ve köy adları, şimdi buralarda Moldavyalılar yaşadığı halde Başkakov'a göre Kıpçak boy-oymak adlarıdır.

Sözlükte, kimi durumlar dışında, yer adları, Gagauzlar arasında kullanıldığı biçimde, yalın halde verilmiştir. Gagauzca adların yanıbaşında, Rusca ve Moldovanca adları da verilmektedir ki, biz bundan vazgeçtik. Bunların yazılış biçimi "Moldavya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Yönetimsel ve Yerel Bölümü" adlı kılavuz-kitaptan alınmıştır (Kişinev, MSSC Yüksek Şûrası Prezidyumu, 1968).

İkinci bölüm, bayır, çukur, dere, çay, ırmak, tarla, yol, çayır, çimen vb. gibi -Fransızlar'ın micro- toponymie dedikleri küçük yer adlarını, yani yerel adları içermektedir. Bu bölümde verilen materyaller, Gagauz halkının yaşadığı bütün yerlerin adlarını içine alamamıştır; çünkü buralarda henüz ayrıntılı araştırmalar yapılmamıştır. Burada yalnızca bir yerel adlar denemesi sunulmaktadır. Bu bilgiler, doğrudan doğruya halktan derlendiği gibi, defter kayıtlarından da yararlanılmıştır.

Gagauzca yer adları, çokluk birbirine benzer. Bunlar arasında Moldovanca (Romence) olanlar da vardır. Yapısal yönden benzerlikler, ses-uyumu bölümleriyle oluşmuş, bağıntı (izafet) halinde sözcüklerden ileri gelmektedir.

Gagauzca yer adları, sözlükte Rusça çeviriyazı dizgesiyle verilmiştir. Rusça ve Moldovanca (Romence) tam çevirileri de ayraç içinde gösterilmiştir ki, biz bunları gerekli görmediğimiz için almadık. İtalik harflerle dizilmiş olan bölümlerde, o yerin coğrafi anlamına ilişkin bilgi verilmektedir.

Birkaç yer adı, anlamı ya da ses kaybı dolayısıyla, Rusça ve Moldovancaya çevrilememiştir. Bunlar ayraç içinde gösterilmiştir. Örneğin, Komrat dolaylarındaki sürülmüş tarla yöresine verilen **Meşen** adı bunlar arasındadır. Kişi adlarından oluşan yer adlarının da yalın halde çevirisi verilmemiştir.

Coğrafi adlardan örnekler: Abhaziye (Abaza ülkesi), Acariye (Acaristan), Alp bayırları (Alp dağları), Altay tarafı (Altay yurdu), Apenin yarı-adası (Apenin yarımadası), Atlantik okenanı (Atlantik okyanusu), Azov denizi (Azak denizi), Bayırdakı-Altay avtonom oblasti (Dağlık-Altay özerk bölgesi), Bengaliya koltuğu (Bengal körfezi), Bering buazı (Bering boğazı), Bosfor (Bogaziçi), Bulgar Halk Respublikası (Bulgar Halk Cumhuriyeti), Dağestan (Dağıstan), Dardanel buazı (Çanakkale boğazı), Egey denizi (Ege denizi), Enisey (Yenisey ırmağı), Evfrat (Fırat ırmağı), Fin koltuğu (Fin körfezi), Gibraltar (Cebelitarık), Gimalay bayırları (Himalaya dağları), Gretsiya (Yunanistan), Gruziya (Gürcistan), Günbatı Sibiri (Batı Sibirya), İndiya (Hindistan), İssık-Kul (Isık-Göl), Mermer denizi (Marmara denizi) vb.

Yer adlarından örnekler: Abaklı, Acı-dere, Acı-köy, Ak-erman (Ak-kerman), Anadol, Bahçeli, Balaban, Başkalı, Baş-köy, Batık, Batır, Baymaklı, Bender, Beş-alma, Beş-göz, Bey-mahalle, Bokluk, Borçak, Bucak, Bulgar Pelinli, Burlak, Bursuk, Caltay, Cimişli, Çadır-Lunga, Çalık, Çanak, Çeşme-köy, Çişi, Çobalakçı, Çok-Meydan, Çokrak, Çomay, Çömlek-köy, Çukur,

Çukur-Mincir, Değirmen-dere, Değirmenci, Dizginci, Dolu-köy, Dülmen, Esirli, Eski Kırmana, Eski-pol, Eski Troyan, Gidirim, Gülmen, Hacı-köy, Hacılar, Haraba, Hasan-batır, Hotul, Hulu-boy, İsmail, Karlık, Ramazan, Sadık, Zaim, Yalpucuk, Yargara, Yarmaklı, Yeni Çomay, Yeni-köy vb.

Yerel adlardan birkaç örnek: Al kızı, Almacıksız beygir, Borogan, Bulgar mahallesi, Burlak, Buruk bayır, Burun, Burun kulağı, Büyük tepe, Büyük yol, Çalılık, Çatal, Çipir çukuru, Çiritey sırtı, Çitaklar, Çizideki boy, Dağ mahallesi, Dağ yolu, Derin kulak, Dik bayır, Dikili taş, Eski bağlık, Göz, Hacının pınarı, Huma köprüsü, İki pınar, İki tepe, İnce kulak, Kanlı çukur, Kanlı dere, Kara-ağaçlık, Kara-paşa, Kara-tepe, Karşı-mahalle, Kaynak kulağı, Kayraklar, Kazan kulağı, Ketenlik, Kırlanlar, Kışla, Kirezlik, Kum tepeleri, Kumluk, Kovanlık, Küllük, Köy pınarı, Sarı-yer vb.

GAGAUZLARIN BAĞIMSIZLIK SAVAŞIMI (1990)

Sovyetler Birliğine bağlı Moldavya Cumhuriyeti'nde yaşayan Gagauz Türkler'i, Komrat kentinde Moldavya'dan bağımsız bir Gagauz Cumhuriyeti kurduklarını açıkladılar (20 Ağustos 1990). İlk genel seçimler de 26 Ekim'de yapıldı. Kendi parlementolarını topladılar. Ulusal bayraklarını belirlediler: Gök mavisi üzerinde yaldızlı bir daire içinde bir bozkurt başı. Şimdi bu bağımsızlık savaşımının geçen yıl nasıl gerçekleştirildiğini "Milliyet" gazetesinden günü gününe izleyelim:

29 Nisan: Moldavya Komünist Partisi'nin yayın organı "Sovestkaya Moldaviya"ya ek olarak yayınlanan haftalık "Ana Sözü" gazetesinde, Nikolay Babaoğlu adlı yazar, Latin alfabesine geçişin Türkiye'de çağdaş kültür ve edebiyatın hızla gelişmesini sağladığını vurgulayarak, Gagauzları da Latin alfabesini benimsemeye çağırdı.

19 Haziran: Gagauz Türkleri de, Moldavya'nın güney kesiminde kendilerine özerk bir cumhuriyet kurulması için gösteriler yapıyorlar. Gagauz halkının toplam nüfusun yüzde 70'inden fazlasını oluşturduğu Moldavya'nın bağcılık merkezi olan Komrat kentinde bir gösteri düzenleyen Gagauz milliyetçileri, Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Boris Yeltsin'den yardım istediler.

25 Haziran: Moldavya'da egemen, Moldavya parlamentosunun kararında, cumhuriyet toprakları ve doğal zenginliklerinin de "SSCB'ye değil, Moldavya'ya ait olduğu" belirtildi.

21 Ağustos: Gagauz Cumhuriyeti kuruldu. Moldavya'nın güneyindeki Komrat yöresinin milletvekilleri, "Gagauz Cumhuriyeti"nin kurulduğunu açıkladılar. TASS Ajansı, Gagauzlar'ın çoğunluğu oluşturduğu Komrat bölgesi temsilcilerinden bir grubun "Kurucu Kongre" oluşturarak, "Gagauz halkının, Moldavya Cumhuriyeti'nden bağımsızlığını alması"na ilişkin bir bildirgeyi kabul ettiğini bildirdi. Gagauz Türkleri, Moldavya'da nüfusun yüzde 3.5'ini oluşturuyor.

2 Ekim: Gökoğuzları'nın zaferi. Oluşturdukları meclisin başkanını seçtiler. Moldavya Meclisinden temsilcileri atılan Gökoğuzlar bütün engellemelere karşın, başarıyla oluşturdukları parlamentonun başkanını belirlediler. Başkanlığa, 52 yaşında bir mühendis olan Stepan Topal'ı getirdiler. Gök mavisi üzerinde yaldızlı bir daire içinde bir bozkurt başı içeren ulusal bayraklarını da Meclis binasına çektiler.

24 Ekim: Dünyada Türkler... Moldavya'da yaşayan, din olarak Hristiyanlığı seçmiş 200 bin Gagauz Türkü var... (İlhami Soysal).

26 Ekim: Moldavya'da gerginlik. Gagauzlar, Komrat kentinin işgalinden korkuyor. Gagauz Türklerinin pazar günü seçimlere gitme kararı alması, yönetimin öfkesine neden oldu. Gagauzlar'ın uyarılara karşın seçim hazırlığını sürdürmesi üzerine, bölgeye asker gönderilmesi kararı alındı. Bu arada, Gagauzlar'a karşı gönüllü birlikler kurulmaya başlandı.

27 Ekim: Gagauz Türkleri ile Romenler arasındaki gerginlik yükseliyor. Parlamento olağanüstü durum ilân etti. Moldavya'da "iç savaş" çanları çalıyor. Parlamento, olağanüstü durumun Moldavya birliklerince uygulanacağını bildirdi (Cumhuriyet).

28 Ekim: Gagauz Türkleri'yle görüşmeler başladı. Moldavya'da diyalog umudu. Komrat yakınlarındaki Cimişli kasabasında görüşmeler başladı. Son günlerde yaşanan gerilime karşın, Gagauz liderleri, bağımsız cumhuriyet mücadelesinden vazgeçmeye niyetli olmadıklarını ilân ettiler. Gagauz Cumhuriyeti'nin hükümeti niteliğindeki "Geçici Komite" üyelerinden; Konstantin Tavşancı ile Mihail Kendigelen, Interfaks Ajansı'na verdikleri

demeçte bağımsızlık için yola çıkmış bir halkı hiç kimsenin durduramayacağına inandıklarını söylediler (Hürriyet).

29 Ekim: Moldavyalılar, Komrat'ın elektrik ve suyunu kestiler. Gökoğuzlar kuşatma altında, Yönetimin isteği üzerine, Sovyet İçişleri Bakanlığı bölgeye özel birlikler gönderdi. Gagauz Türkleri'nin geçmişiyle ilgili olarak yirmiye yakın teori var. Bunlardan en çok taraftar toplayanı şöyle: Gagauzlar, Oğuzların torunları. Uzun süre Orta Asya'da yaşadılar. Dokuzuncu yüzyılda Balkanlar'a göç ettiler. Burada, 1353'e kadar yaşayacak Uziliye adında bir devlet kurdular. Hristiyan dinini de Bizans'ın etkisiyle dokuzuncu yüzyılda kabul etmeye başladılar. 1906'da bugün Gagauzlar'ın büyük bölümünün yaşadığı Komrat kasabasında bir cumhuriyet kurdular; ancak Rus askerlerinin saldırısına uğrayan bu cumhuriyet ancak sekiz gün yaşayabildi. Gagauz bilim adamları Orta Asya Türkleri'nin ataları olduğunu, Orhun Anıtları'nda yer alan bazı sözlerin bugün hâlâ Gagauz dilinde kullanıldığını belirtiyorlar. Resmi rakamlara göre, bugün Moldavya'da 160 bin Gagauz yaşıyor. Sovyetler Birliğindeki toplam sayıları 200 bin civarında. Ancak bazılarının Bulgar, Rum ya da Moldavyalı sayılması nedeniyle gerçek sayılarının daha yüksek olduğu sanılıyor.

30 Ekim: Moldavya'da gerginlik sürüyor. Görüşmeler hâlâ umut kaynağı. Gökoğuzlar ödün vermiyor. Moskova radyosu da Moldavya'nın güney bölgesinde durumun çok gergin olduğunu duyurdu.

31 Ekim: Moldavya meclisi ayrılıkçı davranışlarıyla suçladığı on milletvekilini uzaklaştırda. Gökoğuz parlamenterlere darbe. Meclis üyeliğinden uzaklaştırılan üyeler arasında Gökoğuzlar toplumunun üç lideri de var. Gökoğuzların bağımsızlık istekleri parlamentoya yansıyınca, milliyetçiler çekildi. Moldavya'daki Ruslar da kendi yönetimleri için seçim hazırlığında.

1 Kasım: Moldavya yetkililerinin engelleme çabaları sonuç vermedi. Gökoğuz meclisi açıldı. Gökoğuzlar, geçtiğimiz günlerde olası saldırılara karşı barikatlar oluştururken, kurt başlı bayraklarını da çektiler.

3 Kasım: Moskova'ya öfke. Moldavya, Gökoğuzlar'a kızıp bağımsızlık ilânına hazırlanıyor.

7 Kasım: Gagauzların mücadelesi... Son zamanlarda Türkiye ile Gagauzlar arasında hayli sık kültür temasları da olmuştur. 1979 sayımına göre sayıları 173.200 olan Gagauzlar, kendilerine bir bayrak seçmişlerdir: Gök mavisi üzerinde yaldızlı bir daire içinde bir bozkurt. Bu insanlar, bu kadar Türktür ve bu ölçüde -bizdeki bazı züppelerin aksine- kökenleriyle gurur duymaktadırlar.. Bu, heyecan vericidir... (Coşkun Kırca).

20 Kasım: Gagauz (Gökoğuz) Türkleri... Dinleri Ortodoks, isimleri de Hristiyan olup Türklüklerini kaybetmeyen nadir topluluklardan biridir. Bayrakları ise, gök mavisi zemin üzerinde, yaldızlı bir daire içinde bulunan "bozkurt"tur. 1979 sayımına göre, sayıları 173 bin 200 idi. Bugün en az 300 bin oldukları tahmin edilmektedir. Moldavya bağımsızlık ilân edince, Gagauzlar da kendi bölgelerinde bağımsızlık ilân ettiler... Gagauzlar, 1071 Malazgirt zaferinde Bizans ordusunun kuzey kanadında iken, savaş esnasında cephe değiştirip Alpaslan'ın emrine girmişlerdir. Osmanlı devletiyle müspet münasebetler içinde olan Gagauzlar'ın mücadelesine, Türk kamuoyu ilgisiz kalmamalıdır ("Türkiye", M. Necati Özfatura).

22 Kasım: "Gagauzlar Türkiye'ye". Moldavyalılar, Gökoğuzlar'ın yaşadığı toprakların tarihsel olarak kendilerine ait olduğunu söylüyor. Gökoğuzlar ise, tam tersini savunuyor. Olaylı günlerde Moldavyalılar, "Gagauzlar Türkiye'ye, Ruslar Rusya'ya" sloganını ortaya atmış... Komrat'ta Magic Box. Komrat TV'si uydu kanalıyla Star-1'in yayınlarını alıyor... Buradan da kentteki evlere dağıtılıyor.

22 Kasım: 3. Türk devleti kuruldu. Gagauzistan'da herkes Türkçe öğrenme peşinde. Sovyetler Birliği'nde Moldavya Cumhuriyeti sanırları içindeki Komrat kasabası Gagauz Türkleri'nin ya da tarihteki adlarıyla Gökoğuzlar'ın ülkesi. Her yerde üzerinde bir bozkurt resminin bulunduğu açık mavi Gagauzistan bayrağı dalgalanıyor. Gökoğuzlar'ın önde gelen liderlerinden Stefan Bulgar, "Üçüncü Türk devletini kurduk. Birincisi Türkiye Cumhuriyeti, ikincisi Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, şimdi de Gagauzistan" diyor. Gökoğuzlar bağımsızlıklarını korumaya kararlı olduklarını söylüyorlar (Cenk Başlamış).

23 Kasım: Gökoğuzlar Oğuzlar'ın torunu... Bugün hem Türk, hem de Hristiyan gelenekleriyle iç içe yaşıyorlar. Komrat'ta bir Gökoğuz düğününe konuk olduk. Birçok açıdan bizim köy düğünlerine benziyor... Görkemli düğün yapmak prestij açısından çok önemli. Düğünün hemen başında damat

gelini kucaklayarak getiriyor. Aile reisleri bir süre damatla gelinin çevresinde dans ediyor. Daha sonra gelinle damada şarap ikram ediliyor ve bal yediriliyor. Bal, evliliklerinin bal gibi geçmesi temennisini ifade ediyormuş. Daha sonra hep beraber yemekler yenip danslar ediliyor (Cenk Başlamış).

GAGAUZCADA TAKMA ADLAR (LÂKAPLAR)

Alaza
Alban-oğlu
Arızan
Aynoroz
Ayran
Azu
Babay
Ba(ğı)rsak
Ba(ğı)rsaksız
Batlak
Baysak
Bebrek
Bıcı
Böbrek
Bukşa
Bursuk
Buruk
Cıbır
Cibre
Ciğer
Cüce
Çalı
Çanak
Çapar
Çapkın
Çingene
Çitak
Çorlan
Çotka
Çüli
Çülin
Dalta
Damak
Demedi(ğ)in
Dolma
Dökük
Dulo-o(ğu)llar(ı)
Duyu
Erkek
Fısırtı
Gacal
Garga (Karga)
Gasim
Gayda
Geni
Gırtlak
Gücü
Hamal
Haram
Hımık
Hoca
Kakmalı
Kandil
Kapsık
Karamuk
Kartal
Kavak
Kıbur
Kıpçi
Kırıkçı
Kırkış
Kopça
Koruk
Kosor
Kovrikçi
Kozdalak
Köle
Krıçmarcı
(Meyhaneci)
Kurba(ğ)a
Kurt
Kurum
Kuzu
Labada
Maalem
Maalim
Maamile
Makedon
Maku
Makufa
Malü
Mamay
Manda
Mangafa
Marar
Masul
Masur
Ma(v)ur
Mısırka
Mıtlak
Mohor
Morgoç
Mudrik
Mum
süündüren
Mutu

Odun
Orlik
Osman
Özek-başlı
Palaçor
Parandoy
Partallı
Patlıcan
Pazlama
Pazvan
Pazvanti
Pazvanti-o(ğ)lu
P(ı)rasa
Pıri
Pırloga
Pıtı
Pıtik
Potınar
Poyraz
Pukal
Pupuliga
Purdil
Puslağan
Sacın
Sali
Sendel
Sızırma
Solakçı
Su-bulandıran
Su-içmez
Susak
Sümüklü
Şıpırtına
Şopar
Şoroy
Şutu
Şürü
Şürüy
Takı
Talaca
Taraş
Tarta
Tasma
Ta(v)uk
Tebu
Tebute
Tebutey
Tekir
Telele
Teleley
Tepeze
Tıkışık
Tılılı
Tırpan
Tigra (Kaplan)
Tiken (Diken)
Torlak
Toyaga (Sopa)
Tulum
Tü(y)lü
Urla
Urumcuk
Vapir
Varnalı
Vrana
Yarka
Yaş-kalak
Yavan
Yorgaca
Zamfir
Zemzem
Zer
Zevle (Zelve)
Zırtı
Zırtına
Zırzop
Zuzik
Zuzu

GAGAUZCADA SOYADLARI

Abacı
Acı
Adamak
Ajder (Ejder)
Akbaş
Akçı
Akçıbaş(ı)
Alaç
Alaçu
Alinali
Alka
Altıparmak

Andocuk
Angel-oğlu
Arabacı
Ardal
Argaç
Arık
Arna(v)ut
Arşın
Aşçı
Atınaca
Avram-oğlu
Azman
Azman-oğlu
Bab(a)-oğlu
Bagram
Bağcı
Ba(ğ)ırgan
Bahçeci
Bahçivancı
Bahmaç
Bakayan
Bakırcı
Bayraktar
Balaban
Balan
Balçık
Balık
Balıkçı
Baltacı
Baluş
Barakçı
Bargan

Barlak
Bas
Başbü(ğ)ü
Başçivancı
Başlı
Bavurçulu
Ba(v)urda
Becenar
Beceren
Beklemes
Bela
Belada
Belalı
Belekçi
Benni (Benli)
Berber
Berku
Beşir
Beşli
Beyleli
Bıçkı
Bızga
Bikir
Bilikçi
Bodur
Bo(ğ)dan
Boklukçu
Bol
Bolbaça
Bolgar
Borççu
Bordey

Borta
Bostan
Bostancı
Boyacı
Boyancı
Boyku
Boy-oğlu
Boyu
Bozgu
Bölük
Budak
Bulgar
Bulgaraş
Bulduşya
Burgu
Burgucu
Burguvan
Burlak
Burnusuz
(Burunsuz)
Burucu
Butınalay
Buyuklı (Bıyıklı)
Buza(ğı)cı
Buzat
Bü(y)ük
Cambaz
Cecü
Cimcir
Circir
Çadırlı
Çakal

Çakan
Çakır
Çakmak
Çapraz
Çavdar
Çeban
Çelebi
Çelengir
Çemberci
Çepraz
Çerkes
Çerti-oğlu
Çıkancı
Çıkatı
Çilingir
Çimberci
Çimişli
Çirtına
Çirtınacı
Çizmeci
Çoban
Çokay
Çokelek
Çolak
Çorap
Çorbacı
Çorpu
Çotak
Çökelek
Çubuk
Çutak
Dağ(a)alı

Dal-tavan
(Dal-taban)
De(ği)rmenci
Deli
Delibaz-oğlu
Deli-çoban
Deli-kosti
Deli-oğlu
Deli-stoyan
Deli-vran
Demetçi
Demir
Demirci
Demiş
Derji
Derli
Dermeci
Dezgencili
Diak-oğlu
Dilsiziç
Dimirt-oğlu
Dimucuk
Direk
Dişli
Dizilü
Djeles
Dobri-oğlu
Doğalı
Dolapçı
Domuzçu
Dragni-oğlu
Drangoz
Drumilü
Dugan
Dul
Dul-oğlu
Duli-oğlu
Dut
Dülger
Düvenci
Eberli
Ekmekçi
Engeç (Yengeç)
Eni (Yeni)
Ere-bakan (Yere - bakan)
Ergeleci
(Hergeleci)
Ergivan
(Erguvan)
Esir
Fakir
Fal
Fanar (Fener)
Fanarcı
(Fenerci)
Fazlı
Felcen (Fincan)
Fenerci
Fıçıcı
Filcen (Fincan)
Fili-oğlu
Fuçeci (Fıçıcı)
Gacu
Gagauz
Galaslı (Kalaslı)
Ganç (o)-oğlu
Ganeli
Gani
Gara-bacı (Kara-bacı)
Gargalık
(Kargalık)
Gargu
Gasta
Gaşlama
Gavat
Gaydaracı
(Gaydacı)
Gaydarcı
(Gaydacı)
Gaydarlı
(Gaydalı)
Gaytan (Kaytan)
Geniş
Gercik (Güzel)
Gergi-oğlu
Gogoş
Gogu
Goldurdak
Golu
Görcik
Gub-oğlu (Gub: Güvercin)
Guran
Guzun
Gülüş
Gümüş
Gümüşlü
Hacı
Hacı-ivan
Hacı-oğlu
Haydarlı
Hergeleci
Hırka
Holoycu
Hondra
Huşlu
İbrik
İhtir
İkizli
İri
İskimci
İvan-oğlu
İvarlak
(Yuvarlak)
Jelez-oğlu
Jimjim
Jirjir
Junkan
Kabak
Kaban
Kadın
Kafacı (Kahveci)
Kafeci (Kahveci)
Kalaba
(Kalabalık)
Kalak

Kalaman
Kalancı
Kalaycı
Kalcı
Kalın
Kalpak
Kalpakçı
Kambur
Kamburka
Kamçı
Kanca
Kapak
Kapakçı
Kapaklı
Kapancı
Kapral
Kapsız
Kapsomun
Kapşuk
Kara
Kara-baca
Kara-bacak
Kara-biber
Kara-but
Karaca
Karac(a)-ov
Kara-çit
Kara-çoban
Kara-delli
Kara-dilli
Kara-dimitrov
Kara-fizsi

Kara-gançu
Kara-gâ(v)ur
Kara-göz
Kara-kalçu
Kara-kaş
Kara-kay
Kara-malak
Karaman
Kara-ma(v)ur
Karamile
Kara-nastas
Karanfil
Kara-nikola
Kara-o(ğ)lan
Kara-punarlı
Kara-senni
Kara-stan
Kara-terzi
Kara-u(ğ)lan
Kara-vasili
Kara-(v)uş
Karayan
Kara-yani
Karayman
Karayon
Kara-yorgu
Kartakay
Kasa (Kısacık)
Kasap
Kasım
Kaş
Kaşa

Kaşkaval
Katran
Katrnancı
Kavalcı
Kavun
Ka(v)un
Ka(v)uş
Kaygın
Ka(y)ın
Kaykı
Kaymakçı
Kayrık
Kazancı
Kazmalı
Kedik (Gedik)
Kel
Keleş
Kel-oğlu
Kemençeci
Kendi-gelen
Ker
Kertikli
Keval
Kılçık
Kıllı-şor
Kınalı
Kıpçaklı
Kıpti
Kır-boba
Kır-bıyık
Kır-buyuk (Kır-bıyık)

Kırcıl
Kırçmar (Meyhaneci)
Kırık
Kırın
Kırk-ayak
Kırk-yalan
Kırma
Kırmızı
Kısa
Kısacık
Kısa-deli
Kısa-dilli
Kıssa
Kışlalı
Kıvırcık
Kızıl
Kiçuk (Küçük)
Kihaye-oğlu (Kâhya-oğlu)
Kilaflı (Külâhlı)
Kilim
Kilimci
Kilimnik (Kilimlik)
Kirçi-oğlu
Kirpi
Kirpik
Kiri-oğlu
Kisoy
Kivel

Kivirig
Kobak
Koban
Kobza
Koca
Koca-baş
Koca-elli
Koce-baş
(Koca-baş)
Kocokar
Koç
Koçan
Koçancı
Koçaş
Koçmarcı
Kol
Kolay-gele
Kolçeş
Koli-oğlu
Koliva (Kulübe)
Koltuklu
Komanaş
Komka
Komur
Konak
Konakçı
Kongazlı
Kopuşçu
Kosti-oğlu
Koval (Kaval)
Kovalcı
Kovancı
Kovlak
Kovrik
Kör
Kör-oğlu
Körük
Körükçü
Köse
Kriçmacı
(Meyhaneci)
Kristi-oğlu
Kudi
Kuemci
(Kuyumcu)
Kula-dimu
Kulaksız
Kuliş
Kuman
Kurbet (Gurbet)
Kurd
Kurd-oğlu
Kurd-ov
Kurlü
Kur-oğlu
Kurşum
(Kurşun)
Kurşumcu
Kuru
Kuruca
Kurucu
Kuru-dimov
Kusursuz
Kutsar (Aksak)
Kuyç
Kuyucuklu
Kuy(u)cuklu
Kuyumcu
Kuzu-yok
Küçük
Külaflı (Külâhlı)
Külcü
Kürkçü
Laçantar
Lalangı
Lâle
Lampacı
(Lâmbacı)
Lefter
Ley
Libaş
Macar
Magleli
Maik
Mail
Makaz (Makas)
Malaçlı
(Malaklı)
Malak
Malay
Malıç
Manaf (Manav)
Manastırlı
Mancar
Mançu
Mani
Mansarli-yski
Manzul-oğlu
Marangoz
Mercan
Mındık
Mırmır
Mihna
Miniş
Minjir
Mi-oğlu
Miş
Moda
Molduvan
(Romen)
Molla
Mosionci
Mosk-oğlu
Mumcu
Murzakoy
Muşanbacı
(Muşambacı)
Muşat
Muşyamandı
Mutaf
Mutafçı (Mutaf)
Mutk-oğlu
Nasrad(d)in
Nasta
Nastradin
(Nasreddin)
Nazar
Nazlı

Nedü-oğlu
Neron
Novaçlı
Novak
Orak
Orli-oğlu
Ormancı
Ostri-oğlu
Öküzçü
Özen-başlı
Paçalı
Paçi
Palaz
Palamarcı
Panait
Paraskiva
Parmaklı
Paruş
Pasmakçı (Paşmakçı, Pabuççu)
Paşa
Paşalı
Pavli-oğlu
Pelin
Pelinni (Pelinli)
Perçeli
Perçemli
Petiş
Pındıklı (Fındıklı)
Piliç

Pire
Popaz (Papaz)
Popaz-oğlu
Popoviç (Papaz-oğlu)
Pul(l)ukçu
Rad-oğlu
Rakıcı
Rayk-oğlu
Reşilen
Rus
Sagin
Sa(ğ)ır
Sa(ğ)lıkçı
Sakaca
Sakacı
Sakacu
Sakal
Sakallı
Sal(l)a-baş
Samsi
Sarı
Sarıca
Sarı-güllü
Sarı-oğlu
Sarsaman
Savon
Sa(v)ul
Senik
Serkili
Sert
Sı(ğ)ırtınaç

Sıpçu
Sırb
Sırf
Sin
Sirkeli
Sivri
Skembeci (İşkembeci)
Stef-oğlu
Sudi
Sucuk
Sulak
Sultan
Suluk
Suruci (Sürücü)
Sülemez (Söylemez)
Şalvir
Şamaylı
Şan
Şap
Şerbetli
Şeremet
Şerşel
Şeytan
Şidir
Şişman
Şkembeci (İşkembeci)
Şop
Tabakçı
Tak(k)e

Talmaç
Tanas-oğlu
Tarla
Tasmasız
Taşçı
Taşır
Taş-oğlu
Tatar
Tatarcık
Tatar-oğlu
Tatul
Tavlu
Tavşancı
Ta(v)ukçu
Tekerlek
Telpiz
Temir (Demir)
Tenekci (Tenekeci)
Terlikçi
Terzi
Terzi-oğlu
Tetikli
Tıkaç
Tılmaç
Tirleş
Tırsına
Tırtan
Tolmaç
Tomaylı
Tongo-baş
Topal

Topçu
Topuzlu
Tor-oğlu
Toy
Trifon-oğlu
Trupçu
(Turpçu)
Tufar
Tukan
Tulba
Tupa
Tuşçu
Tülümen
Tütüncü
Uğursuz
Urum
Uştuk
Uzun
Üüsüz (Öksüz)

Vakol
Vaku
Valkan
Varban-oğlu
Varsan
Vasilçik
Vasili-oğlu
Vekil
Vekilsar
Vesterli
Yabancı
Yalama
Yalancı
Yamalı
Yamb-oğlu
Yanak
Yanak-oğlu
Yanıç
Yani-oğlu

Yaniş-oğlu
Yanku
Yarım
Yasa-baş
Yas(s)ı-baş
Yayman
Yazacı (Yazıcı)
Yularcı
Yıvarlak
(Yuvarlak)
Yofçu
Yorcu
Yorgi-oğlu
Yorgu
Yorucu
Yorocu
Yovçu
Yularcı
Yuvancık

Yuvarlık
(Yuvarlak)
Yuvarlak
Yüsümbeli
Yüzsüz
Zabun
Zaim
Zambak
Zanet
Zarif
Zavrak
Zavriçku
Zayku (Tavşan)
Zebelli
Zemzek
Zırın

GAGAUZCADA YER ADLARI

(Bu yer adları üzerine ayrıntılı bilgi almak isteyenler, "Gagauzça-Rusça-Moldovanca Laflık", Moskova, 1973 adlı sözlüğe başvurabilirler.)

1. COĞRAFİ ADLAR

Abhaz (Abaza) Cumhuriyeti
Acar Cumhuriyeti
Adıgey (Adıge) Cumhuriyeti
Afinı: Atina Cumhuriyeti
Alban (Arnavut) Cumhuriyeti
Aljir: Cezayir
Alp bayırları (dağları)
Altay tarafı (yurdu)
Alyaska: Alaska
Amerika Birleşik Ştatları (ABD)
Angliya: İngiltere
Antverpen: Anvers
Apenin yarı-adası (yarım-adası)
Arabiya: Arabistan
Ararat: Ağrı dağı
Argentina: Arjantin
Armeniya: Ermenistan
Atlantik okeanı (okyanus)
Aziya: Asya
Azov (Azak) denizi
Bab-el-Mendeb bu(ğ)azı
Bayırdaki (Dağlık) Altay bölgesi
Bakı: Bakû
Balkannar (Balkanlar)
Balhaş: Balkaş gölü
Başkir (Başkırt) Cumhuriyeti
Belgiya: Belçika
Belorus (Beyazrus) Cumhuriyeti
Bengaliya koltu(ğ)u: Bengal körfezi
Bosfor: Boğaziçi, İst. boğazı
Bürüssel: Brüksel
Budapeşt: Budapeşte
Buharest: Bükreş
Bulgariya: Bulgaristan
Çebboksar: Çeboksarı
Çehoslavakiya: Çekoslavakya
Çili: Şili
Dagestan: Dağıstan
Damask: Şam
Daniya: Danimarka
Dardanel (Çanakkale) bu(ğ)azı
Dunay: Tuna ırmağı
Efiopiya: Etiyopya (Habeşistan)
Egey (Ege) denizi
Egipet: Mısır
Elbrus: Elburz dağları (İran)
Enisey: Yenisey ırmağı
Erevan: Erivan
Evfrat: Fırat ırmağı
Evrey (Yahudi) bölgesi

Evropa: Avrupa
Frantsiya: Fransa
Gaaga: La Haye
Gang: Ganj ırmağı
Gavana: Havana
Germaniya: Almanya
Gibraltar: Cebelitarık
Gimalay bayırları: Himalaya dağları
Gindikuş: Himdikuş dağları
Gonduras: Honduras
Grenlandiya: Grönland
Gretsiya: Yunanistan
Gruziya: Gürcistan
Gudzon koltu(ğ)u: Hudson körfezi
Günbatı Sibiri: Batı Sibirya
Gündu(ğ)uş Sibiri: Doğu Sibirya
Gviney: Gine
Habarovsk tarafı (yöresi)
Irak: Irak
Issak-kul: Isık-göl
İerusalim: Kudüs
İnd: İndus ırmağı
İndiya: Hindistan
İndokitay: Hindi-Çini yarımadası
İndoneziya: Endonezya
İoganesburg: Yohanesburg
İonik (Ege) adaları
İordon: Ürdün
İrlandiya: İrlanda
İslandiya: İzlanda
İzsrail: İsrail
Jeneva: Cenevre
Kabul: Kâbil
Kair: Kahire
Kalmık: (Kalmuk) Cumhuriyeti
Kamboca: Kampuçya
Kanar: (Kanarya) adaları
Karel: (Karelya) Cumhuriyeti
Karib: (Karaib) denizi
Kaspiy: (Hazar) denizi
Kavkaz: Kafkas
Kazah: (Kazak) Cumhuriyeti
Kipr: Kıbrıs adası
Kiprstan: Kıbrıs devleti
Kirgiz: (Kırgız) Cumhuriyeti
Kitay: Çin
Kopengagen: Kopenhag
Koreya: Kore
Krım: Kırım yarımadası
Krit: Girit adası
Kuba: Küba
Kırmızı (Kızıl) deniz
Küçük Aziya: Küçük Asya (Anadolu)
La-Manş: Manş boğazı
Latviya: Letonya
Lissabon: Lizbon
Litva: Litvanya
Livan: Lübnan
Liviya: Libya
London: Londra

Mahaç-kala: Mohaç-kale
Marokko: Fas
Mavritaniya: Moritanya
Mermer (Marmara) denizi
Mongoliya: Moğalistan
Moskva: Moskova
Nahiçevan: Nahcivan
Niderlanda: Hollanda
Nipru: Dneper ırmağı
Norvegiya: Norveç
Nü-York: New York
Okeaniya: Okyanusya adaları
Oman: Umman
Orta Aziya: Orta Asya
Orta deniz: Ak deniz
Pa-de-Kale: Pas-de Calais boğazı
Palestina: Filistin
Parij: Paris
Persiya: İran
Pireneyler: Pireneler
Ploeş: Ploeşti
Polşa: Polonya
Portugaliya: Portekiz
Povoljije: Volga yöresi
Poyrazdakı Amerika: Kuzey Amerika
Praga: Prag
Reyn: Ren ırmağı
Rim: Roma
Rona: Ron ırmağı
Sahara: Sahra (Büyük)
Samarkand: Semerkant
Sardiniya: Sardunya
Saud Arabistanı: Suudi Arabistan
Sena: Sen ırmağı
Sevastopol: Sivastopol
Sır-Darya: Siri-Derya ırmağı
Sibir: Sibirya
Siriya: Suriye
Sofiya: Sofya
Sovet (Sovyet) S.C.B.
Spaniya: İspanya
Stambol: İstanbul
Stokgolm: Stokholm
Şanhay: Şanghay
Şotlandiya: İskoçya
Şveytsariya: İsviçre
Şvtsiya: İsveç
Tatar Cumhuriyeti
Tbilisi: Tiflis
Tegeran: Tahran
Tibru: Tiber ırmağı
Tirana: Tiran
Tissa: Tisa ırmağı
Tokio: Tokyo
Tripoli: Trablusgarp
Tseylon: Seylan
Tunis: Tunus
Turkiya: Türkiye
Udmurtiya: Udmurt ülkesi
Ungariya: Macaristan

Uslu (Yavaş) okean: Pasifik okyanusu
Uzbek: (Özbek) Cumhuriyeti
Uzbekistan: Özbekistan
Velik-Britaniya: Büyük-Britanya
Vena: Viyana
Venetsiya: Venedik
Venger (Macar) Cumhuriyeti
Vengriya: Macaristan
Vest-İndiya: Batı Hindistan
Visla: Vistül ırmağı
Yamayka: Jamayka
Yaponiya: Japonya
Yassı: Yaş
Za-Karpete: Trans-Karpatya
Za-Kavkaze: Trans-Kafkas
Za-polyare: Kutup bölgesi
Za-Urale: Trans-Ural

2. YER ADLARI

Abaklı
Ac-aptula (Hacı-Abdul, Suvorova)
Acı-dere (Ukrayna)
Ahindor (Akendorf, Doyna)
Ak-erman (Ak-kerman, Belgorod)
Albata (Albota, Aşağıki-Yukarıki)
Anadol (Ukrayna)
Avdarma
Aydar (Haydar)
Babele (Babel)
Badik (Badiku)
Bahmut
Bakçalı (Bahçeli)
Balaban
Balboka (Ukrayna)
Banava (Ukrayna)
Basarabiya (Basarabya)
Basarabka
Başkalı
Baş-köy
Batık
Batır
Ba(v)urçu (Tatar-Bavurçu)
Baymaklı
Belç
Bender
Beş-alma (Beş-elma)
Beş-göz
Beştemak
Bey-maale (Bey-mahalle, Ukrayna)
Bokluk (Bukluk)
Bolgrad
Borçak
Borlaçen (Burlaçen)
Bucak (Bucak: köşe demektir.)
Budey
Bulgar Pelinni (Bulgar Pelinli)
Burlak (Burlaç)
Bursuk
Caltay (Coltay)

Camana (Damana)
Cimisli
Curculeş
Çadır
Çadır-Lunga
Çalık
Çanak
Çeşme-köy
Çiğirlen
Çi(ğ)işi
Çimişen
Çimişli
Çişme (Çeşme)
Çobalakçı
Çok-Meydan (Bak): Kaarlık
Çokrak (Ukrayna)
Çoluk (Çuluk)
Çomay (Çumay)
Çölmek-köy (Çömlek-köy, Ukrayna)
Çöşmeli (Çeşmeli)
Çukur (Çukur-mincir)
De(ği)rmen-dere (Kalançak, Ukrayna)
De(ği)rmenci
Dizginci (Dizgince)
Dolu-köy (Ukrayna)
Esirli (İsirli, Ukrayna)
Eski-pol (Eski-polos, Ukrayna)
Eski Troyan (Ukrayna)
Gavanoza
Gidirim
Guzun
Gülmen (Dülmen, Ukrayna)
Hacı-köy
Hacı-mus
Hacılar
Haraba (Garaba)
Hasan-batır (Ukrayna)
Hırtop (Gırtop)
Hotul (Hutulu)
Hulu-boy
İsmail (İzmail)
Javgur
Kaarlık (Karlık)
Kağul (Ukrayna)
Kamçık-köy (Ukrayna)
Kannı-dere (Kanlı-dere, Ukrayna)
Kapaklı
Kaplan
Kara-a(ğ)aç
Kara-biber
Kara-gaş (Kara-kaş)
Kara-Hasan
Kara-kurt (Ukrayna)
Kara-kuş (Kara-gış)
Kara-köy (ya da Kara-kuyu)
Kara-Marin (Ukrayna)
Karay-man
Kardaş

Kartal (Ukrayna)
Kaşkalı
Kaştangalı
Katlabuğ (dere)
Katrannık (Katranlık)
Kaul (Kağul, göl, kent)
Ka(v)uşan
Kaynar
Kayraklı (Moldavya, Ukrayna)
Kaytanovka
Kazancık
Kaz-ayak
Kıpçak (Kopçak, Tatar-Kıpçak)
Kırba(ğ)alı
Kırhana
Kırlan
Kırlannar (Kırlanlar)
Kışla
Kızıl
Kızlar
Kili
Kiriet-Lunga
Kirsova
Kobey (Kubey, Ukrayna)
Koçulu
Kolibaş
Komrat (başkent)
Konak
Kongaz
Kongazçık (Aşağıki-Yukarıki)
Koparan (Moldavya, Ukrayna)
Korkmaz
Kotigana (Kotihana)
Köseli
Kupkuy
Kurçu (Ukrayna)
Küçük Kalınçak (Ukrayna)
Külevçe (Ukrayna)
Kürt
Larga (ırmak)
Leke
Mana
Manta
Manuk-bey
Matasar
Mındık
Mincir
Musa(h)ip (Musaid)
Nemçeler
Orak
Ordaşey
Orhey
Oytuz
Ördek-burnu (Erdek-burnu, Ukrayna)
Parkan
Payka
Pelinni (Pelinli)
Pındıklı (Fındıklı, Ukrayna)
Ramazan

Sadaklı
Sadık
Sagaydak
Saka
Salça (köy, ırmak)
Samurza
Satılık-Hacı (Ukrayna)
Selemet
Seli-oğlu (Ukrayna)
Sırma
Suhat
Şaganı (Ukrayna)
Şamaylı
Şikirli-kitay
Şişkan
Tabak (Ukrayna)
Taban
Talmaz
Tanatar
Taraklı
Tarta(v)ul
Taş-pınar (Ukrayna)
Taşlık (Moldavya, Ukrayna)
Tatar-pınar (Ukrayna)
Tatareş
Telpiz
Tırfeş
Tigeç
Tiraşpol
Tokuz
Tomay
Topal
Tropoklu (Ukrayna)
Tumarva (Ukrayna)
Tü(y)lü-köy
Valkaneş (Vulkaneşti)
Vaysal (Ukrayna)
Yagorlık
Yalpu
Yalpucuk
Yargara
Yarmaklı
(Y)eni Çomay
(Y)eni Kırba(ğ)alı
(Y)eni kırhana
(Y)eni Kortin
(Y)eni-köy (Moldavya, Ukrayna)
(Y)eni-ma(h)al(l)e
(Y)eni Troyan (Ukrayna)
Zaim
Zırneş

3. YEREL ADLAR

Ahindor
Al kızı
Almacıksız be(y)gir
Angil'in (y)eri
Ayazma (Ukrayna)
Borogan
Bulgar ma(h)al(l)esi
Bujor (Ukrayna)

Burlak
Buruk bayır (Ukrayna)
Burun I-II
Burun kula(ğ)ı
Bü(y)ük tepe
Bü(y)ük yol
Çalılık
Çatal
Çipir çukuru (Ukrayna)
Çiritey
Çiritey sırtı
Çitak maalesi (mahallesi)
Çizi
Çizideki boy
Daa maalesi (Dağ mahallesi)
Dağ yolu
Derin kulak I-II (Moldavya, Ukrayna)
Dik bayır
Dikili taş
Eski baalık (Eski bağlık)
Goliş'in pınarı (Ukrayna)
Göz (Ukrayna)
Granitsa deresi
(H)acının pınarı (Ukrayna)
Hektarlar
Huma
Huma köprüsü
İki pınar
İki tepe
İkinci rıpa
İlk rıpa
İnce kulak
Kanazir köprüsü
Kannı dere (Kanlı dere)
Kapritsa çöşmesi
Kara-a(ğ)açlık (Ukrayna)
Kara-Pani'nin-pınarı
Kara-paşa (Ukrayna)
Kara-tepe
Kardon (Kordon)
Karşı maale (mahalle)
Katlabuğa
Kavarna (Moldavya)
Kaynak (Ukrayna)
Kaynak kulağı (bataklık, Ukrayna)
Kayraklar (dere, çukur, suvat)
Kazan kulağı (çayırlık, Ukrayna)
Ketennik (Ketenlik, bağlar)
Keez (eski bir atış alanı, Ukrayna)
Kırlannar (Kırlanlar, otlak, kırlan: kuzu)
Kışla I-II (Moldavya, Ukrayna, semt)
Kirezlik (Kirazlık, tarla sınırı)
Kozma'nın kulağı (tarla, Ukrayna)
Kuli maalesi (mahallesi, Ukrayna)
Kum tepeleri (Yalpu ırmağı kıyıları)
Kumnuk (Kumluk, bağ ve tarlalar)
Küllük (eski bir Tatar obası, arazi)
Küü (Köy) pınarı (su kuyusu,

çayırlık)

Lâh (sürülmüş tarlalar, bağlar)

Lunga (çayırlık, otlak)

Meşen (sürülmüş tarlalar)

Moldovan (Moldovan: Moldavyalı)

Nâgu'nun kulağı (çukur)

Örcene boy (Ukrayna)

Paçi'nin kulağı (çayırlık, mera)

Papaz merası (Moldavya, Ukrayna)

Parapan (yayla, Ukrayna)

Pınar kulağı (bataklık, Ukrayna)

Podiş (yayla)

Rezeş (semt)

Sadım (tarla, sadım: sadme)

Saldat kulağı (mera, saldat: asker, Rusça)

Sandi'nin bayırı (tepe, yamaç, Ukrayna)

Sarı-yar (semt)

Sarı-yer (taş ocağı)

Sasık göl (çayırlıklar)

Satılık (bağlar)

Saz yolu (yol, semt)

Slivna maalesi (mahallesi, Ukrayna)

Süütlük (Söğütlük, söğütler, bağlar)

Taş köprü (bağlar, bahçeler, tarlalar)

Taş yolu (tarla, kır, arazi)

Taşlık (semt)

Tatar pınarları (kırlar, Ukrayna)

Toloka (toloka: işlenmemiş toprak)

Topraklık (killi taş ocağı)

Tukan (semt, Tukan: Bulgar)

Tukan maalesi (mahallesi, Ukrayna)

Tukannar (Tukanlar)

Türkmen deresi (Ukrayna)

Urum maalesi (mahallesi)

Yalpı (semt)

Yalpu bayırı (dik yamaç, bayır: dağ)

Yalpu çöşmesi

Yambol (mahalle, Ukrayna)

Yayman kulak (çayırlık, yayman: geniş)

Yorcana boy. Bak: Örcene boy

Yurtluk (Ukrayna'da eski bir Tatar obası, yayla)

GAGAUZLAR ÜZERİNE YÜZYILLIK GENEL KAYNAKÇA (1899-1999)*

(Son yüzyılda Gagauzlar üzerine dünyada yazılan kitap, broşür, ayrıbasımlı inceleme ve araştırma, makale vb. gibi başlıca yayınları kapsar. Türkçe ve Gaauzcadan başka Rusça, Bulgarca, Romence, Lehçe gibi Gagauzların komşu olarak yaşadığı ulusların dilleriyle Almanca, Fransızca ve İngilizce gibi büyük ve yaygın dillerde yazılmış yayınları içerir. Manov'un kitabının dipnotlarında anılan yayınlar, yinelemekten kaçınmak üzere, genellikle bu listeye alınmamıştır.)

ABDULLAHOĞLU, Abbas. -*Gagauz Türk edebiyatı üzerine bir neçe söz.*- ("Türkistan", III/10, 1990.)

ACAROĞLU, M. Türker. -*Dünya atasözleri.*- ("Türk halkbilimi araştırmaları yıllığı", Ankara, 1977/IV, ss. 5-21.) Gagauz atasözleri ve deyimlerine de yer verilmiştir; toplamı 115'i bulur.

ACAROĞLU, M. Türker. -*Dünya atasözleri.*- İstanbul, Kaya yayınları, (1989). 8°, 847 s., kaynakçalı, 17.500 TL. (Gagauz atasözleri, ss. 312-340).

ACAROĞLU, M. Türker. -*Gagauz atasözleri ve deyimleri.*- ("Türk folkloru araştırmaları", Ankara, 1986/I'den ayrıbasım, ss. 25-54.) Tam 801 Gagauz atasözü ve deyimini içerir. Ayrıca bak: M. Türker Acaroğlu, "Bulgaristan Türkleri üzerine araştırmalar", Ankara, 1999, ss. 252-282.

ACAROĞLU, M. Türker. -*Gagauzcada takma adlar, soyadları, yer adları.*- ('Türk dünyası araştırmaları", İstanbul, sayı 72'den ayrıbasım, Haziran 1991, ss. 111-128.)

(IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi'ne bildiri olarak sunulmuştur, Mayıs 1991.)

ACAROĞLU, M. Türker. -*Gagauzcada takma adlar, soyadları, yer adları.*- Ankara, Kültür Bakanlığı, 1992. 8°, 21 s.

("IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi bildirileri. II. cilt: Halk edebiyatı"ndan ayrıbasım.)

* Bu bölüm M. Türker Acaroğlu tarafından hazırlanmıştır.

ACAROĞLU, M. Türker.- *"Gagauzça-Rusça-Moldovanca laflık".-* ("Türk dili", Ankara, XXXIII/296, Mayıs 1976, s. 396-400).

ACAROĞLU, M. Türker. *-Gagauzların kökeni.-* ("II. Uluslararası Gagauz Kültürü Sempozyumu"na sunulan bildiri, Edirne, 14.X.1996.) "Belleten", Ankara, LXIII/237, Ağustos 1999, ss. 453-487'den ayrıbasım.

ACAROĞLU, M. Türker. *-Rumeli Türk ağızları üzerine Türkçe ve yabancı dillerdeki başlıca araştırmaların açıklamalı kaynakçası, 1904-1981.* -("Halk kültürü", İstanbul, 1984/4, 1985, ss. 13-40'tan ayrıbasım).

ACAROĞLU, M. Türker. *–Tanrıöver ve Gagauzlar.-* ("Türk yurdu", İstanbul, VI/2, H.S. Tanrıöver özel sayısı, Şubat 1967, ss. 80-82, resimli.).

ACAROĞLU, M. Türker. *–Türk atasözleri.-* İstanbul, İletişim yayınları, 1992 (Haziran). 8°, 132 s., kaynakça, 17.000 TL. (Cep üniversitesi: 77. -Gagauz atasözleri, ss. 106-108.) Kitabın 2. basımı Mart 1993'te yapılmıştır.

AĞACANOV, S.G. *-Oçerki istorii Oguzov i Turkmen Sredney Azii IX-XII vv.-* Aşhabad, 1969. 8°, 73 s. (IX-XII. yy.da Orta Asya'da Oğuz ve Türkmen tarihi yazıları.)

Ana sözü, haftalık gazete. 1988 yılından beri çıkar. Başyazarı, Vladimir Romanov, daha sonra Todur Zanet. Yazı kurulu: Nikolay Baboğlu, Gavril Gaydarcı, Mina Köse, Stepan Kuroğlu, Dionis Tanasoğlu vb. -Adres: Puşkin sokağı No. 22, Kişinev-Moldova. "Universul" basımevi. 2°, 4 s., resimli, tiraj 370, fiyatı 25 bani. Moldova Cumhuriyeti Başbakanlığınca kurulmuştur.

ANGELİ, F. A. *-K voprosu o kategorii modalnosti i leksiçeskih sredstvah ee vırajeniya v Türkskih yazıkov (na materiale Turetskogo, Azerbaycanskogo i Gagauzskogo yazıkov),* doktora tezi.- Moskova, 1964. (Türk lehçelerinde modalite kategorisi sorunları ve bunu belirtmek için kullanılan sözlük araçları üzerine (Türk, Azerbaycan ve Gagauz lehçelerindeki malzemeye göre).

ARABACI, N.P.; Lüdmila A. POKROVSKAYA ve Dionis N. TANASOĞLU. *-Gagauz dili,* IV-V. klaslar (sınıflar) için.- Kişinev, 1959. (Ders kitabıdır.)

ARGUNŞAH, Mustafa. *-Gagauz Türklerinin manileri.-* ("Türk kültürü", Ankara, sayı 332, Aralık 1990, ss. 752 (48)-758 (54).

ARNAUT, Tudorka. *-Gagauz bilmeceleri.-* ("II. Uluslararası Gagauz Kültürü Sempozyumu"na sunulan bildiri, Edirne, 15.X.1996.)

BABINGER, Franz. -*Sarı Saltık Dede*.- ("İslam ansiklopedisi", İstanbul, 10. cilt, 1967, ss. 220-221.)

BABOĞLU (BABAOĞLU), Nikolay. -*Bir öykümüz var*. Çev. Tayyar Tahiroğlu. Kapak resmi Mete Savaşan (Dimitri Savastin). -İstanbul?, 1995? (Yazar, doğum yeri olan Kıpçak köyü halkını, açlık ve yoksulluğu anlatır.)

BABAOĞLU, Nikolay. -*Gagauz aydınnadıcı Mihail Çakir'in anmasına*.- ("Ana sözü", Kişinev, sayı 18 /342), 25.VI.1996, s. 2.)

BABAOĞLU, Nikolay. -*Gagauz folkloru*.- Kişinev, 1969. (Bu derlemede türküler, atasözleri, bilmeceler ve Nasrettin Hoca fıkraları vardır.)

BABAOĞLU, Nikolay. -*Gagauzlarda "Oğuzname" destanı*.- ("II. Uluslararası Gagauz Kültürü Sempozyumu"na sunulan bildiri, Edirne, 16.X.1996.)

BABAOĞLU, Nikolay İ.. -*Masallar*.- Kişinev, 1991.

BABAOĞLU, Nikolay İ.. -*Moldavia'da-Bessarabiya'da Türkçe coğrafi adlar*.- ("Türk Dünyası Kurultayı"na sunulan bildiri, Kayseri, 23-25 Ekim 1991.)

BABAOĞLU, Nikolay İ. ve İ.İ. -*Gagauz dili, sintaksis*, IX-X. klaslar (sınıflar) için. -Kişinev, "Lumina", 1988. (Ders kitabıdır.)

BAKLACI, Salih. -*Bulgaristan'da Gagauzlar, dün ve bugün*.- ("II. Uluslararası Gagauz Kültürü Sempozyumu"na sunulan bildiri, Edirne, 14.X.1996.)

BAKLACI, Salih. -*Gagauz dili ile Deliorman Türkçesi arasında bir kıyaslama*.- ("Balkanlar'da Türk kültürü", Bursa, VI/24, Temmuz-Eylül 1997, ss. 37-39.)

BARKAN, Ömer Lütfü. -*"Balkanlar ve Türklük"*.- ("Ülkü", Ankara, Mart 1937.) Yaşar Nabi Nayır'ın bu adı taşıyan kitabını tanıtma yazısı.

BARKAN, Ömer Lütfü. --*Osmanlı İmparatorluğunda Rumeli'nin iskânı için yapılan sürgünler meselesi*.- İstanbul, 1940.

BASKAKOV, N.A. -*Gagauzskiy yazık. Turtskie yazıki*.- Moskova, Akademiya Nauk SSSR, Institut Yazıkoznaniya, 1960. (Gagauz dili. Türk dilleri.)

(BAYKUT), Cami. -*Osmanlı ülkesinde hristiyan Türkler*.- İzmir, Ahenk matbaası, 1334/1918, 8°, 38 s. (2. basım): *Osmanlı ülkesinde hristiyan Türkler ve Bizans İmparatorluğuna dahil olan Turani akvam*.- İstanbul, Yeni Osmanlı matbaa ve kütüphanesi, 1338/1922. 8°, 120 s. (3.basım: İstanbul, Sanayi-i Nefise matbaası, 1932. 8°, 140 s., 50 Krş.)

BİGAEV, R.L.; P.A. DANİLOV ve M.U. UMAROV. -*Orta Asya'da yaşayan Gagauzların folklorları üzerine.* Çev. Harun Güngör. -("Türk dünyası araştırmaları", İstanbul, sayı 22, Şubat 1983, ss. 183-195.)

BOŞKOV, Vitaliy. -*Ayazma*, şiirler.- Odesa, "Mayak" basımevi, 1996.

BULGAR, Stepan. -*Basarabya Gagauzlarının milli otonomi mücadelesi tarihi.*- ("II. Uluslararası Gagauz Kültürü Sempozyumu"na sunulan bildiri, Edirne, 15.X.1996.)

BULGAR, Stepan. -*Canavar yortuları.*- Kişinev. 1990. (Kurt bayramları.)

BULGAR, Stepan. -*Çadır-lunga, kasabanın istoriyasından.*- ("Sabaa yıldızı", Komrat, sayı 1, 1996, ss. 44-47, resimli.)

BULGAR, Stepan. -*Dev adamın oolu* (oğlu). -Kişinev, 1990.

BULGAR, Stepan. -*Gagauz (Gagoğuz) Türklerinin edebiyatı.*- ("I. Uluslararası Kıbrıs ve Balkanlar Türk Edebiyatları Sempozyumu"na sunulan bildiri, Gazimağusa, 1998.)

CAHEN, C.C. -*Points de doutes sur les Gagauzes.*- Napoli, 1982. (Gagauzlar üzerine kuşkulu noktalar.)

CAKOVA, Ekaterina. -*Gagauz tiyatrosu.*- ("II. Uluslararası Gagauz Kültürü Sempozyumu"na sunulan bildiri, Edirne, 16.X.1996.)

CANSIZOV, Stoyan. -*Balkan şib-i ceziresinde Türkler.*- ("Tarih-i Osmani Encümeni mecmuası", İstanbul, cüz 18, 1328/1912, ss. 1076-1096.)

CEBECİ, Ahmet. -*Gagauz halk edebiyatında Türkçe yer adları.*- ("II. Uluslararası Gagauz Kültürü Sempozyumu"na sunulan bildiri, Edirne, 15.X.1996.)

CEBECİ, Ahmet. -*Gagauzların tarihi, dili, folkloru hakkında.*- ("Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi dergisi", Ankara, I/1, 1985.)

CEBECİ, Ahmet. -*Osmanlı devletinde Gagauzlar.*- ("Türk kültürü", Ankara, XXX/354, Ekim 1992.)

ÇİMPOEŞ, Libua. -*Gagauz destanları.*- ("II. Uluslararası Gagauz Kültürü Sempozyumu"na sunulan bildiri, Edirne, 16.X.1996.)

ÇAKIR (CİACHİR), Mihail. -*Beserabiealâ Gagauzlarân istorieasâ.*- Kişinev (Chişinau), 1934. (Harun Güngör tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.)

ÇAKIR (CİACHİR), Mihazl. -*Bizim saabımız İisus Ai (aiozlu) evangheli-easâ.*- Kişinev (Chişinau), 1934. (Türkçe İncil.)

ÇAKIR (CİACHİR), Mihail. -*Dictionar Gagauzo (Turco)-Roman.*- Kişinev (Chişinau), 1938. (Gagauzca (Türkçe)-Romence sözlük.)

ÇAKIR (CİACHİR), Mihail. -*Dua chitabâ, Gagauzlar için.*- Kişinev (Chişinau), 1935. (Dua kitabı, Gagauzlar için.)

ÇAKIR (CİACHİR), Mihail. -*Explicatia numirilor Turco-Tatare ale oraşelor, comunelor, cetunelor şi fermelor din Moldova dintre Prut şu Nistru şi unele traditiuni pastrate în legatura cu aceste numiri.*- ("Revista Societatii istorico-arheologice Bisericeşti din Chişinau", Kişinev, cilt XIII-XIV, 1921-22.)

ÇANKOV, Jeço. -*Gagauzite v Bılgariya.*- ("İzvestiya na Bılgarskoto Geografsko Drujestvo", Sofya, 1936, cilt IV; Sofya, 1937. (Bulgaristan Gagauzları.)

ÇEBOTAR, Petr Afanasyeviç. -*Gagauzskaya hudojestvennaya literatura, 50-80-e gg. XX v.* -Kişinev, Akademiya Nauk Respubliki Moldova, 1993. 8°, 123 s., kaynakça, tiraj 1028. (XX. yüzyılın 50-80. yılları arasında Gagauz edebiyatı. Kaynakçada Gagauz diliyle yayımlanan 38 kitap, 13 çeviri, 58 makale, kitap tanıtma ve özetleme yapıtı gösterilmiştir. Özellikle Tanasoğlu, Baboğlu, Karaçoban, Köse, Gaydarcı ve Kuroğlu üzerinde durulmuştur. Şu listenin oluşturulmasında bu kitaptan çok yararlanılmıştır.)

ÇELİK, Ali. -*Trabzon, Bakü, Merv, Kızıl-orda, Jambıl, Gagauz düğünlerinde gelin-güvey motifi.*- Ankara, Kültür Bakanlığı, 1996; ss. 104-117. ("III. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru Kongresi bildirileri", Konya, 9-11 Ekim 1995.)

DECEİ, Aurel, -*Le Problème de la colonisation des Turcs seljoukides dans le Dobraogea au XIII-e siècle.*- ("Tarih araştırmaları dergisi", Ankara, cilt IV, 1968, pp. 85-111.) Selçuk Türklerinin XII. yy.da Dobruca'ya yerleşmeleri sorunu.

DE(Ğİ)RMENCİ, Miron. -*İtraf.*- Odesa, "Mayak" basımevi, 1996. (Düzyazı şiirler.)

DİMİTROV, G. -*Gagauzi; potekloto im i proizhojdenie na dumata.*- ("İzvestiya na Varnensko Arheologiçesko Drujestvo", Varna, 1909, cilt II.) Gagauzlar; kökenleri ve Gagauz sözcüğünün kökeni.

DİMİTROV, İ. -*Preselenie na Selcuşki Turtsi v Dobruca okolo sredata na XIII v.*- Sofya, Bulgar Bilimler Akademisi: kitap X, 1915. (Yaklaşık XIII. yy. ortalarında Selçuklu Türklerin Dobruca'ya göç etmesi.)

DMİTRİEV, N.K. -*Gagauzskie etiudy; morfologia, sintaksis i leksika Gagauzskogo iazyka, materialy k izucheniiu iazyka narodov Moldavskoi ASSR.* -("Uchenge zapiski", L.v. 1 (1939), ss. 3-27.)

Dobruca: geografiya, istoriya, etnografiya, stopansko i dırjavno-politiçesko znaçenie. -Sofya, 1918. (Dobruca: coğrafya, tarih, etnografya, ekonomik ve politik önemi.)

Documente Turceşti privind istoria Româniel. III. cilt: 1791-1812. -Bucureşti, 1986. (Romanya tarihine ilişkin Türkçe belgeler: 1791-1812.)

DOERFER, Gerhard. -*Das Gagausische.*- ("Philologiae Turcicae fumdamenta", Wiesbaden, 1959.) Gagauz dili.

DOERFER, Gerhard. -*Die Gagausische Literatur.*- ("Philologiae Turcicae fundamenta", cilt II, Wiesbaden, 1965, pp. 835-840.) Gagauz edebiyatı.

DOĞRU, Dr. A. Mecit. -*Gagauzların folklor ve antroponomik özellikleri.*- ("IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi. I. cilt: Genel konular"dan ayrıbasım, Ankara, 1992.)

DRİMBA, Vladimir. -*Le Gagaouze, dialecte de la langue turque.*- ("I. Türk Dili Bilimsel Kurultayına sunulan bildiriler, bilimsel bildiriler, 1972"den ayrıbasım, Ankara, 1975, p. 229.)

DRON, İvan Vasilyeviç. -*Gagauzskie geografiçeskie nazvaniya. Territoriya Pruto-Dnestrovskogo mejdureçiya.*- Kişinev, Akademiya Nauk Respubliki Moldova, 1992. 8°, 184 s. (Prut-Dnester ırmakları arasındaki Gagauz yer adları. G.A. Gaydarcı dil bakımından, S.S. Kuroğlu tarih yönünden gözden geçirmiştir.)

DRON, İvan Vasilyeviç ve Stepan S. KUROĞLU. -*Sovremennaya Gagauzskaya toponomiya i antroponomiya.*- Kişinev, 1989. 8°, 127 s. (Çağdaş Gagauz yer adları ve kişi adları. Kuroğlu'nun "Gagauz soyadları ve takma adları sözlüğü"nü de içerir.)

DUDOĞLU, Anna. -*Halk Topluşun Başkanı Petr Paşalı,* röportaj.- ("Sabaa yıldızı", Komrat, sayı 1, 1996, ss. 40-43, portreli.)

DURBAYLO, M.A. -*Ballada türküleri.*-. Kişinev, 1991.

EKİNCİKLİ, Mustafa. -*Türk ortodoksları, başlangıçtan Milli Mücadele sonuna kadar,* doktora tezi.- Kayseri, Erciyes Üniversitesi, 1990 (basılmadı).

EKONOMOV, Sava. -*Gagauzların eski türküleri.*- ("Ana sözü", Kişinev, sayı 24 (300), 27.VII.1995, s. 3, portreli.) Yazarın kendi köyünden derlediği 14 türkünün güftelerini içerir.

EKONOMOV, Saveli Petroviç. -*Zavallı üüredici, kaldırılmışın yazıları.*- ("Sabaa yıldızı", Komrat, sayı 1, 1996, ss. 48-54, arkası var.)

ENVER MAHMUT. -*Gagauz Türkçesi.*- ("Türk kültürü", Ankara, XXIX/ 335, Mart 1991.)

ENVER MAHMUT. -*Nogaii Dobrogeni şi dialectul lor.*- ("Analele Universitii Bucureşti", Seria ştiinte sociale. Anul XIII, 1964.) Dobruca Nogayları ve lehçeleri.

ERCİLASUN, Ahmet Bican. -*Gagauzlardan yeni haberler.*- ("Türk kültürü", Ankara, XXVII/316, Ağustos 1989, ss. 476 (28)-483 (35).

ERCİLASUN, Ahmet Bican. -*Örnekleriyle bugünkü Türk alfabeleri.* 2. basım.- Ankara, Kültür Bakanlığı, 1989. (Kültür Bakanlığı yayınları: 281.)

E(REN), H(asan). -*Gagavuz Türkçesi, Gagavuzlar.*- ("Türk ansiklopedisi", Ankara, cilt XVII, 1969, ss. 109-111.)

EROĞLU, Türker. -*Gagauz Türkleri hakkında Deniz Tanasoğlu ile röportaj.*- ("Milli folklor", Eylül 1991.)

FİLİOĞLU, Vasi. -*Aydınnık.*- Kişinev, 1990.

GAFAROV, B.G. -*Sistema spryajenie v Gagauzskom yazıke,* doktora tezi.- Moskova, 1951. (Gagauz dilinin çekim dizgesi.)

Gagauz Türkçesinin sözlüğü. Haz. G.A. Gaydarcı, E.K. Koltsa, L.A. Pokrovskaya, B.P. Tukan. Sorumlu red. Prof. N.A. Baskakov. Rusçadan aktaranlar İsmail Kaynak ve Dr. A. Mecit Doğru.- (Ankara), Kültür Bakanlığı, (1991). 8°, XII+284 s., tiraj 10.000, fiyatı 9.000 TL. (Kültür Bakanlığı yayınları: 1294.- Türk dünyası edebiyatı dizisi: 16.)

Gagauzca, Gagauzlar. -("Ana Britannica genel kültür ansiklopedisi", cilt 9, İstanbul, 1988, ss. 225-226.)

Gagauzça-Rusça-Moldovanca laflık. Gagauzsko-russko-moldavskiy slovar. Haz. G.A. Gaydarcı, E.K. Koltsa, L.A. Pokrovskaya, B.T. Tukan. Red. Prof. N.A. Baskakov.-Moskova, Akademiya Nauk SSSR, 1973. 8°, 664 s., ciltli.

(Sözlük 11.500 sözcüğü içerir. Pek çok atasözü ve deyim vardır.-İsmail Kaynak ve Dr. A. Mecit Doğru tarafından "Gagauz Türkçesinin sözlüğü" adıyla Türkçeye aktarıldı, 1991.)

Gagauzlar. -("Ansiklopedik sözlük. Dil ve genel kültür ansiklopedisi", İstanbul, 1967, 2. cilt, 2. basım, s. 734.)

Gagauzlar. -("Cumhuriyet ansiklopedisi", 5. clit, İstanbul 1969, s. 1465.)

Gagavuz Türkleri, Gagavuzca. -("Büyük ansiklopedi", cilt 5, İstanbul, 1990, ss. 1806-1807.) "Milliyet" yayınlarından.

Gagavuzca, Gagavuzlar, Gagavuzya. -("Büyük Larousse sözlük ve ansiklopedisi", 9. cilt, İstanbul, 1986, s. 4358.)

Gagavuzca, Gagavuzlar veya Gagavuz Türkleri. -("Meydan-Larousse, büyük lûgat ve ansiklopedi", 4. cilt, İstanbul, 1971, ss. 902-903.)

Gagavuzlar. -("Hayat ansiklopedisi", III. cilt, İstanbul, [1961-64], s. 1286.)

GAYDARCI, Gavril. -*Gagauzlarda çobanlık.*- ("II. Uluslararası Gagauz Kültürü Sempozyumu"na sunulan bildiri, Edirne, 15.X.1996.)

GREK, İvan. -*Bucaklı Gagauzların tarihi.*- ("II. Uluslararası Gagauz Kültürü Sempozyumu"na sunulan bildiri, Edirne, 16.X.1996.)

GREK, İvan Fedoroviç. -*Şkola v Bolgarskih i Gagauzskih poseleniyah yuga Rossiyskoy imperii v pervoy polovine XIX veka.* -Kişinev, Akademiya Nauk Respubliki Moldova, 1993. 8°, 108 s., tiraj 618. (XIX. yüzyılın ilk yarısında Rusya İmparatorluğu güneyinde Gagauz ve Bulgar kolonilerinin okul sorunu üzerine tarihsel bir monografyadır.)

GUBOĞLU, Mihail. -*Crestomatie Turca.* İzvoare narative privind istoria Europei orientale şi centrale, 1265-1683. -Bucureşti, 1978. (Türkçe okuma kitabı. Doğu ve Orta Avrupa tarihine ilişkin açıklamalı kaynaklar, 1265-1683.)

GUBOĞLU, Mihail. -*Gagauzi in lumine istoriel,* bitirme tezi- Bucureşti, Bükreş Üniversitesi, 1938 (basılmadı). (Tarih ışığında Gagauzlar.)

GUBOĞLU, Mihail. -*Gagauzların aslına ait faraziyeler ve kendi fikirlerim.* -("IX. Milletlerarası Türk Tarih Kongresine sunulan bildiri özetleri", Ankara, 21-26 Eylül 1981, ss. 54-55.)

GUBOĞLU, Mihail. -*Gagauzların "Türkçe" dili, edebiyatı ve tarihi hakkında araştırmalar.*- ("V. Milletlerarası Türkoloji Kongresi, İstanbul, 23-28 Eylül 1985, tebliğler. II. cilt: Türk dili"den ayrıbasım, İstanbul, 1987.)

GUBOĞLU, Mihail N.. -*Malıe Türkoyazıçnıe narodı Balkanskogo poluostrova (k voprosu o proishojdenii Gagauzov),* doktora tezi.- Moskova, 1967.

(Balkan yarımadasında Türkçe konuşan azınlık halkları (Gagauzların kökeni sorunu üzerine).

GUBOĞLU, Mihail. -*Prof. Protoieren (Baş-papaz) Mihail Ceakir (M. Çakır, 1861-1938)'in ölümünün 50. yılı münasebetiyle.* -("Türk dünyası araştırmaları", İstanbul, sayı 60, Haziran 1989, ss. 59-84, 2 portre.)

GÜLENSOY, Tuncer. -*Gagauz Türkleri.* -("Ortadoğu" gazetesi, İstanbul, 31.III.1992.)

(GÜLENSOY, Tuncer). -*Gagauzlar.*- ("Türk dili ve edebiyatı ansiklopedisi; devirler, isimler, eserler, terimler", cilt 3, İstanbul, Şubat 1979, ss. 268-270.)

Güneşçik. -Komrat, Ocak 1996. 4°, 16 s., renkli resimli. ("Sabaa yıldızı" dergisinin eki olan bu kitapçıkta çocuk şiirleri, masallar, bilmeceler vardır.)

GÜNGÖR, Harun. -*Gagauzlarda Tepegöz efsanesi.*- ("Türk kültürü araştırmaları", Ankara, XXIV/2, 1986, ss. 141-142.)

GÜNGÖR, Harun. -*Gagauzların hristiyanlığı kabulü ve inanışlarındaki İslami unsurlar meselesi.* -("Türk dünyası araştırmaları", İstanbul, sayı 27, Ekim 1983, ss. 248-254.)

GÜNGÖR, Harun. -*Le Problème de l'origine des Gagaouzes d'après les chroniques Seldjoukides et Ottomans.* -("Belleten", Ankara, LX/229, Aralık 1997, pp. 695-701'den ayrıbasım.)

GÜNGÖR, Harun. -*Seyyid Lokman ve "Oğuzname"si.* -("Türk dünyası araştırmaları", İstanbul, sayı 44, Ekim 1986, ss. 91-103.)

GÜNGÖR, Harun. -*Yunan-Bulgar kilise mücadelesi ve Gagauzlar.*- ("Türk kültürü", Ankara, XXIX/144, Aralık 1991).

GÜNGÖR, Harun ve Mustafa ARGUNŞAH. -*Gagauz Türkleri; tarih, dil, folklor ve halk edebiyatı.* -Ankara, Kültür Bakanlığı, 1991. 8°, X+377 s., resimli, haritalı, tiraj 10.000, fiyatı 12.500 TL. (Kültür Bakanlığı yayınları: 1500. -Türk dünyası edebiyatı dizisi: 17.)

HOPPE, Ernst Max. -*Die Türkischen Gagauzen Christen.*- ("Oriens Christianus", Wiesbaden, 1957, Bd. XII, pp. 125-137.) Hristiyan Gagauz Türkleri.

İNAL, Yaşar Faruk. -*Gagauz sanatçıları ile bir sohbet.*- ("Trakya'da Yeşilyurt", Kırklareli, 72/5683-6282, 21.X.1996, ss. 1, 4.)

İNAL, Yaşar Faruk. -*II. Uluslararası Gagauz Kültürü Sempozyumu, 14-16 Ekim 1996.*- ("Trakya'da Yeşilyurt", Kırklareli, 72/5683-6278, 16.X.1996, s. 1.) Yazar: "Türker Acaroğlu'nun "Gagauzların kökeni" adlı bildirisi ise, gerçekten ilginçti" diyor.

İNAL, Yaşar Faruk.-*II. Uluslararası Gagauz Kültürü Sempozyumu sona erdi.*- ("Trakya'da Yeşilyurt", Kırklareli, 72/5683-6280, 16.X.1996, ss. 1, 4.)

İNAL, Yaşar Faruk. -*2. Uluslararası Gagauz Kültürü Sempozyumu'ndan izlenimler, görüşler, beliren sonuç.-("Trakya'da Yeşilyurt",* Kırklareli, 72/5683-6281, 19.X.1996, ss. 1, 4.)

İNALCIK, Halil, -*Dobrudja.*- ("Encyclopédie de l'Islam", vol. II, nouvelle édition; Leiden, 1965, pp. 625-629.)

İORDAN, İ. -*Toponimia Romãneasca.*- Bucureşti, 1963. (Romanya yer adları.)

KALAY, Emin. -*Gagauzların kökeni ve Trakya'daki yerleşimleri.*- ("II. Uluslararası Gagauz Kültürü Sempozyumu"na sunulan bildiri, Edirne, 14.X.1996.)

KALYAKİNA-KALEDİNA, T.G. -*Poryadok slov v prostom predlojenii Gagauzskago yazıka,* doktora tezi. -Moskova, 1955. (Gagauz lehçesindeki basit tümcelerde söz dizimi.)

KANTEMİR (CANTEMİR), Dimitrie. -*Descrierea Moldovei.* -Bucureşti, 1976. (Moldova betimlemesi. Yeni basım.)

KARAÇOBAN, Dimitriy. -*Alçak saçak altında,* öyküler. -Kişinev, 1966.

KARAÇOBAN, Dimitriy. -*Bayılmak,* şiirler.- Kişinev, 1969.

KARAÇOBAN, Dimitriy. -*İlk laf,* şiirler.- Kişinev, 1963.

KARAÇOBAN, Dimitriy. -*Pesengelär,* şiirler.- Kişinev, 1970.

KARAÇOBAN, Dimitriy. -*Proza.*- Kişinev, 1986. (Düzyazılar.)

KARAÇOBAN, Dimitriy. -*Yanıklık,* şiirler.- Kişinev, 1968.

KARPAT, Kemal H. -*Gagauzların tarihi menşei üzerine ve folklorundan parçalar.*- ("I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi bildirileri, I. cilt: Genel konular"dan ayrıbasım, Ankara, 1976, ss. 163-177.)

KAVARNALI, V. -*Resimlerde-halkın folkloru.*- ("Ana sözü", Kişinev, sayı 46-47 (322-323), 20.XII.1995, s. 2, resimli.)

KOLTSA, Mihail. -*Gagauz ezgileri ve bazı tonal özellikleri.* Almancadan çev. Sinemis Sun.- ("Folklor/edebiyat", Ankara, sayı 10, Temmuz-Ağustos 1997.)

KOLTSA, Mihail. -*Gagauz musikisi üzerine.*- ("II. Uluslararası Gagauz Kültürü Sempozyumu"na sunulan bildiri, Edirne, 16.X.1996.)

KOLTSA, Mihail. -*Türkülär.*- Kişinev, 1989.

KOTENKO, Valentina. -*Gagauz fonetiğinin bazı problemleri.*- ("Türk Dünyası Kurultayı"na sunulan bildiri, Kayseri, 23-25 Ekim 1991.)

KOWALSKİ, Tadeusz. -*Les Turcs et la langue turque de la Bulgarie du nord-est.*- ("Polska Akademia Umcejetnosci", Krakowie, 1933, pp. 1-28.)

"Kuzey-doğu Bulgaristan'da Türkler ve Türk dili" adlı bu araştırma, 1949 yılında Ömer Faruk Akün tarafından Türkçeye çevrilip İstanbul'da bir dergide yayınlanmıştır.

KOWALSKİ, Tadeusz. -*Kuzey-doğu Bulgaristan Türkleri ve Türk dili.* (Fransızcadan) çev. Ömer Faruk Akün.- ("İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk dili ve edebiyatı dergisi", İstanbul, III/3-4, 31 Mart 1949.)

KÖPRÜLÜ, M. Fuad. -*Türk dili ve edebiyatı hakkında araştırmalar.*- İstanbul, A. Sait basımevi, 1934. 8°, 310 s., 100 Krş. (T. Kowalski'nin araştırmasını tanıtan ve eleştiren bir yazıyı da içerir.)

KÖSE, Mina. -*Dattım ömürdän.*- Kişinev, 1990.

KÖSE, Mina. -*Hazır ol!*- Kişinev, 1986.

KÖSE, Mina. -*Sabansàârsın, gün!*- Kişinev, 1990.

KÖSE, Mina. -*Umutlar.*- Kişinev, 1988.

KULİKOVA, Aleksandra. -*Gagauzlarda güzellik anlayışı.*- ("II. Uluslararası Gagauz Kültürü Sempozyumu"na sunulan bildiri, Edirne, 15.X.1996.)

KURAT, Akdes Nimet. -*IV.-XVIII. yy. Karadeniz kuzeyindeki Türk kavimleri ve devletleri..* -Ankara, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, 1972. 8°, X+511 s., 2 levha, 1 harita, kaynakça, İngilizce özet, 70 TL. (Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yayınları, sayı 182.)

KUROĞLU, Stepan. -*Bir kucak güneş,* şiirler. -Kişinev, 1969.

KUROĞLU, Stepan. -*Gagauzlarda kurt kültü ve Türklükte pararellik.*- ("II. Uluslararası Gagauz Kültür Sempozyumu"na sunulan bildiri, Edirne, 14.X.1996.)

KUROĞLU, Stepan. -*İlkyaz türküsü,* seçki. -Kişinev, 1989.

KUROĞLU, Stepan. -*Semeynaya obryadnost Gagauzov v XIX-naçale XX v.-* Kişinev, 1980. (Gagauzların aile törenleri, XIX-XX. yy.)

LOKMANOĞLU- Perihan, -*Türk-Gagauz düğünlerinde benzerlikler.-* ("II. Uluslararası Gagauz Kültürü Sempozyumu"na sunulan bildiri, Edirne, 16.X.1996.)

MANOV, Atanas İvanov. -*Gagauzlar/Hristiyan Türkler.* Bulgarcadan çev. (M.) Türker Acaroğlu. Yaşar Nabi (Nayır)'ın bir önsözü vardır. -Ankara, "Varlık" neşriyatı, 1939-40. 8°, 128 s., notalı, 75 Krş. (Romanya ve Bulgaristan'da oturan Hristiyan Türkler hakkında tarihi ve etnolojik bir etüd.)

MANOV, Atanas İvanov. -*Potekloto na Gagauzite i tehnite obiçai i nravi..-* Varna, 1938. (Gagauzların kökenini, gelenek ve göreneklerini tanıtan bu kitap, M. Türker Acaroğlu tarafından "Gagauzlar/Hristiyan Türkler" adıyla Bulgarcadan dilimize çevrildi: Ankara, "Varlık neşriyatı, 1939-40. 8°, 128 s., notalı. -Aynı yılda, N. Batzaria tarafından Bulgarcadan Romenceye çevrilerek Bükreş'te basıldı.)

MARİNOĞLU, Fedor. -*(Y)ürek dalgası.-* Kişinev, 1990.

MARUNEVİÇ, Mariya. -*Gagauz halkının başlıca tarih dönemleri.-* ("II. Uluslararası Gagauz Kültürü Sempozyumu"na sunulan bildiri, Edirne, 14.X.1996.)

MARUNEVİÇ, Mariya. -*Gagauz halkının millet istoriyası, hem kiymeti için düşünmeklär.* -("Sabaa yıldızı", Komrat, sayı 1, 1996, s. 4-7, resimli.)

MARUNEVİÇ, Mariya V. -*Materialnaya kultura Gagauzov, XII-naçalo XX. v.-* Kişinev, 1988. (Gagauzların maddi kültürü, XII-XX. yy.)

MARUNEVİÇ, Mariya V. -*Pravda o Gagauzskom narode, kak o samobıtnom etnose i ego etniçeskoy territorii.* - Komrat, "Aydınnık" basımevi, 1993. 8°, 15 s. (Gagauz halkının özgün yapısı ve etnik toprakları üzerine gerçekler. Gagauz Cumhuriyeti tarafından yayımlanmıştır.)

MAVRODİ, M. -*Aramızda yaşardı bir adam: Dmitri Karaçoban.-* ("Sabaa yıldızı", Komrat, sayı 1, 1996, ss. 64-71, portreli.) Ölmüş olan ozan D. Nikolaeviç Karaçoban'ın şiirlerinden örnekleri de içerir.

MEHMED ALİ EKREM. -*O mentiune inedita despre românii din secolul al IX-lea in Oğuzname-cea mai veche cronica turca.-* ("Studii şi cercetari de istorie veche şi archeologie", Bucureşti, XXXI/2, 1980.)

MENZEL, Th. -*Gagauzlar.*- ("İslam ansiklopedisi", İstanbul, IV. cilt, 1964, ss. 706-707, kaynakça.)

MLADENOV, Stefan. -*Gagauzlar sorunu.*- ("Bılgarska istoriçeska biblioteka", Sofya, IV/1, 1931, metin Bulgarcadır.)

MOLLOVA, Mefküre. -*Sur le terme "Karaman" et les recherches sur les Karamans de J(anos) Eckmann.*- ("Güney-doğu Avrupa araştırmaları dergisi", İstanbul, sayı 8-9, 1979-1980, ss. 201-257.)"Karaman" terimi ve Janos Eckmann'ın Karamanlılar üzerine araştırmaları.

MOLLOVA, Mefküre ve Lüdmila A. POKROVSKAYA. -*Sintaksis Gagauzskogo yazıka sravnitel'nom osvescenii.*- ("WKZM", 77. cilt, 1937, 293. s.) Gagauzcanın sintaksı ve mukayesesi üzerine düşünceler.

MOŞKOV, V. A. -*Gagauzı Benderskogo uezda.*- ("Etnografiçeskoe obozrenie", Moskova, 1900-1902, No. 1, 2, 4.) Bender ilçesi Gagauzları.

MOŞKOV, V. A. -*"Gagauzskiy slovar". Nareçiya Bessarabskih Gagauzov, Radloff "Proben".*- St.-Petersburg, 1904. ("Gagauzca sözlük". Basarabya Gagauz lehçesi, Radloff'un "Proben"i.)

MOŞKOV, V. A. -*Turetskiya plemena Balkanskogo poluostrove.*- ("İzvestiya İmp. Russk. Geograf. Obşçestva", Moskova, XL/3, 1904.) Balkan yarımadasındaki Türk kavimleri.

MUTAFÇİEV, Peter. -*Die Angebliche ein Wanderung von Seldjchuc Türken in die Dobrudcha im XIII. Jahrhundert.*- Sofya, 1945.

NASRATTINOĞLU, İrfan Ünver. -*Gagauz Türklerinin Türk dünyasındaki yeri.*- ("II. Uluslararası Gagauz Kültürü Sempozyumu"na sunulan bildiri, Edirne, 16.X.1996.)

NASRATTINOĞLU, İrfan Ünver. -*Türk dünyasında Gagauzlar ve Nikolay Baboğlu.*- ("Güneyde kültür", Antakya, I/5, Temmuz 1989, ss. 10-11, portreli.)

NASRATTINOĞLU, Salih Ünver. -*Gagauzlarla ilgili Türkiye'de yapılan yayınlar.*- ("II. Uluslararası Gagauz Kültürü Sempozyumu"na sunulan bildiri, Edirne, 16.X.1996.)

(NAYIR), Yaşar Nabi. -*Balkanlar ve Türklük.*- Ankara, Ulus basımevi, 1936. 8°, 256 s., 100 Krş.

NİKOV, Peter. -*Bılgarsko vızrajdane v Varna i Varnensko.*- Sofya, 1934. (Varna ve yöresinde Bulgar uyanışı.)

NURALLAEVA, E. ve S. KUROĞLU. -*"Bucak" Gagauz yazıcıların poezyasında.*- ("Ana sözü", Kişinev, sayı 15-15 (339-340), 2. V. 1996, s. 3.)

OFLAZ, Kenan, -*Bulgaristan'da yaşayan Gagauzlarla Gacallar.*- ("II. Uluslararası Gagauz Kültür Sempozyumu"na sunulan bildiri, Edirne, 14.X.1996.)

ONUK, Taciser. -*Gagauz el sanatları.*- ("II. Uluslararası Gagauz Kültürü Sempozyumu"na sunulan bildiri, Edirne, 15.X.1996.)

ORKUN, Hüseyin Namık. -*Oğuzlara dair.*- Ankara, Ulus basımevi, 1935. 8°, 135 s., VIII levha, 75 Krş.

(ORKUN), Hüseyin Namık. -*Türk dünyası.*- İstanbul, A. Halit kitabevi, 1932. 8°, 235 s., 100 Krş.

ORKUN, Hüseyin Namık. -*Yeryüzünde Türkler.*- İstanbul, Kenan basımevi, 1944. 8°, 111 s., 100 Krş.

ÖZKAN, Nevzat, -*Gagavuz Türkçesi grameri.* Giriş, ses bilgisi, şekil bilgisi, cümle, sözlük, metin örnekleri. -Ankara, Türk Dil Kurumu, 1996. 8°, XVIII+349 s., tıpkı-basımlı, kaynakça, 460.000 TL. (Türk Dil Kurumu yayınları: 657. -Gramer bilim ve uygulama yayınları: 18.)

PENİŞOARA, İon. -*Elemente Turceşti în toponimia unei zone din judetul Constanta.*- ("Limba Românâ", 1981, No. 5.) Köstence'nin bir bölgesi yer adlarında Türkçe öğeler.

POKROSKAYA, Lüdmila A. -*Gagauz dilinin ve Balkan Türk ağızlarının bazı sentaks özellikleri.*- ("Bilimsel bildiriler, 1972"den ayrıbasım; Ankara, TDK, 1975, ss. 231-235.) (Türk Dil Kurumu yayınları: 413.)

POKROVSKAYA, Lüdmila A. -*Gagauz dilinin yazısı Latin grafikasına geçirildi.*- ("Sabaa yıldızı", Komrat, sayı 1, 1996, s. 62.)Halk Topluşu'nun 26 Şubat 1996 tarihli kararıyla Gagauz yazısı Latin abecesine geçirilmiştir.

POKROVSKAYA, Lüdmila A. -*Gagauzca ve tarihi gelişimi.* (Rusçadan) çev. Nikolay Vasilyus.- ("Türk lehçeleri ve edebiyatı dergisi", sayı 1, Haziran 1995.)

POKROVSKAYA, Lüdmila A. -*Gagauzskıy yazık. Yazıki narodov. II. Turtsie yazıka.*- Moskova, 1966. (Gagauz dili. Ulusal diller. II. Türk dilleri.)

POKROVSKAYA, Lüdmila A. -*Grammatika Gagaüzskogo yazıka, fonetika i morfologiya.*- Moskova, 1964. (Gagauz dili grameri, fonetik ve morfoloji.)

POKROVSKAYA, Lüdmila A. -*Kratkiy oçerk grammatiki Gagauzskogo yazıka.*- ("Gagauzça-Rusça-Moldovanca laflık" kitabının sonunda, Moskova, 1973, ss. 612-664.) Gagauz dili grameri üzerine kısa bir deneme.

POKROVSKAYA, Lüdmila A. -*Neredän "Gagauz" adı geldi?*- ("Sabaa yıldızı", Komrat, sayı 1, 1996, s. 60.)

"Gagauz" adının, al-İdrisi'nin kitabında yazıldığı gibi, X. yy.da Orta Asya'da yaşamış olan "Ganga-guz" etnik adından geldiğini belirtmektedir.

POKROVSKAYA, Lüdmila A. -*O proishojdenii etnonima "Gagauz".*- ("Pedagogiçeskiy jurnal", Kişinev, sayı 2, 1994.)"Gagauz" etnik adının kökeni üzerine.

POKROVSKAYA, Lüdmila A. -*Pesonnoe tvorçestvo Gagauzov,* doktora tezi.- Leningrad, 1953. (Gagauzların şiir sanatı.)

POPESCU-CİOCANEL, Georgehe. -*Populations musulmanes de la Roumanie.*- ("Revue du Monde musulman", Paris, 1907, pp. 183-197.) Romanya'nın müslüman halkı.

Pravila orfografii i punktuatsii Gagauzskogo yazıka, proekt.- Komrat, Akademiya Nauk Respubliki Moldova, 1994 (Mart). 8°, 88 s. (Gagauz dilinin yazım ve noktalama kuralları için bir proje. Latin harflerine geçilmesiyle ilgili.)

Prof. Dr. Özdemir Çobanoğlu 80 yaşında.- ("Ana sözü", Kişinev, sayı 26-27 (302-303), 5. VIII. 1995, s. 1, resimli.) Tarihçi Özdemir Çobanoğlu (asıl adıyla: Vasiliy Georgieviç Çoban) 1915 yılında Komrat bölgesinin Kongaz köyünde doğmuş, H. S. Tanrıöver tarafından eğitim ve öğrenim için anayurda gönderilmiş, Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin Tarih bölümünü bitirmiş ve doktorasını vermiştir. 60 yıldır Türkiye'de yaşıyor. Dimitrie Kantemir (Cantemir)'in "Osmanlı İmparatorluğunun yükseliş ve çöküş tarihi"ni dilimize kazandırmıştır (Ankara, Kültür Bakanlığı, 1979-80, 3 cilt.2.basım: İst., "Cumhuriyet" kitapları, Haziran 1998. 8°, 2 cilt, 1044 s.). Doğum yerini gezerken, özel kitaplığından 800 kitabı Gagauzlara bağışlamıştır.

RÁSONYİ, L. -*Dünya tarihinde Türklük.*- Ankara, İdeal basımevi, 1942. 8°, 266 s., 1 harita, 225 Krş.

RÁSONYİ, L. -*Macar arkeolojisinde Hunlar, Avarlar, Macarlar.*- İstanbul, Kenan basımevi, 1938. 8°, 31 s., 36 şekil, 1 harita. (Ankara Halkevi neşriyatı, büyük boy: 23.)

RÁSONYİ, L. -*Tuna havzasında Kumanlar.*- İstanbul, Maarif basımevi, 1940. 8°, ayrıbasım: ss. 401-422.

RATKOĞLU, Georgi. -*Gagauzlarda tarım.*- ("II. Uluslararası Gagauz Kültürü Sempozyumu"na sunulan bildiri, Edirne, 16.X.1996.)

ROMANOV, Vladimir. -*Etem Rûhi Üngör: "Gagauz muzikasını Türklere tanıdacem".* -("Ana sözü", Kişinev, sayı 17 (341), 29.V.1996, s. 3, portreli.)

ROMANOV, Vladimir. -*Halil Açıkgöz: "Latin alfabesi bizi birleştirecektir".*- ("Ana sözü", Kişinev, sayı 15-16 (339-340), 2. V. 1996, s. 2, portreli.)

ROMANOV, Vladimir. -*Hoş geldin Novruz bayramı.*- ("Ana sözü", Kişinev, sayı 12 (288), 28.III.1995, ss. 1-2, resimli.)

ROMANOV, Vladimir. -*Manas destanı'nın 1000. yılı İznik'te kıtlandı.*- ("Ana sözü", Kişinev, sayı 15 (291), 3.V.1995, ss. 1-3, bol resimli.)

ROMANOV, Vladimir. -*Mümin Alanat: "Türkiye hem Moldova arasında ilişkiler taa iyi genişlensin".*- ("Ana sözü", Kişinev, sayı 48 (324), 30.XII.1995, ss. 1-2, portreli.) Mümin Alanat, Türkiye'nin Moldova Büyükelçisidir.

ROMANOV, Vladimir. -*Selçuk Erenerol: "Kilisemizin olduğunu Türkiye'de çok iyi biliyorlar.*- ("Ana sözü", Kişinev, sayı 20 (296), 10.VI.1995, ss. 1-2, portreli.) İstanbul'da Kadıköy'de Türk Ortodoks Kilisesi Patriği Selçuk Erenerol ile yapılan bir görüşme.

ROMANOV, Vladimir. -*Türk iş adamnarı Gagauz yeri'ylen tanıştılar.*- ("Ana sözü", Kişinev, sayı 32-33 (308-309), 13.X.1995, ss. 1-2, resimli.)

ROMANOV, Vladimir. -*Usta Sandi Keleş.*- ("Ana sözü", Kişinev, sayı 26-27 (302-303), 5.VIII.1995, s. 2, portreli.) Saz yapıp satan bir usta.

ROMANSKİ, Stoyan. -*Gagauzite.*- ("Spisanie na Bılgarska Akademiya na Naukite", Sofya, XI. cilt, 1915.) Gagauzlar.

S. M. -*Gagavuzlar.*- ("Hayat ansiklopedisi", İstanbul, cilt 4, 1933, ss. 1641-1644.) Gagauzlar üzerine ilk kez önemli bilgileri içerir.

Sabaa yıldızı, üç aylık jurnal. Başyazarı Stepan Bulgar. 1. sayı, 1996. Ulus, dil, tarih ve kültür konularını işler. Şiir bölümü sorumlusu Mina Köse. dil bölümü sorumlusu Lüdmila A. Pokrovskaya.-Adres: Komrat, Lenin sokağı No. 159, Moldova. 4°, 76 s., siyah-beyaz ve renkli resimli. (Bu ilk sayının baştarafında Gagauz Özerk Bölgesinin renkli bayrağı ile Gagauz Cumhurbaşkanı Georgi Tabunşçik'in bir portresi ve önsözü vardır.)

SAĞLAM, Feyyaz. -*Gagauz Yazarlar Birliği Başkanı Stephan Bulgar: "Kültür Merkezimiz Türkiye ile daha sıkı işbirliği istiyor"*.- ("Milli kültür", Ankara, sayı 90, Kasım 1991.)

SEVORTYAN, Yervant V. -*Etimologiçeskiy slovar türkskih yazıkov.* Obştetürkskie i mejtürkskie osnovı na glasnie. -Moskova, Akademiya Nauk SSSR, Institut Yazıkoznaniya, 1974. 8°, 767 s., ciltli. (Türk dillerinin etimoloji sözlüğü. Anılan ve incelenen Türk dilleri arasında Gagauzca da vardır.)

SEVORTYAN, Yervant V. -*Türk dillerinde kelime başında ünsüzlerin düşmesi.*- ("Bilimsel bildiriler, 1972"den ayrıbasım; Ankara, TDK, 1975.) (Türk Dil Kurumu yayınları: 413.)

SİDOĞLU, D.- *Resimci Petri Vlah'ın 50 yılı.*- ("Sabaa yıldızı", Komrat, sayı 1, 1996, ss. 58-59, resimli.)

STRAŞİMİROV, Anton. -*Gagauz hayatı.* (Bulgarcadan) çev. (M.) Türker Acaroğlu. -("Varlık", Ankara, V/117, 1938, ss. 715-717.- Aynı metin, "Çocukluk" adıyla, Acaroğlu'nun "Bulgar hikâyeleri antolojisi" adlı kitabına da alınmıştır: İstanbul, Redhouse yayınevi, 1967; ss. 6-10.)

SÜMER, Faruk. -*Gagauzların aslı I-II.*- ("Türk dünyası tarih dergisi", İstanbul, sayı 52-53, Nisan-Mayıs 1991.)

TANASOĞLU- Dionis (Deniz). -*Adamın işleri,* şiirler. -Kişinev, 1969.

TANASOĞLU- Dionis N. (haz.). -*Bucak'tan sesler,* literatura yazıları.- Kişinev, 1959. (Gagauzcanın ilk edebiyat ve halkbilim kitabıdır.)

TANASOĞLU, Dionis. -*Çal, Türküm!,* şiirler.- Kişinev, 1966.

TANASOĞLU, Dionis. -*Gagauz dili,* VII-VIII. klaslar (sınıflar) için.- Kişinev, 1962. 8°, 256 s. (Ders kitabıdır.)

TANASOĞLU, Dionis N. -*Gagauz dilinin ortografya laflığı.*- Kişinev, 1959. (Gagauzcanın yazım sözlüğü.)

TANASOĞLU, Dionis. -*Gagauzların istoriyası.*- ("Ana sözü", Kişinev, 10.VIII.1991.)

TANASOĞLU, Dionis. -*Halkımızın faydalı adamnarı: İoan Konstandoğlu-60.*- ("Ana sözü", Kişinev, sayı 9-10 (333-334), 7.III.1996, s. 2, portreli.) Devlet adamının 60. yaş dönümü dolayısıyla.

TANASOĞLU, Dionis. -*Hoşluk,* şiirler.- Kişinev, 1970.

TANASOĞLU, Dionis N. -*Slojnopodçinennoe predlojenie sovremennom Gagauzskom yazıke,* doktora tezi. -Bakû, 1965.(Çağdaş Gagauz dilinde bileşik tümce.)

TANASOĞLU, Dionis. -*Uzun kervan,* roman.- Kişinev, "Literatura artistika", 1985. (Ayrıca "Ana sözü" gazetesinde tefrika edildi, 1995-96.)

TANASOĞLU, Dionis. -*Yunus Emre ve Gagauzlar.*- ("Ortadoğu", İstanbul, 22.V.1993.)

TANASOĞLU, Dionis N. ve Lüdmila A. POKROVSKAYA. -*Pravila ortografii Gagauzskogo yazıka.*- Kişinev, 1958. (Gagauz dilinin yazım kuralları.)

TANASOĞLU- Nikolay. -*Bucak, Bucak,* öyküler.- Kişinev, 1970.

TANYU, Hikmet. -*Türklerin dinî tarihçesi.*- İstanbul, 1978.

TEKİN, Talât. -*Tarih boyunca Türkçenin yazısı.*- ("Ulusal kültür", Ankara, I/2, Ekim 1978, ss. 17-42.)

TİTOROV, İ. -*Bılgarite v Besarabiya.*- Sofya, 1903. (Basarabya'daki Bulgarlar.)

TUKAN, V. R. -*Vulkaneştskiy dialekt Gagauzskogo yazıka,* doktora tezi.- Kişinev, 1965. (Gagauz dilinin Vulkaneş ağzı.)

TURAN, Metin. -*Türk ve Gagauz folklorundaki benzerlikler.*- ("II. Uluslararası Gagauz Kültürü Sempozyumu"na sunulan bildiri, Edirne, 16.X.1996.)

ÜLKÜSAL, Müstecib. -*Dobruca ve Türkler.* 2. basım.- Ankara, Ayyıldız Matbaası A.Ş., 1966. 8°, 256 s., ayrıca 1 harita, 15 TL. (Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayınları: 26. Seri III, sayı A 7.- Kitabın ilk basımı, İkinci Dünya Savaşı başında Köstence'de Emel basımevinde yapıldı.)

VASİLİOĞLU, Konstantin ve Vasile GUTU. -*Resimli sözlük. Slovar v kartinkah.*- Kişinev, "Lumina" basımevi, 1996. (Resimli Gagauzca-Rusça sözlük. 1.300 sözcüğü içerir. Konulara göre düzenlenmiş bir okul sözlüğüdür.)

VLADİ, R. -*Mihail Çakır... 135. yıl, 1861-1996.*- ("Ana sözü", Kişinev, sayı 15-16 (339-340), 2. V. 1996.) M. Çakır'ın doğumunun 135. yıldönümü dolayısıyla.

VLADİ, R. -*Millet azınlıklarına dikkatlı olmak.*- ("Ana sözü", Kişinev, sayı 24 (300), 27.VII.1995, s. 2, resimli.)

VLADİ, R. -*Sayın Mümin Alanat, M. Çakır adına Gagauz Milli Bibliotekasın'nan tanıştı.*- ("Ana sözü", Kişinev, sayı 25 (301), 30.IX.1995, ss. 1-2, re-

simli.)Kitaplığın 2.000 kitabı var, çoğu Rusça ve Moldovanca. Gagauz dilinde yalnızca 150 kitap bulunuyor, hepsi bağış olarak gelmiştir.

WİTTEK, Paul. -*Les Gagaouzes: les gens de Kâykâus.*- ("Rocznik orientalistyczne", vol. XVIII, 1951-52; Krakowie, 1953, pp. 12-24.)

WİTTEK, Paul. -*Yazijioghlu Ali on the Christian Turks of the Dobruja.*- ("Bulletin of the School of Oriental and African Studies", vol. IV, London, 1952, pp. 639-668.)

YALANCI (YALANJİ), Petri. -*Süünmez yıldızlar,* şiirler. Önsöz Nikolay Baboğlu. Resimler Todur Duloğlu.- Kişinev, "Hiperion" basımevi, 1995. (1964 yılında Kıpçak köyünde doğmuş olan ozanın ilk şiir kitabıdır.)

YALIN, Fikri. -*Gagavuz Kültür Sempozyumu başladı.*- ("Cumhuriyet", İstanbul, 15.X.1996, s. 15.)

YAZICI, S. -*Opera sanatçısı Stepan Kurudimov.*- ("Sabaa yıldızı", Komrat, sayı 1, 1996, ss. 56-57, portreli.)

YAZICIOĞLU ALİ. -*Selçukname.*- (İstanbul, Topkapı Sarayı, Revan Köşkü, 1390-1391, yazma.)

YOLOĞLU, Güllü. -*Bucag'dan sesler.*- ("Ulduz", sayı 1.)

YOLOĞLU, Güllü. -*Dili bir, dini ayrı Türkler ve Gagauzlar ve onların ortak medeniyetleri.*- ("II. Uluslararası Gagauz Kültürü Sempozyumu"na sunulan bildiri, Edirne, 14.X.1996.)

YOLOĞLU, Güllü. -*Gagauz-Hakas folklor baalantıları.*- ("Ana sözü", Kişinev, 27.IV.1991.)

YOLOĞLU, Güllü. -*Qaqouzlar.*- Bakü, Azerbaycan Dövlet neşriyatı, 1996. 8°, 48 s.

(Bu kitapçıkta Gagauz Türklerinin kökeni, tarihsel geçmişi, dili, dini, siyasal ve ekonomik yaşamı, uygarlığı, edebiyatı, halkbilimi, el sanatları vb. üzerine meraklı bilgiler bulunur.)

ZAJACZKOWSKİ, Wlodzimirz. -*Gagauzs.*- ("Encyclopédie de l'Islam", vol. II, Leiden, 1965, pp. 993-994.)

ZAJACZKOWSKİ, Wlodzimierz. -*Gagauz folkloru.*- ("I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi bildirileri. I. cilt: Genel konular"dan ayrıbasım, Ankara, 1976, ss. 233-242.)

ZAJACZKOWSKİ, Wlodzimierz. -*Jezik i folklor Gagauzowz Bulgarii.*- Krakow, Panstwdwe Wydawnictwo Naukowe, 1966. 8°, 137 s. (Polska Akade-

mia Nauk-Oddzial w Krakowie. Prace Komisji Orientalistyczne No. 5.) Bulgaristan'da yaşayan Gagauzların dilini ve halkbilimini inceler, tam 451 Gagauz atasözü ve deyimini içerir.

ZAJACZKOWSKİ, Wlodzimierz. -*K etnogenezu Gagauzow*.- ("Folia orientalia", vol. XV, Krakowie, 1974, pp. 77-86.)

ZAJACZKOWSKİ, Wlodzimierz. -*Przyczynki do etnografii Gagauzow*.- ("Rocznik orientalistyczny", vol. XX, Warszawa, 1956, pp. 353-360.)

ZAJACZKOWSKİ, Wlodzimierz. -*Vocabulaire Gagaouze-Français*.- ("Folia orientalia", vol. VII, Krakowie, 1965.) Gagauzca-Fransızca sözlük.

ZEVRAK, Petri. -*Gagauz bilmeceleri*.- ("Halk bilgisi haberleri", İstanbul, VIII/89-90, Mart-Nisan 1939, ss. 113-114.)

ZEVRAK, Petri. -*Gagauz manileri*.- ("Halk bilgisi haberleri", İstanbul, VII/83, Eylül 1938, ss. 260-264; VII/84, Ekim 1938, ss. 278-285.)

ZEVRAK, Petri. -*Gagauz türküleri*.- ("Halk bilgisi haberleri", İstanbul, VIII/87, Ocak 1939, ss. 71-72.)

ZEVRAK, Petri. -*Gagauz türküleri*.- ("Varlık", Ankara, VII/139, Nisan 1939, ss. 240-243; VII/140, Mayıs 1939, ss. 278-280.)

ZEVRAK, Petri. -*Gagauzlar arasında kullanılan halk ilâçları*.- ("Halk bilgisi haberleri", İstanbul, VIII/89-90, Mart-Nisan 1939, ss. 111-112.)

ZLATARSKİ, Vasil Nikolov. -*İstoriya na Bılgarska dırjava prez srednite vekove*. 3 cilt.-Sofya, 1918-40, 2. basım 1970, 3. basım 1981. (Orta çağlarda Bulgar devleti tarihi. Bulgaristan'da yazılan en önemli tarih kitaplarından biri, belki de birincisidir.)

EKLER
(1934-1999)

ACAROĞLU, M. Türker, -*Gagauzların anlattığı masallar, özellikle Nasrettin Hoca fıkraları* -("İbrahim Aslanoğlu'na armağan" adlı kitapta yayınlanacak, İst., 2001.)

AKALIN, Ş. H. -*Gagavuz Türklerinin yeni bir gazetesi :"Gagauz sesi".*- ("Türk kültürü", Ankara, XXXIII/ 385, Mayıs 1995, ss. 44-47.)

ARGUNŞAH, Mustafa. -*Gagauz Türklerinin kullandığı alfabeler.*- ("Türk dili", Ankara, II/513, Eylül 1994, ss. 218-222.)

ARNAUT, Fedora. -*Basarabya topraklarında Tatar yer adları.*- ("Türk kültürü", Ankara, XXXIII/ 386, Haziran 1995, ss. 53-57, kaynakça.)

ARNAUT, Tudorka. -*Gagauz el sanatları.*- ("Kültür ve sanat", Ankara, 1996.)

ARNAUT, Tudorka. -*Gagauz'um, Bucak'tır yerim,* şiirler.- Ankara, Ocak yayınları, 1994. 8°. (İrfan Ünver Nasrattınoğlu'nun yayına hazırladığı bu kitapta, Türkiye'de ilk kez, genç Gagauz kadın ozanın 55 şiiri yer alır.)

ARNAUT, Tudorka. -*Türk kültürüyle ilgili üç yeni kitap.*- ("Yeni defne", İstanbul, XVII/206, Mayıs 1999, ss. 26-28.) Tanıtılan kitaplardan biri, Prof. Dr. L. A. Pokrovskaya'nın, 1997 yılında Komrat'ta yayımlanın "Çağdaş Gagauz dili" adlı yapıtıdır.

BABOĞLU (BABAOĞLU), Nikolay.- *Bir öykümüz var,* anılar. -İzmir, 1994. 8°. (Yayına haz. Tayyar Tahiroğlu. Kapak resmi Mete Savaşan (Dimitri Savastin).- Bu kitap, bir anlamda, Gagauzların Moldova'nın Bucak bölgesindeki yaşamlarının öyküsü sayılır.)

BOZTUNA, Zahit (derl.). -*Gagauz halk edebiyatından örnekler.*- ("Varlık", Ankara, V/102, Ekim 1937, s. 472.)

Bulgaristan'da hristiyan Türkler. Çev. Abdülhak Hüveyda Celâlettin. -("Yolların sesi", İstanbul, II/18-20, Mayıs 1934-1935, ss. 348-350, 369-372, 384-385.)

CEBECİ, Ahmet.- *Osmanlı devletinde Gagauzlar.*- ("Türk kültürü", Ankara, sayı 354, Ekim 1992, ss. 583-589.)

ÇAVUŞ, Mehmet.- *Bulgaristan'da milli azınlıklar.*-("Türk kültürü", Ankara, sayı 290, Haziran 1987.)

FEOTOMA. -*Mete ve canavar.* Çev. Tudorka Arnaut. Resimler Dimitri Savastin (Mete Savaşan).- Ankara, Kültür Bakanlığı, 1995. 8°. (Kitabın başta-

rafında Tudorka Arnaut'un bir sunuş yazısı var. Gagauzların Oğuz boylarından olduklarını anlatır.)

Gagauzkiye narodnıye skazki. (Haz. ve çev.) Peter Çebotar.- Kişinev, Literaturnıy Fond "Ahil Z", 1998. 8°, 224 s., tiraj 1.000. (Gagauz halk masalları.)

"Gagoğuz Kanlar Birliği". -("Milliyet", İstanbul, 24. VI. 1993.) Moldova'nın başkenti Kişinev'de kurulan "Gagauz Kadınlar Birliği", Türkçe-Rusça sözlük göndermeye ya da bu amaca dönük para yardımı yapmaya gücü olan yurttaşlarımızı yardıma çağırıyor.

GUBOĞLU, Mihail.- *Gagauz folklorunun özellikleri, önemi ve canavar (kurt) kültü.*- ("II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi program ve bildiri özetleri I", Ankara, 1981, s. 13.)

GÜLMEMMEDOVA, Güllü. -*Çağdaş Gagauz edebiyatı.*- ("Kardaş edebiyatlar", Erzurum, sayı 18, 1990, ss. 21-23.)

GÜNGOR, Harun. -*Gagauzlarda kurban kültü.*- ("X. Türk Tarih Kongresi"den ayrıbasım, Ankara, 1991, ss. 743-748.)

GÜNGÖR, Harun ve Mustafa ARGUNŞAH. -*Dünden bugüne Gagauzlar.*- Ankara, Elektronik İletişim Ajansı yayınları, 1993 (Haziran). 8°, VIII+116 s., resimli, kaynakça, İngilizce özet. (Bu ikilinin daha önce hazırlayıp 1991'de Kültür Bakanlığınca yayımlanan "Gagauz Türkleri" adlı kitabın yeni basımıdır.)

GÜRSOY-NASKALİ, Emine vb. (haz.). -*Türk dünyası gramer terimleri kılavuzu: Türkiye, Azerbaycan, Türkmen, GAGAUZ, Özbek, Doğu ve Batı Uygur, Tatar, Başkırt, Kumuk, Karaçay-Malkar, Nogay, Kazak, Kırgız, Altay, Hakas, Tuva, Şor Türkçeleri ve Rusça.*-Ankara, Türk Dil Kurumu, 1997. 8°, 190 s. (TDK yayınları: 667.)

HABLEMİTOĞLU, Dr. Necip. -*Ebediyete göçüşünün 61. yıldönümüne armağan: Kemal'in öğretmenleri.*- ("Yeni hayat", İstanbul, VI/1 (61), Kasım 1999, ss. 24-29.) Atatürk ile Tanrıöver'in Gagauzlara olan yakın ilgisini, N. Babaoğlu'nun Türkçe öğretmeni Ali Kantarelli'ye ilişkin anılarını söz konusu eder.

HASAN, Kırımlı Abdullah oğlu. -*Gagauzlar.*- ("Azerbaycan yurt bilgisi", İstanbul, III/26, 1934, ss. 46-49.)

II. *Uluslararası Gagauz Kültürü Sempozyumu, 14-16 Ekim 1996, Edirne.* -Edirne, Edirne Valiliği, 1996. 8°, 13 s. (Sempozyum Edirne Valiliği, Trakya

Üniversitesi Rektörlüğü ve Folklor Araştırmaları Kurumunca Trakya Birlik toplantı salonunda düzenlenmiştir. Program broşürüdür.)

KARPAT, Kemal. -*Gagauzlar*.- ("Karabük", Karabük-İstanbul, I/10-11, Ekim-Kasım 1945, s. 18.)

KOLTSA, Mihail. -*Türküler, korolar.* (Cîntece, koruri). -Kişinev, Lumina yayınevi, 1995. 8°, 224 s. (Gagauz halk türkülerinin sözleri ve notaları, Türkçe-Romence.)

KÖSEMİHAL, Mahmut Ragıp. -*Gagauz folkloru*.- ("Varlık", Ankara, X/164, Mayıs 1940, ss. 516-518.) Yazar, daha sonra "Gazimihal" soyadını almıştır.

MANOV, Atanas, -*Gagauzlar.* (Bulgarcadan) çev. (M.) Türker Acaroğlu.- ("Varlık", Ankara, VII-X/144-162, Temmuz 1939-Nisan 1940.)

MOSKOPULOS. -*Yunanistan'da Gagauzlar mı ?* -("Le Messager d'Athènes", Atina, 16.II.1936.) Makale metni Fransızcadır.

MOŞKOV, V.A. -*Gagauz horusu.* -("Ana sözü", Kişinev, 23.X.1988.)

(NAYIR), Y(aşar) N(abi). -*Gagauz halk edebiyatı*.- ("Varlık", Ankara, V/99, Ağustos 1937, s. 429.)

NASRATTINOĞLU, İrfan Ünver (haz.). -*Gagauz şiir antolojisi.* -Ankara; Hatay, Kültür ofset basımevi, 1992. 8°, 69 s., portreli. (Gagauzların en ünlü çağdaş 22 ozanının şiirleri, yaşamöyküleri ve portrelerini içerir.)

NASRATTINOĞLU, İrfan Ünver. -*Gagauz Türkleri*.- ("Karınca", Ankara, 59/677, Mayıs 1993, ss.56-60.)

NASRATTINOĞLU, İrfan Ünver. -*Gagauzlar-ressamları*.-("Kültür ve sanat", Ankara, sayı 25, Mart 1995, ss. 14-16.)

NEHRİZOVA, Diana. -*Slojnoto sıstavno izreçeniye v gagauzkiya govor na grad Kavarna.* Les Phrases complexes dans le parler des Gagaouzes de la ville de Kavarna.- ("Philologia / Filologija", 1, 1977, pp.46-51.) Kavarna kenti Gagauz ağzında karmaşık tümceler'i inceler.

ÖZKAN, Nevzat. -*Gagavuz Türkçesinin dünü, bugünü ve geleceği*.- (*"Türk dili"*, Ankara, sayı 514, Ekim 1994, ss. 296-301, kaynakça.)

PEKER, Günden. -*Gagauz özerklik süreci: dün ve bugün*.- ("Avrasya etüdleri", Ankara, II/2, 1995, ss. 36-46, kaynakça.)

POKROVSKAYA, L. A. -*Çağdaş Gagauz dili.-Komrat, 1997.* Gagauz dilinin oluşumu, günümüze dek gelişimi üzerine değerli bilgiler verir. Kitap Rusça yazılmıştır; ama dil, yazın ve halkbilimle ilgili metinler Gagauz Türk-

çesiyle verilmiştir. Yazar şimdi Komrat Devlet Üniversitesinde öğretim üyesidir.

POKROVSKAYA, Lüdmila A. -*Gagauzsko- turetskiye foneticeskiye paralleli*.-(Sevortyan, 1971, ss. 62-71.) Gagauzca-Türkçe'de ses bilimsel paralellikler.

POKROVSKAYA, Lüdmila A. -*Narodnıye pesni gagauzov Moldaviii Ukrainı*.-? 1972, ss. 731 vd. (Boğdan ve Ukrayna Gagauzlarının halk türküleri.)

POKROVSKAYA, Lüdmila A. -*Obodnom "Balkanizme" v gagauzom yazıke i v balkano- turetskih dialektah*. -("Vıprosı yazıkoznaniya", 3, 1972, ss. 67-75.) Gagauzcada ve Balkan Türk ağızlarında "Balkanizm".

POKROVSKAYA, Lüdmila A.-*Musulmanskie elementi v sisteme hristianskoy religioznoy terminologiy Gagauzov*.- ("Sovetskaya etnografiya", 1, 1974, pp. 139-144.)

SÜMER, Faruk. -*Oğuzlar/ Türkmenler*. 2. basım.- Ankara, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, 1972. 8°, XXV+532 s., plan, 3 levha, 2 harita, kaynakça, 38 Tl. (Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi yayınları: 170.)

ŞİMŞİR, Bilâl. -*Bizim diplomatlar*.-Ankara, Bilgi yayınevi, 1996. Kitabın 446-447. sayfaları arasında Hamdullah Suphi Tanrıöver'den söz edilir.

TANASOĞLU, Dionis. -*Gagouz edebiyatı hakkında*.-("Bay", Prizren, VI/38, Ocak 1999, ss. 8-10, resimli, portreli.)

TEVETOĞLU, Dr. Fethi. -*Hamdullah Suphi Tanrıöver*.-Ankara, Kültür Bakanlığı, 1966. 8° Tanrıöver'in yaşamını ve etkinliklerini anlatır.

YEŞİLBURSA, Behçet Kemal.- *Gagauzlarda dil, folklor ve etnografik hususiyetler*.- ("Balkanların sesi", Ankara. sayı 2, Ocak Mart 1989, s. 28, portreli.)

ZAJACZKOWSKİ, Wlodzimierz. -*Gagauz folkloru metinleri*.- Sofya, 1960. (Bulgarca olarak yazılmıştır.)

ZAJACZKOWSKİ, Wlodzimierz. -*Terminologia zwierzat domowych u Gagauzow*.- ("Rocznik orientalistyczny", Krakowie, vol. XVI, 1953, pp. 386-392.)

ZANET, F.İ. -*Karımcalık*, şiirler.- Kişinev, "Literatura artistika", 1989.

ZANET, Todur. -*Akar yıldız*, şiirler.- Kişinev.

ZANET, Todur. -*Böcecik*.- Kişinev, 1991.

ZANET, Todur. -*Gagauz halk türkülerinde Oğuzluk ruhu*.- ("Türk Dünyası Kurultayı"na sunulan bildiri, Kayseri, 23-25 Ekim 1991.)

{kutupyıldızı kitaplığı}
1057

ISBN 975-16-1450-3

10.00

Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara – 2001